

HELSINGIN YLIOPISTO

KATSAUKSIA 70/2025

HELSINGIN YLIOPISTO
VALTIOTIETEELLINEN TIEDEKUNTA
KRIMINOLOGIAN JA OIKEUSPOLITIIKAN INSTITUUTTI

Valvonta osana rangaistuksia: Valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan käytännöt ja haasteet

**Jukka Könönen, Eero Wallinmaa,
Frida Emilia Kuusisto Mäkelä ja Anna Halén**

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

JULKAISIJA

Helsingin yliopisto

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti

www.helsinki.fi/fi/kriminologian-ja-oikeuspolitiikan-instituutti

PL 16 (Snellmaninkatu 10)

00014 HELSINGIN YLIOPISTO

SARJA

Katsauksia 70/2025

ISBN: 978-951-51-0722-0

ISSN: 2342-7779

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ	1
TOIMENPIDESUOSITUKSET	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoitteet	6
1.2 Tutkimusaineistot ja -menetelmät	8
2 VALVONTA OSANA RIKOSSEURAAMUSJÄRJESTELMÄÄ	10
2.1 Valvontaa sisältävien rangaistusten historia Suomessa	10
2.2 Valvontaseuraamukset seuraamusjärjestelmän porrastajana.....	13
3 VALVONTASEURAAMUSTEN LAINSÄÄDÄNNÖLLINEN KEHYS	17
3.1 Ehdollisen vankeuden valvonta.....	17
3.1.1 Sääntelyn tarkoitus ja tuomitsemisprosessi	17
3.1.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö	20
3.2 Nuorisorangaistus.....	22
3.2.1 Sääntelyn tarkoitus ja tuomitsemisprosessi	22
3.2.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö.....	25
3.3 Valvontarangaistus	27
3.3.1 Sääntelyn tarkoitus ja tuomitsemisprosessi	27
3.3.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö.....	30
3.4 Yhdistelmärankaus	33
3.4.1 Sääntelyn tarkoitus ja tuomitsemisprosessi	33
3.4.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö.....	35
3.5 Valvottu koevapaus.....	38
3.5.1 Sääntelyn tarkoitus ja valvontaan sijoittaminen	38
3.5.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö.....	41
3.6 Ehdonalaisen vapauden valvonta.....	45
3.6.1 Sääntelyn tarkoitus ja valvontaan sijoittaminen	45
3.6.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö.....	47
4 VALVONTASEURAAMUKSET TILASTOJEN VALOSSA	50
4.1 Ehdollisen vankeuden valvonta.....	50
4.2 Nuorisorangaistus.....	52
4.3 Valvontarangaistus	53
4.4 Valvottu koevapaus.....	55
4.5 Ehdonalaisen vapauden valvonta.....	57

5	KESKEISET HUOMIOT VALVONTASEURAAMUSTEN SÄÄNTELYSTÄ	59
5.1	Valvontaseuraamusten yhteiset piirteet ja keskeiset erot.....	59
5.2	Valvonnan eri merkitykset ja ulottuvuudet.....	66
6	VALVOTUN KOEVAPAUDEN KÄYTÄNNÖT JA TOIMIVUUS.....	69
6.1	Valvotun koevapauden edellytykset ja valmistelu	69
6.1.1	Valvotun koevapauden prosessin aloittaminen.....	70
6.1.2	Koevapauteen soveltuvuuden arviointi	74
6.1.3	Asunnon järjestäminen	78
6.1.4	Suostumukset ja alaikäisten kuuleminen	80
6.1.5	Toimintavelvollisuus	82
6.1.6	Päätös valvotusta koevapaudesta.....	87
6.2	Valvotun koevapauden valvonta.....	89
6.2.1	Liikkumisalue ja poikkeusluvut	89
6.2.2	Sähköinen valvonta	92
6.2.3	Valvontatapaamiset ja muu yhteydenpito	95
6.2.4	Tukipartioiden valvontakäynnit.....	100
6.2.5	Päihteettömyyden valvonta.....	105
6.2.6	Velvollisuuksien rikkomisen seuraamukset	108
6.3	Haastateltavien näkemykset valvotun koevapauden toimivuudesta	112
6.3.1	Valvotun koevapauden hyödyt.....	112
6.3.2	Valvotun koevapauden haasteet	116
6.3.3	Valvotun koevapauden onnistumiseen vaikuttavat tekijät ...	119
6.3.4	Vankilakohtaiset erot valvotun koevapauden täytäntöönpanossa	123
6.3.5	Valvotun koevapauden tavoitemäärät	126
6.3.6	Haastateltavien esittämät kehittämiskohteet	130
6.4	Yhteen veto	133
7	EHDONALAISEN VAPAUDEN VALVONNAN KÄYTÄNNÖT JA TOIMIVUUS.....	135
7.1	Ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpano	135
7.1.1	Ehdonalaisen vapauden valvontaan asettaminen	135
7.1.2	Valvontatapaamiset ja yhteydenpito valvottavaan.....	138
7.1.3	Päihteettömyyden valvonta.....	141
7.1.4	Velvollisuuksien rikkomisen seuraamukset	144
7.1.5	Ehdonalaisen vapauden valvonnan lakkauttaminen	148
7.2	Haastateltavien näkemykset ehdonalaisen vapauden valvonnan toimivuudesta	150
7.2.1	Ehdonalaisen vapauden valvonnan hyödyt	150
7.2.2	Ehdonalaisen vapauden valvonnan haasteet.....	153

7.2.3 Ehdonalaisen vapauden valvonnan onnistumiseen vaikuttavat tekijät.....	155
7.2.4 Haastateltavien esittämät kehittämiskohteet.....	159
7.3 Yhteenveto	162
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	164
8.1 Valvontaseuraamusten monialainen kokonaisuus	164
8.2 Vaihtelevat valvontakäytännöt asteittaisessa vapauttamisessa.....	166
8.3 Asteittaisen vapauttamisen toimivuus	169
8.4 Jatkotutkimustarpeet	171
LÄHTEET	174
Virallislähteet	176
Oikeuskäytäntö	177

Tiivistelmä

Valvontaseuraamukset eli yhteiskunnassa suoritettavat valvontaa sisältävät rangaistukset ovat laajentuneet rikosseuraamusjärjestelmässä 2000-luvulla: nuorisorangaistus otettiin käyttöön 2005, valvottu koevapaus 2006, valvontarangaistus 2012 ja yhdistelmärankaistus 2018. Pitkään käytössä olleet ehdonalaisen vapauden valvonta ja ehdollisen vankeuden valvonta ovat edelleen käyttöasteeltaan yleisimpiä valvontaseuraamuksia, sillä uusien valvontaseuraamusten käyttö on jäänyt suhteellisen vähäiseksi valvottua koevapautta lukuun ottamatta.

Valvontaseuraamukset porrastavat seuraamusjärjestelmää sekä rangaistuksen tuomitsemisessa että asteittaisessa vapauttamisessa: niiden tarkoitus on yhtäältä tarjota lievempiä vaihtoehtoja ehdottomalle vankeusrangaistukselle ja mahdollistaa rikosentekijän yksilöllisten olosuhteiden huomioimisen rangaistuksen määräämisessä, toisaalta tukea tuomitun yhteiskuntaan sijoittumista ehdottoman vankeusrangaistuksen jälkeen.

Tutkimuksen perusteella valvonnan sisältöä ja valvottavan velvoitteita koskeva lainsäädäntö on rakenteeltaan ja käsitteistöltään osin epäjohdonmukaista. Vaikka valvontaan liittyvää sääntelyä on uudistettu ja koottu yhteen vuonna 2015 voimaan tulleessa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa laissa, valvotusta koevapaudesta ja yhdistelmärankaistuksen täytäntöönpanosta säädetään erillisissä laeissa. Keskeinen haaste on valvonnan moninainen ja osin epäselvä merkitys lainsäädännössä: samalla termillä viitataan niin sähköiseen valvontaan, valvontatapaamisiin, päihitteettömyyden valvontaan kuin määrätyn toiminnan ja velvoitteiden seurantaan.

Lainsäädännön analyysin lisäksi tutkimuksessa keskityttiin valvontaseuraamusten täytäntöönpanoon asteittaisessa vapauttamisessa. Valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan käytäntöjen ja toimivuuden tarkastelua varten haastateltiin 26 Rikosseuraamuslaitoksen työntekijää.

Valvotun koevapauden täytäntöönpano painottuu pitkälti avolaitoksiin, joissa sen edellytyksiä selvitetään aktiivisesti vankien kanssa. Huolimatta laissa määritellyistä edellytyksistä, päätös koevapauteen sijoittamisesta on käytännössä harkinnanvarainen, sillä se perustuu arvioon ehtojen noudattamisen todennäköisyydestä usein niin sanotun ”vankituntemuksen” perusteella. Yleisesti ottaen tavoitteet valvotun koevapauden lisäämiseksi aiheuttavat haasteita puutteellisten henkilöresurssien takia. Vaikka vankilat vastaavat valvotun koevapauden valmistelusta ja täytäntöönpanosta, koevapauteen sijoitetun asunnossa valvontakäyntejä ja päihdetestausta tekevillä

tukipartioilla on keskeinen rooli valvonnassa. Päihderikkomukset ovat yleisin koevapauden peruuttamisen syy.

Haastattelujen perusteella valvotun koevapauden sisältö ja valvonnan intensiteetti eroavat eri vankiloissa, mihin vaikuttavat osaltaan maantieteelliset tekijät: pitkät etäisyydet rajoittavat valvontakäyntien tekemistä, päihdetestausta ja valvontatapaamisten järjestämistä. Lisäksi vankiloiden erilaiset käytännöt toimintavelvollisuuden, liikkumisalueiden, poikkeusluvien ja sanktioiden määrittämisessä sekä sähköisessä valvonnassa asettavat koevapauteen sijoitetut eriarvoiseen asemaan.

Ehdonalaisen vapauden valvonta seuraa usein valvottua koevapautta ja siihen asetetaan pääasiassa jäännösrangaistuksen pituuden perusteella. Haastatteluissa esiin nousseita keskeisiä haasteita ovat yhteistyö ja tiedonkulku vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamusten välillä, tehottomat sanktiointikeinot sekä valvottavien haastavat elämäntilanteet, vähäinen motivaatio, asunnottomuus ja päihdeongelmat. Ehdonalaisen vapauden valvonta muistuttaa pitkälti sosiaalityötä ja valvontatapaamisissa keskeinen arviointiperuste on valvottavien ”asiointikunto” päihteettömyyden sijaan. Ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanokäytännöt vaikuttavat suhteellisen yhtenäisiltä huolimatta pienistä eroista seuraamusten määräämisessä ja valvonnan lakkauttamisen yleisyydessä.

Haastattelujen perusteella etenkin valvottua koevapautta pidettiin tärkeänä vapautumisen nivelvaiheena, joka tukee vangin pääsyä julkisten palveluiden piiriin ja yhteiskunnan toimintaan valvonnan alaisuudessa. Ehdonalaisen vapauden valvonnan hyödyt ja tarpeellisuus vaihtelevat enemmän henkilön tilanteesta riippuen. Rangaistusta suorittavien lisääntyneet päihde- ja mielenterveysongelmat ja heikentynyt toimintakyky asettavat haasteita myös valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanoon.

Toimenpidesuosituksset

Valvontaseuraamuksilla on erilaisia tarkoituksia ja kohderyhmiä, ja myös valvonnan intensiteetti vaihtelee huomattavasti eri rangaistusten kohdalla. Valvontaseuraamuksia koskeva lainsäädäntö muodostaa osin monimutkaisen kokonaisuuden, jossa valvotusta koevapaudesta ja yhdistelmä-rangaistuksen täytäntöönpanosta säädetään yksikohtaisemmin erillisissä laeissa verrattuna yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa laissa säädettyihin valvontaseuraamuksiin. Valvontaseuraamusten varsinainen sisältö – ja samalla myös rangaistuksen tosiasiallinen ankaruus – jää monilta osin täytäntöönpanoviranomaisen päätettäväksi yksilökohtaisen arvioinnin perusteella, mikä on ymmärrettävää johtuen tuomittujen erilaisista tilanteista ja tarpeista.

Lainsäädännön käsitteiden ja rakenteen yhdenmukaistaminen ja erityisesti valvonnan sisällön johdonmukainen määrittäminen selkeyttäisi seuraamusjärjestelmän kokonaisuutta. Olisi myös syytä arvioida, vastaavatko käytössä olevat käsitteet eri valvontaseuraamusten todellista sisältöä erityisesti silloin, kun valvonta koostuu lähinnä tuki- ja ohjaustoimista. Lainsäädäntöä uudistettaessa on hyvä pohtia, onko mahdollista eritellä tarkemmin valvontaan kuuluvia toimenpiteitä ja voiko niihin viitata myös muilla termeillä. Yksi mahdollisuus on myös lisätä määritelmät keskeisistä käsitteistä valvontaseuraamuksia koskevaan lainsäädäntöön. Yhteiskunnassa suoritettavia rangaistuksia säädettyäessä on muistettava valvonnan käytännön rajoitteet ja se tosiasia, että rangaistusta suorittavien henkilöiden toimintaa ei ole mahdollista täydellisesti valvoa.

Riittävien henkilöresurssien varmistaminen sekä valmistelussa että täytäntöönpanossa on keskeistä valvotun koevapauden – ja muiden valvontaseuraamusten – toimivuuden kannalta. Valvotun koevapauden käytön lisääminen on sinänsä kannatettavaa, mutta yksikkökohtaiset tulostavoitteet voivat johtaa epätarkoituksenmukaisiin tilanteisiin esimerkiksi silloin, jos valvottuun koevapauteen joudutaan sijoittamaan henkilöitä, joiden edellytyksiin selvitä velvoitteista suhtudutaan varauksella. Tavoitteet valvotun koevapauden suorittamisen lisäämiseksi aiheuttavat myös ristiriitaisia tilanteita suhteessa valvontaan, sillä tehokas valvonta lisää valvotun koevapauden keskeyttämistä. Valvotun koevapauden käytön lisäämistä olisi tärkeää selvittää etenkin suljetuissa vankiloissa. Olisi myös syytä selvittää, toteutuuko ulkomaalaisten vankien mahdollisuus valvottuun koevapauteen. Lisäksi on tärkeää varmistaa, että vankilat tekevät virallisen päätöksen myös silloin, kun valvotun koevapauden edellytykset eivät täyty.

Tutkimuksen perusteella valvotun koevapauden täytäntöönpanossa on erilaisia yksikkökohtaisia käytäntöjä, mikä vaarantaa rangaistusta suorittavien yhdenvertaisen kohtelun. Yhtenäisten käytäntöjen varmistamiseksi

ensisijainen kehittämiskohde on selkeät ja konkreettiset Rikosseuraamuslaitoksen ohjeet erityisesti koevapauden edellytysten ja suostumusten selvittämiseen, toimintavelvollisuuden määrittämiseen sekä liikkumisalueita, poikkeuslupia, sanktioita ja yleisemmin sähköistä valvontaa koskeviin ratkaisuihin. Olisi myös syytä selvittää, miten vankilakohtaiset toimintakulttuurit ja käytännöt vaikuttavat rangaistusten sisältöön sekä tarvittaessa lisätä koulutusta ja muuta tukea toimintatapojen yhdenmukaistamiseksi. Valvonnan tehostamiseksi olisi myös tärkeää varmistaa tukipartioiden toimintaedellytykset ja joustavat järjestelyt valvontakäyntien toteuttamiseksi.

Ehdonalaisen vapauden valvonnan valmisteluun olisi tärkeä kiinnittää enemmän huomiota, jotta siirtyminen vankilasta yhdyskuntaseuraamustoimiston valvontaan tapahtuisi sujuvasti. Ehdonalaisen vapauden valvontaa hankaloittavat valvottavien haastavat elämäntilanteet (etenkin päihdeongelmat ja asunnottomuus). Tiukan päihdeettömyysvaatimuksen sijaan käytäntönä oleva ”asiointikunnan” kriteeri on perusteltua, vaikkakin se on ristiriidassa lainsäädännön kanssa. Olisi myös syytä selkeyttää poliisille osoitetun noutopyynnön käyttöä ja rikkomusten seuraamusmenettelyä ehdonalaisen vapauden valvonnan toimivuuden varmistamiseksi. Lisäksi olisi tärkeää varmistaa, että mahdollisuutta lakkauttaa tarpeettomaksi arvioitu ehdonalaisen vapauden valvonta hyödynnetään yhdenmukaisesti.

Tiedonkulun parantaminen ja yhtenäistäminen valvontaseuraamusten täytäntöönpanoon osallistuvien toimijoiden välillä on tärkeää erityisesti Rikosseuraamuslaitoksen uuden Roti-tietojärjestelmän aiheuttamien haasteiden takia. Erilaiset kirjaamiskäytännöt vankiloiden ja tukipartioiden välillä hankaloittavat valvotun koevapauden valvontaa, kun taas tieto uusista valvottavista on tärkeä saada yhdyskuntaseuraamustoimistoihin riittävän ajoissa. Valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan toimivuus riippuu myös siitä, kuinka hyvin kuntoutus- ja tukipalveluita on saatavilla sekä vankeusajana että valvonnan täytäntöönpanon aikana yhteiskunnassa. Palveluiden saatavuuden varmistaminen olisi tärkeää johtuen tuomittujen lisääntyneistä päihde- ja mielenterveysongelmista.

Tutkimustieto eri toimenpiteiden vaikuttavuudesta, tarkoituksenmukaisuudesta ja vaikutuksista on tärkeää kriminaalipolitiikan, seuraamusjärjestelmän ja valvontaseuraamusten kehittämisessä. Sekä lainsäädännössä että täytäntöönpanossa on tärkeä huomioida myös valvonnan ja siihen sisältyvien eri toimenpiteiden vaikutukset rangaistusta suorittaviin henkilöihin. Valvontaseuraamusten uusintarikollisuuteen vaikuttavuuden arvioinnin ohella on tärkeä kerätä järjestelmällisesti palautetta rangaistusta suorittavilta, jotta olisi mahdollista paremmin arvioida, mitkä osatekijät ovat olennaisia rikoksetoman elämän tukemisessa ja yhteiskuntaan integroitumisessa. Lisäksi olisi syytä kehittää valvontaseuraamusten täytäntöönpanon seurantaa valtakunnallisesti sekä muita välineitä yhdenmukaisten ja oikeudenmukaisten käytäntöjen varmistamiseksi.

1 Johdanto

Suomen rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään kuuluu useita yhteiskunnassa suoritettavia rangaistuksia, joissa valvonnalla on keskeinen rooli. Valvonta on rangaistuksen pääasiallinen sisältö ehdottoman vankeuden sijasta tuomittavissa ehdollisen vankeuden valvonnassa, nuorisorangaistuksessa ja valvontarangaistuksessa. Ehdottoman vankeuden laitosaikaa seuraavia asteittaiseen vapauttamiseen liittyviä valvontoja ovat puolestaan ehdonalaisen vapauden valvonta, valvottu koevapaus ja yhdistelmä-rangaistuksen valvonta-aika. Vaikka nämä rangaistukset ja seuraamukset perustuvat olennaisesti valvontaan, valvonta tarkoittaa niissä hyvin erilaisia toimenpiteitä suunnitelluista valvontatapaamisista ympärivuorokautiseen sähköiseen valvontaan. Tutkimuksessa keskitytään näihin enemmän tai vähemmän valvontaan perustuviin rangaistuslajeihin ja asteittaisen vankeudesta vapauttamisen vaiheisiin, joihin viitataan tässä tutkimuksessa *valvontaseuraamuksina*.

Tutkimuksen taustalla on oikeusministeriön tietotarve rikosseuraamusjärjestelmään sisältyvien valvontojen nykytilasta ja toimivuudesta niihin liittyvän lainsäädännön kehittämiseksi. Suurin osa valvontaseuraamuksista on otettu käyttöön vasta 2000-luvulla. Osa uusista valvontaa sisältävistä rangaistuksista – kuten nuorisorangaistus ja valvontarangaistus – ovat jääneet käyttöalaltaan rajalliseksi. Olemassa olevaa valvontaan liittyvää sääntelyä on myös uudistettu vuonna 2015 voimaan tulleessa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa laissa (400/2015, yhdyskuntaseuraamuslaki), jossa säädetään yhdyskuntapalvelusta, valvontarangaistuksesta, ehdollisen vankeuden valvonnasta, nuorisorangaistuksesta ja ehdonalaisen vapauden valvonnasta. Sen sijaan valvotusta koevapaudesta säädetään valvotusta koevapaudesta annetussa laissa (629/2013, koevapauslaki) ja yhdistelmä-rangaistuksen valvonta-ajasta yhdistelmä-rangaistuksen täytäntöönpanosta annetussa laissa (801/2017, yhdistelmä-rangaistuslaki).¹ Aikaisempi tutkimus on keskittynyt pääasiassa yksittäisiin valvontaseuraamuksiin, eikä niitä ole tarkasteltu laajemmin seuraamusjärjestelmän kokonaisuudessa. Tutkimuksen avulla toteutetaan myös Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (jäljempänä Krimo) lakisääteistä tehtävää; Krimon tulee harjoittaa riippumatonta kriminologista ja muuta oikeuspoliittista tutkimusta ottaen huomioon oikeusministeriön ja yhteiskunnan tietotarpeet.

Tutkimushankkeen alkuperäisenä tavoitteena oli tarkastella ehdonalaisen vapauden valvonnan, valvotun koevapauden ja valvontarangaistuksen

1 Tutkimuksessa käytetään jatkossa mainittuja lyhenteitä valvontaseuraamuksia koskevista laeista.

täytäntöönpanoa, tarkoituksenmukaisuutta ja toimivuutta. Yhdistelmä-rangaistus, 21 vuotta täyttäneiden ehdollisen vankeuden valvonta ja riskiarviointiin perustuva väkivalta- tai seksuaalirikoksesta tuomittujen ehdonalaisten vapauden valvonta (ns. vakava-valvonta) ovat tulleet käyttöön vasta viime vuosina, eikä niistä näin ollen ole vielä riittävästi kokemusta arviointia varten. Krimon aikaisemmassa tutkimushankkeessa on puolestaan jo käsitelty nuorisorangaistusta ja nuorten valvonnalla tehostettua ehdollista vankeusrangaistusta.²

Hankkeen empiirinen tutkimus rajattiin valvottuun koevapauteen ja ehdonalaisten vapauden valvontaan, koska valvontarangaistuksesta on julkaistu kattavaa uutta empiiristä tutkimusta.³ Johtuen valvontaseuraamukseen liittyvistä erilaisista päätöksenteko- ja täytäntöönpanoprosesseista, tavoitteista, sisällöistä, toimijoista ja kohderyhmistä, empiirinen tutkimus on tarkoituksenmukaista rajata määrättyyn kokonaisuuteen. Valvottu koevapaus ja ehdonalaisten vapauden valvonta muodostavat rikosseuraamusjärjestelmässä yhtenäisen asteittaisen vapauttamisen kokonaisuuden. Samalla hankkeessa kerättiin alkuperäistä suunnitelmaa laajempi laadullinen aineisto. Valvontoja suorittaneiden uusintarikollisuuden analyysiä ei kuitenkaan tässä hankkeessa tehty alkuperäisistä suunnitelmista poiketen.

Tutkimuksen toteuttamiseen osallistuivat Krimosta Jukka Könönen, Eero Wallinmaa, Anna Halén ja Frida Emilia Kuusisto Mäkelä. Tutkimusaineiston analyysin osallistuivat tutkimusavustajat Sylvia Ikonen ja Riikka Lihjamo. Lisäksi Sasu Tyni ja Tuomas Laurila Rikosseuraamuslaitoksesta vastasivat rekisteriaineistojen muodostamisesta. Tutkimushankkeen ohjausryhmässä toimivat oikeusministeriöstä Paulina Tallroth ja Anne Hartoneva sekä Rikosseuraamuslaitoksesta Pia Andersson ja Eija Kampilla. Tutkimusryhmä kiittää kaikkia tutkimukseen osallistuneita henkilöitä ja etenkin haastateltuja Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä heidän ajantaan ja näkemyksistään.

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksessa käsitellään sekä valvontaa sisältävien rangaistusten nykytilaa yleisemmällä tasolla että asteittaiseen vapauttamiseen liittyvien valvontaseuraamusten täytäntöönpanon käytäntöjä ja haasteita. Tutkimuksessa keskitytään kahteen keskeiseen tutkimuskysymykseen:

2 Halén et. al. 2024.

3 Lähteenmäki-Meriluoto 2024.

- 1) Mitä eri toimenpiteitä valvontaseuraamukset sisältävät rikosseuraamusjärjestelmässä ja kuinka yhdenmukaisen ja selkeän kokonaisuuden ne muodostavat?
- 2) Minkälaisia käytäntöjä ja toimenpiteitä valvottuun koevapauteen ja ehdonalaisen vapauden valvontaan sisältyy ja mitä hyötyjä ja haasteita niiden täytäntöönpanoon liittyy?

Tutkimusraportti koostuu tutkimuskysymyksiä vastaavista kahdesta osasta. Ensimmäinen osa (luvut 2–5) käsittelee rikosseuraamusjärjestelmään sisältyvien valvontaseuraamusten nykytilaa perustuen pääasiassa lainsäädännön analyysiin. Kyseisessä osassa keskitytään eri valvontaseuraamusten sisältöihin ja eroihin, niiden määräämisen perusteisiin ja niiden käyttöön rikosseuraamusjärjestelmässä. Tavoitteena on luoda yleiskuva valvonnasta osana seuraamusjärjestelmää ja arvioida valvontaseuraamusten sääntelyn selkeyttä ja yhdenmukaisuutta.

Tutkimuksen toisessa osassa (luvut 6–7) keskitytään valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanon käytäntöihin ja niiden toimivuuteen. Toinen osa perustuu pääasiassa yhdyskuntaseuramustoimistojen ja vankiloiden työntekijöiden haastatteluaineiston analyysiin. Tavoitteena on hahmottaa, miten asteittaiseen vapauttamiseen liittyvät valvonnat toimivat käytännössä ja minkälaisia haasteita niiden täytäntöönpanoon liittyy.

Tutkimus tuottaa uutta tietoa valvontaseuraamusten kokonaisuudesta rikosseuraamusjärjestelmässä ja valvonnan käytöstä osana asteittaista vapauttamista. Empiiriseen tutkimukseen liittyvistä rajoitteista huolimatta tutkimus tarjoaa laajemman näkökulman erityyppisiin valvontaseuraamuksiin ja niiden täytäntöönpanoon: sähköistä valvontaa, valvontakäyntejä, päihdetestausta ja muita veloituksia sisältävä valvottu koevapaus edustaa intensiivistä yksilön toimintaan kohdistuvaa valvontaa, kun taas pääasiassa valvontatapaamisista koostuvassa ehdonalaisen vapauden valvonnassa valvonta tarkoittaa enemmän yksilön tukemista ja ohjaamista.

Aika- ja resurssirajoitteiden vuoksi tutkimuksen laadullinen aineisto koostuu ainoastaan Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden haastatteluista. Valvonnan kohteena olevien henkilöiden kokemukset tarjoaisivat tärkeän lisänäkökulman tuleviin tutkimuksiin, etenkin valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan käytäntöjen sekä koettujen hyötyjen, haasteiden ja vaikutusten arvioinnissa. Vaikka aikaisemmissa tutkimuksissa on haastateltu jonkin verran valvonnan kohteena olevia henkilöitä,⁴ heidän kokemuksensa valvontaseuraamuksista ja niiden toimivuudesta on tärkeä huomioida tutkimuksessa.

4 Esim. Rantanen & Lindqvist 2018; Vilman 2024; Lähteenmäki-Meriluoto 2024.

1.2 Tutkimusaineistot ja -menetelmät

Valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanoa ja niihin liittyvien käytäntöjen ja haasteiden selvittämistä varten tutkimuksessa haastateltiin vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen työntekijöitä. Haastateltavat rekrytoitiin pääasiassa keväällä 2024 vankiloihin ja yhdyskuntaseuraamustoimistoihin lähetetyllä infokirjeellä, jossa esiteltiin tutkimushanke ja pyydettiin kiinnostuneita ottamaan yhteyttä Krimon yhteyshenkilöön. Joidenkin toimipisteiden kohdalla haastateltavat rekrytoitiin suorilla yhteydenotoilla puhelimitse. Otoksessa pyrittiin mahdollisimman laajaan maantieteelliseen kattavuuteen ja haastateltavien rekrytointiin eri rikosseuraamuskeskusten alaisista vankiloista ja yhdyskuntaseuraamustoimistoista.

Kaikkiaan toteutettiin 24 tutkimushaastattelua, joihin osallistui yhteensä 26 henkilöä. Yksi ehdonalaisen vapauden valvontaa koskevasta haastattelusta oli kolmen osallistujan ryhmähaastattelu. Haastatteluista yhdeksän käsitteli ehdonalaisen vapauden valvontaa, yksitoista valvottua koevapautta ja neljä tukipartioiden roolia valvotun koevapauden valvonnassa. Valvotun koevapauden valmistelua ja täytäntöönpanoa käsittelevät haastattelut painottuivat avolaitoksiin johtuen valvotun koevapauden vähäisestä käytöstä monissa suljetuissa vankiloissa. Haastattelut kestivät keskimäärin vajaat kaksi tuntia.

Haastateltavat työskentelivät vankiloissa valvotun koevapauden edellytysten selvittämisen, valmistelun ja täytäntöönpanon parissa (pääasiassa erityisohjaajina), yhdyskuntaseuraamustoimistoissa ehdonalaisen vapauden valvontaa hoitavina rikosseuraamustyöntekijöinä sekä valvottuun koevapauteen kuuluvia valvontakäyntejä ja päihdetestausta suorittavina tukipartio-ohjaajina. Haastateltavien työkokemus nykyisistä työtehtävistään vaihteli vajaasta vuodesta yli 30 vuoteen. Haastatteluaineisto tarjoaa laajan näkökulman valvontaseuraamukseen, koska monilla haastateltavista oli aikaisempaa työkokemusta muista rikosseuraamusalan tehtävistä ja toimipaikoista. Lisäksi heidän toimenkuvaansa kuului myös muita tehtäviä Rikosseuraamuslaitoksessa.

Tutkimuksen puolistrukturoidut teemahaastattelut toteutettiin video-puheluin Teams-ohjelmalla. Tukipartioiden haastatteluja lukuun ottamatta haastattelijoina toimi kaksi tutkimusryhmän jäsentä Krimosta. Haastateltavilta pyydettiin haastattelujen aluksi suostumus tutkimukseen osallistumisesta ja haastatteluaineistojen käyttämiseen tutkimusta varten. Haastattelut tallennettiin ja äänitiedostot litteroitiin analyysiä varten. Haastattelumateriaalia on säilytetty ja käsitelty yliopistolla hankkeen tietosuojaselosteen mukaisesti.⁵ Haastatteluaineistoa käsiteltiin tutkimuk-

5 Krimo 2024.

sessä anonymisoidusti ilman tunnistetietoja. Tutkimuksessa käytetyistä haastattelusitaateista on muutettu puhekielisiä ilmaisuja ja poistettu viittaukset paikkakuntiin ja vankiloihin.

Haastatteluaineiston analyysissä käytettiin Atlas-ohjelmaa, jossa valvottua koevapautta koskevat haastattelut luokiteltiin 23:een ja ehdonalaisen vapauden valvontaa koskevat haastattelut 19:ään eri teemaan. Tukipartiohaastattelut analysoitiin tavallisina tekstitiedostoina johtuen niiden vähäisemmästä määrästä ja rajatumasta kokonaisuudesta. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi keskittyi valvotun koevapauden ja ehdonalaisen valvonnan täytäntöönpanoon liittyviin prosesseihin, käytäntöihin, haasteisiin sekä haastateltavien näkemyksiin valvonnan toimivuudesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Haastatteluaineiston analyysissä kiinnitettiin myös huomiota vankilakohtaisista ja alueellisista tekijöistä johtuviin erilaisiin toimintaympäristöihin.

Haastateltujen valvotun koevapaudesta vastaavien vankilan virkamiesten nimikkeet vaihtelivat, minkä vuoksi heihin viitataan pääasiassa termillä työntekijä. Ehdonalaisen vapauden valvonnasta puhuttaessa käytetään puolestaan pääosin termiä valvoja. Vaikka virallisissa yhteyksissä ja lainsäädännössä käytetään usein ilmausta Rikosseuraamuslaitoksen virkamies, termi valvoja esiintyy sekä Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuissa että yhdyskuntaseuraamuslaissa, ja se on vakiintunut käytännön kielenkäyttöön. Tässä tutkimuksessa Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehiin viittaava termivalinta vaihtelee hieman asiayhteydestä riippuen.

Tutkimuksessa oli tarkoitus hyödyntää Rikosseuraamuslaitoksen tietojärjestelmistä poimittuja valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan suorittaneiden henkilöiden valvontatietoja. Krimolle luovuttamista varten rekisteriaineistoista olisi pitänyt poistaa kaikki Rikosseuraamuslaitoksen henkilökuntaa, yhteyshenkilöitä ja rangaistusta suorittavan omaisia koskevat tiedot, mikä ei ollut mahdollista resurssien vähäisyyden vuoksi. Tutkimukseen saatiin kuitenkin käytettäväksi Rikosseuraamuslaitoksen tekemä satunnaisotos vuosina 2015–2021 alkaneiden valvottujen koevapauksien peruuttamispäätöksistä sekä rekisteritietoja ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamisesta ja sen lakkauttamisesta. Aineiston luovuttamisesta Krimolle tutkimuskäyttöön tehtiin erillinen tutkimusyhteistyösopimus.

2 Valvonta osana rikosseuraamusjärjestelmää

Tässä luvussa perehdytään valvonnan lähtökohtiin ja päämääriin seuraamusjärjestelmässä. Luvussa 2.1 tarkastellaan lyhyesti valvontojen historiaa ja kehitystä Suomen rikosseuraamusjärjestelmässä aina 1800-luvun lopulta nykypäivään. Luvussa 2.2 käsitellään valvontaseuraamusten roolia rikosseuraamusjärjestelmässä yhtäältä ehdottoman vankeuden sijasta tuomittavina rangaistuksina ja toisaalta osana asteittaista vapauttamista.

2.1 Valvontaa sisältävien rangaistusten historia Suomessa

Valvonnan historia Suomen rikosoikeusjärjestelmässä ulottuu 1800-luvun loppupuolelle asti. Ehdonalainen vapaus ja sen valvonta otettiin käyttöön rikoslain (39/1889) uudistuksessa, mutta niiden tarpeellisuutta käsiteltiin jo lainuudistustyön yhteydessä 1860-luvulla.⁶ Vuoden 1875 komiteanmietinnössä ehdonalaisen vapauden ja sen valvonnan käyttöönottoa perusteltiin nykyistä kriminaalipoliittista ajattelua muistuttavalla tavalla: ”varovaisuudella annettu ehdonalainen vapaus ei voine olla yhteiskunnalle suuremmaksi vaaraksi, kuin se ehdoton vapaus, mihin useimpain vankien täytyy rangaistusaikansa kärsittyään päästä”.⁷ Valvonnan tavoitteena oli – kuten nykyisinkin – ehkäistä uusintarikollisuutta ja tukea valvottavaa nuhteettomassa elämässä, esimerkiksi auttamalla työpaikan hankkimisessa. Aluksi ehdonalainen vapaus oli harkinnanvaraista ja rajattu hyvin käyttäytyville vangeille. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen (39B/1889) mukaan ehdonalaisesti vapautettujen oli ilmoitauduttava kuukausittain poliisille ja käyttäydyttävä nuhteettomasti, muutoin ehdonalainen vapaus voitiin peruuttaa. Tämä ilmoittautumisvelvollisuus oli samalla ensimmäinen askel kohti yhteiskunnassa toteutettavaa valvontaa: se mahdollisti rangaistuksen suorittamisen vapaudessa vankilassa olon sijaan. Huolimatta sääntelyn uudistamisesta useaan kertaan 1900-luvulla,⁸ ehdonalaisen vapauden valvonnan lähtökohdat eivät ole muuttuneet merkittävästi.

6 Ehdonalaisen vapauden ja sen valvonnan kehityksestä ks. Pellinen 1992; Lappi-Seppälä 2011. Vuoden 1889 rikoslain säätämiseen johtaneesta kehityksestä ks. Vuorela 2021.

7 KM 1875, s. 346.

8 Pellinen 1992, s. 1–4; Lappi-Seppälä 2011, s. 172–177.

Ehdonalainen vapaus loi perustan ehdollisen vankeuden käyttöönnotolle, josta säädettiin vuonna 1918. Vuonna 1943 alle 21-vuotiaille rikoksenteikiöille määrättiin pakollinen valvonta osaksi tätä seuraamusta. Sen tavoitteena oli, aivan kuten nykyäänkin, vähentää uusintarikollisuutta ja tukea nuoria nuhteettomassa elämässä. Muutosta perusteltiin myös kansainvälisillä esimerkeillä vastaavista nuorten valvontajaksoista. Valvonnasta vastasi alusta alkaen poliisin sijaan sopiva yksityishenkilö tai huoltoyhdistys, mutta sitä ei katsottu tarpeelliseksi, jos nuoren arvioitiin ”ojentuvan ilman valvontaa”.⁹ Ehdollisen vankeuden valvontaa koskeva sääntely on nuorten osalta pysynyt lähtökohdiltaan pitkälti ennallaan.¹⁰ Vuonna 2020 valvonta laajennettiin koskemaan myös 21 vuotta täyttäneitä rikoksenteikiöitä. Uudistusta perusteltiin seuraamusjärjestelmän johdonmukaisuudella ja porrastamisella: pitkän ehdollisen vankeusrangaistuksen ja samanpituisen ehdottoman vankeusrangaistuksen ankaruuseroa pidettiin liian suurena. Valvonnan katsottiin parantavan ehdollisen vankeuden vaikuttavuutta ja madaltavan ehdollisen ja ehdottoman rangaistuksen välistä kynnystä.¹¹

Rikoslain uudistusten myötä yhdyskuntapalvelu otettiin käyttöön yleisenä rangaistuslajina vuonna 1997. Yhdyskuntapalvelu koostuu valvotusta palkattomasta työstä, ja sitä voidaan määrätä enintään kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksen sijasta tai ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena. Sen käyttöönotto merkitsi huomattavaa muutosta rikosseuraamusjärjestelmässä johtuen laajasta käyttöasteesta ja pääasiassa myönteisistä soveltamiskokemuksista. Yhdyskuntapalvelun käyttöönottoa perusteltiin seuraamusjärjestelmän porrastamisella, vankeusrangaistuksen haittojen vähentämisellä, uusintarikollisuuden ehkäisyllä ja taloudellisilla tekijöillä.¹² Yhdyskuntapalvelu ei kuitenkaan sisällä varsinaista valvontaa samalla tavalla kuin muut valvontaseuraamukset, eikä sitä tästä syystä tarkastella tässä tutkimuksessa valvontaseuraamuksena.

Nuorisorangaistus oli vuosituhannen vaihteessa ensimmäinen täysin uusi valvontaseuraamus, joka otettiin pysyvästi käyttöön vuonna 2004. Se kehitettiin alaikäisille vaihtoehdoksi ehdolliselle ja ehdottomalle vankeudelle, ja sen käyttöönottoa perusteltiin vankeuden haittojen vähentämisellä sekä uusien keinojen etsimisellä nuorisorikollisuuden ehkäisemiseksi. Nuorisorangaistukseen sisältyvä valvonta koostuu pääosin valvontatapaamisista ja muusta tukitoiminnasta.¹³

9 HE 10/1939 vp, s. 14–15.

10 HE 215/2014 vp, s. 14.

11 HE 120/2018 vp, s. 4–5 ja 35–36.

12 HE 62/1990 vp, s. 3; HE 144/1996 vp, s. 4–6; Rautniemi 2012, s. 42–44.

13 HE 109/1996 vp, s. 7–8; HE 102/2004 vp, s. 3–4. Nuorisorangaistuksesta laajemmin ks. Halén et al. 2024.

Vuonna 2006 käyttöön otettu valvottu koevapaus on vakiintunut osaksi seuraamusjärjestelmää. Se on vankilan ulkopuolella toteutettava asteittaisen vapautumisen vaihe, joka sijoittuu pääasiassa tuomitun omaan asuntoon ja jota voidaan käyttää enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Lainvalmistelussa korostettiin hallitun ja asteittaisen vapauttamisen hyötyjä yhteiskuntaan sopeutumisessa taloudellisten näkökohtien sijaan. Valvottu koevapaus korvasi aiemman järjestelmän, jossa ehdonalaiseen vapauteen pääsyä voitiin aikaistaa, mutta jonka käyttö oli jäänyt vähäiseksi rajatumpien soveltamisedellytysten vuoksi. Valvottuun koevapauteen on sisältänyt alusta asti sähköistä valvontaa, jonka käyttöönottoa perusteltiin hyvillä kansainvälisillä kokemuksilla. Sähköistä valvontaa sovellettiinkin Suomessa ensimmäistä kertaa valvotun koevapauden yhteydessä.¹⁴

Vuonna 2012 käyttöön otettu valvontarangaistus on yhdyskuntapalvelua ankarampi seuraamus, jota voidaan käyttää silloin, kun rikosentekijää ei voida tuomita yhdyskuntapalveluun. Yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen este voi olla esimerkiksi aiemmat yhdyskuntapalvelurangaistukset tai arvio siitä, ettei henkilö suoriutuisi yhdyskuntapalvelusta. Vaikka lainvalmistelussa suhtauduttiin varauksella valvontarangaistuksen käyttöönottoon luotettavien tutkimustulosten vähäisyyden vuoksi, tämänkaltaisen sähköiseen valvontaan perustuvan rangaistuksen arvioitiin edistävän rikosentekijän sopeutumista yhteiskuntaan ja vähentävän uusintarikollisuutta. Ehdottoman vankeuden vaihtoehtojen kehittäminen oli myös keskeinen kriminaalipoliittinen tavoite. Valvontarangaistuksen käyttöönottoa puolsivat lisäksi vankeuden haittavaikutusten ja sen täytäntöönpanon kustannusten vähentämiseen liittyvät näkökohdat.¹⁵

Vuonna 2018 säädetty yhdistelmä-rangaistus korvasi aiemman koko rangaistuksen suorittamista vankilassa koskevan sääntelyn. Se on tarkoitettu vakaviin rikoksiin syyllistyneille rikoksen uusijoille, ja sen tuomitseminen edellyttää vaarallisuusarviota. Yhdistelmä-rangaistukseen tuomitut suorittavat vankeusrangaistuksen kokonaisuudessaan ilman mahdollisuutta valvottuun koevapauteen tai ehdonalaiseen vapautumiseen. Vankeusajan jälkeen rangaistukseen sisältyy vuoden mittainen, pakollinen valvontajakso, johon kuuluu sähköinen valvonta ja jonka tavoitteena on erityisesti uusintarikollisuuden vähentäminen.¹⁶ Lainsäädäntövaiheessa yhdistelmä-rangaistus herätti runsaasti keskustelua, ja uudistusta pidettiin seuraamusjärjestelmän kannalta periaatteellisesti merkittävänä. Useat asiantuntijat

14 HE 262/2004 vp, s. 33; Mäkipää 2010, s. 14–16.

15 HE 17/2010 vp, s. 5 ja 17–19. Tarkemmin sääntelyn taustoista ks. Lähteenmäki-Meriluoto 2024, s. 46–49.

16 HE 268/2016 vp, s. 1 ja 5–7.

suhtautuivat uudistukseen kriittisesti, kun taas monet käytännön toimijat arvioivat sitä myönteisemmin.¹⁷

Kaiken kaikkiaan valvonnan käyttö seuraamusjärjestelmässä on lisääntynyt merkittävästi 2000-luvulla. Valvontaseuraamuksia koskeva sääntely on edennyt pitkälti yksittäisten lakiuudistusten myötä eriaikaisesti, minkä vuoksi 2010-luvulla käynnistettiin hajanaisten yhdyskuntaseuraamussäädösten kokoaminen yhteen lakiin.¹⁸ Nykyinen yhdyskuntaseuraamuslaki kattaa suurimman osan valvontaseuraamuksia koskevasta sääntelystä, mutta valvotusta koevapaudesta ja yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta säädetään yhä erillisissä laeissa. Valvontaseuraamuksia koskevaa lainsäädäntöä käsitellään tarkemmin luvussa kolme.

2.2 Valvontaseuraamukset seuraamusjärjestelmän porrastajana

Valvontaseuraamusten laajentuminen 2000-luvulla heijastaa yleisempää kriminaalipolitiikan muutosta. Valvontaseuraamusten käyttöönotto kytkeytyy yhtäältä jo 1960-luvulta alkaneeseen pyrkimykseen vankiluvun vähentämiseen rangaistuskäytäntöjä lieventämällä, toisaalta kriminaalipolitiikan ankaroitumiseen eli niin sanottuun punitiiviseen käännteeseen ja erityispreventiivisen ajattelun uuteen nousuun 1990-luvulta alkaen. Rikosoikeuden tiukentuva linja etenkin huumausaine-, väkivalta- ja seksuaalirikosten osalta lisäsi vankien määrää 1990-luvun puolivälin jälkeen. Samalla vähenevät resurssit vankeinhoidossa ovat lisänneet painetta vaihtoehtojen etsimiseen vankeusrangaistuksille ja vankiluvun vähentämiseen esimerkiksi valvontaseuraamusten avulla.¹⁹ Kaikkiin valvontaseuraamuksiin sisältyy myös pyrkimys ehkäistä uusintarikollisuutta ja edistää rikosentekijöiden sijoittamista yhteiskuntaan yhdistämällä valvontaa sekä tuki- ja ohjaustoimintaa.

Teknologinen kehitys on mahdollistanut kattavan yhteiskunnassa toteutettavan valvonnan, mikä on tuonut uusia keinoja rangaistusten täytäntöönpanoon yhteiskunnassa. Yksi keskeinen piirre seuraamusjärjestelmän kehityksessä 2000-luvulla on ollut sähköinen valvonta, jota käytetään valvotussa koevapaudessa, valvontarangaistuksessa ja yhdistelmärangaistuksen valvonta-aikana. Sen myötä on ollut mahdollista toteuttaa tuomitun intensiivistä valvontaa myös vankilan ulkopuolella, mikä on osaltaan edistänyt uusien rangaistusmuotojen käyttöönottoa ja tukenut asteittaisen vapauttamisen kehittämistä. Vaikka kaikkiin valvontaseuraamuksiin sisältyy

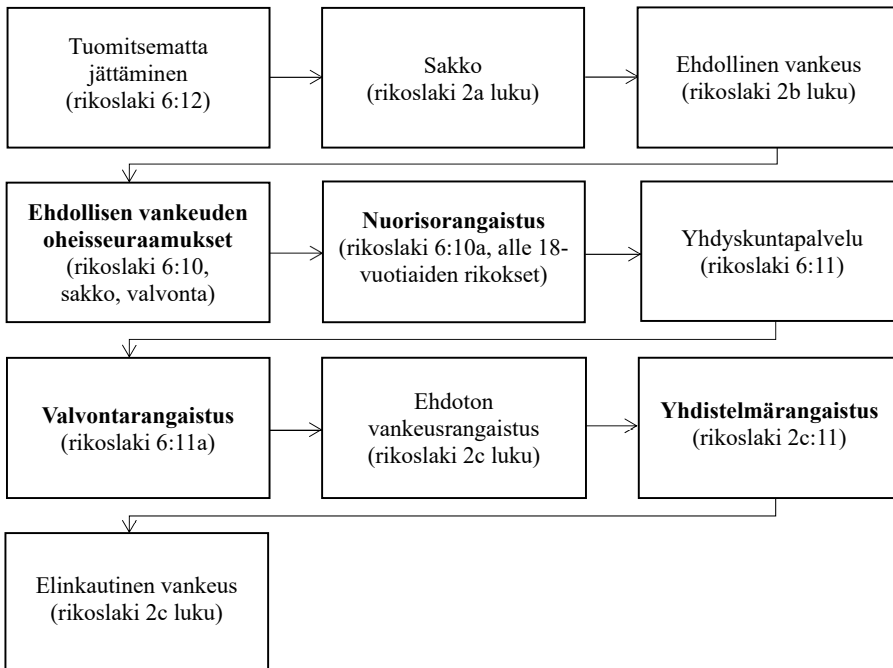
¹⁷ Yhdistelmärangaistuksen taustoista ks. Wallinmaa 2025, s. 15–17.

¹⁸ HE 215/2014 vp.

¹⁹ Lappi-Seppälä 2013, s. 26–27.

valvontapaamisia ja tukitoimia, valvonnan intensiteetti ja laajuus vaihtelevat niissä huomattavasti. Valvontaseuraamukset voidaan jakaa sähköistä valvontaa ja yksilön oikeuksia voimakkaammin rajoittaviin seuraamuksiin sekä pääasiassa tuki- ja ohjaustoimiin painottuviin seuraamuksiin.²⁰

Valvontaseuraamukset täydentävät seuraamusjärjestelmää tarjoamalla etenkin lievempiä vaihtoehtoja ehdottomalle vankeusrangaistukselle sekä mahdollistamalla asteittaisen ja hallitun siirtymän takaisin yhteiskuntaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituille. Vaikka jokaisella valvontaseuraamuksella on omat soveltamisedellytyksensä, kohderyhmänsä ja käyttötarkoituksensa, ne porrastavat seuraamusjärjestelmää kokonaisuutena ja mahdollistavat rikosentekijän yksilöllisten olosuhteiden sekä rangaistuksen tarkoituksenmukaisuuden huomioinnin niin rangaistuksen tuomitsemisessa kuin sen täytäntöönpanossa. Kuten seuraavasta seuraamusjärjestelmän porrasteisuutta ja ankaruusjärjestystä havainnollistavasta kaaviosta ilmenee, ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen väliin on sijoitettu nykyisin useita vaihtoehtoja.

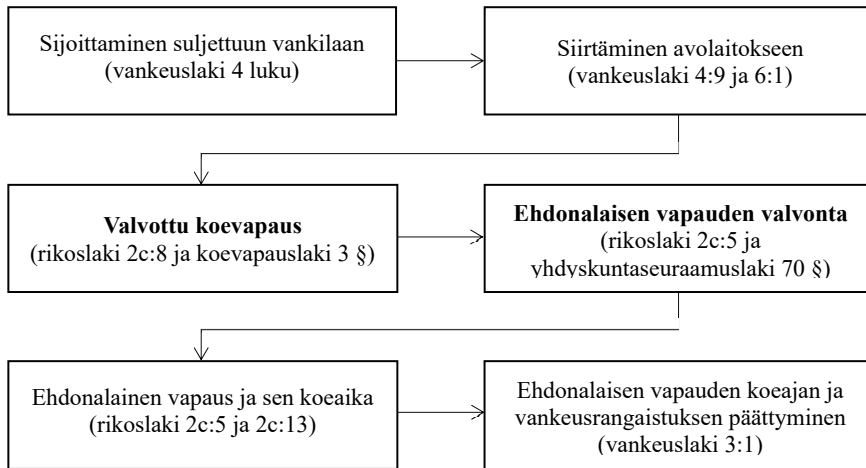
Kaavio 1. Seuraamusjärjestelmään sisältyvät rangaistuslajit ankaruusjärjestyksessä.

20 Sähköistä valvontaa ja etenkin valvottua koevapautta koskevasta tutkimuksesta ks. Mäkipää 2010; Mäkipää 2013.

Ehdollisen vankeuden oheisseuraamukset, nuorisorangaistus ja valvontarangaistus toteuttavat kriminaalipolitiikan tavoitetta vähentää jyrkkää ankaruuseroa erityisesti ehdollisen vankeuden ja ehdottoman vankeuden välillä. Valvontaseuraamukset porrastavat seuraamusjärjestelmää tarjoamalla etenkin vaihtoehtoja tilanteisiin, joissa teon vakavuus edellyttää ehdollista vankeutta ankarampaa seuraamusta, mutta ehdoton vankeus olisi rikoksentekijän tilanteeseen nähden liian ankara tai epätarkoituksenmukainen. Samalla niiden tavoitteena on vähentää ehdottoman vankeuden käyttöä ja lisätä rangaistuksia, jotka sisältävät kuntouttavia tekijöitä ja tukevat tuomitun osallistumista yhteiskuntaan.

Valvontaseuraamusten erityisluonteen vuoksi niiden tuomitsemisessa hyödynnetään moniammatillista yhteistyötä, erityisesti seuraamusten soveltuvuuden arvioinnissa. Tuomioistuinprosessin aikana rikoksesta epäiltyä laaditaan yhdyskuntaseuraamuslain 10 §:n mukainen seuraamusselvitys, jossa Rikosseuraamuslaitos arvioi hänen edellytyksiään ja valmiuksiaan suoriutua rangaistuksesta. Nuoret rikoksentekijät muodostavat valvontaseuraamuksissa erityisen kohderyhmän, mikä näkyy heille suunnattujen toimenpiteiden laajuudessa. Ehdollisen vankeuden valvonta ja nuorisorangaistus on suunniteltu tukemaan nuorten rikoksetonta elämäntapaa ja yhteiskuntaan integroitumista. Teon vakavuus on kuitenkin keskeinen tekijä tuomittavan rangaistuksen valinnassa: valvontaseuraamukset soveltuvat pääsääntöisesti lievempiin tekoihin. Poikkeuksen muodostaa vaarallisuusarviointiin perustuva yhdistelmä rangaistus, joka poikkeaa muista valvontaseuraamuksista sekä tarkoituksensa että ankaruutensa osalta.

Seuraamusjärjestelmän porrastettu rakenne ei rajoitu pelkästään rangaistuslajeihin ja rangaistuksen määräämiseen, vaan se näkyy myös vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon eri vaiheissa. Alla oleva kaavio havainnollistaa tilannetta, jossa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa suljettuun vankilaan sijoittamisen jälkeen hyödynnetään kaikkia asteittaisen vapauttamisen vaiheita. Käytännössä täytäntöönpano kuitenkin vaihtelee, ja useita vaiheita voi jäädä kokonaan pois.

Kaavio 2. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpano ja asteittainen vapauttaminen.

Tuomittu voi vapautua ehdonalaiseen vapauteen myös suoraan suljetusta vankilasta tai avolaitoksesta ilman muita asteittaisen vapauttamisen vaiheita. Hänet voidaan myös sijoittaa valvottuun koevapauteen suoraan suljetusta vankilasta. Ehdottoman vankeuden täytäntöönpano on aina yksilöllinen prosessi, johon vaikuttavat muun muassa vankeusrangaistuksen pituus sekä tuomitun tarpeet ja toiveet. Vankeuslain (767/2005) 4 luvun 6 §:n mukaan jokaiselle tuomitulle laaditaan yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma, joka ohjaa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja vaikuttaa myös asteittaiseen vapauttamiseen. Tämä ilmentää osaltaan kriminaalipolitiikan pyrkimystä vähentää ehdottoman vankeuden haittavaikutuksia. Yleensä tuomittuun kohdistuvaa kontrollia kevennetään vankeusrangaistuksen edetessä. Valvottu koevapaus ja ehdonalaisten vapauden valvonta muodostavat merkittävän välivaiheen asteittaisessa vapautumisessa, jossa tuomittua tuetaan vankeuden loppuvaiheessa siirtymässä siviiliyhteiskuntaan.

Yhteenvetona voidaan todeta, että valvontaseuraamukset ovat vahvistaneet seuraamusjärjestelmän porrastettua rakennetta tarjoamalla sekä vaihtoehtoja ehdottomalle vankeudelle että mahdollisuuden hallittuun ja asteittaiseen vapauttamiseen. Ne ilmentävät samalla siirtymää kohti yksilöllisempää ja kuntouttavampaa seuraamusjärjestelmää, jossa pyritään minimoimaan vankeuden haittavaikutuksia ja ehkäisemään uusintarikollisuutta tukemalla rikoksenteijän sijoittumista yhteiskuntaan.

3 Valvontaseuraamusten lainsäädännöllinen kehys

Tässä luvussa käsitellään valvontaseuraamuksia tarkemmin lainsäädännön ja lainvalmisteluasiakirjojen näkökulmasta. Esitysjärjestys noudattaa alaluvussa 2.2 esitettyjä kaavioita, joissa valvontaseuraamukset on kuvattu ankaruusjärjestyksessä osana rangaistuslajeja (kaavio 1, s. 15) ja asteittaista vapauttamista (kaavio 2, s. 16). Rangaistuslajit käydään läpi lievimmästä ankarimpaan eli ensimmäiseksi tarkastellaan ehdollisen vankeuden valvontaa oheisseuraamuksena ja viimeiseksi yhdistelmärangaistusta (luvut 3.1–3.4). Tämän jälkeen käsitellään valvontaa hyödyntävää asteittaista vankeudesta vapauttamista eli valvottua koevapautta (luku 3.5) ja ehdonalaisen vapauden valvontaa (luku 3.6). Jokaisen valvontaseuraamuksen kohdalla käsitellään ensin sääntelyn tarkoitusta ja tuomitsemisprosessia tai valvontaan asettamista, jonka jälkeen tarkastellaan täytäntöönpanoa ja valvonnan keskeistä sisältöä.

3.1 Ehdollisen vankeuden valvonta

3.1.1 Sääntelyn tarkoitus ja tuomitsemisprosessi

Ehdollisen vankeuden valvonta on ankaruusasteeltaan lievin valvontaseuraamus, joka on luotu täydentämään ehdollista vankeusrangaistusta. Sääntelyn tavoitteena on porrastaa seuraamusjärjestelmää ja sisällyttää kuntouttavaa toimintaa osaksi ehdollista vankeusrangaistusta. Valvonta koostuu pääasiassa säännöllisistä tapaamisista yhdyskuntaseuraamustoimistolla, joiden avulla seurataan tuomitun olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia sekä pyritään parantamaan hänen kykyään elää rikoksetonta elämää.²¹ Ehdollisen vankeuden valvonnan sääntely kohdistuu kahteen ryhmään: alle 21-vuotiaisiin (nuoriin) ja 21 vuotta täyttäneisiin (aikuisiin) rikoksentehtäjiin. Tuomioistuimien voi rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan määrätä valvonnan ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena seuraavasti:

Rikoksen 21 vuotta täytettyään tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tahoiteeksi valvontaan yhden vuoden kolmen kuukauden ajaksi, jos:

²¹ HE 120/2018 vp, s. 4–7 ja 35–36.

1) tämä on tarpeen uusien rikosten ehkäisemiseksi ottaen huomioon tekijän aikaisemman rikollisuuden, hänen henkilökohtaiset olonsa ja rikokseen johtaneet seikat; tai

2) ehdollista vankeutta on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta ja ehdollinen vankeus on vähintään kahdeksan kuukauden pituinen.

Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvontaan yhden vuoden kolmen kuukauden ajaksi, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi tai uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Uusintarikollisuuden ehkäisyyn liittyvässä tuomitsemisedellytyksessä eli pykälän 1 kohdassa arvioidaan, onko 21 vuotta täyttänyt rikoksentekijä tarkoituksenmukaista määrätä valvontaan. Valvontaan määrääminen edellyttää, että rikoksentekijä on syylistynyt aiemmin rikokseen ja että hänen henkilökohtaisissa oloissaan on rikoksen uusimisriskiä lisääviä tekijöitä, kuten päihdeongelma tai muu vaikea sosiaalinen ongelma. Rikokseen johtaneilla seikoilla tarkoitetaan tekijöitä, joiden perusteella itse teko ilmentää korostunutta uusimisriskiä. Kyse on esimerkiksi päihdeongelmaan liittyvästä rikoksesta. Valvonta ei ole perusteltua, jos sillä ei voida vaikuttaa uusimisriskiin.²² Säännöksen ensimmäisessä tuomitsemisedellytyksessä korostetaan siten uusintarikollisuuden ehkäisyä.

Pykälän 2 kohdassa eli ehdollisen vankeusrangaistuksen riittämättömyyttä koskevassa tuomitsemisedellytyksessä arvioidaan teon ja rangaistuksen oikeudenmukaista suhdetta 21 vuotta täyttäneen rikoksentekijän kohdalla. Esimerkiksi väkivalta- ja seksuaalirikoksista voidaan toisinaan määrätä pitkiä ehdollisia vankeusrangaistuksia, jolloin tekojen vakavuus voi edellyttää ankaramman rangaistuksen määräämistä, vaikka ehdoton vankeus ei tulisikaan kyseeseen. Tällöin ehdollisen vankeuden valvonta mahdollistaa paremmin teon vakavuutta vastaavan rangaistuksen määräämisen. Säännös lisää vaihtoehtoja tilanteisiin, joissa pohditaan rangaistusta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä. Sen tarkoituksena ei kuitenkaan ole pelkästään varmistaa rangaistuksen oikeasuhtaisuutta, vaan myös mahdollistaa muiden kuin rikoksenuusijoiden tilanteeseen puuttuminen riittävän ajoissa ja tarjota tukea valvonnan avulla.²³

21 vuotta täyttäneiden rikoksentekijöiden kohdalla pykälän 1 ja 2 kohtien mukaiset tuomitsemisedellytykset ovat toisilleen vaihtoehtoisia. Ehdollisen vankeuden valvontaan tuomitsemiseksi siis riittää, että jompikumpi

22 HE 120/2018 vp, s. 35–37.

23 *ibid.*

tuomitsemisedellytyksistä täyttyy. Alle 21-vuotiaiden rikoksenteijöiden valvontaan määräämisen edellytykset poikkeavat näistä: rikoksenteijä voidaan tuomita valvontaan, jos se on perusteltua sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi tai uusien rikosten ehkäisemiseksi. Nuorten kohdalla soveltamiskynnys on asetettu jossain määrin matalammaksi kuin aikuisilla, ja edellytykset on sidottu vahvemmin seuraamuksen tarkoituksenmukaisuuteen. Arvioinnin painopiste on siis ehdollisen vankeusrangaistuksen riittämättömyyden sijaan uusintarikollisuuden ehkäisyssä ja ylimääräisen tuen tarpeessa.²⁴

Valvonta voidaan määrätä oheisseuraamuksena sekä nuorten että aikuisten tapauksessa riippumatta ehdollisen vankeusrangaistuksen pituudesta. Poikkeuksena on pykälän toinen kohta, joka koskee 21 vuotta täyttäneiden rikoksenteijöiden ehdollisen vankeusrangaistuksen riittämättömyyttä. Tässä tapauksessa valvonta voidaan määrätä vain, jos ehdollinen vankeus on vähintään kahdeksan kuukauden pituinen. Näin ollen valvonta voidaan määrätä oheisseuraamuksena sekä lyhyemmissä että pidemmissä ehdollisissa vankeusrangaistuksissa, lukuun ottamatta edellä mainittua poikkeusta. Ehdollisen vankeuden valvontaan määrääminen ei edellytä rikoksenteijän suostumusta.

Ehdollisen vankeuden valvontaan tuomitseminen edellyttää seuraamusselvityksen laatimista. Yhdyskuntaseuraamuslain 10 §:n 1 momentin mukaan syyttäjä tai tuomioistuin pyytää Rikosseuraamuslaitosta laatimaan seuraamusselvityksen, jos rikoksesta epäiltyä syytetään rikoksesta, josta todennäköisesti tuomitaan yhdyskuntapalvelu tai valvontarangaistus taikka rikokseen 21 vuotta täytettyään syyllistyneelle ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvonta. Alle 21-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen osalta seuraamusselvitys laaditaan nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain (633/2010) nojalla. Yhdyskuntaseuraamuslain 10 §:n 3 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitos arvioi seuraamusselvityksessä rikoksesta epäillyn edellytykset ja valmiudet suoriutua ehdollisen vankeuden valvonnasta. Selvityksessä huomioidaan rikoksesta epäillyn aikaisempi rikollisuus, päihteiden käyttö ja muut henkilökohtaiset ja sosiaaliset olosuhteet sekä valvonnan ja rikoksettoman elämän tukemisen tarve. Yhdyskuntaseuraamustoimisto ottaa seuraamusselvityksessä kantaa siihen, voidaanko rikoksenteijä tuomita ehdollisen vankeuden valvontaan. Vaikka seuraamusselvityksillä on tuomioistuinta ohjaava vaikutus, tuomioistuin voi perustellusta syystä poiketa selvityksen lopputuloksesta.

24 HE 177/2000 vp, s. 20; HE 215/2014 vp, s. 89.

3.1.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö

Kun tuomioistuimien tuomitsee rikoksentehtäjän ehdollisen vankeuden valvontaan ja tuomio tulee lainvoimaiseksi tai muutoin täytäntöönpanokelpoiseksi, yhdyskuntaseuraamustoimisto valmistelee ja täytäntöönpanee rangais-
tuksen. Täytäntöönpanosta säädetään yhdyskuntaseuraamuslain 60–63 §:ssä. Lain 60 §:ssä määritellään ehdollisen vankeuden valvonnan sisältö seuraavasti:

Ehdolliseen vankeuteen tuomitun valvonta sisältää valvojan tai apuvalvojan ja tuomitun säännöllisiä tapaamisia. Tapaamisten tarkoituksena on seurata tuomitun olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia sekä parantaa tuomitun kykyä elää rikoksetonta elämää. Valvontaan voi sisältyä myös sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia.

Valvontatapaamisia sekä valvontaan kuuluvia tehtäviä ja ohjelmia saa kuukausittain olla enintään 12 tuntia, ohjelman toteutuksen tiheyteen liittyvästä tai muusta erityisestä syystä kuitenkin enintään 24 tuntia. Kuukausittainen tuntimäärä voi valvonnan aikana vaihdella sen mukaan kuin valvonnan tarkoituksen mukainen täytäntöönpano edellyttää.

Rikoksen 21 vuotta täytettyään tehneen valvonta voi sisältää enintään 30 tuntia osallistumista Rikosseuraamuslaitoksen hyväksymällä tavalla julkisen tai yksityisen palveluntuottajan järjestämään kuntoutukseen tai avohoitoon.

Jos valvonta-ajan kestänyt vähintään kuusi kuukautta on käynyt ilmeiseksi, ettei valvonnan jatkaminen ole tarpeen, Rikosseuraamuslaitos voi valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan.

Vaikka ehdollisen vankeuden valvonnalla on kaksi eri kohderyhmää, niiden sisältö on samanlainen. Ehdollisen vankeuden valvonta koostuu säännöksen mukaan pääosin valvojan ja tuomitun välisistä valvontatapaamisista, jotka sisältävät käytännössä keskusteluun painottuvaa tuki- ja ohjaustoimintaa. Sääntely jättää valvonnan lopullisen sisällön osittain avoimeksi, sillä sen tarve on tapauskohtaista ja tuomitun tilanteesta riippuvaista.²⁵ Valvoja arvioi tilannetta tuomitun tarpeiden ja toiveiden mukaan sekä tuomitun oman aktiivisuuden perusteella. Tarvittaessa tuomittua ohjataan esimerkiksi sosiaalipalvelujen piiriin.²⁶ Valvonnan sisältöä rajaa se, ettei siihen voida sisällyttää pakkohoitoa. Strukturoidumman kuntoutuksen, avohoidon

25 HE 120/2018 vp, s. 37; HE 119/2018 vp, s. 18.

26 HE 120/2018 vp, s. 22.

tai Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatyön sisällyttäminen valvontaan on mahdollista vain valvottavan suostumuksella. Pääsääntöisesti valvontaa saa olla kuukausittain enintään 12 tuntia, minkä vuoksi tapaamisia on yleensä muutama kuukaudessa, mutta poikkeustapauksissa määrättyä toimintaa tai kuntoutusta voi enimmillään olla jopa 24 tai 30 tuntia.²⁷ Valvonta on näin ollen vaihtelevaa, eikä sille ole myöskään määritelty vähimmäismäärää.

Osa täytäntöönpanon yksityiskohtia tarkentavasta sääntelystä perustuu yhdyskuntaseuraamuslain 63 §:n perusteella annettaviin valtioneuvoston asetuksiin. Kun valvonta on kestänyt kuusi kuukautta, se voidaan poikkeustapauksissa lakkauttaa. Tämä edellyttää tuomitun elämäolosuhteiden vakiintumista ja ilmeistä uusimisriskin vähenemistä²⁸. Valvoja arvioi tuomitun tilannetta kokonaisuutena ja tekee tarvittaessa esityksen valvonnan lakkauttamisesta. Myönteisenä pidetään erityisesti sitä, jos tuomittu on elänyt valvonnan ajan nuhteettomasti. Päätösvalta lakkauttamisesta on yhdyskuntaseuraamustoimiston yksikönpäälliköllä.²⁹

Ehdollisen vankeuden valvontaan liittyvästä päihteettömyysvaatimuksesta säädetään yhdyskuntaseuraamuslain 61 §:ssä, jonka mukaan ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvontaan tuomittu ei saa olla valvontatapaamisissa eikä valvonnan täytäntöönpanon edellyttämässä toiminnassa tai tilaisuuksissa alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Ehdollisen vankeuden valvonnassa ei siten ole yleistä päihteettömyysvaatimusta, vaan se koskee ainoastaan mainittuja tilanteita. Jos on syytä epäillä, että tuomittu on esimerkiksi saapunut valvontatapaamiseen päihtyneenä, hänet voidaan velvoittaa antamaan päihdetesti (puhalluskoe tai sylki-, virtsa- tai verinäyte).

Mikäli tuomittu rikkoo velvollisuuksiaan eikä saavu valvontatapaamiseen, yhdyskuntaseuraamuslain 24 §:n mukaan poliisi voi antaa virka-apua hänen noutamiseksi seuraavaan tapaamiseen. Ennen ankarampiin seuraamuksiin ryhtymistä yhdyskuntaseuraamuslain 24 a §:ssä säädetään myös mahdollisuudesta antaa tuomitulle huomautus, jos velvollisuuksien rikkominen on vähäistä eikä toistuvaa. Muissa tapauksissa annetaan varoitus.

Lain 62 §:ssä säädetään taas velvollisuuksien törkeän rikkomisen seuraamuksista. Jos tuomittu rikkoo valvontaan kuuluvia velvollisuuksiaan törkeällä tavalla, kuten varoituksesta huolimatta laiminlyö päihteettömyysvaatimuksen tai jättää saapumatta valvontatapaamisiin, yhdyskuntaseuraamustoimiston on viipymättä ilmoitettava asiasta syyttäjälle, jollei

27 HE 120/2018 vp, s. 25 ja 27.

28 Esimerkiksi valvonnan lakkauttamisesta säädetään yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa asetuksessa. Asetuksen sisältöä ei kuitenkaan ole tässä esityksessä tarpeen käydä yksityiskohtaisesti läpi.

29 Rise 2024e, s. 71–72.

se ole ilmeisen tarpeetonta valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi. Alle 21-vuotiaiden tuomittujen valvonta-aikaa voidaan pidentää enintään kuukaudella kuukaudella, kun taas 21 vuotta täyttäneiden tuomittujen kohdalla voidaan tämän lisäksi muuntaa vähintään neljä ja enintään 14 päivää jäljellä olevasta valvonta-ajasta ehdottomaksi vankeudeksi. Jos syyttäjä arvioi velvollisuuksia rikotun törkeästi, hänen on viipymättä esitettävä seuraamusta koskeva vaatimus käräjäoikeudelle. Mikäli tuomioistuimien muuntaa osan valvonta-ajasta ehdottomaksi vankeudeksi, valvonta ei pääty ehdottoman vankeuden täytäntöönpanoon, vaan se jatkuu jäljellä olevan valvonta-ajan mukaisesti vankeuden jälkeen.

Ehdollisen vankeuden valvonta päättyy lopulta rangaistusajan suunnitelmassa määritellyn seuraamuksen päättymisajan mukaisesti. Vaikka valvonnan toteutustavat voivat vaihdella, sitä on pidetty seuraamusjärjestelmän kokonaisuudessa suhteellisen lievänä rangaistusmuotona. Valvonnan ei ole tarkoitus muodostua erityisen ankaraksi, vaan sen lähtökohtana on toimia ehdollisen vankeuden tehosteena eli rangaistuksena, joka sijoittuu ankaruudeltaan lähelle tavallista ehdollista vankeutta.

3.2 Nuorisorangaistus

3.2.1 Sääntelyn tarkoitus ja tuomitsemisprosessi

Nuorisorangaistus on nimensä mukaisesti vain alle 18-vuotiaana rikoksen tehneille nuorille suunnattu valvontaseuraamus. Se muodostaa nuorten seuraamusjärjestelmän ankaruusjärjestyksessä väliportaan, joka tarjoaa lievemman vaihtoehdon haitallisena pidetyille ehdottomalle vankeusrangaistukselle. Sen ydinsisältö koostuu nuorelle yksilöllisesti räätälöidyistä tukitoimista ja viikoittaisista valvontatapaamisista, joissa keskitytään nuoren kuntouttamiseen eli hänen elämäntilanteensa parantamiseen ja uusintarikollisuuden ehkäisyyn. Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta vastaa pääasiassa yhdyskuntaseuraamustoimisto ja siellä työskentelevät valvojat, mutta sen sisältö voi rakentua myös moniammatilliselle yhteistyölle esimerkiksi sosiaaliviranomaisten ja muiden vastaavien tahojen kanssa. Nuorisorangaistuksessa yhdistyvät siis tukeva ja kontrolloiva lähestymistapa, jossa huomioidaan nuorten erityistarpeet ja kehitysvaiheet.³⁰ Nuorisorangaistusta koskeva sääntely ilmentää periaatetta, jonka mukaan seuraamusjärjestelmässä nuoria ei tule kohdella ankarasti. Tätä perustellaan muun muassa sillä, että usein nuoren ajatellaan syyllistyneen rikokseen ajattelemattomuuttaan

30 HE 109/1996 vp, s. 7–8.

tai yhteisön rajoja rikkoakseen ja että rikollisuus on ohi menevä vaihe nuoren elämässä.³¹

Yleensä eri rangaistusten keston liittyvät perustiedot sisältyvät rikoslain tuomitsemisedellytyksiä koskevaan pääsääntöön, mutta nuorisorangaistuksen osalta asiasta säädetään yhdyskuntaseuraamuslain 64 §:ssä, jonka mukaan nuorisorangaistus on 15–17-vuotiaalle rikoksentekijälle tuomittu vähintään neljän kuukauden ja enintään yhden vuoden pituinen seuraamus. Vaikka rangaistuksen kesto ei ilmaista rikoslain pykälässä, tuomioistuin määrää tuomiossaan nuorisorangaistuksen pituuden. Nuorisorangaistuksen tuomitsemisedellytyksistä säädetään rikoslain 6 luvun 10a §:ssä, jonka mukaan:

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomitaan nuorisorangaistukseen, jos:

1) sakko on rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän aikaisemmat rikokset huomioon ottaen riittämätön rangaistus eivätkä painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista; ja

2) ehdollista vankeutta valvontoineen ei ole pidettävä riittävänä tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi tai uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Nuorisorangaistus voidaan tuomita 1 momentissa säädetyn edellytyksin myös sellaisista tuomioistuimessa samalla kertaa käsiteltävistä rikoksista, joista ai-noastaan osa on tehty alle 18-vuotiaana.

Nuorisorangaistus voidaan tuomita kahden edellytyksen täyttyessä, joista ensimmäinen liittyy teon moitittavuuteen. On katsottu, ettei nuorisorangaistusta tulisi tuomita, jos tuomioistuimen arvion mukaan rangaistus olisi sakko tai ehdollinen vankeusrangaistus jäisi vain muutaman kuukauden mittaiseksi.³² Toisaalta nuorisorangaistuksen on todettu soveltuvan laajasti tapauksiin, joissa rikoksen vakavuus edellyttää rangaistusta sakon ja ehdottoman vankeuden väliltä, eikä lain esitöissä ole siis suljettu pois lyhyempiäkään ehdollisia vankeusrangaistuksia.³³ Nuorisorangaistuksen soveltamiskäytäntö näyttää kuitenkin vakiintuneen tapauksiin, joissa tuomit-tava rangaistus olisi muutoin pitkä ehdollinen vankeusrangaistus tai joissa rikoksentekijällä on useita aiempia ehdollisia vankeusrangaistuksia.³⁴

31 HE 229/2009 vp, s. 4 ja 14.

32 Marttunen 2008, s. 282.

33 HE 102/2004 vp, s. 16–17.

34 Halén et al. 2024 s. 28–30.

Pykälän 2 kohdassa mainittu toinen tuomitsemisedellytys liittyy taroituksenmukaisuusarviointiin, jolla on merkittävä ohjaava rooli nuorisorangaistuksen määräämisessä. Tuomioistuimen on arvioitava, edellyttääkö nuoren sosiaalinen selviytyminen ja rikoskierteen pysäyttäminen voimakkaammin tilanteeseen puuttuvaa rangaistusta kuin mitä ehdollisen vankeuden valvonta voi tarjota. Keskeistä on, ettei lievempää seuraamusta pidetä riittävänä nuoren tilanteen parantamiseen. Näin ollen nuorisorangaistuksen määrääminen ei esimerkiksi edellytä aiempia tuomioita, jos sen käyttöä pidetään nuoren tilanteen kannalta tarpeellisena. Vaikka nuorisorangaistuksen tuomitsemisedellytykset ovat väljät, nuorisorangaistusta tulee käyttää, kun sekä teon moitittavuutta että taroituksenmukaisuusarviointia koskevat tuomitsemisedellytykset täyttyvät.³⁵

Nuorisorangaistuksen määräämisen kannalta olennaista on myös se, ettei se edellytä rikosentekijän suostumusta. Toisaalta nuorisorangaistuksen onnistumisen mahdollisuus arvioidaan huonoksi, mikäli nuori ilmoittaa jo esimerkiksi rikosasian käsittelyvaiheessa, ettei hän tule suorittamaan kyseistä rangaistusta. Vaikka nuoren asennoitumisella voi olla merkitystä rangaistuksen harkinnassa, sille ei voida tuomitsemisessa antaa liikaa painoarvoa, koska se vähentäisi nuorisorangaistuksen käyttöä merkittävästi. Lisäksi valvojat voivat tukea nuorisorangaistukseen kielteisesti suhtautuvan nuoren sitoutumista seuraamuksen suorittamiseen.³⁶

Tuomitsemisessa sovelletaan lisäksi nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annettua lakia, jossa on erityissäännökset muun muassa seuraamusselvityksen laatimisesta. Seuraamusselvityksen keskeisenä tavoitteena on arvioida, mitkä ovat nuoren rikoksesta epäillyn edellytykset ja valmiudet suoriutua nuorisorangaistuksesta. Seuraamusselvitys nuoresta rikoksesta epäillystä tulee lain 4 §:n mukaan tehdä aina, jos tulevista rikoksista on odotettavissa ankarampi rangaistus kuin sakko. Lisäksi seuraamusselvityksessä arvioidaan lain 5 §:n mukaan nuoren kohdalla erityisesti sitä, miten seuraamusvalinnalla voitaisiin edistää nuoren sosiaalista selviytymistä ja ehkäistä hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin.

Oikeudenkäynnissä on myös otettava huomioon nuoren huoltajat ja moniammatillinen yhteistyö. Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain 7 §:n mukaan alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle taikka muulle henkilölle, joka vastaa epäillyn hoidosta ja kasvatuksesta, on varattava tilaisuus tulla kuulluksi asiassa. Selvittämisen yhteydessä on tuomioistuimessa lisäksi kuultava tarvittavia viranomaisia ja asiantuntijoita. Saman lain 8 §:ssä säädetään, että tuomioistuimen on varattava nuoren rikoksesta epäillyn

35 HE 215/2014 vp, s. 89.

36 HE 102/2004 vp, s. 8 ja 19; Marttunen 2008, s. 285.

tilanteen tuntevalle sosiaaliviranomaiselle sekä seuraamus selvityksen laati-
neelle Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle tai hänen apunaan toimival-
le henkilölle tilaisuus tulla tuomioistuimessa kuulluksi nuoren rikosasian
käsittelyssä.

3.2.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö

Yhdyskuntaseuraamuslain 11 luvussa (64–68 §:ssä) säädetään
tarkemmin nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon sisällöstä,
pääteettömyysvaatimuksesta sekä velvollisuuksien törkeästä rikkomisesta
ja sen seuraamuksista. Nuorisorangaistuksen olennaisin sisältö tiivistyy
yhdyskuntaseuraamuslain 64 §:ään, jonka mukaan:

Nuorisorangaistus sisältää valvontaa ja siihen liitettyjä, erityisesti nuoril-
le suunnattuja sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia sekä
niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Nuorisorangaistus sisältää
myös valvonnassa tapahtuvaa työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä,
jollei sitä ole pidettävä ilmeisen tarpeettomana tai se ole erityisen vaikeasti
järjestettävissä.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon kuuluvia tilaisuuksia, joihin seura-
musta suorittava on velvollinen osallistumaan, saa viikoittain olla enintään
kahdeksan tuntia. Viikoittainen tuntimäärä voi seuraamuksen aikana vaihdella
täytäntöönpanon edellyttämällä tavalla.

Nuorisorangaistus sisältää useita toimenpiteitä, joiden tavoitteena on eh-
käistä nuoren syrjäytymistä ja vahvistaa rikoksetonta elämäntapaa. Näihin
tavoitteisiin pyritään tukemalla nuoren koulutusta, työnsaantimahdolli-
suuksia, asumisjärjestelyjä sekä mielenterveyteen ja päihdehuoltoon liit-
tyviä tarpeita. Valvontaa ja muuta toimintaa voidaan järjestää verrattain
paljon ottaen huomioon sen viikoittainen kahdeksan tunnin enimmäis-
aika. Sääntelyn lähtökohtana on, että nuorisorangaistus olisi sisällöltään
intensiivinen.³⁷

Nuorisorangaistuksen minimisisältö koostuu yleensä valvontatapaami-
sista ja nuorille suunnatuista ohjelmista. Valvontatapaamisten sisältö vaih-
telee nuoren yksilöllisen tilanteen ja tarpeiden mukaan. Tapaamiset voivat
sisältää esimerkiksi yleisempiä keskusteluja, käytännön asioiden järjestelyä
tai erilaisten ongelmatilanteiden selvittelyä. Nuorisorangaistus sisältää aina
vähintään yhden ohjelman (esim. rikoskeskustelut) sekä tilanteesta ja rikok-
sesta riippuen myös muita ohjelmia (esim. päihdekeskustelut). Ohjelmiin

37 HE 215/2014 vp, s. 16 ja 80.

liittyvät valvontatapaamiset ovat strukturoituja ja niiden sisältö perustuu ohjelmia koskeviin ohjeistuksiin.³⁸ Nuorisorangaistus yhdistää siten sekä vapaamuotoisia että muodollisempia osioita, jotka yhdessä pyrkivät tukemaan nuoren kuntoutumista ja sosiaalista selviytymistä.

Työelämään perehtyminen ei ole pakollinen osa nuorisorangaistusta, mutta sen tulisi lähtökohtaisesti sisältyä rangaistukseen. Poikkeuksia tehdään tilanteissa, joissa tuomittu on jo työelämässä tai hänen työkykynsä katsotaan olevan hänen ikäänsä tai olosuhteisiinsa nähden heikko. Lisäksi palvelujen saatavuus eri alueilla ja paikkakunnilla voi vaikuttaa työhön perehdyttämisen järjestämiseen. Mikäli nuorisorangaistukseen ei sisällytetä työhön perehdyttämistä, tuomittujen yhdenvertaisuuden turvaamiseksi on tärkeää varmistaa, että toimeenpanosuunnitelmassa on riittävästi muita elementtejä, jotka lisäävät rangaistuksen tuntuuutta ja vaikuttavuutta.³⁹

Päihteettömyysvaatimusta koskevan yhdyskuntaseuraamuslain 65 §:n mukaan nuorisorangaistukseen tuomittu ei saa olla valvontatapaamisissa, seuraamuksen täytäntöönpanoon liittyvässä työ-, kuntoutus-, koulutus- tai muussa toimintapaikassa eikä täytäntöönpanon edellyttämässä tilaisuudessa alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Säännös on olennainen esimerkiksi velvollisuuksien törkeän rikkomisen seuraamusten kannalta. Lain 66 §:n mukaan tuomitun rikkoessa esimerkiksi päihteettömyysvaatimusta tai muita täytäntöönpanoon liittyviä velvollisuuksiaan törkeästi, syyttäjän tulee viipymättä saattaa asia käsiteltäväksi siinä käräjäoikeudessa, joka on ensimmäisenä oikeusasteena käsitellyt kyseisen rikosasian taikka jonka tuomiopiirissä tuomittu asuu tai vakinaisesti oleskelee.

Mikäli tuomittu ei saavu valvontatapaamiseen, yhdyskuntaseuraamuslain 24 §:n mukaan poliisi voi antaa virka-apua hänen noutamiseksi seuraavaan valvontatapaamiseen. Ennen ankarampiin seuraamuksiin ryhtymistä yhdyskuntaseuraamuslain 24 a §:ssä säädetään mahdollisuudesta antaa tuomitulle huomautus, jos rikkominen on vähäistä eikä toistuvaa; muussa tapauksessa annetaan varoitus. Törkeänä velvollisuuksien rikkomisena voidaan pitää esimerkiksi sitä, että tuomittu jatkaa velvollisuuksiensa laiminlyöntiä varoituksista huolimatta. Sitä koskevasta tuomioistuinkäsittelystä säädetään taas lain 67 §:ssä, jonka mukaan tuomioistuimen todetessa nuorisorangaistukseen tuomitun rikkoneen velvollisuuksiaan törkeällä tavalla, hänet tulee tuomita suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osan sijasta muuhun rangaistukseen. Uutta rangaistuslajia valittaessa on harkinnassa otettava huomioon tuomitun ikä, suorittamatta jäänyt nuorisorangaistuksen osa, tuomittavan moitittavan menettelyn vakavuusaste ja nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen johtaneen rikoksen laatu. Uusi

38 Halén et al. 2024, s. 77–80.

39 HE 102/2004 vp, s. 21.

rangaistus ei automaattisesti tarkoita esimerkiksi ehdotonta vankeutta. Jos suorittamatta jäänyt osuus on vähäinen, vaihtoehtona voi olla esimerkiksi sakko tai sakolla tehostettu ehdollinen vankeus. Sen sijaan ehdoton vankeus voi olla todennäköisempi seuraamus, jos nuorisorangaistusta ei ole suoritettu lainkaan tai siitä on yli puolet jäljellä. Kokonaisarvio tehdään aina tapauskohtaisesti, ja siinä otetaan huomioon edellä mainitut tuomitun olosuhteet ja rikkomuksen laatu.⁴⁰

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano päättyy, kun se on rangaistusajan suunnitelman mukaisesti suoritettu loppuun, eikä rangaistusta ole mahdollista lakkauttaa ennenaikaisesti. Täytäntöönpanon alkuvaiheessa rangaistuksen sisältö on suunniteltu olemaan kattava, mutta esimerkiksi rangaistuksen loppuvaiheessa tapaamisia voidaan vähentää, jos nuoren tilanne paranee.⁴¹ Yhteenvetona nuorisorangaistuksen tavoitteena on tarjota riittävän vaikuttava ja nuoren tilanteeseen tarkoituksenmukaisesti kohdennettu seuraamus, vaikka sen toteutustavat voivat vaihdella yksilöllisten tarpeiden mukaan.

3.3 Valvontarangaistus

3.3.1 Sääntelyn tarkoitus ja tuomitsemisprosessi

Valvontarangaistus on sähköiseen valvontaan perustuva valvontaseuraamus, joka määrätään ehdottoman vankeuden sijasta. Sen tarkoituksena on edistää rikoksentehtäjän sosiaalista selviytymistä ja ehkäistä uusien rikosten tekemistä sekä välttää ehdottoman vankeuden aiheuttamia haittoja, kuten työ- tai opiskelupaikan, asunnon tai muiden sosiaalisten siteiden menettämistä, ja näillä tavoilla vähentää syrjäytymisriskiä. Valvontarangaistuksessa tuomitun asunnossa pysymistä valvotaan teknisillä välineillä ja päihdetömyysvelvollisuuden noudattamista päihdetesteillä. Asunnossa pysymistä ja toimintavelvollisuuteen osallistumista valvotaan ajoittain valvontakäynteillä paikan päällä. Täytäntöönpanosta vastaa yhdyskuntaseuraamustoimisto, joka tarjoaa tuomitulle tukea rangaistuksen suorittamisen aikana. Vaikka valvontarangaistuksen kohderyhmää ei ole rajattu vain tietynlaisiin rikoksiin, tuomitsemisedellytysten perusteella se soveltuu erityisesti liikenerikoksiin ja siviilipalveluksesta kieltäytymiseen.⁴² Valvontarangaistuksen tuomitsemisedellytyksistä säädetään rikoslain 6 luvun 11a §:ssä seuraavasti:

40 HE 102/2004 vp, s. 34; HE 215/2014 vp, s. 81. Ks. myös KKO 2000:87; KKO 2014:27.

41 HE 215/2014 vp, s. 16.

42 HE 17/2010 vp, s. 5–6 ja 19–22.

Rikoksenteijä, joka tuomitaan enintään kuuden kuukauden pituiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomitaan sen sijasta samanpituisen valvontarangaistukseen, jos:

- 1) rikoksenteijää ei voida 11 §:n 1 momentissa tarkoitetun esteen vuoksi tai mainitun pykälän 2 momentissa tarkoitetun edellytyksen puuttumisen vuoksi tuomita yhdyskuntapalveluun;
- 2) valvontarangaistuksen tuomitsemiselle ei ole katsottava olevan aikaisemmin tuomituista valvontarangaistuksista tai ehdottomista vankeusrangaistuksista eikä kysymyksessä olevan rikoksen laadusta aiheutuvaa estettä; ja
- 3) valvontarangaistuksen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna rikoksenteijän sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi tai edistämiseksi.

Valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytyksenä on myös, että rikoksenteijä on antanut suostumuksensa rangaistuksen tuomitsemiseen valvontarangaistuksena ja että hänen kanssaan samassa asunnossa asuvat täysi-ikäiset ovat omasta vakaasta tahdostaan suostuneet valvontarangaistuksen täytäntöönpanoon kyseisessä asunnossa. Edellytyksenä on lisäksi, että rikoksenteijälle voidaan määrätä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 41 §:ssä tarkoitettu velvollisuus pysyä asunnossaan ja osallistua hänelle määrättyyn toimintaan ja että rikoksenteijän voidaan olettaa suoriutuvan valvontarangaistuksesta. Valvontarangaistusta ei saa tuomita ilman rangaistusajan suunnitelmaa. Asunnossa asuvien alaikäisten mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta säädetään yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 45 §:n 2 momentissa.

Valvontarangaistuksen tuomitsemisedellytykset eivät ole toisilleen vaihtoehtoisia, vaan kaikkien edellytysten on täytyttävä samanaikaisesti. Pykälän 1 momentin mukainen kuuden kuukauden ehdotonta vankeusrangaistusta koskeva tuomitsemisedellytys perustuu ankaroituvan seuraamusjärjestelmän periaatteeseen: rikoksenteijä voidaan tuomita yhdyskuntaseuraamukseen ehdottoman vankeuden sijasta, mutta tuomitsemisedellytykset rajoittavat tämän rangaistusmuodon käyttöä tietyissä tapauksissa. Kuuden kuukauden rajoitus määrittää myös valvontarangaistuksen enimmäiskeston. Lisäksi pykälän 1 kohdan mukaan lähtökohtana on, että tuomioistuimen tulisi ensisijaisesti harkita yhdyskuntapalveluun tuomitsemista. Valvontarangaistusta ei siis tule tuomita, jos yhdyskuntapalvelu olisi soveltuva vaihtoehto.

Pykälän 2 kohdan mukaisessa tuomitsemisedellytyksessä on kyse rikoksenteijän mahdollisen aiemman rikollisuuden ja teon luonteen arvioinnista.

Este uuden valvontarangaistukseen tuomitsemiselle on esimerkiksi se, jos rikoksenteekijä on aiemmin tuomittu valvontarangaistukseen ja sen suoritettuaan jatkanut ehdottomaan vankeusrangaistukseen johtavien rikosten tekemistä. Tilanteesta tehdään kuitenkin kokonaisarvio. Käsiteltävänä olevaan rikokseen liittyvä este voi taas liittyä esimerkiksi siihen, että rikoksenteekijä on syyllistynyt pahoinpitely- tai seksuaalirikokseen samassa asunnossa asuvaa asuinkumppaniaan kohtaan. Tällöin asuinkumppanin antama suostumus valvontarangaistuksen suorittamiseen kyseisessä asunnossa ei välttämättä ole aito. Toisena esimerkkinä voidaan mainita huumausainerikokset sekä tieto- ja viestintärikokset, joiden tekeminen on helposti toteutettavissa asuinpaikasta käsin. Törkeät henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset karsiutuvat usein ankarien rangaistusasteikkojen perusteella pois valvontarangaistuksen soveltamisen piiristä.⁴³

Pykälän 3 kohdan mukainen tuomitsemisedellytys perustuu tarkoituksenmukaisuusarviointiin: mikäli valvontarangaistuksen katsotaan ylläpitävän ja edistävän rikoksenteekijän olosuhteita myönteisesti, se tulisi tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan. Sosiaalisten valmiuksien ylläpitäminen liittyy ehdottoman vankeusrangaistuksen haittojen välttämiseen, kuten työ- tai opiskelupaikan säilyttämiseen. Sosiaalisten valmiuksien edistämiseksi puolestaan tarkoitetaan valvontarangaistukseen sisältyvää toimintavelvollisuutta, johon voi kuulua esimerkiksi työtä, koulutusta, kuntoutusta, valvontatapaamisia, toimintaohjelmia tai muita vastaavia toimia.

Lopuksi pykälän 2 momentin mukaan valvontarangaistukseen tuomitseminen edellyttää rikoksenteekijän suostumusta. Suostumus on välttämätön, koska valvontarangaistuksen sähköinen valvonta rajoittaa yksilön liikkumisvapautta ja sen onnistuminen edellyttää tuomitulta yhteistyökykyä viranomaisten kanssa. Lisäksi suostumus vaaditaan samassa asunnossa asuvalta, sillä valvonta vaikuttaa myös heidän elämäänsä. Rikoksenteekijän elinolosuhteiden tulee soveltua valvontarangaistuksen täytäntöönpanoon; esimerkiksi asunnon puuttuminen tai päihdeongelma voivat joissakin tapauksissa muodostaa esteen sen tuomitsemiselle.⁴⁴ Toisaalta päihdeongelma ei välttämättä ole este, jos valvontarangaistuksen toimintavelvollisuuteen sisällytetään laitos- tai avopäihdehoito.

Vaikka valvontarangaistuksen tuomitsemisedellytyksissä ei ole mainintaa seuraamusselvityksen laatimisesta, yhdyskuntaseuraamuslain 42 §:n mukaan rikoksesta epäiltyä ei voida tuomita valvontarangaistukseen ilman seuraamusselvitystä. Seuraamusselvityksessä arvioidaan lain 10 §:n mukaan rikoksesta epäillyn edellytykset ja valmiudet suoriutua valvontarangaistuksesta. Tämä tarkoittaa erityisesti rikoksenteekijän motivaatiota ja

43 HE 17/2010 vp, s. 31.

44 HE 17/2010 vp, s. 32–33.

kykyä rangaistuksen suorittamiseen. Rikoksesta epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden arvioinnista säädetään tarkemmin lain 44 §:ssä. Sen mukaan seuraamuselvityksessä arvioidaan valvontarangaistuksen tuomitsemisen kannalta olennaiset seikat, kuten rikoksesta epäillyn henkilökohtaiset olosuhteet, kirjallinen suostumus sekä rangaistukseen että yhteistyöhön viranomaisten kanssa, asunnon ja toimintaan osallistumisen soveltuvuus, aiemmat valvontarangaistukset sekä lausunto rangaistuksen perusteltavuudesta sosiaalisten valmiuksien tukemiseksi.

3.3.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö

Valvontarangaistuksen ydinsisältö perustuu tuomitun velvollisuuteen pysyä asunnossaan paitsi silloin, kun hän osallistuu kotinsa ulkopuolella hänelle määrättyyn toimintaan. Asunnossa pysymistä valvotaan teknisillä välineillä. Yhdyskuntaseuraamuslain 9 lukuun sisältyy useita valvontarangaistuksen sisältöä ja täytäntöönpanoa tarkentavia säännöksiä (41–59 §). Sääntelyä on verrattain paljon, minkä vuoksi ainoastaan olennaisimmat pääkohdat käydään läpi. Olennaista on, että valvontarangaistuksessa laajaa sääntelytarkkuutta edellyttää sen vahva puuttuminen yksilön oikeuksiin. Havainnollistamista varten säännökset voidaan jaotella esimerkiksi seuraavalla tavalla:

- 1) Yleiskuvaus ja valvonnan pääpiirteet (41 ja 43 §)
- 2) Tuomitseminen, seuraamuselvityksen ja rangaistusajan suunnitelman laatiminen sekä täytäntöönpanon aloittaminen (42 ja 44–47 §)
- 3) Tarkentavat määräykset valvonnasta ja täytäntöönpanosta (48–50, 52–52a ja 56–57 §)
- 4) Velvollisuuksien rikkominen ja niitä koskeva menettely (51 ja 54–55 §)
- 5) Täytäntöönpanon päättäminen (53 §)
- 6) Muut säännökset (58–59 §)

Valvonnan yleisestä sisällöstä säädetään yhdyskuntaseuraamuslain 41 §:ssä, jonka mukaan tuomitun on pysyttävä asunnossaan tai muussa sopivassa paikassa sekä osallistua hänelle määrättyyn toimintaan. Säännöksen mukaisella muulla sopivalla paikalla tarkoitetaan esimerkiksi päihdekuntoutusta järjestävää laitosta. Tuomittu saa poistua asuntonsa tai muun rangaistusajan suunnitelmassa hänelle määrätyn paikan ulkopuolelle ainoastaan rangaistusajan suunnitelmassa ja viikoittaisessa aikataulussa määrättyllä tavalla tai erillisellä luvalla. Työtä ja muuta toimintaa on oltava vähintään 10 ja enintään 40 tuntia viikossa. Erityistapauksissa toimintaa voi olla 50 tuntia viikossa. Toiminta voi koostua työstä, opiskelusta, kuntoutuksesta, erilaisista toimintaohjelmista, valvontatapaamisista tai muusta vastaavasta toiminnasta, joka ylläpitää ja edistää tuomitun sosiaalisia valmiuksia ja

toimintakykyä. Työ ja muu toiminta on ajoitettava muuksi kuin kello 21:n ja kello 6:n väliseksi ajaksi, jollei rangaistusajan suunnitelmassa työstä tai toiminnasta aiheutuvasta syystä toisin määrätä.

Valvonnasta säädetään yksityiskohtaisemmin yhdyskuntaseuraamuslain 43 §:ssä, jonka ensimmäisen momentin mukaan tuomittua valvotaan hänen asuntoonsa tai muuhun rangaistusajan suunnitelmassa hänelle määrättyyn paikkaan asennettavalla, tuomitun haltuun annettavalla taikka tuomitun ylle ranteeseen, nilkkaan tai vyötärölle kiinnitettävällä teknisellä välineellä taikka tällaisten välineiden yhdistelmällä. Valvonta ei sisällä teknistä kuuntelua tai katselua. Sähköisen valvonnan toteutustapaan liittyviä yksityiskohtia on jätetty säännöksessä tarkoituksella avoimeksi nopean teknologisen kehityksen vuoksi. Laite on kuitenkin asennettava kehon päälle, eivätkä esimerkiksi mikrosirut tai vastaavat laitteet ole sallittuja Lähtökohtaisesti tuomitulle asennetaan nilkkaan tai ranteeseen panta, joka on yhteydessä asunnossa olevaan vastaanottimeen. Vastaanotin rekisteröi, pysyykö tuomittu asunnossaan määrättyinä aikana. Valvottavan tarkkaa sijaintia ei täten seurata asunnon ulkopuolella.⁴⁵

Valvonnan riittävyttä arvioidaan yksilöllisen arvioinnin ja tuen tarpeen perusteella. Yhdyskuntaseuraamuslain 43 §:n 2 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on pidettävä riittävästi yhteyttä tuomittuun ja paikkaan, jossa tuomittu osallistuu hänelle määrättyyn toimintaan, sekä tehtävä valvontakäyntejä tuomitun asuntoon tai muuhun rangaistusajan suunnitelmassa hänelle määrättyyn paikkaan. Valvontakäyntejä suorittavat tukipartiot, joilla on oikeus asunnossa pysymisen ja päihitteettömyyden valvomiseksi ennalta ilmoittamatta päästä tuomitun asuntoon tai muuhun rangaistusajan suunnitelmassa hänelle määrättyyn paikkaan. Valvontakäynneillä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä. Valvonta on toteutettava puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi. Tuomittu voidaan velvoittaa käymään myös yhdyskuntaseuraamustoimistossa. Tuomittua voidaan täten valvoa useissa eri paikoissa.

Valvontarangaistukseen kuuluu myös koko rangaistuksen kestoja koskeva päihitteettömyysvaatimus: yhdyskuntaseuraamuslain 22 §:n mukaan tuomittu voidaan velvoittaa suorittamaan puhalluskoe taikka antamaan sylki- tai virtsanäyte. Lain 50 §:n mukaan tuomittu voidaan myös tarkastaa valvontarangaistuksen täytäntöönpanon turvallisuudesta huolehtimiseksi ja järjestyksen turvaamiseksi. Turvatarkastuksessa Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on oikeus varmistaa, ettei tuomitulla ole hallussaan esinettä tai ainetta, jolla voidaan aiheuttaa vaaraa henkilön turvallisuudelle taikka jonka hallussapito on muuten laissa kielletty. Sääntelyyn ei kuitenkaan sisälly

45 HE 170/2010 vp, s. 35.

voimankäyttöoikeuksia. Rikosseuraamuslaitoksen virkamies voi käyttää voimaa ainoastaan hätävarjelutilanteissa itsensä tai toisen henkilön fyysisen koskemattomuuden sekä omaisuuden suojelemiseksi.

Valvontarangaistukseen kuuluvien velvollisuuksien rikkomisesta säädetään yhdyskuntaseuraamuslain 51 §:ssä. Lievissä tapauksissa voidaan antaa huomautus. Jos tuomitun epäillään syyllistyneen rikokseen, josta on seuraamuksena ankarampi rangaistus kuin sakkoa, Rikosseuraamuslaitoksen on kiellettävä valvontarangaistuksen täytäntöönpanon aloittaminen tai keskeytettävä rangaistuksen täytäntöönpano ja tarvittaessa ryhdyttävä toimenpiteisiin asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi. Törkeänä velvollisuuden rikkomisena voi taas tulla arvioitavaksi velvollisuuksien rikkominen sen jälkeen, kun tuomitulle on annettu yhdyskuntaseuraamuslain 24 a §:n mukainen varoitus (esimerkiksi valvontatapaamisten laiminlyönnin tai päihitteettömyysvaatimuksen rikkomisen seurauksena). Törkeä velvollisuuksien rikkominen voidaan saattaa arvioitavaksi syyttäjälle, jonka on lain 54 §:n mukaan viipymättä saatettava asia käsiteltäväksi käräjäoikeuteen. Jos tuomittu on rikkonut velvollisuuksiaan törkeästi, tuomioistuimen on lain 55 §:n mukaan muunnettava valvontarangaistuksesta suorittamatta oleva osa ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi, jonka vähimmäisaika on neljä päivää.

Valvontarangaistuksen täytäntöönpanon päättämisestä säädetään yhdyskuntaseuraamuslain 53 §:ssä. Valvontarangaistuksesta pääsee ehdonalaiseen vapauteen rikoslain 2c luvun 5 §:n mukaisissa ehdotonta vankeutta koskevissa normaaleissa määräajoissa. Näin ollen valvontarangaistukseen tuomittu aikuinen voi päästä ehdonalaiseen vapauteen suorittuaan rangaistuksesta puolet tai kaksi kolmasosaa, kun taas nuorilla vastaavat määräajat ovat lyhyempiä.

Yhteenvedona valvontarangaistus toimii merkittävänä osana seuraamusjärjestelmää rikosoikeudellisen kontrollin ja kuntouttamisen yhdistelmänä. Sääntelyn tarkkuus ja laajuus ilmentävät valvontarangaistuksen ja etenkin siihen sisältyvän sähköisen valvonnan vahvaa vaikutusta yksilön oikeuksiin. Valvontarangaistus on tärkeä vaihtoehto ehdottomalle vankeudelle, sillä sen avulla ehkäistään vankeuden aiheuttamia haittoja ja tuetaan rikoksentehtäjän sijoittumista yhteiskuntaan.

3.4 Yhdistelmärangaistus

3.4.1 Sääntelyn tarkoitus ja tuomitsemisprosessi

Yhdistelmärangaistus on elinkautisen vankeusrangaistuksen jälkeen seuraamusjärjestelmän toiseksi ankarin rangaistuslaji. Sen tavoitteena on ehkäistä uusintarikollisuutta ja tukea tuomitun sopeutumista takaisin yhteiskuntaan. Yhdistelmärangaistukseen kuuluu vankeusaika, joka suoritetaan täysimääräisesti ilman ehdonalaista vapautumista tai valvotun koevapauden mahdollisuutta. Vankeusaika on pituudeltaan vähintään kolme vuotta ja enintään 15 vuotta, ja sitä seuraa aina vuoden mittainen laitoksen ulkopuolella suoritettava valvonta-aika riippumatta tuomitun vankeusajan kestoista. Valvonta-ajan on tarkoitus mahdollistaa asteittainen ja hallittu siirtyminen takaisin yhteiskuntaan, koska tutkimusten mukaan uusimisriski on korkeimmillaan heti vapautumisen jälkeen. Valvonta-aika sisältää ennen kaikkea sähköisellä valvonnalla tehostetun tuomitun velvollisuuden pysyä asunnossaan ja toimintavelvollisuudessa määrättyä toimintaa. Sen täytäntöönpanosta vastaavat yhdyskuntaseuraamustoimistot. Rangaistuksen kohderyhmänä ovat vaarallisiksi arvioidut rikoksentekeyt, jotka ovat aiemmin syyllistyneet vakaviin rikoksiin ja tehneet uuden henkirikoksen tai muun vakavan henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen.⁴⁶

Yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisedellytyksistä säädetään rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä. Tuomitsemisedellytykset voidaan jakaa syyttäjän vaatimuksesta, uutta rikosta, vanhaa rikosta tai rangaistusta sekä vaarallisuutta koskeviin tuomitsemisedellytyksiin.⁴⁷ Ensimmäiseksi pykälän 1 momentin mukaan tuomioistuimien voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että syytetty tuomitaan yhdistelmärangaistukseen, joka koostuu enintään tapaukseen sovellettavien säännösten mukaan rikoksesta säädetyn enimmäisrangaistuksen pituisesta ehdottomasta vankeudesta ja sitä välittömästi seuraavasta valvonta-ajasta, jonka pituus on vuosi. Yhdistelmärangaistukseen ei sovelleta ehdonalaista vapauttamista eikä valvottua koevapautta koskevia säännöksiä. Yhdistelmärangaistuksen määrääminen edellyttää aina syyttäjän vaatimusta, eikä tuomioistuin voi määrätä sitä omasta aloitteestaan.⁴⁸

Uutta rikosta koskeva tuomitsemisedellytys tarkoittaa tuomioistuimessa käsiteltävänä olevaa rikosta, josta rikoksentekeyjälle ollaan vasta vaatimassa rangaistusta. Uuden rikoksen tulee olla jokin pykälän 1 kohdassa listatuista

46 HE 268/2016 vp, s. 13–15.

47 Yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisedellytyksistä tarkemmin ks. esim. Matikkala 2021, s. 67–71; Wallinmaa 2025, s. 8–11.

48 Kaarre et al. 2024, s. 81.

rikosnimikkeistä, sen yritys tai osallisuus sellaiseen. Rikosnimikkeiden lista on pitkä, mutta se pitää sisällään pääasiassa törkeitä henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia⁴⁹. Tyypillisiä listan mukaisia rikoksia ovat esimerkiksi tappo ja törkeä pahoinpitely. Lista on tyhjentävä, eikä yhdistelmärangaistusta voida tuomita muista rikoksista. Uudesta rikoksesta tuomittavan rangaistuksen tulee olla yksinään vähintään kolmen vuoden pituinen, jotta yhdistelmärangaistusta voidaan soveltaa. Jos esimerkiksi törkeästä pahoinpitelystä tuomittava rangaistus olisi kaksi vuotta ja kahdeksan kuukautta, mutta yhteinen rangaistus samassa oikeudenkäynnissä käsiteltävän perusmuotoisen pahoinpitelyn vuoksi nousisi kolmeen vuoteen ja kahteen kuukauteen, kolmen vuoden edellytys ei täyty.⁵⁰

Toinen tuomitsemisedellytys koskee vanhaa rikosta tai rangaistusta. Pykälän 2 kohdan mukaan rikosentekijän tulee olla rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt 1 kohdassa mainittuun rikokseen tai tehnyt tällaisen rikoksen kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta yhdistelmärangaistuksen vankeusaikaa tai elinkautista vankeutta. Vanhan rikoksen tai rangaistuksen osalta ei ole vastaavaa rajoitusta tuomitun rangaistuksen ankaruuden suhteen. Esimerkiksi törkeä pahoinpitely, josta on tuomittu alle kolmen vuoden pituinen vankeusrangaistus, täyttää muodollisesti tämän edellytyksen.⁵¹

Kolmas ja viimeinen edellytys koskee mielentilatutkimuksen ja vaarallisuusarvion tekemistä. Pykälän 3 kohdan mukaan edellytyksenä on, että rikosentekijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja vaarallisuusarvion perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Mielentilatutkimuksen ja vaarallisuusarvion voi tehdä vain psykiatriaan erikoistunut lääkäri, sillä tuomioistuimelta puuttuu kyky arvioida näitä rikosentekijän mielentilaan liittyviä seikkoja. Arviossa pyritään ennustamaan rikosentekijän mahdollista rikoskäyttäytymistä tulevaisuudessa.⁵² Vaikka rikosentekijä olisi mielentilatutkimuksen mukaan syyntakeinen ja vaarallisuusarvion mukaan erittäin vaarallinen, lopullisen kokonaisarvion ja päätöksen yhdistelmärangaistuksen soveltamisesta tekee

49 Laissa mainitut rikosnimikkeet ovat murha, tappo, surma, törkeä pahoinpitely, törkeä raiskaus, lapsenraiskaus, törkeä lapsenraiskaus, seksuaalinen kajoaminen lapseen, törkeä seksuaalinen kajoaminen lapseen, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä ryöstö, törkeä tuhotyö, joukkotuhonta, rikos ihmisyyttä vastaan, törkeä rikos ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikos, sotarikos, törkeä sotarikos, kidutus, törkeä ihmiskauppa, panttivangin ottaminen, törkeä terveyden vaarantaminen, ydinräjähdერიkos, kaappaus, terroristisessa tarkoituksessa tehty rikos taikka sellaisen rikoksen yritys tai osallisuus sellaiseen rikokseen.

50 HE 262/2004 vp, s. 48–49.

51 HE 262/2004 vp, s. 49; KKO 2017:28, kohta 8.

52 HE 262/2004 vp, s. 49.

tuomioistuinin. Vaarallisuusarviolla on kuitenkin käytännössä merkittävä painoarvo.⁵³ Mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon määrääminen edellyttävät kuitenkin välituomiota, jossa ratkaistaan, onko vastaajan näytetty menetelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla. Välituomiossa ei voida vielä ottaa lopullisesti kantaa rikosnimikkeeseen ja rangaistukseen, sillä nämä riippuvat mielentilatutkimuksen ja vaarallisuusarvion lopputuloksista.

3.4.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö

Yhdistelmärangaistuksen vankeusajan täytäntöönpanoon sovelletaan vankeuslakia, kun taas yhdistelmärangaistuksen ehdottoman vankeuden jälkeisen valvonta-ajan täytäntöönpanosta säädetään erikseen yhdistelmärangaistuslaissa. Koska yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajan täytäntöönpanoon liittyvää sääntelyä on verrattain paljon, tässä käsitellään ainoastaan valvonnan täytäntöönpanoon liittyvät olennaisimmat pääkohdat. Yhdistelmärangaistuslain 1 luvussa säädetään yleisistä säännöksistä, jotka koskevat valvonnan ja tuomitun velvollisuuksien peruseräitä. Muissa luvuissa säädetään tarkemmista täytäntöönpanon käytännöistä: 2 luvussa säädetään valvontaan sijoittamisen valmistelusta, 3 luvussa valvottavan velvollisuuksista ja niiden noudattamisen valvonnasta, 4 luvussa menettelysäännöksistä ja säilöönnotosta, 5 luvussa päätösvaltaa koskevia säännöksistä ja 6 luvussa erinäistä säännöksistä.

Valvonta-ajan keskeisestä sisällöstä säädetään yhdistelmärangaistuslain 2 §:n 2 momentissa, jonka mukaan valvonta-ajan sisältönä on valvottavalle rangaistusajan suunnitelmassa asetettu velvollisuus pysyä asunnossaan, olla käyttämättä päihteitä, osallistua hänelle määrättyyn toimintaan, sitoutua valvontaan ja noudattaa muita tässä laissa säädettyjä velvollisuuksia. Valvonnasta säädetään yksityiskohtaisesti lain 7 §:n 1 momentissa, jonka mukaan valvonta-ajan rangaistusajan suunnitelman noudattamista valvotaan teknisesti valvottavan haltuun annettavilla taikka hänen ylleen ranteeseen, nilkkaan tai vyötärölle kiinnitettävillä teknisillä välineillä taikka tällaisten välineiden yhdistelmällä. Saman säännöksen 3 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on pidettävä riittävästi yhteyttä valvottavaan sekä järjestettävä valvojan ja valvottavan välisiä tapaamisia, joiden tarkoituksena on seurata valvottavan olosuhteissa tapahtuvia muutoksia ja tukea häntä rangaistuksen suorittamisessa.

Asunnossa pysymisestä säädetään yhdistelmärangaistuslain 4 §:ssä, jonka mukaan valvottavan tulee pysyä asunnossaan rangaistusajan suunnitelmassa ja viikoittaisessa aikataulussa määrätty tuntimäärä vuorokaudessa,

53 KKO 2017:28, kohta 20.

kuitenkin enintään yhdeksän tuntia. Velvollisuus pysyä asunnossa on ajoitettava kello 21:n ja kello 6:n väliseen aikaan, jollei toimintavelvollisuudesta aiheutuvasta syystä tai luvasta olla tilapäisesti noudattamatta rangaistusajan suunnitelmaa muuta johdu. Asunnossa pysyminen on ajoitettu ilta- ja yöaikaan etenkin valvottavan säännöllisen elämänrytmin takaamiseksi. Asunnossa pysymistä valvotaan sähköisesti. Yhdistelmärangaistuslaissa ei kuitenkaan säädetä tukipartion valvontakäynneistä valvottavan asunnolle.

Lisäksi yhdistelmärangaistuslain 6 §:n mukaan valvottavalle asetetaan rangaistusajan suunnitelmassa toimintavelvollisuus, joka koostuu työstä, valvontatapaamisista, kuntoutuksesta, toimintaohjelmista tai muusta vastaavasta toiminnasta, joka ylläpitää ja edistää hänen sosiaalisia valmiuksiaan ja kykyään elää rikoksetonta elämää. Toiminnan on oltava luonteeltaan sellaista, että sitä voidaan luotettavasti valvoa. Toimintavelvollisuuden ensisijaisena tavoitteena on tukea valvottavaa yhteiskuntaan sopeutumisesa pitkän vankeusjakson jälkeen.⁵⁴

Päihhteettömyydestä säädetään yhdistelmärangaistuslain 5 §:ssä, jonka mukaan valvottava ei saa olla valvontatapaamisissa, valvonta-ajan täytäntöönpanoon liittyvässä työ-, kuntoutus-, koulutuspaikassa ja muussa toimintapaikassa eikä täytäntöönpanon edellyttämässä tilaisuuksissa alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Päihhteettömyysvaatimus ei siis ole ehdoton ja se ei ulotu kaikkeen valvottavan toimintaan. Lainsäädäntöä valmisteltaessa harkittiin ehdotonta päihhteettömyysvaatimusta, mutta tämän arvioitiin johtavan tilanteisiin, joissa valvonta-aika olisi muunnettava tarpeettomasti vankeudeksi vähäisenkin päihhteidenkäytön vuoksi. Tätä ei pidetty tarkoituksenmukaisena sääntelyn tavoitteiden kannalta.⁵⁵

Valvonta-ajan sisältö ja tekninen toteutustapa määritellään yksilöllisesti valvottavan arvioidun valvonnan tarpeen perusteella. Yhdistelmärangaistukseen sisältyy kuitenkin aina jokin toimintavelvoite. Valvonta sisältää yleensä sekä valvontatapaamisia että sähköistä valvontaa teknisten välineiden avulla. Sähköisessä valvonnassa käytetään pääsääntöisesti valvottavan nilkkaan kiinnitettävää pantaa. Valvonnan sisältö on jätetty tarkoituksella avoimeksi, jotta yksilölliset olosuhteet voidaan huomioida.⁵⁶

Edellä mainitut säännökset kattavat yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajan sisällön pääpiirteet. Seuraavaksi käsitellään vielä muutamia tarkentavia säännöksiä. Valvottava voidaan yhdistelmärangaistuslain 13 §:n mukaan velvoittaa suorittamaan puhalluskoe taikka antamaan sylki- tai virtsanäyte sen varmistamiseksi, ettei hän ole alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen 5 §:ssä tarkoitettulla tavalla. Valvottava

54 HE 268/2016 vp, s. 26.

55 HE 268/2016 vp, s. 16.

56 HE 268/2016 vp, s. 27.

saadaan lain 17 §:n mukaan tarkastaa täytäntöönpanon turvallisuudesta huolehtimiseksi ja järjestyksen turvaamiseksi. Turvatarkastuksessa Rikosseuraamuslaitoksen virkamies voi tarkastaa valvottavan vaarallisten tai kiellettyjen esineiden ja aineiden varalta teknisin apuvälinein, koiran avulla tai vaatteita tunnustelemalla.

Tämän lisäksi keskeistä on, että virkamiehellä on pelkkää turvatarkastusta ja hätävarjelua laajemmat voimankäyttöoikeudet: yhdistelmärangaistuslain 21 §:n mukaan virkamiehellä oikeus käyttää voimakeinoja henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen tai jonkun muun henkilön terveyttä uhkaavan teon tai tapahtuman torjumiseksi, valvonta- ja tarkastustehtävän suorittamiseksi sekä valvontalaitteiden pois ottamiseksi. Lisäksi valvottavan toimintavapautta voidaan lain 21b §:n mukaan rajoittaa esimerkiksi käsiraudoilla, muovisiteellä tai sylkemisen estävällä suojalla, jos se on välttämätöntä väkivallan hillitsemiseksi tai torjumiseksi virkatehtävän aikana.

Mikäli valvottava jättää yhdistelmärangaistuslain 20 §:n mukaisesti ilman hyväksyttävää syytä saapumatta valvontatapaamiseen tai hänen epäillään muulla tavoin rikkoneen rangaistusajan suunnitelmassa määrättyjä velvollisuuksiaan ja on todennäköistä, että hän pyrkii välttelemään asian selvittämistä, hänet voidaan asian selvittämiseksi noutaa Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen määräämään seuraavaan tapaamiseen. Ennen ankarampiin toimenpiteisiin ryhtymistä valvottavalle voidaan myös antaa yhdistelmärangaistuslain 17 a §:n mukaisesti huomautus, jos velvollisuuksien rikkominen on vähäistä eikä toistuvaa. Muussa tapauksessa annetaan varoitus.

Muista voimakkaammista keinoista puuttua valvonta-ajan täytäntöönpanon esteisiin tai törkeään velvollisuuksien rikkomiseen säädetään lain neljännessä luvussa. Valvottava voidaan ottaa lain 24 §:n mukaan turvaamistoimenpiteenä säilöön, jos valvonnan täytäntöönpanolle on este tai jos valvottavan epäilleen rikkoneen velvollisuuksiaan törkeästi (kuten saapumalla valvontatapaamiseen päihtyneenä varoituksista huolimatta) ja jos sitä on pidettävänä välttämättömänä. Lain 25 ja 26 §:n mukaan sekä säilöönottoasia että valvonta-ajan muuntaminen vankeudeksi käsitellään tuomioistuimessa kiireellisesti. Lain 27 §:n mukaan valvonta-ajan muuntamisessa ehdottomaksi vankeudeksi yksi päivä suorittamatta olevaa valvonta-aikaa vastaa yhtä päivää vankeutta. Rikosseuraamuslaitos voi kuitenkin lain 28 §:n mukaisesti päästää tuomitun, jonka valvonta-aika on muunnettu vankeudeksi, uudestaan suorittamaan valvonta-aikaa, jos tuomitun edellytykset suoriutua valvonta-ajasta ovat parantuneet siten, että hänen voidaan perustellusti olettaa suoriutuvan valvonta-ajasta.

Yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpano päättyy yhdistelmärangaistuslain 32 §:n mukaan, kun yhdistelmärangaistus katsotaan

kokonaisuudessaan suoritetuksi joko valvonta-ajan tai vankeudeksi muunnetun valvonta-ajan päättyessä.

Yhteenvetona yhdistelmärangaistus on vaarallisia rikoksenteijöitä koskeva seuraamus, joka perustuu yksilölliseen arviointiin ja yhdistää vankeusajan sekä sitä seuraavan erillisen valvonta-ajan. Vaikka vankeusaika voi vaihdella kolmen ja 15 vuoden välillä, yhdistelmärangaistuksen ankaruutta lisää se, että vankeus suoritetaan ilman mahdollisuutta ehdonalaiseen vapautumiseen ja siihen kuuluu seuraamusjärjestelmän pisin eli vuoden mittainen valvonta-aika. Samalla valvonta-ajassa ei kuitenkaan edellytetä täytettyä päihitteettömyyttä. Näistä seikoista huolimatta valvonta-ajan keskeisenä tavoitteena on tukea tuomitun asteittaista ja hallittua sopeutumista takaisin yhteiskuntaan.

3.5 Valvottu koevapaus

3.5.1 Sääntelyn tarkoitus ja valvontaan sijoittaminen

Valvottu koevapaus on vankeuden loppuun sijoittuva asteittaisen vapauttamisen jakso, joka voi kestää enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapautumista. Valvottu koevapaus on osa vankeusaikaa ja vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa, ja sen avulla vanki voidaan sijoittaa tavallista aikaisemmin takaisin yhteiskuntaan. Koevapauslain 2 §:n 1 momentin mukaan koevapauden tarkoituksena on suunnitelmallisella ja asteittaisella vapauttamisella ylläpitää ja edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan. Valmiuksilla tarkoitetaan sekä sosiaalisia että psyykkisiä valmiuksia. Erityisesti pitkän vankeusrangaistuksen myötä vangilla voi olla tarvetta totutella yhteiskunnassa toimimiseen ja arjen hallintaan. Valvotun koevapauden keskeisenä sisältönä on koevapauteen sijoitetun velvollisuus pysytellä määrättyinä aikoina asunnossaan sekä osallistua määrättyyn toimintaan. Tärkeässä roolissa on sähköinen valvonta, joka toteutetaan teknisten välineiden avulla. Valvotun koevapauden täytäntöönpanosta vastaavat vankilat.⁵⁷

Valvotun koevapauden edellytyksistä säädetään koevapauslain 3 §:ssä. Vanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen, jos:

57 HE 262/2004 vp, s. 33; HE 140/2012 vp, s. 22.

- 1) koevapaus edistää vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutumista;
- 2) vangin käyttäytymisestä rangaistusaikana sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen perusteella koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä;
- 3) vangilla on käytössään koevapauden täytäntöönpanoon soveltuva asunto tai muu tämän lain 2 §:ssä tarkoitettu paikka;
- 4) vanki suostuu siihen, että hänet sijoitetaan valvottuun koevapauteen;
- 5) vanki suostuu siihen, että Rikosseuraamuslaitos on tarpeen mukaan yhteydessä koevapauden täytäntöönpanoon liittyviin viranomaisiin, yksityisiin yhteisöihin ja henkilöihin koevapauden edellytysten selvittämistä taikka ehtojen noudattamista koskeissa asioissa sekä että nämä voivat salassapittoa koskevien säännösten estämättä ilmoittaa Rikosseuraamuslaitokselle ehtojen rikkomisesta; sekä
- 6) vanki suostuu siihen, että Rikosseuraamuslaitos selvittää tämän lain 2 §:ssä tarkoitetun asunnon ja 7 §:n 3 momentissa tarkoitetun toimintaan osallistumispaikan soveltuvuuden koevapauden täytäntöönpanoon.

Koevapauteen sijoittamisen edellytyksenä on lisäksi, että vangin kanssa samassa asunnossa asuvat täysi-ikäiset henkilöt ovat omasta vakaasta tahdostaan suostuneet koevapauden täytäntöönpanoon asunnossa.

Valvotun koevapauden soveltamisedellytykset voidaan jakaa kahteen osaan: vangin soveltuvuuteen sekä vangin ja mahdollisten kanssa-asujien suostumukseen. Kaikkien edellytysten on täyttyttävä, jotta vanki voidaan sijoittaa koevapauteen. Vangin soveltuvuutta koevapauteen arvioidaan rangaistusajan suunnitelman, vankeuden aikaisen käyttäytymisen, rikoshistorian ja asumisjärjestelyjen perusteella. Lainvalmisteluasiakirjoissa ei ole määritelty tarkkaan, miten kyseisiä soveltuvusedellytyksiä tulisi tulkita. Edellytyksissä on siten tulkinnanvaraisuutta ja ne jättävät vankilalle jossain määrin harkinnanvaraa vangin sijoittamisessa koevapauteen. Vankien tilanteet voivat vaihdella paljon, mikä lisää tarvetta harkintavallan jättämiselle ja joustavuudelle. Koevapauslain 9 §:n tarkoituksena on turvata vankien yhdenvertaista kohtelua: koevapauden edellytyksiä tulee kaikkien vankien kohdalla selvittää lain 3 §:ssä säädetyllä tavalla.⁵⁸

⁵⁸ HE 140/2012 vp, s. 13, 18 ja 27–28.

Käytännössä edellytysten mukaan vangin hyvä käytös vankeusaikana edistää hänen mahdollisuuksiaan päästä valvottuun koevapauteen. Toistuva määräysten rikkominen tai yhteistyöhaluttomuus heikentänee taas arviota siitä, voidaanko koevapauden ehtojen noudattamista pitää lain tarkoittamalla tavalla todennäköisenä. Samalla on kuitenkin huomattava, että valvotun koevapauden onnistumista pyritään tukemaan muun muassa yksilöllisellä suunnittelulla, valvonnalla ja ohjauksella. Asuntoa koskeva soveltuvuus taas on yksiselitteinen. Vangeilla on usein asunnottomuuteen liittyviä ongelmia, mikä voi vaikeuttaa kyseisen soveltuvuusedellytyksen täyttymistä. Asuntoa ei kuitenkaan tarvitse olla ennestään ja se voidaan hankkia vankeuden aikana.⁵⁹ Lisäksi koevapaus voidaan panna täytäntöön muussa sopivassa paikassa esimerkiksi koevapauteen sijoitettavan vangin kuntoutuksen perusteella. Tulkinnanvaraisimmat soveltuvuusedellytykset liittyvät rangaistusajan suunnitelman toteutumisen edistämiseen ja koevapauden ehtojen noudattamista koskevaa arviointiin. Rangaistusajan suunnitelma on yksilöllinen ja laaja asiakirja, johon sisältyy tietoa esimerkiksi vangin elämäntilanteesta ja toimintakyvystä. Käyttäytymisen arviointiin sisältyy taas väistämättä tulkinnallisia kysymyksiä. Kyseiset soveltuvuusedellytykset ilmentävät vangin kokonaistilanteen arvioinnin merkitystä koevapauden harkinnassa.

Koska valvottu koevapaus ei ole pakollinen osa vankeutta, tuomittua ei voi määrätä siihen yksipuolisesti. Valvottuun koevapauteen tarvitaan näin ollen vangin suostumus. Olennaisia ovat myös muiden koevapaudessa käytettäväksi suunnitellussa asunnossa asuvien henkilöiden suostumukset. Täysi-ikäisten henkilöiden kohdalla pelkkä suostumus riittää, mutta alaikäisten kohdalla selvitetään heidän mielipiteensä yhteistyössä lastensuojeluviranomaisten kanssa. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen tulee selvittää asunnon soveltuvuus koevapauden täytäntöönpanoa varten.

Koska valvottu koevapaus on osa vankeutta, ei siihen sijoittamiseen sisälly tuomioistuininprosessia. Koevapauslain 9 §:n 1 momentin mukaan vankilassa on selvitettävä edellytykset sijoittaa vanki valvottuun koevapauteen hyvissä ajoin ennen mahdollista koevapautta, jollei sijoittaminen ole rangaistusajan lyhyden vuoksi ilmeisen tarpeetonta. Lainvalmisteluasiakirjoissa ei ole katsottu järkeväksi määritellä kyseistä rajaa tarkkaan. Jos kyse on usean aikaisemman vankeusrangaistuksen suorittaneesta vangista, koevapaus saattaisi olla perusteltu vangin yhteiskuntaan sijoittumisen tukemiseksi, vaikka rangaistusaika olisikin lyhyt. Rikosseuraamuslaitos voi antaa asiassa tarvittaessa määräyksen, jolla ohjataan koevapauden selvitysvelvollisuutta.⁶⁰

59 Tarkemmin vangin vankeusaikaisen käyttäytymisen ja asunnottomuuden merkityksestä koevapauteen sijoittamisen edellytysten arvioinnissa ks. tämän tutkimuksen aluvut 6.1.2 ja 6.1.3.

60 HE 140/2012 vp, s. 27–28.

Ennen päätöstä valvottuun koevapauteen sijoittamisesta selvitetään koevapauslain 9 §:n 2 momentin mukaisesti, täyttyvätkö lain 3 §:n 1 momentin 1–3 kohdassa säädetty edellytykset sekä antaako vanki saman momentin 4–6 kohdan mukaiset suostumukset. Muiden samassa asunnossa asuvien henkilöiden mielipide selvitetään, jos muut edellytykset täyttyvät. Pykälässä mainittuja edellytyksiä käsiteltiin edellisessä alaluvussa. Vankilan tulee selvittää, ovatko soveltuvuutta (rangaistusajan suunnitelman toteutuminen, vangin käyttäytyminen ja asunto) ja suostumuksia (vanki ja muut mahdolliset asukkaat) koskevat edellytykset kunnossa.

Soveltamisedellytysten selvittämisen jälkeisistä toimista säädetään koevapauslain 12 §:ssä, jonka mukaan vankilassa valmistellaan yhteistyössä vangin kanssa rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintavelvollisuutta, selvitetään tukitoimien ja valvonnan tarvetta sekä laaditaan lain 14 §:ssä tarkoitettu koevapauden rangaistusajan suunnitelma. Valmistelussa on oltava tarpeellisessa määrin yhteydessä koevapauden täytäntöönpanoon liittyvien viranomaisten, yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. Lain 14 §:n mukaan koevapauden rangaistusajan suunnitelmaan on merkittävä koevapauden alkamisen ja päättymisen päivä. Rangaistusajan suunnitelma sisältää myös muut koevapauden täytäntöönpanoa koskevat keskeiset määräykset. Näitä ovat muun muassa määräykset koevapauteen sijoitetun asunnosta, toimintavelvollisuudesta, valvonnasta (mukaan lukien tekniset valvontavälineet ja valvontatapaamiset) sekä velvollisuudesta pysyä asunnossa. Rangaistusajan suunnitelmaan kuuluu myös muuta koevapautta koskevaa sisältöä, mutta mainitut määräykset muodostavat sen keskeisen osan.

Käytännössä valvotun koevapauden edellytysten selvittäminen ja sen valmistelu voi olla aikaa vievä prosessi erityisesti silloin, kun edellytysten täyttämiseksi tarvitaan laajempia toimenpiteitä. Kyse voi olla tilanteista, joissa vangilla ei ole asuntoa, hänellä on vaikea päihdeongelma tai hänen toimintakykynsä on muutoin heikko. Lyhyissä vankeusrangaistuksissa edellytysten selvittäminen voikin kestää kauemmin kuin itse rangaistuksen suorittaminen, minkä vuoksi selvittämisestä voidaan koevapauslain 9 §:n mukaan luopua.

3.5.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö

Seuraavaksi tarkastellaan valvotun koevapauden täytäntöönpanoon liittyvää sääntelyä. Koevapaus perustuu vangin sitoutumiseen sen ehtoihin, joita valvotaan sähköisesti teknisten välineiden avulla. Täytäntöönpanosta vastaavat pääasiassa vankilat, mutta myös yhdyskuntaseuraamustoimistoissa työskentelevät tukipartiot. Koevapauteen sijoitetun on muun muassa pysyttävä määrättyinä aikoina asunnossaan, noudatettava päihteettömyyttä, osallistuttava valvontatapaamisiin sekä suoritettava toimintavelvollisuuden

mukaista ohjelmaa. Mikäli koevapauteen sijoitettu laiminlyö ehtojen tai lain määräysten noudattamisen, ehtojen rikkominen voi johtaa koevapauden peruuttamiseen ja vangin palauttamiseen vankilaan suorittamaan rangaistustaan. Koska koevapauslaki sisältää lukuisia tarkentavia säännöksiä, tässä tarkastellaan tutkimuksen kannalta keskeisiä pääkohtia. Säännökset voidaan jäsentää esimerkiksi seuraavasti:

- 1) Lain soveltamisala ja lähtökohdat (1–2 §)
- 2) Edellytysten selvittäminen ja täytäntöönpanon valmistelu (3, 4, 9–16 §)
- 3) Yleiset ehdot (17–18 §)
- 4) Valvonnan pääpiirteet (5–7 §)
- 5) Tarkentavat määräykset täytäntöönpanosta (19–25 ja 29–32 §)
- 6) Velvollisuuksien rikkominen ja niitä koskeva menettely (25a–28 §)
- 7) Täytäntöönpanon päättyminen (36 §)
- 8) Muut säännökset (33–35 ja 37–43 §).

Ensimmäisen ja toisen kohdan mukaisia säännöksiä käsiteltiin jo edellisessä alaluvussa. Seuraavaksi keskitytään muihin keskeisiin täytäntöönpanoa ja valvontaa koskeviin säännöksiin, kuten yleisiin ehtoihin, valvonnan pääpiirteisiin, velvollisuuksien rikkomiseen ja täytäntöönpanon päättymiseen.

Koevapauslain 17 §:ssä säädetään koevapauteen sijoitetun yleisistä velvollisuuksista, joihin kuuluvat muun muassa osallistuminen toimintavelvollisuuden mukaiseen toimintaan, yhteydenpito Rikosseuraamuslaitokseen, ilmoittautuminen Rikosseuraamuslaitoksen toimipaikassa rangaistusajan suunnitelmassa määrätyllä tavalla sekä rangaistusajan suunnitelman noudattaminen. Lisäksi lain 18 §:n mukaan päihTEiden käyttö on koevapauden aikana kokonaan kielletty.

Valvonnan keskeinen sisältö määritellään koevapauslain 7 §:ssä, jonka mukaan koevapauteen sijoitettua ja rangaistusajan suunnitelman noudattamista valvotaan asuntoon asennettavilla, koevapauteen sijoitetun haltuun annettavilla taikka hänen ylleen ranteeseen, nilkkaan tai vyötärölle kiinnitettävillä teknisillä välineillä taikka tällaisten välineiden yhdistelmällä. Tekninen väline ei kuitenkaan saa mahdollistaa teknistä kuuntelua tai katselua. Valvonnan tekninen toteutustapa ja valvonnan sisältö määritellään yksilöllisesti koevapauteen sijoitettavan vangin arvioidun valvonnan tarpeen perusteella. Valvonta- ja yhteydenpitomääräykset on mitoitettava riittäviksi ehtojen noudattamisen valvomiseksi. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen on pidettävä riittävästi yhteyttä koevapauteen sijoitettuun ja paikkaan, jossa koevapauteen sijoitettu osallistuu hänelle määrättyyn toimintaan, sekä tehtävä valvontakäyntejä hänen asuntoonsa ja paikkaan, jossa hän osallistuu toimintaan. Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on oikeus asunnossa pysymisvelvollisuuden ja päihTEettömyyden valvomiseksi päästä ennalta ilmoittamatta koevapauteen sijoitetun asuntoon. Valvontakäynneillä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä. Valvonta on suoritettava

puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi.

Koska teknologinen kehitys on nopeaa, valvonnan tekninen toteutustapa on jätetty jossain määrin avoimeksi. Sähköisessä valvonnassa käytetään kuitenkin pääasiassa valvontapannan ja puhelimen yhdistelmää. Säännös ei oikeuta esimerkiksi mikrosirun tai vastaavan laitteen asentamista ihon alle. Koevapautteen sijoitettua, jonka voidaan olettaa todennäköisesti noudattavan velvollisuuksia ja jonka aikaisempikaan rikollisuus ei ole ollut vakavaa, voitaisiin valvoa kevyemmin esimerkiksi matkapuhelimen paikantamisella ja puhelinsoittojen avulla. Pääsääntöisesti koevapauden valvonta on kuitenkin tiivistä ja perustuu teknisiin välineisiin, joita valvottava ei voi itse hälytystä aiheuttamatta irrottaa kehostaan. Valvonta on mitoitettava siten, että ehtojen noudattamista voidaan luotettavasti valvoa.⁶¹

Koevapauslain 5 §:ssä säädetään tarkemmin toimintavelvollisuudesta: koevapautteen sijoitetun on osallistuttava valvontatapaamisiin, tehtävä työtä taikka osallistuttava koulutukseen, kuntoutukseen, toimintaohjelmiin tai muuhun vastaavaan, hänen toimintakykyään ja sosiaalisia valmiuksiaan ylläpitävään tai edistävään toimintaan. Toiminnan on oltava luonteeltaan sellaista, että sitä voidaan luotettavasti valvoa. Työtä ja muuta toimintaa rangaistusajan suunnitelmassa määrättävä viikoittainen tuntimäärä on vähintään 5 ja enintään 40 tuntia viikossa. Tuntimäärä on tarkoituksella lakea, sillä valvottu koevapaus ajoittuu rangaistusajan loppuun, jolloin sen täytäntöönpanossa tarvitaan joustavia menettelyitä asteittaisen ja suunnitelmallisen vapauttamisen tukemiseksi. Lisäksi yksilölliset erot koevapautteen sijoitettujen kyvyssä toimia yhteiskunnassa ja hallita arkea edellyttävät joustavuutta toimintavelvollisuuden toteutuksessa.⁶²

Koevapauslain 6 §:ssä säädetään asunnossa pysymistä koskevasta velvollisuudesta. Koevapautteen sijoitettu on velvollinen pysymään 2 §:ssä tarkoitettussa asunnossaan rangaistusajan suunnitelmassa ja viikoittaisessa aikataulussa määrättyinä aikana. Asunnossa on pysyttävä klo 21:n ja kello 6:n välinen aika, jollei toimintavelvollisuudesta riippuvasta syystä tai tilapäisestä etukäteen hankitusta luvasta muuta johdu. Koevapaudessa asunnossa pysymisvelvollisuudessa on joustavuutta, sillä se on pääsäännön mukaan ehdotonta vain yöaikaan. Lähtökohtana siis on, että koevapautteen sijoitettu voi liikkua asunnon ulkopuolella vapaasti määrättyllä liikkumisalueella, joskin tätä rajoittaa toimintavelvollisuus ja viikoittainen aikataulu. Koska koevapauden tavoitteena on valmistella vankia vapautteen laitoksessa vietetyn

61 HE 140/2012 vp, s. 26–27.

62 HE 140/2012 vp, s. 25.

ajan jälkeen, sallittuja liikkumisalueita ei ole tarkoituksenmukaista asettaa tarpeettoman tiukoiksi.⁶³

Täytäntöönpanoon liittyviä tarkempia määräyksiä sisältyy koevapauslain kolmanteen ja neljänteen lukuun. Esimerkiksi koevapauslain 18 §:ssä säädetään päihteettömyyden valvonnasta. Lain 19 §:ssä ja 19a §:ssä säädetään Rikosseuraamuslaitoksen oikeudesta ottaa koevapautteen sijoitetulta sylki-, virtsa- ja verinäyte, jos se on tarpeen päihteettömyyden valvomiseksi. Lain 24 §:n mukaan koevapautteen sijoitetulle voidaan suorittaa myös turvatarkastus koevapauden täytäntöönpanon turvallisuudesta huolehtimiseksi ja järjestyksen turvaamiseksi. Lain 31 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus käyttää voimakeinoja henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen tai muun henkilön terveyttä uhkaavan teon tai tapahtuman torjumiseksi, valvottuun koevapautteen sijoitetun kiinni ottamiseksi, vankilaan toimittamiseksi, valvonta- ja tarkastustehtävän suorittamiseksi sekä valvontalaitteiden pois ottamiseksi. Lisäksi lain 31b § mukaan koevapautteen sijoitetun välitöntä toimintavapautta saadaan rajoittaa käsirautoilla, muovisella siteellä tai sylkemisen estävällä suojalla tai muulla vastaavalla tavalla. Voimankäytössä lähtökohtana on, että paikalle kutsutaan uhkaavassa tilanteessa poliisi, mutta tilanne voi olla esimerkiksi niin äkillinen, että Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tulee käyttää voimakeinoja itsenäisesti⁶⁴.

Koevapauslain 25a §:n mukaisella velvollisuuksien rikkomisella tarkoitetaan toimintavelvollisuutta, päihteettömyyttä ja asunnossa pysymistä koskevien määräysten rikkomista. Lain mukaan lievissä tapauksissa voidaan antaa huomautus, jos rikkominen on vähäistä eikä toistuvaa, muussa tapauksessa annetaan varoitus. Velvollisuuksien rikkomista pidetään törkeänä, jos tuomittu varoituksista huolimatta esimerkiksi poistuu asunnon sijaintipaikkakunnalta, käyttää päihteitä muutoin kuin vähäisissä määrin alkoholia tai jättää toimintavelvollisuuden täyttämättä ilman pakottavaa syytä. Rikokseen syyllistyminen on aina törkeää velvollisuuksien rikkomista. Mikäli tuomittu rikkoo velvollisuuksiaan törkeästi, käsitellään asia lain 27 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksessa sisäisessä menettelyssä. Ratkaisun tekee vankilan yksikönpäällikkö, apulaisjohtaja tai rikosseuraamusesi-mies. Jos koevapaus peruutetaan, koevapautteen sijoitettu toimitetaan vankilaan suorittamaan jäljellä olevaa osaa rangaistuksesta.⁶⁵

Valvottu koevapaus päättyy koevapauslain 36 §:n mukaisesti, kun koevapautteen sijoitettu päästetään ehdonalaan vapautteen tai kun

63 HE 140/2012 vp, s. 26.

64 HE 140/2012 vp, s. 39.

65 HE 140/2012 vp, s. 36.

vankeusrangaistus on kokonaan suoritettu. Tyypillisesti koevapautta seuraa vielä ehdonalaisen vapauden valvonta.

Yhteenvetona koevapaus on asteittaisen vapauttamisen vaihe, joka sijoittuu vankeuden loppuun ja tukee koevapauteen sijoitettua yhteiskuntaan palaamisessa. Koevapaus perustuu yksilöllisesti laadittuun suunnitelmaan ja useiden ehtojen noudattamiseen, joita Rikosseuraamuslaitos valvoo teknisin välinein. Keskeisiä velvollisuuksia ovat toimintavelvollisuuteen osallistuminen, päihteettömyys ja määrättyinä aikoina asunnossa pysyminen. Velvollisuuksien rikkominen voi kuitenkin johtaa koevapauden peruuttamiseen.

3.6 Ehdonalaisen vapauden valvonta

3.6.1 Sääntelyn tarkoitus ja valvontaan sijoittaminen

Ehdonalaisen vapauden valvonta on asteittaisen vapauttamisen viimeinen vaihe, jonka jälkeen vankeusrangaistuksen suorittaminen päättyy yleensä kokonaan tai jatkuu joissakin tapauksissa koeajalla ehdonalaisessa vapaudessa. Kyse on ehdonalaisen vapautteen liitettävästä kontrollin ja tuen yhdistelmästä, jonka avulla pyritään edistämään tuomitun sosiaalista selviytymistä ja vähentämään rikoksen uusimisriskiä. Valvontaa toteutetaan pääasiassa säännöllisissä valvontatapaamisissa, joissa tuomittu käy yhdyskuntaseuraamustoimistolla valvojan luona. Siihen ei täten sisälly sähköistä valvontaa ja se on suunniteltu rajoittamaan tuomitun oikeuksia vain vähän. Ehdonalaisen vapauden valvonta seuraa käytännössä usein valvottua koevapautta, mutta tuomittu voidaan sijoittaa siihen myös suoraan suljetusta laitoksesta tai avolaitoksesta. Koska ehdonalaisen vapauden valvonnassa on kyse vankeusrangaistuksen loppuun sijoittuvasta vaiheesta, sen painopiste on kontrollin sijasta erityisesti tuomitun tukemisessa.⁶⁶

Ehdonalaisen vapauden valvontaan sijoittamisen lähtökohdista säädetään yhdyskuntaseuraamuslain 70 §:n 1 momentissa. Säännöksessä ilmaistaan myös seuraamuksen kohderyhmät. Tuomittu asetetaan koeajaksi valvontaan, jos jokin seuraavista säännöksen mukaisista edellytyksistä täyttyy:

- 1) koeaika on pitempi kuin yksi vuosi;
- 2) rikos on tehty alle 21-vuotiaana;
- 3) vanki itse sitä pyytää;

⁶⁶ HE 215/2014 vp, s. 17–18 ja 34.

- 4) vanki on sitoutunut noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja;
- 5) murhasta, taposta tai murhan yrityksestä tuomitun vangin riski syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen arvioidaan korkeaksi; tai
- 6) väkivalta- tai seksuaalirikoksesta vankeusrangaistusta suorittavan ja aikaisemmin vastaavanlaisesta rikoksesta vankeusrangaistukseen tuomitun vangin riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen arvioidaan korkeaksi.

Vaikka yhdyskuntaseuraamuslain 70 § sisältää useita kriteereitä valvontaan asettamiselle, käytännössä yleisin peruste on säännöksen 1 kohdassa mainittu koeajan pituus. Tämä viittaa rikoslain 2 c luvun 13 §:n mukaiseen ehdonalaisen vapauden koeaikaan, joka vastaa vapautushetkellä jäljellä olevan rangaistuksen pituutta, mutta voi olla enintään kolme vuotta. Tämän vuoksi ehdonalaisen vapauden valvonta voi kestää korkeintaan kolme vuotta. Alle 21-vuotiaiden valvontaan asettaminen 2 kohdan perusteella liittyy nuorten erityisasemaan seuraamusjärjestelmässä. Myös ehdonalaisen vapauden valvontaan liittyy ajatus siitä, että nuorten tekemät rikokset johtuvat usein ajattelemattomuudesta tai halusta testata yhteisön rajoja. Tämän katsotaan lisäävän tarvetta toimenpiteisiin, joilla edistetään heidän sosiaalista selviytymistään.⁶⁷ Vanki voi myös itse pyytää valvontaa 3 kohdan mukaisesti, mutta käytännössä tämä on harvinaista. 4 kohta koskee seksuaalirikoksista tuomittuja, jotka päästetään valvottuun koevapauteen heidän sitouduttuaan lääkärin määräämään seksuaalirikoksen uusimisen ehkäisyyn tarkoitettuun lääkehoitoon ja sen valvontaan.

Yhdyskuntaseuraamuslain esitöiden mukaan 70 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohtien mukaiset valvontaperusteet perustuvat siihen, että enemmistö vankeusrangaistusta suorittavista henkilöistä on tuomittu väkivaltarikoksista ja että rikosten uusimisen todennäköisyys on korkeimmillaan vankilasta vapautumisen jälkeisinä viikkoina ja kuukausina. Murhaan, tappoon tai murhan yritykseen syyllistyneiden sekä väkivalta- tai seksuaalirikoksen uusijoiden asettaminen valvontaan arvioitun väkivaltariskin perusteella vapautumisen yhteydessä on arvioitu lisäävän viranomaisten mahdollisuuksia sekä tukea rikoksentekejiä että kohdistaa hänelle veloitteita, kuten valvontatapaamisiin osallistumisesta. Vaikka useimmat rikoksentekejät asetetaan valvontaan jo 1 kohdan mukaisen koeajan pituuden perusteella, tarjoavat nämä perusteet valvontaan asettamiselle lisäkeinoja uusintarikollisuuden

67 HE 229/2009 vp, s. 4 ja 14.

ehkäisyyn. Valvonnan edellyttämän riskiarvion tulee kuitenkin tehdä psykiatriaerikoistunut lääkäri.⁶⁸

Ehdonalaisen vapauden valvontaan liittyy aina ehdonalaiseen vapauteen pääseminen ehdottomasta vankeusrangaistuksesta tai valvotusta koevapaudesta rikoslain 2c luvun säännösten mukaisesti. Rikoslain 2c luvun 5 §:n mukaan vanki päästetään ehdonalaiseen vapauteen suorittuaan rangaistuksesta kaksi kolmasosaa. Vanki, joka ei ole ennen rikoksen tekemistä suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, päästetään ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on suoritettu puolet.

Vaikka yhdyskuntaseuraamuslain 70 §:n 1 momentin mukainen valvontaan määräämisen edellytys täytyisi, eräissä poikkeustilanteissa tuomittu voidaan jättää asettamatta valvontaan. Yhdyskuntaseuraamuslain 70 §:n 2 momentin mukaan tämä on mahdollista, jos valvonta on sen tarkoitus huomioon ottaen vangin odotettavissa olevan maasta poistamisen, vakavan sairauden tai muun erityisen syyn vuoksi selvästi tarpeetonta. Lain esitöiden mukaan erityisellä syyllä tarkoitetaan tilannetta, jossa vangilla ei valvotun koevapauden tai muun selvityksen perusteella ole ilmeistä riskiä syyllistyä rikokseen.⁶⁹

3.6.2 Täytäntöönpano ja valvonnan keskeinen sisältö

Seuraavaksi tarkastellaan ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanoon liittyviä keskeisiä säännöksiä. Ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanoa säännellään verrattain vähäisesti, mikä ilmentää sen joustavampaa ja tukemiseen tähtäväää käyttötarkoitusta vankeusrangaistuksen suorittamisen lopussa. Ehdonalaisen vapauden valvonnan erityissäännökset sisältyvät yhdyskuntaseuraamuslain 12 lukuun (70–80 §). Valvonnan keskeisestä sisällöstä säädetään lain 71 §:ssä, jonka mukaan:

Ehdonalaiseen vapauteen päästetyn valvonta sisältää valvojan tai apuvalvojan ja tuomitun säännöllisiä tapaamisia. Tapaamisten tarkoituksena on seurata tuomitun olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia sekä parantaa tuomitun kykyä elää rikoksetonta elämää. Valvontaan voi sisältyä myös sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia.

Valvontatapaamisia sekä valvontaan kuuluvia tehtäviä ja ohjelmia saa kuukausittain olla enintään 12 tuntia, erityisen tuen ja valvonnan tarpeessa olevalla tuomitulla kuitenkin enintään 30 tuntia. Kuukausittainen tuntimäärä voi

68 HE119/2018 vp, s. 24–26.

69 HE 215/2014 vp, s. 82–83.

valvonnan aikana vaihdella sen mukaan kuin valvonnan tarkoituksenmukainen täytäntöönpano edellyttää.

Jos vanki asetetaan 70 §:n 1 momentin nojalla valvontaan, Rikosseuraamuslaitos laatii hyvissä ajoin ennen ehdonalaiseen vapauteen päästämistä yhteistyössä vangin kanssa valvontaa koskevan rangaistusajan suunnitelman. Tämä suunnitelma on sovittava yhteen vankeusaikaisen rangaistusajan suunnitelman kanssa. Suunnitelmaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin oltava yhteistyössä vangin koti- tai asuinkunnan sekä muiden viranomaisten, yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa.

Ehdonalaisen vapauden valvonta muodostuu pääasiassa valvontatapaamisista, joiden tarkoituksena on parantaa valvottavan elämänhallintaa ja kykyä toimia asianmukaisesti yhteiskunnassa. Tyypillisesti valvontatapaamisia järjestetään kahdesti kuukaudessa, mutta niiden määrään ja intensiivisyyteen vaikuttaa tuomitun tilanne ja tarpeet. Esimerkiksi valvonnan edetessä sen määrää voidaan vähentää. Tapaamisissa käsitellään muun muassa rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä, ja tuomitulle tarjotaan tukea esimerkiksi viranomaisten kanssa asioinnissa. Valvontaa varten laaditaan rangaistusajan suunnitelma, jota tuomitun tulee noudattaa. Vaikka vähimmäisrajaa valvontaan kuuluvalle toiminnalle ei ole, tarvittaessa tapaamisia tai muuta toimintaa voi olla varsin paljon.⁷⁰

Ehdonalaisen vapauden valvontaan sisältyy rajattu päihteettömyysvaatimus. Yhdyskuntaseuraamuslain 72 §:n mukaan ehdonalaiseen vapauteen päästetty valvottava ei saa olla valvontatapaamisissa eikä valvonnan täytäntöönpanon edellyttämässä toiminnassa tai tilaisuuksissa alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Päihteettömyysvaatimus ei siten ulotu valvontatapaamisten ulkopuoliseen aikaan. Lainvalmistelussa ei katsottu tarkoituksenmukaiseksi asettaa laajaa päihteettömyysvaatimusta, vaikka päihteiden käyttö usein liittyy rikosten tekemiseen. Tämä perustuu osin ehdonalaisen vapauden valvonnan erityisluonteeseen: tuomittu on jo suorittanut lain edellyttämän osan ehdotonta vankeusrangaistustaan. Toisaalta päihteiden käytön valvominen valvontatapaamisten ulkopuolella ei olisi realistista. Mahdolliset ongelmat voivat kuitenkin tulla esiin valvonnan aikana esimerkiksi valvontatapaamisissa tai uusien rikosten kautta. Tällöin asia tulisi viranomaisten tietoon, ja siihen voidaan puuttua tarvittavin toimenpitein.⁷¹

Mikäli tuomittu rikkoo valvontaan kuuluvia velvollisuuksiaan törkeällä tavalla, yhdyskuntaseuraamustoimiston on ilmoitettava asiasta syyttäjälle,

70 HE 215/2014 vp, s. 16, 34 ja 41.

71 HE 215/2014 vp, s. 84.

jollei ilmoittaminen ole ilmeisen tarpeetonta valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi. Ennen tätä voidaan kuitenkin antaa yhdyskuntaseuraamuslain 24 a §:n mukaisesti huomautus tai varoitus. Velvollisuuksien törkeäksi rikkomiseksi katsotaan esimerkiksi toistuva päihteettömyysvaatimuksen rikkominen, seuraamuksen suorittamisen aloittamatta jättäminen, sen keskeyttäminen tai muu vakava piittaamattomuus velvollisuuksien noudattamista kohtaan. Yhdyskuntaseuraamuslain 75 §:n mukaan syyttäjän on viipymättä esitettävä vaatimus käräjäoikeudelle, jos hän katsoo, että osa jäännösrangaistusta olisi pantava täytäntöön velvollisuuksien törkeän rikkomisen vuoksi. Tuomioistuimien voi määrätä jäännösrangaistusta täytäntöön pantavaksi vähintään neljästä enintään 14 päivään, mikäli tuomittu on törkeästi rikkonut velvollisuuksiaan. Valvonta ei kuitenkaan tällöin pääty mahdolliseen ehdottoman vankeuden täytäntöönpanoon, vaan jatkuu jäljellä olevan valvonta-ajan mukaisesti vankeuden suorittamisen jälkeen.

Ehdonalaisen vapauden valvonta voi päättyä aiemmin kuin mitä ehdonalaisen vapauden koeaika on jäljellä. Yhdyskuntaseuraamuslain 76 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitos voi valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan, jos valvonta-ajan kestänyt vähintään kuusi kuukautta on käynyt ilmeiseksi, että tuomitun elämäolosuhteet ovat vakiintuneet, tuomitulla ei ole ilmeistä rikokseen syyllistymisen riskiä eikä valvonnan jatkaminen ole muutoinkaan tarpeen. Lisäksi valvonta-ajan kestänyt yhden vuoden ja kuusi kuukautta Rikosseuraamuslaitoksen on harkittava tarvetta jatkaa valvontaa ja se voidaan lakkauttaa edellä mainittua menettelyä noudattaen. Käytännössä Rikosseuraamuslaitoksella on harkintavaltaa valvonnan pituuden suhteen riippuen etenkin valvottavan käyttäytymisestä ja elämäntilanteesta. Samalla Rikosseuraamuslaitokselle asetetaan kuitenkin velvoite selvittää valvonnan jatkamisen tarve, kun valvonta on kestänyt vuoden ja kuusi kuukautta.⁷²

Yhteenvetona ehdonalaisen vapauden valvonta on ehdottoman vankeuden loppuun sijoittuva vaihe, jonka tavoitteena on tukea tuomittua rikoksettomassa elämässä kontrollin ja tukitoimien avulla. Valvonta on joustavaa ja yksilöllistä, ja se perustuu erityisesti valvontatapaamisiin. Törkeä velvollisuuksien rikkominen voi johtaa enintään 14 päivän jäännösrangaistuksen täytäntöönpanoon ehdottomana vankeutena. Valvonta päättyy joko valvonta-ajan tullessa kokonaan suoritetuksi tai sen lakkauttamiseen, mikäli jatkamiselle ei ole perustetta.

72 HE 215/2014 vp, s. 85.

4 Valvontaseuraamukset tilastojen valossa

Tässä luvussa tarkastellaan valvontaseuraamusten käytön laajuutta ja kehitystä 2000-luvulla perustuen Rikosseuraamuslaitoksen tilastojulkaisuihin.⁷³ Kaikkia valvontaseuraamuksia koskevia tietoja vuosilta 2022 ja 2023 ei ole saatavilla johtuen Rikosseuraamuslaitoksen tietojärjestelmä uudistuksesta ja sen vaikutuksesta tilastotietoihin. Luvussa käsitellään valvontaseuraamuksia edellisen luvun mukaisessa järjestyksessä lukuun ottamatta yhdistelmärangaistusta johtuen sen vähäisestä täytäntöönpanosta.⁷⁴

4.1 Ehdollisen vankeuden valvonta

Ehdollisen vankeuden valvonta kattaa nykyään sekä ehdolliseen vankeuteen tuomitun nuoren valvonnan ja ehdolliseen vankeuteen tuomitun 21 vuotta täyttäneen rikoksentehtäjän valvonnan. Pääosa ehdollisen vankeuden valvonnasta koskee edelleen rikoksen alle 21-vuotiaana tehneitä henkilöitä. Vuonna 2020 voimaan tulleen 21 vuotta täyttäneille rikoksentehtäjöille suunnatun valvonnan osuus on suhteellisen vähäinen huolimatta kasvavasta trendistä: vuonna 2022 täytäntöön pantavaksi tulleita aikuisten valvontoja oli yhteensä 41 ja valvottavia päivittäin keskimäärin 36 (vuonna 2021 vastaavasti uusia valvontoja oli 17 ja valvottavia keskimäärin 14 päivässä). Näin ollen aikuisten ehdollisen vankeuden valvonnan osuus nousi noin 2 prosentista vuonna 2021 noin 5,5 prosenttiin vuonna 2022. Samaan aikaan ehdollisen vankeuden valvonnassa tai sitä valmisteleavassa vaiheessa oli keskimäärin 613 ehdollisen tuomion saanutta nuorta rikoksentehtäjää, mikä on lähes viidenneksen vähemmän verrattuna edellisvuoteen (N=758).⁷⁵

73 Tässä luvussa esitetyt taulukot on koottu Rikosseuraamuslaitoksen tilastollisista vuosikirjoista.

74 Yhdistelmärangaistuksen valvonta-aikaa suoritti keskimäärin yksi henkilö vuonna 2022 ja kolme henkilöä vuonna 2023. Rise 2024a, s. 40.

75 Rise 2023a, s. 21; Rise 2022a, s. 20. Vastaavia tietoja ei ole saatavilla vuoden 2023 tilastokatsauksessa.

Taulukko 1. Ehdollisen vankeuden valvonta 2001–2023 (sis. myös aikuisten valvonnan vuodesta 2020 alkaen).

	Uudet valvonnat	Yhteensä vuoden aikana	Valvonta lakkautettu	Valvonta-aika päättynyt	Koeaika päättynyt	Valvonnassa 31.12.	Valvottavia keskimäärin
2001	1154	2756	163	-	964	1593	1601
2002	958	2551	115	-	786	1605	1614
2003	904	2525	105	-	787	1573	1624
2004	883	2535	111	-	665	1646	1630
2005	810	2456	122	-	645	1554	1572
2006	769	2169	77	-	635	1448	1428
2007	684	2218	63	-	613	1292	1326
2008	634	1926	57	-	558	1214	1246
2009	705	1919	44	-	581	1229	1208
2010	644	1873	51	-	582	1189	1214
2011	751	1940	47	1	594	1378	1178
2012	901	2279	40	376	560	1018	1084
2013	757	1775	22	764	135	829	908
2014	743	1493	24	704	68	757	781
2015	772	1452	23	624	40	795	786
2016	707	1241	27	699	23	762	819
2017	665	1133	26	647	23	715	727
2018	700	1302	21	532	26	743	729
2019	626	1266	14	605	23	687	726
2020	684	1266	7	592	16	714	674
2021	750	1361	16	564	17	796	772
2022	738	-	-	-	-	655	649
2023	774	-	-	-	-	762	698

Ehdollisen vankeuden valvontaan tuomittujen henkilöiden määrä on vähentynyt 2000-luvulla: vuonna 2023 uusia valvontoja määrättiin 774, kun vuonna 2001 luku oli 1154. Ehdollisen vankeuden valvontaa suorittavien henkilöiden keskimäärä on vähentynyt uusia valvontoja huomattavasti enemmän 2000-luvulla: vuonna 2001 valvottavia oli keskimäärin 1601, vuonna 2023 vastaava luku oli 698. Eroja selittää vuonna 2011 voimaan tulleen ehdollisen vankeuden valvonnasta annetun lain (634/2010) myötä käyttöön otettu vuoden ja kolmen kuukauden valvonta-aika, joka alkaa kuluja vasta lainvoimaisesta tuomiosta (koeaika puolestaan alkaa kuluja käräjäoikeuden

tuomiosta ja aikaisemmin valvonta-aika kattoi koko koeajan).⁷⁶ Valvonta-aika päättyy viimeistään ehdollisen vankeuden koeajan loppuessa, tosin Rikosseuraamuslaitos voi valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan sen kesettyä vähintään kuusi kuukautta, jos valvonnan jatkaminen ei ole tarpeen. Valvontoja on lakkautettu viime vuosina kuitenkin hyvin vähän.

Ehdollisen vankeuden valvonnassa yleisimpiä päärikoksia ovat olleet omaisuus- ja väkivaltarikokset. Vuonna 2023 omaisuusrikosten osuus päärikoksista oli 32 prosenttia, henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten 25 prosenttia, huumausainerikosten 15 prosenttia ja liikennejuopumusten 11 prosenttia. Etenkin huumausainerikosten osuus on kasvanut 2010-luvulla. Ehdollisen vankeuden valvontaan tuomituista 15–17-vuotiaita oli 11 prosenttia, 18–20-vuotiaita 44 prosenttia, 21–24-vuotiaita 41 prosenttia, ja yli 25-vuotiaita yhteensä 5 prosenttia. Ehdollisen vankeuden valvontaa suorittavista henkilöistä puolet oli työttöminä, opiskelijoina oli 28 prosenttia ja työssäkäyviä 13 prosenttia. Vakinaisen asunto oli 71 prosentilla, muut olivat joko asunnottomia, tilapäisessä asunnossa, laitoksessa tai asuntolassa. Ehdollisen vankeuteen tuomittujen naisten osuus oli 13,2 prosenttia vuonna 2023 (vuonna 2022 10,9 prosenttia ja vuonna 2021 12,6 prosenttia).⁷⁷

4.2 Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistuksen käyttö on jäänyt hyvin vähäiseksi: enimmillään uusia nuorisorangaistuksia tuli täytäntönpantavaksi 34 vuonna 2006. Vuoden 2012 jälkeen uusien nuorisorangaistusten määrä on vaihdellut viiden ja yhdentoista välillä. Vuonna 2023 uusia nuorisorangaistuksia aloitettiin kahdeksan ja päivittäin nuorisorangaistusta suoritti keskimäärin seitsemän henkilöä. Omaisuusrikokset ovat olleet yleisin päärikos nuorisorangaistukseen tuomitsemisessa vuosina 2017–2023. Nuorisorangaistusta suorittavat ovat olleet pääosin 18–20-vuotiaita: vuonna 2023 nuorisorangaistusta suorittavista neljä oli 15–17-vuotiaita, kolme 18–20-vuotiaita ja kaksi 21–24-vuotiaita.⁷⁸ Vuosittain vain yksittäisiä aloitettuja nuorisorangaistuksia on muunnettu vankeudeksi.

⁷⁶ Ks. myös HE 229/2009 vp.

⁷⁷ Rise 2024a, s. 44–49.

⁷⁸ Rise 2024a, s. 44–45.

Taulukko 2. Nuorisorangaistus 2005–2023.

	Uudet toimeenpanot	Suoritettut nuorisorangaistukset	Muunnettu vankeudeksi	Keskimäärin päivässä
2005	33	11	3	32
2006	34	27	3	24
2007	23	26	2	18
2008	16	14	3	12
2009	10	11	3	10
2010	18	12	1	12
2011	15	12	2	14
2012	10	11	2	10
2013	6	3	2	7
2014	10	5	1	10
2015	8	6	1	9
2016	6	5	0	9
2017	5	7	0	7
2018	11	4	0	8
2019	7	6	1	9
2020	7	5	1	6
2021	10	5	0	8
2022	11	-	-	7
2023	8	-	-	7

Nuorisorangaistusta on tarkasteltu Krimon tutkimushankkeessa, jonka mukaan nuorisorangaistuksen vähäistä käyttöä selittää sen epäselvä asema seuraamusjärjestelmässä ja syyttäjien keskeinen rooli ”portinvartijana” nuorisorangaistuksen soveltuvuuden ja tarkoituksenmukaisuuden selvittämisessä.⁷⁹

4.3 Valvontarangaistus

Ensimmäiset valvontarangaistukset pantiin täytäntöön vuoden 2012 alussa. Vuosina 2012–2023 täytäntöön pantavaksi tulleita valvontarangaistuksia on keskimäärin ollut noin 200 vuodessa, joskin alkaneiden rangaistusten määrä on vaihdellut vuosittain. Alkaneiden valvontarangaistusten määrä on vähentynyt 2010-luvun puolivälistä: enimmillään alkaneita valvontarangaistuksia oli 247 vuonna 2015. Vuonna 2021 aloitettiin 141 uutta

⁷⁹ Halén et al. 2024, s. 124.

valvontarangaistusta ja keskimäärin valvontarangaistusta päivittäin suoritettiin 30 henkilöä. Rikosseuraamuslaitoksen tilastojulkaisuissa myös valmisteilla olevat valvontarangaistukset on luokiteltu ”toimeenpanoon” vuosina 2022 ja 2023, mikä selittää merkittävää eroa luvuissa aikaisempiin vuosiin. Keskimäärin 12,7 prosenttia aloitetuista valvontarangaistuksista on muunnettu käräjäoikeuden päätöksellä takaisin vankeudeksi, tosin vuonna 2021 osuus laski 7,7 prosenttiin. Valvontarangaistuksen enimmäispituus on kuusi kuukautta, mutta keskimäärin pituus on ollut 57 päivää; vuonna 2021 valvontarangaistuksen keskipituus oli 65 päivää.

Taulukko 3. Valvontarangaistus 2012–2023.

	Täytäntöön- pantavaksi tulleet	Alkaneet valvonta- rangaistukset	Päättyneet valvonta- rangaistukset	Muunnettu vankeudeksi	Keskipituus (pv)	Toimeen- panossa 31.12	Toimeen- panossa keskimäärin
2012	198	143	110	9	46	16	18
2013	223	196	162	23	64	16	29
2014	272	229	201	42	58	44	45
2015	270	247	221	21	63	51	48
2016	261	240	241	33	60	34	47
2017	246	237	224	26	62	32	45
2018	207	183	177	25	55	26	33
2019	197	162	157	23	47	22	26
2020	188	180	164	20	50	37	39
2021	190	141	169	13	65	30	30
2022	235	-	-	-	-	154	136
2023	215	-	-	-	-	127	142

Valvontarangaistuksesta päättää tuomioistuin syyttäjän esityksen ja Rikosseuraamuslaitoksen tekemän seuraamuselvityksen perusteella. Pyydettyjen valvontarangaistuselvitysten määrä on vähentynyt vuosikymmenen aikana alle puoleen vuodesta 2012 (N=1288) ja vakiintunut 2020-luvulla reiluun 600 selvityspyyntöön vuodessa. Valvontarangaistuksen tunnettuus, suppea soveltamisala, monivaiheinen prosessi ja erilaiset tulkinnot soveltuvuusedellytyksistä ovat rajoittaneet merkittävästi valvontarangaistuksen käyttöä.⁸⁰ Valvontarangaistusta koskeneista seuraamuselvityksistä noin 56 prosenttia on ollut myönteisiä ja niitä on viime vuosina annettu noin 300 vuodessa. Täytäntöön pantavaksi tulleiden sekä alkaneiden valvontarangaistusten määrät ovat selvästi myönteisten lausuntojen määrää vähäisemmät.

80 Lähteenmäki-Meriluoto 2024; myös Leinonen, Linderborg ja Vepsäläinen 2020.

Tähän vaikuttavat muun muassa käytännön järjestelyihin liittyvät haasteet sekä tuomitun muuttuneet elämäntilanteet ja uudet rangaistukset.

Valvontarangaistusta suorittavien henkilöiden selvästi yleisin päärikos vuonna 2023 oli liikennejuopumus, joiden osuus oli yli puolet (52 prosenttia) kaikista päärikoksista. Niin huumausaine-, omaisuus- kuin henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten osuus oli kaikkien osalta 9 prosenttia, kun taas 15 prosenttia oli tuomittu asevelvollisuudesta tai siviilipalveluksesta kieltäytymisestä.⁸¹ Tilastokeskuksen tuomioistuintilastojen mukaan vuosina 2018–2022 yli puolet valvontarangaistuksista on tuomittu liikenne- rikosten – ennen kaikkea törkeän rattijuopumuksen – perusteella: liikenne- rikosten (N=100) osuus oli 55,2 prosenttia käräjäoikeuden valvontarangaistustuomioista (N=181) vuonna 2022. Sekä henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten että omaisuus- ja talousrikosten osuus on ollut noin 10 prosenttia tuomioista. Siviilipalveluksesta tai asevelvollisuudesta kieltäytyneiden osuus valvontarangaistukseen tuomituista on kasvanut lähes 20 prosenttiin vuodesta 2020 alkaen, mihin on vaikuttanut Jehovan todistajien vapauttamisesta asevelvollisuuden suorittamisesta eräissä tapauksissa koskevan lain (330/2019) kumoaminen vuonna 2019.

Valvontarangaistusta suorittavista noin kolmannes on ollut töissä. Korkeampaa sosioekonomista asemaa selittää myös valvontarangaistusta suorittavien ikäjakauma: heistä melkein puolet (47 prosenttia) oli yli 40-vuotiaita vuonna 2023.⁸²

4.4 Valvottu koevapaus

Valvotun koevapauden käyttö on kasvanut aina vuoteen 2021 asti, jolloin koevapauden aloitti 856 vankia. Vuonna 2023 valvotun koevapauden aloitti 757 vankia ja koevapaudessa oli päivittäin keskimäärin 206 vankia. Koevapauden enimmäispituus on kuusi kuukautta ja sen keskimääräinen pituus on ollut noin 100 päivää (104 päivää vuonna 2023). Lähes 20 prosenttia koevapauksista päättyi peruutukseen (N=143) vuonna 2023, pääsääntöisesti velvollisuuksien rikkomisen vuoksi. Peruuntuneiden koevapauksien osuus on hieman kasvanut viime vuosina.

81 Rise 2024a, s. 44.

82 Rise 2024a, s. 46 ja 50.

Taulukko 4. Valvottu koevapaus 2007–2023.

	Aloitettut koevapaudet	Päättyneet koevapaudet	Peruutettut koevapaudet	Koევapaudessa keskimäärin	Keskimääräinen pituus (pv)
2007	103	78	5	22	80
2008	217	193	19	50	90
2009	356	322	55	85	88
2010	395	397	67	102	97
2011	426	394	69	113	100
2012	544	526	94	150	101
2013	504	513	65	151	108
2014	615	596	98	168	102
2015	702	657	104	209	108
2016	690	687	123	203	110
2017	754	774	125	214	104
2018	749	754	146	207	99
2019	854	795	137	216	97
2020	828	871	154	227	97
2021	856	819	157	213	92
2022	756	773	153	208	104
2023	757	736	143	206	104

Viime vuosina noin 10 prosenttia kirjoilla olevista vankeusvangeista on ollut sijoitettuna valvottuun koevapauteen: lokakuussa 2024 koევapaudessa oli 204 henkilöä mikä vastaa 8,2 prosenttia vankeusvangeista.⁸³ Mainittuna ajankoh- tana naisvankien (N=26) osuus valvotussa koევapaudessa oli 12,7 prosenttia. Valvottuun koევapauteen sijoitetaan vankeja pääosin avolaitoksista: kyseisenä ajankohtana 89,7 prosenttia (N=183) valvottuun koევapauteen sijoitetuista oli kirjoilla avolaitoksissa ja 10,2 prosenttia (N=21) suljetuissa vankiloissa.

Vuonna 2023 valvotun koევapauden kautta vapautui 22 prosenttia kaikis- ta vuoden aikana vapautuneista vankeusvangeista (N=2701). Vanki voidaan sijoittaa valvottuun koევapauteen aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdo- nalaista vapauttamista. Näin ollen valvottua koევapautta ei käytetä lyhyiden tuomioiden kohdalla. Vuonna 2023 vapautuneista vangeista 1461 suoritti enin- tään kuuden kuukauden vankeustuomiota, kun taas 1240 vankia yli puolen vuoden tuomiota.⁸⁴ Aloitettujen valvottujen koევapauksien osuus suhteessa yli puolen vuoden tuomion suorittaneisiin vapautuneisiin vankeihin oli 61,0 prosenttia (vuonna 2022 vastaava osuus oli 58,8 prosenttia), joskin noin 150 koევapauksista on peruutettu viime vuosina.

83 Rise 2024b.

84 Rise 2024a, s. 29.

4.5 Ehdonalaisen vapauden valvonta

Ehdonalaisen vapauden valvonta on yleisin rikosseuraamusjärjestelmään liittyvistä valvontaseuraamuksista: 2000-luvulla ehdonalaisen vapauden valvonnassa on ollut keskimäärin 1268 henkilöä päivittäin ja vuosittain on aloitettu keskimäärin 858 uutta valvontaa. Noin reilu viidennes ehdonalaisesti vapautuneista vangeista on määrätty valvontaan 2000-luvulla. 2010-luvun kuluessa valvontaan asetettujen osuus suhteessa ehdonalaisesti vapautuneisiin on kasvanut vähitellen ollen enimmillään 29 prosenttia vuonna 2020. Ehdonalaisen vapauden valvontaan määrättyjen henkilöiden keskimäärä nousi 2000-luvun alussa vuoteen 2007 asti, jolloin ehdonalaisen vapauden valvonnassa oli lähes 1800 henkilöä. Vaikka ehdonalaisen vapauden valvontaan asetettujen keskimäärä laski 2010-luvun puoliväliin asti, se on sittemmin tasaisesti kasvanut.

Taulukko 5. Ehdonalaisen vapauden valvonta 2001–2023.

	Ehdonalaisesti vapautuneita	Valvontaan asetettu	Uusia valvontoja	Valvonnat yhteensä	Valvonta lakkautettu	Koeaika päättynyt	Valvonnassa 31.12	Valvottavia keskimäärin
2001	3930	865	922	2193	100	403	1283	1220
2002	4237	878	854	2134	105	384	1426	1347
2003	4430	895	886	2112	107	397	1296	1272
2004	4510	1013	1003	2393	118	399	1397	1357
2005	4579	977	993	2390	78	369	1448	1437
2006	4767	1167	1179	2627	110	410	1610	1486
2007	4567	1140	1140	2750	151	511	1854	1785
2008	4406	925	934	2788	155	805	1654	1772
2009	4485	856	860	2514	133	842	1380	1532
2010	4146	828	830	2210	118	766	1235	1316
2011	3935	759	768	2003	100	693	1121	1177
2012	3682	742	739	1860	100	658	1034	1074
2013	3533	753	757	1891	103	594	1035	1036
2014	3352	745	752	1688	110	578	1042	1054
2015	3266	720	733	1710	122	597	1023	1033
2016	3187	759	762	1558	119	583	1043	1067
2017	3170	794	750	1588	117	591	1097	1093
2018	3142	782	785	1761	97	635	1108	1116
2019	3114	817	817	1796	124	653	1114	1116
2020	2741	795	774	1796	92	636	1136	1144
2021	2564	718	711	1754	101	648	1054	1116
2022	2683	706	940	-	-	-	1259	1271
2023	2680	712	844	-	-	-	1392	1346

Vuonna 2023 ehdonalaisen vapauden valvontaa suoritti päivittäin keskimäärin 1346 henkilöä (vuonna 2022 keskimäärä 1271). Ehdonalaisvalvonnassa olevien määrän äkillinen kasvu vuoden 2021 jälkeen selittyy valvonnan valmisteleivassa vaiheessa olevilla vangeilla, jotka on huomioitu Rikosseuraamuslaitoksen tilastoissa vuodesta 2022 alkaen.

Ehdonalaisen vapauden valvontaan asetetut ovat yleensä suorittaneet vähintään vuoden vankeustuomion, koska henkilö asetetaan valvontaan, jos koeaika on yli vuoden pituinen. Ehdonalaisen vapauden valvontaan asetettujen yleisin päärikos vuonna 2023 oli henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset, joiden osuus oli 38 prosenttia. Omaisuusrikoksista ja huumausainerikoksista tuomittujen osuus oli molempien kohdalla 22 prosenttia, seksuaalirikoksista tuomittujen osuus taas oli 15 prosenttia.⁸⁵ Ehdonalaisen vapauden koeajan ja valvonnan enimmäispituus on kolme vuotta, mutta valvonta voidaan lakkauttaa kuuden kuukauden jälkeen, jos sen jatkaminen ei ole enää tarpeen: valvontoja lakkautettiin 101 vuonna 2021. Pääasiassa ehdonalaisen vapauden valvonta on kuitenkin kestänyt koko koeajan.

Ehdonalaisen vapauden valvontaan asetettujen sosioekonominen asema on verrattain heikko. Vajaa puolet (45 prosenttia) heistä oli työttöminä 1.5.2023, 17 prosenttia suoritti opintoja ja 24 prosenttia oli työssäkäyviä. Ehdonalaisen vapauden valvontaa suorittavista henkilöistä 20 prosenttia oli joko asunnottomia, tilapäisessä asunnossa, laitoksessa tai asuntolassa. Suurin ikäryhmä ehdonalaisen vapauden valvonnassa olivat 30–39-vuotiaat (28 prosenttia), kaikkiaan noin kolmannes valvottavista oli yli 40-vuotiaita.⁸⁶

85 Rise 2024a, s. 44.

86 Rise 2024a, s. 45 ja 48.

5 Keskeiset huomiot valvontaseuraamusten sääntelystä

Tässä luvussa arvioidaan valvontaseuraamusten kokonaisuutta rikosseuraamusjärjestelmässä perustuen edellisten lukujen lainsäädännön analyysiin. Ensin luvussa 5.1 tarkastellaan valvontaseuraamusten yhteisiä piirteitä ja keskeisiä eroja sekä arvioidaan lainsäädännön yhdenmukaisuutta. Luvussa 5.2 käsitellään laajemmin valvonnan eri ulottuvuuksia rikosseuraamusjärjestelmässä.

5.1 Valvontaseuraamusten yhteiset piirteet ja keskeiset erot

Valvontaseuraamukset ovat vaiheittain vakiintuneet osaksi Suomen rikosseuraamusjärjestelmää. Jokaisella niistä on omanlaisensa oikeudellinen kehys ja sisältö. Suurin osa sääntelystä on koottu yhdyskuntaseuraamuslakiin, jossa yleisten kaikkia yhdyskuntaseuraamuksia koskevien säännösten lisäksi eri valvontaseuraamuksista on säädetty erikseen ja paikoin varsin tiiviisti. Yhdistelmärangaistuksen ja valvotun koevapauden täytäntöönpanoa koskevat erilliset lait puolestaan sisältävät yksityiskohtaisempaa sääntelyä ja vastaavat pitkälti toisiaan rakenteeltaan ja sisällöltään. Vaikka valvontaseuraamuksia yhdistää tavoite tukea rikoksesta tuomitun sijoittumista yhteiskuntaan ja edistää hänen valmiuksiaan rikoksettomaan elämään, ne eroavat toisistaan merkittävästi sisällön, kohderyhmän ja ankaruuden osalta. Taulukko 6 tiivistää valvontaseuraamusten keskeiset piirteet, niihin liittyvät velvoitteet ja vastuuviranomaiset.

Taulukko 6. Yhteenveto valvontaseuraamusten sääntelystä ja keskeisestä sisällöstä.

	Ehdollisen vankeuden valvonta	Nuorisorangaistus	Valvontarangaistus	Yhdistelmärankaistus	Valvottu koevapaus	Ehdonalaisen vapauden valvonta
Seuraamus						
Käyttöönotto	1943 (alle 21-v), 2020 (yli 21-v)	2005	2012	2018	2006	1889
Valvonnan pituus	1 vuosi 3 kuukautta	4 kuukautta – 1 vuosi	Enintään 6 kuukautta	1 vuosi	Enintään 6 kuukautta	Enintään 3 vuotta
Lainsäädäntö	Rikoslaki 6 luku 10 §, yhdyskuntaseuraamus- laki 10 luku	Rikoslaki 6 luku 10 a§, yhdyskuntaseuraamus- laki 11 luku	Rikoslaki 6 luku 11 a§, yhdyskuntaseuraamus- laki 9 luku	Rikoslaki 2 luku 11 §, yhdistelmärankaistus- laki	Rikoslaki 2 luku 8§, koevapauslaki	Rikoslaki 2 luku 5§, yhdyskuntaseuraamus- laki 12 luku
Tarkoitus	Ehdollisen vankeuden oheisseuraamus	Ehdottoman vankeu- den ja ehdollisen vankeuden välinen rangaistus	Ehdottoman vankeu- den ja yhdyskuntapal- velun välinen rangaistus	Ehdotonta vankeutta ankarampi valvonta- ajan sisältävä rangaistus vaarallisille vapautuville vangeille	Asteittainen vapautta- minen (osa ehdotonta vankeutta)	Asteittainen vapautta- minen (osa tuomittua rangaistusta)
Perusteet	Uusien rikosten ehkäisy tai sosiaalisen selviy- tymisen edistäminen (alle 21-v); ehdollinen vankeus riittämätön rangaistus ja väh. 8 kk ehdollinen vankeus (yli 21-v)	Tekohetkellä 15–17 vuotias, sakko tai ehdollinen vankeus ei riittävä rangaistus esim. rikoksen vakavuuden takia	Lyhyen ehdottoman vankeuden (maks. 6 kk) vaihtoehto tai yhdyskuntapalvelun rikkomusten seuraus	Vähintään 3 v vankeus vakavasta rikoksesta, aikaisempi tuomio, vaarallinen toisille henkilöille	Harkinnanvarainen, voidaan katsoa edis- tävän yhteiskuntaan sopeutumista mm. rangaistusajan käytök- sen perusteella	Koeaika yli 1 v, rikos alle 21-v, oma pyyntö, väkivalta- tai seksuaali- rikostuomio
Kohderyhmä	Pääasiassa nuoret rikoksenteijät, joilla tarvetta tukitoimille	Alle 18-vuotiaat rikok- sentekijät, joilla tarvetta tukitoimille	Pääasiassa rikoksen- tekijät, joita ei voida tuomita yhdyskunta- palveluun ja joilla ei aikaisempia vakavia rikoksia	Vaarallisina pidettävät vakavan rikoksen uusijat	Vapautuvat vangit	Pääasiassa pitkistä vankeusrangaistuksista vapautuvat vangit
Prosessi						
Päätösvastuu	Tuomioistuin	Tuomioistuin	Tuomioistuin	Tuomioistuin	Vankila	Vankila (tuomioistuin)
Selvitykset	Seuraamusselvitys Rise (syyttäjä tai tuomiois- tuin pyytää)	Seuraamusselvitys Rise (syyttäjä tai tuomiois- tuin pyytää)	Seuraamusselvitys Rise (syyttäjä tai tuomiois- tuin pyytää)	Vaarallisuusarvio THL (syyttäjä vaatii)	Vankilan soveltuvuus- arvio	Ei (valvontaan asetta- minen lain määrämällä perusteilla)

	Ehdollisen vankeuden valvonta	Nuorisorangaistus	Valvontarangaistus	Yhdistelmärankaistus	Valvottu koevapaus	Ehdonalaisen vapauden valvonta
Erityiset edellytykset			Soveltuva asunto ja suostumukset (oma ja asuinkumppanien, lasten ja heidän huoltajiensa suostumus)	Soveltuva asunto ja suostumukset (asuinkumppanien, lasten ja heidän huoltajiensa suostumus)	Soveltuva asunto ja suostumukset (oma ja asuinkumppanien, lasten ja heidän huoltajiensa suostumus)	
Täytäntöönpano	Yhdyskuntaseuraamustoimisto	Yhdyskuntaseuraamustoimisto	Yhdyskuntaseuraamustoimisto	Yhdyskuntaseuraamustoimisto (valvonta-aika)	Vankila	Yhdyskuntaseuraamustoimisto
Sisältö						
Toimintavelvollisuus	Enintään 12 tuntia kuukaudessa (maks. 24t erityisestä syystä tai maks. 30t kuntoutus tai avohoito yli 21-v)	Enintään 8 tuntia viikossa	10–40 (maks. 50) tuntia viikossa	5–50 tuntia viikossa	10–40 (maks. 50) tuntia viikossa	Enintään 12 tuntia kuukaudessa (maks. 24t erityisestä syystä tai maks. 30t kuntoutus tai avohoito)
Tapaamiset ja yhteydenpito	Säännölliset valvontatapaamiset	Säännölliset valvontatapaamiset	“Riittävästi” (sis. säännölliset valvontatapaamiset, muu yhteydenpito)	“Riittävästi” (säännölliset valvontatapaamiset, muu yhteydenpito)	“Riittävästi” (säännölliset valvontatapaamiset, muu yhteydenpito)	Säännölliset valvontatapaamiset
Päihnettömyys	Tapaamiset ja toiminta	Tapaamiset ja toiminta	Koko rangaistuksen kesto	Tapaamiset ja toiminta	Koko rangaistuksen kesto	Tapaamiset ja toiminta
Sähköinen valvonta	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Ei
Tukipartio	Ei	Ei	Valvontakäynnit	Ei	Valvontakäynnit	Ei
Asunnossa pysyminen	Ei	Ei	Asunnossa 21-06 ja ellei hyväksyttyä toimintaa	Asunnossa 21-06, erikseen määritelty sallittu liikkumisalue	Asunnossa 21-06, erikseen määritelty sallittu liikkumisalue	Ei
Sanktiot (velvollisuuksien törkeä rikkominen)	Valvonta-ajan pidentäminen 6 kk tai muuntaminen vankeudeksi (4-14pv)	Muu rangaistus (ml. ehdoton vankeusrangaistus)	Keskeytyks (loppuosan muuntaminen vankeudeksi)	Säilöönotto (loppuosan muuntaminen vankeudeksi)	Välitön siirtäminen vankilaan	Muuntaminen vankeudeksi (4-14 pv jäännös-rangaistus)

Valvontaseuraamukset palvelevat hyvin erilaisia tarkoituksia asteittaisesta vapauttamisesta nuorisorikollisuuteen puuttumiseen ja ehdotonta vankeutta lievemmistä vaihtoehtoista vaarallisten rikoksentehtävien kontrolliin. Samalla ne ovat osin päällekkäisiä etenkin nuorten kohdalla tai toisiinsa limittyviä asteittaisessa vapauttamisessa. Valvontaseuraamukset eivät asetu yksiselitteisesti rikosseuraamusjärjestelmän vankeusrangaistuksista ja yhdyskuntaseuraamuksista koostuvaan kokonaisuuteen. Valvottu koevapaus ja yhdistelmärangaistuksen valvonta-aika eroavat muista valvontaseuraamuksista siinä, että ne ovat osa vankeusrangaistusta. Valvonta näkyy seuraamusten nimissä eri tavoin: osa viittaa valvontaan (ehdollisen vankeuden valvonta, ehdonalaisen vapauden valvonta), osa rangaistuksiin (nuorisorangaistus, valvontarangaistus, yhdistelmärangaistus) ja osa vapauttamiseen (valvottu koevapaus). Myös rangaistusta suoritettavaan henkilöön viitataan lainsäädännössä eri tavoin: yhdistelmärangaistuslaissa käytetään termiä valvottava ja koevapauslaissa koevapautteen sijoitettu, kun taas yhdyskuntaseuraamuslaissa säädettyjen valvontaseuraamusten kohteena on tuomittu.

Valvontaseuraamusten tuomitseminen ja määrääminen perustuu pääasiassa yksilölliseen arvioon henkilön soveltuvuudesta yhteiskunnassa suoritettavaan rangaistukseen, uusintarikollisuuden riskistä sekä valvonnan ja tukitoimien tarpeesta. Päätöksentekoprosessi vaihtelee osin valvontaseuraamuksittain. Useimmat niistä perustuvat tuomioistuimen päätökseen, joka tehdään Rikosseuraamuslaitoksen laatiman seuraamusselvityksen pohjalta. Ehdonalaisen vapauden valvontaan asettaminen määräytyy pitkälti tuomioistuimen määräämän vankeusrangaistuksen perusteella, kun taas yhdistelmärangaistuksen tuomitseminen edellyttää vaarallisuusarviota. Valvottu koevapaus on osa ehdotonta vankeusrangaistusta ja se poikkeaa muista valvontaseuraamuksista siinä, että siitä päättää vankila koevapauden edellytysten arvioinnin perusteella. Lisäksi valvottu koevapauden ja valvontarangaistuksen käyttö edellyttää tuomitun suostumusta. Yhdyskuntaseuraamustoimistot vastaavat valvontaseuraamusten täytäntöönpanosta lukuun ottamatta valvottua koevapautta, joka on vankiloiden vastuulla. Tukitoimien suunnitteluun ja järjestämiseen osallistuvat myös sosiaali- ja terveystoimistot.

Valvontaseuraamusten tarkoituksena on yhtäältä toimia vankeudelle vaihtoehtoisina rangaistuksina, toisaalta tukea tuomittujen paluuta yhteiskuntaan mahdollistamalla hallittu ja asteittainen vapauttaminen vankilasta. Valvontaseuraamusten vaihteleva sisältö heijastaa niiden asemaa asteittaisesti ankaroituvassa seuraamusjärjestelmässä. Ne myös täydentävät rangaistuslajien valikoimaa: ehdollisen vankeuden valvonta lievimpänä valvontaseuraamuksena sisältää pääasiassa valvontatapaamisia, kun taas valvontarangaistus, joka sijoittuu ehdottoman vankeuden ja yhdyskuntapalvelun väliin, perustuu intensiiviseen sähköiseen valvontaan ja muihin

kattaviin velvoitteisiin. Asteittaisessa vapauttamisessa valvontaseuraamukset mahdollistavat siirtymän kohti kevyempää kontrollia: valvonnan intensiteetti ja velvoitteet vähenevät siirtyessä valvotusta koevapaudesta ehdonalaisen vapauden valvontaan. Yhdistelmärangaistuksen valvonta-aikaa lukuun ottamatta valvontaseuraamusten pituus heijastaa käänteisesti niiden intensiteettiä ja ankaruutta siten, että eniten yksilön oikeuksia rajoittavat valvontaseuraamukset ovat lyhyempiä: esimerkiksi valvottu koevapaus ja valvontarangaistus kestävät enintään kuusi kuukautta, kun taas ehdonalaisen vapauden valvonnan enimmäispituus on kolme vuotta.

Vaikka valvontaseuraamuksilla on rikosseuraamusjärjestelmässä vaihtelevia rooleja, niillä on myös monia yhteisiä piirteitä. Kaikki valvontaseuraamukset sisältävät valvontatapaamisia ja yhteydenpitoa Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Näiden määrää ei kuitenkaan ole määritelty täsmällisesti lainsäädännössä: sähköistä valvontaa sisältävien valvontaseuraamusten kohdalla yhteydenpitoa tulee olla ”riittävästi”, muut valvontaseuraamukset sisältävät ”säännöllisiä tapaamisia”. Valvontatapaamisten lisäksi valvontaseuraamukset sisältävät myös muuta toimintaa ja velvoitteita. Ehdonalaisen vapauden valvonnassa ja ehdollisen vankeuden valvonnassa valvontatapaamisia ja muuta ohjelmaa tai tehtäviä voi olla enintään 12 tuntia kuukaudessa (tai 24 tai 30 tuntia erityisestä syystä), nuorisorangaistuksessa enintään 8 tuntia viikossa. Näissä valvontaseuraamuksissa on siis määritelty vain toiminnan enimmäismäärä, kun taas sähköistä valvontaa sisältävissä valvontaseuraamuksissa on säädetty myös vähimmäismääristä. Valvotussa koevapaudessa ja yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajassa työtä ja muuta toimintaa on vähintään 5 ja enintään 50 tuntia viikossa, valvontarangaistuksessa minimimäärä on vähintään 10 tuntia viikossa. Lainsäädäntö jättää huomattavasti harkinnanvaraa valvontaseuraamuksiin sisältyvän toiminnan osalta, joka määrittellään yksilöllisesti rangaistusajan suunnitelmassa valmisteluvaiheessa.

Myös päihteettömyysvelvollisuuden laajuus vaihtelee valvontaseuraamusten välillä. Valvontarangaistuksessa ja valvotussa koevapaudessa päihteettömyysvelvollisuus koskee koko seuraamuksen kesto. Sen sijaan ehdonalaisen vapauden valvonnassa, ehdollisen vankeuden valvonnassa, nuorisorangaistuksessa sekä yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajassa päihteettömyysvaatimus koskee vain valvontatapaamisia ja muuta rangaistukseen kuuluvaa toimintaa. Lisäksi valvotun koevapauden aikana dopingaineiden käyttö on erikseen kielletty. Päihteettömyyttä myös valvotaan huomattavasti intensiivisemmin valvotussa koevapaudessa ja valvontarangaistuksessa verrattuna muihin valvontaseuraamuksiin.

Keskeinen ero valvontaseuraamusten välillä liittyy niiden sisältämien velvoitteiden laajuuteen. Toiset valvontaseuraamukset perustuvat sähköiseen valvontaan, liikkumisrajoitukseen, päihdetestaukseen, valvontatapaamisiin

ja muihin laajoihin velvoitteisiin, kun taas toiset painottuvat tuki- ja ohjaustoimintaan. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat valvottu koevapaus, valvontarangaistus ja yhdistelmärangaistuksen valvonta-aika, jotka ovat järjestelyiltään ja sisällöltään keskenään samankaltaisia. Tuki- ja ohjaustoimintaan painottuvat seuraamukset ovat nekin pitkälti samankaltaisia, vaikka nuorisorangaistus sisältää enemmän velvoitteita kuin ehdollisen vankeuden ja ehdonalaisen vapauden valvonta.

Huolimatta niiden samankaltaisesta sisällöstä, valvonnan intensiteetti kuitenkin eroaa valvotussa koevapaudessa, valvontarangaistuksessa ja yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajassa. Eroihin vaikuttaa osaltaan käytetty valvontateknologia: valvontarangaistuksessa seuranta perustuu radiotaajuuteen ja pannan sekä kotipäätteen välisen etäisyyden tunnistamiseen, kun taas valvotussa koevapaudessa ja yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajassa käytetään GPS-teknologiaa. Valvontarangaistus onkin eniten yksilön oikeuksia rajoittava valvontaseuraamus, sillä siinä liikkuminen asunnon ulkopuolella on mahdollista vain ennalta sovitun aikataulun mukaisesti. Näin ollen valvontarangaistus on ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehtona käytännössä ankarampi kuin valvottu koevapaus, joka on osa ehdotonta vankeusrangaistusta. Yhdistelmärangaistus taas on yksi seuraamusjärjestelmän ankarimmista rangaistuslajeista, mutta siihen sisältyvä valvonta-aika on sisällöltään kevyempi kuin valvontarangaistuksessa ja valvotussa koevapaudessa, vaikka sen kesto onkin pidempi. Esimerkiksi yhdistelmärangaistuksen valvonta-aika ei sisällä tukipartioiden suorittamia valvontakäyntejä, jotka ovat olennainen osa valvontarangaistusta ja valvottua koevapautta. Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on tarvittaessa voimankäyttöoikeus valvotun koevapauden ja yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajan valvontaan kuuluvia tehtäviä suorittaessa mutta ei valvontarangaistuksen valvontatehtävissä.

Myös velvollisuuksien rikkomisen seuraamukset ja niistä päättäminen eroavat valvontaseuraamusten välillä. Valvotun koevapauden velvollisuuksien rikkominen voi johtaa huomautukseen, varoitukseen, tai törkeän rikkomisen kohdalla määräaikaiseen tai koko koevapauden peruuttamiseen vankilan päätöksellä. Muiden valvontaseuraamusten kohdalla törkeän rikkomisen seuraamuksista päättää viime kädessä käräjäoikeus. Yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajan velvollisuuksien törkeän rikkomisen seurauksena valvottava otetaan säilöön vankilaan ja valvonta-aika voidaan muuntaa ehdottomaksi vankeudeksi tuomioistuimen päätöksellä. Velvollisuuksien törkeä rikkominen taas johtaa valvontarangaistuksen keskeyttämiseen ja mahdolliseen valvontarangaistuksesta suorittamatta olevan osan muuntamiseen ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi. Ehdonalaisen vapauden valvonnan velvollisuuksien törkeän rikkomisen kohdalla käräjäoikeus voi määrätä jäännösrangaistusta pantavaksi täytäntöön vähintään neljä ja enintään

14 päivää. Ehdollisen vankeuden valvonnan velvollisuuksien törkeä rikkominen voi johtaa joko valvonta-ajan pidentämiseen enintään kuudella kuukaudella tai valvonta-ajan muuntamiseen ehdottomaksi vankeudeksi 21 vuotta täyttäneen henkilön kohdalla (vähintään neljä ja enintään 14 päivää). Myös nuorisorangaistuksen velvollisuuksien törkeää rikkomista seuraa muu rangaistus tai suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osan tilalle tuomittava ehdoton vankeusrangaistus.

Valvontaseuraamuksia sekä niihin liittyviä velvoitteita ja valvontaa koskeva sääntely ei ole rakenteeltaan, käsitteiltään eikä sisällöltään täysin yhdenmukaista lainsäädännössä. Valvontaseuraamusten keskeiset velvoitteet on tavallisesti koottu pykälään, jonka otsikkona on kyseisen seuraamuksen ”sisältö”, joskin otsikot vaihtelevat muodossa ”tarkoitus ja sisältö” tai ”sisältö ja kesto”. Yhdyskuntaseuraamuslaissa toimintavelvoitteen määrä sisältyy tähän pykälään, kun taas koevapauslaissa ja yhdistelmärangaistuslaissa säädetään erikseen omissa pykälissään. Lisäksi valvontaan liittyviä toimenpiteitä on määritelty valvottavien erityisiä tai yleisiä velvollisuuksia koskevissa pykälissä. Esimerkiksi ehdonalaisten vapauden valvonnan ja valvontarangaistuksen kohdalla ”tuomitun erityiset velvollisuudet” sisältävät päihteettömyysvelvoitteen, josta muiden valvontaseuraamusten kohdalla säädetään omissa pykälissään; valvotun koevapauden kohdalla on vielä erikseen säädetty päihteettömyyden valvonnasta.

Lainsäädännön hajanaisuus ja poikkeavuudet sekä rakenteissa että sääntelyn yksityiskohtaisuudessa – niin eri lakien välillä kuin yhdyskuntaseuraamuslaissa säädettyjen eri seuraamusten kohdalla – hankaloittavat seuraamusjärjestelmän kokonaisuuden hahmottamista. Myös lainvalmistelussa on kiinnitetty huomiota tarpeeseen yhtenäistää ja selkeyttää menettelytapoja seuraamusten täytäntöönpanossa.⁸⁷ Vaikka valvontaseuraamusten sääntelyn erot johtuvat osittain niiden erilaisesta sisällöstä ja tarkoituksesta, sääntelyn epäyhtenäisyys voi vaikeuttaa valvontaseuraamusten sisällön tulkintaa ja siten vaarantaa niiden yhdenmukaisen täytäntöönpanon. Vaikka monet valvontaseuraamukset muistuttavat sisällöllisesti toisiaan, pienetkin erot esimerkiksi liikkumista koskevien rajoitusten sääntelyssä voivat muodostua yksilötasolla merkittäviksi.

Sääntelyn hajanaisuus ja tulkinnanvaraisuus lisäävät myös hallinnollisen ohjauksen tarvetta täytäntöönpanosta vastaaville viranomaisille. Jokaisesta valvontaseuraamuksesta onkin laadittu oma, laaja Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja. Vaikka käsikirjat eivät ole oikeudellisesti sitovia, ne kokoavat yhteen sovellettavaa sääntelyä, määräyksiä ja vakiintuneita toimintatapoja, ja vaikuttavat siten merkittävästi valvontaseuraamusten täytäntöönpanoon. Valvontaseuraamusten varsinainen sisältö voi myös muodostua käytännössä

87 HE 246/2020 vp, s. 12 ja 15.

erilaiseksi johtuen erilaisista tulkinnoista ja käytännöistä eri toimipisteissä. Vaikka yksilöllinen suunnittelu on perusteltua valvontaseuraamusten täytäntöönpanossa, laaja harkinnanvaraisuus voi vaarantaa rangaistusta suorittavien yhdenvertaisen kohtelun.

5.2 Valvonnan eri merkitykset ja ulottuvuudet

Valvontaseuraamukset eroavat huomattavasti toisistaan päämääriltään, sisällöltään, kohderyhmiltään ja ankaruudeltaan, mikä ilmentää valvonnan monimuotoisuutta rikosseuraamusjärjestelmässä. Valvonnan käsitettä käytetään valvontaseuraamuksia koskevan sääntelyn lisäksi myös vankeuslaisissa ja rikoslaissa, mutta sille ei ole yksiselitteistä määritelmää lainsäädännössä. Valvonnalla tarkoitetaan hyvin eriasteisia toimenpiteitä ja käytäntöjä valvontaseuraamuksissa: samalla termillä viitataan niin sähköiseen valvontaan, valvontatapaamisiin, päihteettömyyden valvontaan kuin toimintavelvollisuuden seurantaan. Myös valvonnan aktiivisuus, intensiteetti ja siihen sisältyvä vuorovaikutus vaihtelevat merkittävästi eri valvontaseuraamuksissa. Vaikka valvontaa määritellään lainsäädännössä erikseen kunkin rangaistuksen kohdalla, käytännössä valvonnan sisältö muotoutuu kunkin rangaistuslajin tai rangaistuksen täytäntöönpanon yhteydessä.

Valvontaseuraamuksia koskevasta lainsäädännöstä ei käy täysin yksiselitteisesti ilmi, mitä valvonnalla tarkoitetaan. Lainsäädännössä valvonnalle asetetaan tarkempia tehtäviä eri valvontaseuraamuksissa, kuten päihteettömyyden kontrolli, toimintavelvollisuus, valvontatapaamiset tai asunnossa pysymiseen ja liikkumiseen kohdistuva sähköinen valvonta. Vaikka valvonnasta säädetään laeissa eri otsikoiden alla, sekä yhdyskuntaseuraamuslaisista, koevapauslaista että yhdistelmä-rangaistuslaista löytyy erilliset pykälät otsikolla ”valvonta”. Kyseisissä pykälissä säädetään valvontarangaistuksen, valvotun koevapauden ja yhdistelmä-rangaistuksen valvonta-ajan sähköisestä valvonnasta, mutta ne sisältävät myös säädöksiä Rikosseuraamuslaitoksen yhteydenpidosta valvottavaan ja valvontakäynneistä. Samalla kyseisten valvontaseuraamusten ”sisältöön” kuuluu velvollisuus pysyä asunnossa määrättyinä aikana. Vaikka valvonnalla on lainsäädännössä erilaisia merkityksiä, erillinen valvonnaksi otsikoitu pykälä lainsäädännössä voi antaa vaikutelman siitä, että käsite viittaisi ensisijaisesti sähköiseen valvontaan.

Yhteistä erilaisille valvontaseuraamuksille on se, että niissä valvonnan avulla pyritään saavuttamaan tiettyjä kriminaalipoliittisia päämääriä, kuten vähentämään ehdottoman vankeusrangaistuksen aiheuttamia haittoja, lisäämään rangaistusta suorittavan henkilön valmiuksia rikoksettomaan

elämään sekä vähentämään uusiin rikoksiin syyllistymisen riskiä.⁸⁸ Valvontaseuraamukset sisältävät erilaisia sosiaalista selviytymistä edistäviä tukitoimia, mikä hämärtää rangaistuksen ja kuntoutuspalvelujen välistä rajaa. Valvonnan varsinainen kohde ja päämäärä myös vaihtelevat valvontaseuraamuksissa. Pääasiassa valvontatapaamisia sisältävissä ehdonalaisen vapauden ja ehdollisen vankeuden valvonnassa valvonta tarkoittaa pitkälti henkilön elämänhallinnan tukemista, ja siten valvonnalla pyritään viime kädessä siihen, että valvottava muuttaa omaa toimintaansa. Vaikka myös valvontarangaistus ja valvottu koevapaus sisältävät vastaavasti ohjauksen ja tukitoimintaa ja niissä on laajempi toimintavelvollisuus, valvonta kohdistuu niissä konkreettisesti valvottavan senhetkiseen toimintaan ja liikkumiseen sähköisen valvonnan kautta. Vaikka valvonta on aina osa rangaistuksen täytäntöönpanoa, se voi olla sekä väline määrättyjen päämäärien saavuttamiseksi että päämäärä itsessään rangaistuksena.

Vaikka valvonnan käsitettä ja sisältöä täsmennetään asiayhteyden mukaan eri laeissa ja säännöksissä, sen tarkka merkitys jää kuitenkin usein avoimeksi. Saman valvonta-termin käyttäminen sekä sähköiseen valvontaan perustuvasta liikkumisen seurannasta että kevyemmistä tukitoimista hankaloittaa rikosseuraamusjärjestelmän kokonaisuuden hahmottamista. Osittain kyse on suomen kielen valvonta-termin laaja-alaisesta merkitysisällöstä verrattuna esimerkiksi englannin kielen termeihin *supervision*, *monitoring* ja *control*, jotka tavoittavat valvonnan intensiteetin ja interaktiivisuuden erot suomen kieltä täsmällisemmin. Useimmat valvontaseuraamukset käännetään englanniksi termillä *supervision* – kuten *supervision of conditional release* (ehdonalaisen vapauden valvonta) ja *probationary liberty under supervision* (valvottu koevapaus) – ja kyseisellä termillä viitataan myös valvojan ja valvottavan välisiin tapaamisiin (*supervision appointment*). *Monitoring*-termiä käytetään puolestaan sähköisestä valvonnasta (*electronic monitoring*) ja valvontarangaistuksen käännoksessä (*monitoring sentence*). Päähteettömyyden valvonta on englanniksi taas *sobriety control* ja päihdevalvonta *substance control*. Näin ollen olisi perusteltua pohtia, vastaisiko valvonnan sijaan esimerkiksi sana *seuranta* paremmin ehdonalaisen vapauden ja ehdollisen vankeuden valvonnan täytäntöönpanoa.

Valvonta ei rajaudu pelkästään rangaistuksiin tai niiden täytäntöönpanoon, vaan se on eri muodoissaan osa yhteiskuntaa ja kattaa moninaisia toimenpiteitä julkisen ja yksityisen tilan valvonnasta erilaisiin digitaalisiin seuranta- ja valvontajärjestelmiin. Erotuksena tästä yleisestä valvonnan käsitteestä rikosseuraamusjärjestelmässä käytettävät konkreettiset valvonnan

⁸⁸ Ehdottomalle vankeusrangaistukselle vaihtoehtoisten seuraamusten tavoitteista tarkemmin HE 215/2014 vp, s. 6. Vastaavanlainen tavoitteenasettelu on toki ollut läsnä kriminaalipoliittisessa ajattelussa ja päätöksenteossa paljon pidempään. Varhaisemmista esimerkeistä ks. esim. Vankisäännöstoimikunnan mietintö 1975:7, s. 9–11.

toimenpiteet voidaan kuvata tarkemmin termillä valvontamenetelmä. Näin ollen valvontamenetelmiä ovat esimerkiksi teknisillä välineillä toteutettava sähköinen valvonta, valvottavan ja valvojan väliset valvontatapaamiset ja muu yhteydenpito, tukipartion suorittamat valvontakäynnit, päihdetestaus sekä valvottavan toiminnan seuraaminen. Valvontaseuraamukset eroavat siten toisistaan sen mukaan, mitä valvontamenetelmiä niiden täytäntöönpanossa sovelletaan ja kuinka intensiivisesti niitä käytetään. Vaikka kyseinen käsitteellinen jäsennys ei suoraan sovellu lainsäädäntöön, valvonnan eri ulottuvuuksien ja sisältöjen tarkempi erottelu selkeyttäisi valvontaseuraamusten kokonaisuutta.

6 Valvotun koevapauden käytännöt ja toimivuus

Tässä luvussa käsitellään tarkemmin valvotun koevapauden valmistelua ja täytäntöönpanoa ja niihin liittyviä käytäntöjä ja haasteita täytäntöönpanon näkökulmasta. Valvottu koevapaus on keskeinen asteittaisen ja suunnitelmallisen vapauttamisen vaihe, jonka tarkoituksena on ylläpitää ja edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan. Valvottu koevapaus on osa vankeusrangaistusta, mutta se suoritetaan tuomitun asunnossa tai vastaavassa paikassa sisältäen sähköistä valvontaa, sovittua toimintaa, valvontatapauksia, päihdetestausta ja muita velvoitteita. Luku perustuu pääasiassa laadulliseen haastatteluaineistoon, joka sisältää sekä valvottua koevapautta vankilassa valmistelevien erityisohjaajien ja rikosseuraamustyöntekijöiden (N=11) että käytännön valvontatyötä tekevien tukipartio-ohjaajien (N=4) haastatteluja.⁸⁹ Analyysi keskittyy pitkälti valvotun koevapauden valmisteluun ja täytäntöönpanoon avolaitoksissa, koska merkittävä osa valvotusta koevapaudesta suoritetaan avolaitoksista: esimerkiksi lokakuussa 2024 valvottuun koevapauteen oli sijoitettuna 183 avolaitoksissa ja 23 suljetuissa vankiloissa kirjoilla olevaa henkilöä.⁹⁰

6.1 Valvotun koevapauden edellytykset ja valmistelu

Valvottu koevapaus on harkinnanvarainen osa asteittaisesta vapauttamista, joka koevapauslain 3 §:n mukaan edellyttää, että koevapaus edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista, koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä, vangilla on käytettävissä oleva asunto ja hän antaa suostumuksensa koevapauteen ja sen edellyttämiin selvityksiin. Edellytysten täytyessä vankila valmistelee yhteistyössä vangin kanssa valvottuun koevapauteen sisältyvää toimintavelvollisuutta, selvittää tukitoimien ja valvonnan laajuutta sekä kirjaa koevapauden sisällön rangaistusajan

89 Tässä luvussa haastateltava viittaa vankilan erityisohjaajien ja rikosseuraamustyöntekijöiden haastatteluihin, ellei muuta mainita. Haastattelut on numeroitu niiden suorittamisjärjestyksen perusteella.

90 Rise 2024b.

suunnitelmaan.⁹¹ Seuraavaksi käsitellään vankiloiden työntekijöiden haastatteluaineiston perusteella valvotun koevapauden valmistelun eri vaiheita edellytysten selvittämisestä päätöksentekoon. Käytännössä valvotun koevapauden edellytysten selvittäminen on jo osa koevapauden valmistelua ja eri vaiheiden järjestys vaihtelee riippuen vangin tilanteesta.

6.1.1 Valvotun koevapauden prosessin aloittaminen

Vankeusrangaistusta suorittava henkilö voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Vankilan on selvitettävä koevapauslain 9 §:n mukaan valvotun koevapauden edellytykset ”hyvissä ajoin ennen mahdollista koevapauteen sijoittamista”, ellei se ole rangaistusajan lyhyiden vuoksi ”ilmeisen tarpeetonta”. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjan mukaan valvotun koevapauden edellytykset voidaan jättää selvittämättä, jos vankilassaoloaika on alle kolme kuukautta.⁹² Vastuu valvotun koevapauden edellytysten selvittämisestä ja valmistelusta on nimetyllä vankilan virkamiehellä. Käytännössä erityisohjaajat ja muut vankilan työntekijät usein keskustelevat keskenään ja yhdessä esihenkilön kanssa vangin tilanteesta ja hänen edellytyksistään valvottuun koevapauteen. Työnjako voi vaihdella esimerkiksi erityisohjaajien ammatillisen erityisosaamisen ja vankilan koon mukaan.

[Meillä] erityisohjaajat yhdessä rikosseuraamustyöntekijän kanssa valmistelee valvotun koevapauden. Me esittelemme sitten ne päällikölle ja päällikkö sitten päättää, että sijoitetaanko ne vai. Mutta käytännössä työ tapahtuu sillä lailla, että rikosseuraamustyöntekijä hoitaa sen turvallisuuspuolen ja syyttäjän ja poliisin kanssa tehdään alkuselvitys. Sen jälkeen erityisohjaajat käytännössä hoitavat sen loppuun eli tekee esitykset ja hoitaa toimintavelvoitteet, hoitaa asunnot, talousetuudet ja sen jälkeen hoitaa sen pääasiallisen yhteydenpidon, kun ne ovat siellä valvotussa koevapaudessa. (Haastattelu 11.)

91 Valvotun koevapauden edellytysten selvittämisestä ja täytäntöönpanosta on ohjeistettu myös *Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjassa 1/2016*. Käsikirjan mukaan valvotun koevapauden sijoittamisen edellytykset selvitetään vaiheittain määrättyssä järjestyksessä. Edellytysten selvittämiseen kuuluu ajankohtaisten tietojen tarkistaminen mm. vireillä olevien rikosasioiden osalta, asunnon soveltuvuuden varmistaminen, toimintavelvollisuuteen kuuluvan toiminnan varmistaminen, vangin suostumus ja sitoutuminen valvotun koevapauden velvollisuuksiin (päihitteettömyys ja valvonta) ja muiden samassa asunnossa asuvien suostumukset. Valmistelu puolestaan sisältää valvotun koevapauden sisällön kirjaamista rangaistusajan suunnitelmaan ja virallista esitystä valvottuun koevapauteen sijoittamisesta.

92 Rise 2016, s. 15.

Haastateltavat kertoivat, että käytännössä koevapauden edellytysten selvittäminen aloitetaan jo vangin saapuessa avolaitokseen, koska useimmiten avolaitoksissa vangeilla on joko lyhyempi rangaistus suoritettavana tai ehdotonta vankeutta on jäljellä enää lyhyt aika. Lyhytaikaisten vankeusrangaistusten kohdalla valvottu koevapaus ei käytännössä ole mahdollista, koska koevapauden valmistelu kestää yleensä joitakin kuukausia. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjan mukaan aloitteen valvotun koevapauden edellytysten selvittämisestä tekee pääsääntöisesti vankilan työntekijä ja ”[v]angin aloite on poikkeama käytännöstä”.⁹³ Vangit ovat kuitenkin usein tietoisia valvotun koevapauden mahdollisuudesta avolaitoksissa. He osaavat siten pyytää siihen pääsyä ja saattavat ilmaista halukkuutensa koevapauteen jo avolaitokseen saapuessaan:

[Meillä] on sellainen esitietolomake, minkä meidän valvontakin voi antaa vangeille. Ja jos kysyy heti tuolla tulohaastattelussa koevapaudesta, niin he itse vähän suunnittelee siihen, että jos he lähtevät koevapauteen, mikä olisi heidän asumismuoto, toimeentulo, mikä heidän toimintavelvoite ja näin edelleen, ja se liikkuma-alue, minkälaisia tarpeita heillä sen kanssa on. (Haastattelu 19.)

Valvotun koevapauden vähäisempään käyttöön suljetuissa vankiloissa vaikuttaa vankien yleensä vakavampi rikoshistoria ja pidemmät vankeustuomiot. Lisäksi suljetuista vankiloista siirretään vankeja avolaitokseen osana asteittaista vapauttamista.⁹⁴ Suljetuissa vankiloissa valvotun koevapauden mahdollisuutta kuitenkin selvitetään haastateltavien mukaan vähemmän aktiivisesti. Aikaisemman tutkimuksen mukaan vangit eivät aina ole saaneet tukea valvotun koevapauden valmisteluun vankilassa tai he olivat saaneet tietoa koevapauden mahdollisuudesta toisilta, kokeneemmilta vangeilta.⁹⁵ Suljetussa vankilassa työskentelevä haastateltava kertoi, että valvottua koevapautta selvitetään lähinnä vangin aloitteesta:

Meillä on kyllä pääsääntöisesti, varmaan melkein kaikki mennyt sillä tavalla, että vanki itse laittaa hakemuksen ja se laitetaan järjestelmään, ja siitä sitten vähän vinkataan esimiehelle, rikosseuraamusesimiehelle, että tällainen

93 Rise 2016, s. 16.

94 Vankeusrangaistusta suorittava henkilö voidaan sijoittaa suoraan avolaitokseen, jos kyse on enintään kahden vuoden vankeusrangaistuksesta ja vanki sitoutuu päihtetömyyteen ja sen valvontaan. Avolaitokseen sijoittamisen esteenä voi kuitenkin olla arvio tuomitun sopimattomuudesta avolaitosympäristöön esimerkiksi aikaisemman rikoshistorian, epäillyn rikollisen toiminnan jatkamisen tai järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuulumisen perusteella. Ks. Hartoneva et al. 2023: 109–112.

95 Rantanen ja Lindqvist 2018, s. 9.

henkilö olisi siellä, että mitä olet mieltä, että voidaanko laittaa koevapauteen. (Haastattelu 9.)

Jos vanki on kiinnostunut valvotusta koevapaudesta, jatkotapaamisissa käydään keskusteluja vangin motivaatiosta ja halusta sitoutua koevapauden ehtoihin ja kartoitetaan alustavasti toimintavelvollisuuden sisältöä ja asumistilannetta. Valmistelu tapahtuu tiiviissä yhteistyössä vangin kanssa. Avolaitoksissa yleensä erityisohjaaja laittaa valvotun koevapauden vireille alkukartoituksen jälkeen:

Vastaanotolla puhutaan siitä valvotusta koevapaudessa ja he yhdessä sopivat, että [erityisohjaaja] laittaa koneella sen sitten vireille. Ja sitten siinä samalla tämä erityisohjaaja ottaa vangilta allekirjoitukset lomakkeisiin, ja se ensimmäinen lomake, josta koko prosessi lähtee liikenteeseen, on se, että vanki antaa suostumuksensa, että me saamme lähteä selvittämään niitä valvotun koevapauden edellytyksiä. (Haastattelu 4.)

Vangin oman suostumuksen lisäksi valvotun koevapauden edellytyksenä on vangin suostumus siihen, että Rikosseuraamuslaitos voi selvittää asunnon soveltavuuden koevapauden suorittamiseen ja olla yhteydessä muihin viranomaisiin ja toimijoihin koevapauden edellytysten selvittämisessä ja ehtojen noudattamista koskevilla asioilla. Valvotun koevapauden valmistelu kirjataan Rikosseuraamuslaitoksen Roti-tietojärjestelmään, jossa on erillinen osio ja lomakkeet valvotun koevapauden valmistelua varten.

Sitten kun sitä kiinnostusta tosiaan löytyy, niin meillä täytetään sellainen lomake, alustava suunnitelma, missä on kysymyksiä juurikin niistä tärkeimmistä edellytyksistä, eli kun koevapaus edellyttää sitä, että sulla on asunto, sulla on paikka, missä asua ja että sulla on jotain toimintaa. Eli on se sitten että jotkut menee ihan yritykseen töihin, jotkut opiskelee, toiset on kuntouttavassa työtoiminnassa, joku on ollut vapaaehtoistoiminnassakin, ihan mitä nyt keksitään, mutta jotain järkevää velvoitetta niihin arkipäiviin. Sitten myös tietysti kaikki toimeentuloasiat. [...] Sitten on vielä siinä lomakkeessa viimeisenä se, että mitä vapaa-ajalla, eli kun pääajatuksena on, että sen asuinkunnan mukaan menee se alue, missä vanki saa liikkua vapaa-ajalla. (Haastattelu 18.)

Valvotun koevapauden valmistelu ja eri vaiheiden järjestys vaihtelee usein vangin tilanteesta riippuen, koska ”muuttuvia tekijöitä” on paljon: ”Ei ole mitään sellaista valmista mallia. [...] Vaikka puhutaan prosessista, niin mä näen painajaisia jo pelkästä sanasta, koska se [prosessi] on niin moninainen.” (Haastattelu 19.) Vaikka valvotun koevapauden edellytysten

selvittämisen järjestys vaihtelee, usein asunnon tarkistaminen suoritetaan vasta loppuvaiheessa:

Sitten kun on tultu siihen lopputulokseen, että on ajankohtaista aloittaa se valmistelu, niin sitten käydään ne ehdot ja velvoitteet läpi vangin kanssa ja allekirjoitetaan ne tarvittavat paperit, ja sitten lähdetään siitä selvittämään. Yleensä tehdään kaikki muu ennen kuin mennään katsomaan asunto, varsinkin jos siellä on muita ihmisiä. Jos vanki asuu yksin, niin sittenhän se on helppo käydä katsomassa se tyhjä asunto. (Haastattelu 16.)

Osana valvotun koevapauden edellytysten selvittämistä tarkistetaan vangin tiedot väestötietojärjestelmästä, rikosrekisteristä, poliisirekisteristä ja ulkomaalaisten kohdalla myös ulkomaalaisasioiden sähköisestä asiankäsitteilyjärjestelmästä. Poliisilta ja tarvittaessa myös syyttäjältä selvitetään mahdolliset keskeneräiset rikosasiat ja arvioidaan niiden muodostama riski valvotun koevapauden täytäntöönpanolle:

Poliisille lähetetään kysely, että onko jotain sellaista, mikä pitäisi huomioida tässä koevapausvalmistelussa. Ja tosiaan meidän rikosseuraamusesimieheltä kysytään sitten turvallisuuslausuntoa, että miten on mennyt täällä vankilassaoloaika, että onko sellainen [henkilö], että voitaisiin ajatella, että noudattaa sitten niitä ehtoja [koevapaudessa], että tuleeko siitä, että onko täällä vankilan ylipäätänsä sitten niitä ehtoja noudattanut. (Haastattelu 18.)

Turvallisuuslausunnon tekee rikosseuraamusesimies, mutta vangin tilanteen arvioimiseen osallistuvat myös rikosseuraamustyöntekijät ja vankilan vartijat. Yksi haastateltava kertoi, että he saattavat keskustella vangin tilanteesta yleisemmin poliisin kanssa pienemmällä paikkakunnalla. Keskeneräisten rikosasioiden kohdalla arvioidaan rikosasian vakavuutta ja sen muodostamaa riskiä valvotun koevapauden suorittamiseen, mutta niiden ei tule automaattisesti estää koevapauden mahdollisuutta. Myös epäily vankin kuulumisesta rikolliseen ryhmittymään tulee huomioida valvotun koevapauden edellytysten selvittämisessä.⁹⁶ Turvallisuuslausunto vaikuttaa kokonaisarvioon vangin soveltuvuudesta valvottuun koevapauteen.

96 Rise 2016, s. 9.

6.1.2 Koevapauteen soveltuvuuden arviointi

Koevapauslain 3 §:n mukaan valvotun koevapauden edellytyksenä on, että koevapaus edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista ja ”vangin käyttäytymisestä rangaistusaikana sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudesta saatujen tietojen perusteella koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä.” Verrattuna muihin edellytyksiin etenkin jälkimmäinen henkilön tulevan toiminnan arvioimista koskeva lainkohta jättää laajaa harkintavaltaa valmisteleville virkamiehille. Vaikka virallisesti kyse on valvotun koevapauden edellytysten selvittämisestä, käytännössä kyse on yksilöllisestä soveltuvuusarvioinnista vankeusaikaisen toiminnan ja muun tiedon perusteella. Koska sijoittaminen avolaitokseen perustuu arvioon vangin kyvystä noudattaa velvoitteita ja toimia vähemmän valvotussa ympäristössä, avolaitokseen sijoitettu vanki on lähtökohtaisesti potentiaalinen valvotun koevapauden suorittaja.

Sitten iso osa sitä arviota on myös se, että jos asiakasarviointiyksikkö on todennut että [tuomittu] on avolaitoskelpoinen, elikkä hän on edistänyt rangaistusajan suunnitelmaa suljetussa vankilassa tai henkilön käytös ja rikostausta on semmoinen, että soveltuu avolaitokseen elikkä avovankilaan. Niin sehän on jo yksi peruste sille, että voidaan miettiä sitä valvotun koevapauden suunnittelua. Elikkä se, että siellä [suljetussa vankilassa] on tehty perustyötä jo valmiiksi ennen kuin se on meille sijoitettu. (Haastattelu 11.)

Vangin soveltuvuutta valvottuun koevapauteen arvioidaan avolaitoksissa yleensä jo varhaisessa vaiheessa keskusteluissa erityisohjaajien tai muiden työntekijöiden kanssa. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjassa korostetaan, että ”Tärkeää on arvioida myös vangin motivaatio ja pyrkimys rikoksettomaan elämään.”⁹⁷ Haastateltavien mukaan vangin edellytyksiä suoriutua valvotusta koevapaudesta arvioidaan pitkälti ”vankituntemuksen” perusteella:

Se vankituntemus täytyy olla hyvällä tolalla. Elikkä onko mitään epäilyksiä siitä rikollisen toiminnan jatkamisesta, onko kuinka vakavissaan tämän tuomion kanssa vai onko vähän niin kuin vangille valvottu koevapaus semmoinen pääsenpäs äkkiä pois vankilasta. [...] Se [arviointi] perustuu hyvin pitkälle vankituntemukseen ja sitten hänen historiaan, että millä tavalla hän käyttäytyy ja on [vankilassa]. Onko pelissä vilunkia vai onko tämä ihan aidosti niin sanotusti tällä desistanssipolulla. (Haastattelu 8.)

Valvotun koevapauden edellytysten arvioinnissa painottuu myös vangin oma motivaatio, rikollisen toiminnan jatkamisen todennäköisyys sekä henkilön päihdeongelman vakavuus. Haastateltavien kokemuksen mukaan vankeusaikainen käytös heijastaa yleensä hyvin sitä, miten henkilö tulee toimimaan koevapauden aikana. Haastateltavat kertoivatkin, että arvioinnissa keskeistä on vangin käyttäytyminen ja sääntöjen noudattaminen vankeuden aikana ja miltä vangin asenne ja motivaatio keskustelujen perusteella vaikuttaa. Yksi haastateltava korosti, kuinka vanki voi vaikuttaa mahdollisuuteensa päästä valvottuun koevapauteen omalla käytöksellään:

Siinä [koevapauden valmistelussa] aina arvioidaan vangin henkilöstä ja rikok-
sista saatua tietoa, että jos se vankeusaika on sujunut huonosti laitoksen näkö-
kulmasta, siellä on paljon henkilöilmoituksia ja tämän tyyppistä [...] niin sitten
yleensä keskustellaan siitä, että emme me voi luottaa siihen, että sä noudatat
näitä ehtoja, kun sä täällä jatkuvasti rikot laitoksen sääntöjä. Jos sä nyt pystyt
olemaan vaikka kuukauden rikkomatta näitä sääntöjä, niin sitten voimme al-
kaa katsomaan sitä valmistelua, että sun pitää itsekkin osoittaa olevasi luotta-
muksen arvoinen. (Haastattelu 16.)

Haastateltava nosti esille myös haasteet arvioitaessa soveltuvuutta valvot-
tuun koevapauteen niiden kohdalla, joilla on epäiltyjä kytköksiä järjesty-
neisiin rikollisryhmiin. Myös koevapauslain 4 §:n mukaisissa tilanteissa eli
seksuaalirikosten kohdalla valvotun koevapauden ehdoksi määrätyn lääke-
hoidon ja psykososiaalisen hoidon selvittäminen koettiin haastavaksi, jos-
kin heitä haastateltavien mukaan on vain vähän. Vankilan omien tietojen
lisäksi muiden viranomaisten rekisteritietoja hyödynnetään arvioitaessa
vangin kykyä selvittää valvotun koevapauden velvoitteista. Valmistelussa voi-
daan määrittää myös valvotun koevapauden aikainen valvontataso, mikä
käytännössä vastaa eräänlaista riskiarvioita:

Eli siellä sitten katsotaan vangin eri rekisteritiedot, mitä me pystymme hänestä
katsomaan ja arvioidaan niitä tietoja, mitä me löydämme niistä rekistereistä.
Analysoidaan niitä, ja sitten sen pohjalta annetaan lausunto, että mikä on se
arvio. Pystyykö hän tämä henkilö olemaan esimerkiksi päihdeettömänä valvo-
tussa koevapaudessa, tai että onko hänen rikoskäyttäytymisensä rekisteritieto-
jen valossa ollut sellaista, että valvontatason kannattaisi vaikka olla korkea tai
tämmöisiä asioita. [...] [Rikosseuraamusesimies] lopulta antaa sen lausunnon
ja hän suosittelee siinä itse asiassa myös sitä valvontatasoa, että mikä se tulisi
olla. Onko se keskitasoinen, onko se intensiivinen vai onko matala. (Haastat-
telu 4.)

Haastattelussa toistui päihdeongelmat keskeisenä haasteena arvioitaessa vangin kykyä noudattaa valvotun koevapauden ehtoja. Jotkut vangit eivät halua valvottuun koevapauteen, koska eivät kykene sitoutumaan päihdeettömyyteen. Valvotun koevapauden aikaisen päihderikkomuksen seurauksena vanki voi menettää avolaitospaikan ja joutua suorittamaan rangaistuksen loppuosan suljetussa vankilassa. Haastattelujen perusteella avolaitoksissa käytetään paljon aikaa vankien motivointiin valvottuun koevapauteen, koska sitä pidetään tärkeänä mahdollisuutena totutella päihdeettömään elämään siviilissä valvonnan ja päihdetestauksen avulla:

Kaikki ei halua koevapauteen, tai eivät pysty olemaan selvinpäin sitä aikaa, niin aina se ei ole niin kuin meistä kiinni. Kyllähän me kaikki laitetaan sinne koevapauteen, jotka ovat siihen kykeneviä, mutta jotkut pistää hanttiin ja sitten se kestää se suostuttelu täällä. Sitten voidaan vaikka sopia, että menet vaikka kuukaudeksi edes, että mun mieleksi. Tavallaan, että on helpompi mennä koevapauden kautta vapauteen kuin suoraan tuosta lähteä. Kyllähän sen kuukauden nyt aina selvinpäin kykenee olemaan yleensä. (Haastattelu 3.)

Muutama haastateltava myös huomautti, että jotkut vangit saattavat kokea vankilaolot siviilielämää helpommaksi, minkä takia he eivät halua valvottuun koevapauteen. Vankilassa on valmiiksi laadittu päivärytmi, joka sisältää ruokailut ja muut päivittäiset toiminnot ilman pakollista toimintaa. Halukkuuteen valvottuun koevapauteen voi vaikuttaa myös turvattomuus siviilissä: ”Pelkäävät oikeasti lähteä pois kiven sisästä. Koska se on turvallista olla vankilassa. Siellä ei ole velkojat perässä.” (Haastattelu 11.) Yksi haastateltava tiivistä erilaisia valvotun koevapauden valmisteluun vaikuttavia haasteita vankien kohdalla seuraavasti:

No joillain on ainakin se, että tietää, että niitä päihteitä käyttää niin paljon, tietää itsekin ja ymmärtää, että ei pysty olemaan ilman, että ei pysty välttämättä vankilassakaan olemaan ilman, niin ei pysty sitten ollenkaan siviilissä olemaan. Joillain on sitten taas se, että on sanonut, että ei halua töihin, ei halua tehdä mitään. Täällä on kivempi, kun täällä voi vaan olla ja ruoka tulee tiettyyn kellonaikaan. Sitten on myös erittäin pieni ryhmä, mutta muutama on mullakin vuosien varrella sanonut, että ei uskalla mennä, että siellä on semmoisia henkilökohtaisia suhdeongelmia, että yleensä liittyyne jengirikollisuuteen. On turvallisempaa olla vankilassa. (Haastattelu 18.)

Haastattelujen perusteella avolaitoksissa valvotun koevapauden mahdollisuutta pyritään selvittämään lähes kaikkien edellytykset täyttävien suomalaisten vankien kanssa. Ulkomaalaisten vankien kohdalla tulee huomioida mahdollisen karkotus- tai käännytysprosessin vaihe valvottua koevapautta

harkittaessa. Mikäli henkilö on valittanut käännäytys- tai karkotuspäätöksestä ja hänellä on esimerkiksi perheenjäseniä Suomessa, valvottua koevapautta voidaan valmistella yksilöllisen arvioinnin perusteella, mikäli muut edellytykset täyttyivät. Jos vangilla on voimassa oleva maastapoistamispäätös, josta henkilö ei ole valittanut eikä hänellä ole siteitä Suomeen, valvottua koevapautta ei ole tarkoituksenmukaista valmistella.⁹⁸ Haastateltavien mukaan ulkomaalaisten vankien kohdalla kuitenkin usein arvioidaan, että heillä ei ole edellytyksiä valvottuun koevapauteen.

Mulla on niitä ulkomaalaisia aika lailla, niin taitaa olla nytkin joku viisi sellaista, jotka karkotetaan maasta. Niin se on ihan semmoinen tietysti este, että jos heillä ei ole työlupaa eikä ehkä lupaa edes opiskella mitään, eikä ole kotia, eikä ole mitään siteitä Suomeen, niin kyllä mä sitten sanon jo heti alkuun, että vaikuttaa siltä, ettet pääse. En anna turhaa toivoa. Kyllähän he kaikki haluaisivat kovasti koevapauteen hekin, mutta että jossain se rajaa menee, että jääkö se ihminen suomalaisen yhteiskuntaan vai ei. Se on tavallaan se perusprosessi. (Haastattelu 3.)

Ulkomaalaisten vankien valvotun koevapauden valmistelu voi olla hankalaa käytännön syistä. Henkilöt, joilla on puutteellinen suomen kielen taito, eivät pysty osallistumaan moniin tarjolla oleviin palveluihin ja tukitoimiin. Haastatteluissa toistui kuitenkin näkemys ulkomaalaisten vankien korkeammasta riskistä olla noudattamatta valvotun koevapauden ehtoja:

Jos varsinkin on jotain karkotusasiaa kesken, että tietty mekin ollaan saatu se tuolta Risen lakimiehiltä, että se ei ole este, mutta kyllä mä nyt vähän ehkä mietin sitä just, on se uhka, että poliisi tulee hakemaan, ja vie Helsinki-Vantaan lentokentälle, niin mikä oli todennäköisyys, että hän häippäisee koevapaudesta ennen sitä. [...] Toisaalta mua harmittaakin ihan tämän asiakasryhmän puolesta, koska siellä on myöskin paljon potentiaalia, että kyllä mulla on ollut sellaisia jotain tosi heikolla suomen kielellä varustettuja, jotain miehiä, jotka on hoitanut siis todella hyvin koevapauden. (Haastattelu 19.)

Ulkomaalaisten vankien kohdalla haastatteluissa tuli esille ristiriita arvioitun korkeamman riskin ja ulkomaalaisten asiallisesti suoritettujen valvotujen koevapauksien välillä. Valvotun koevapauden ehtojen rikkominen ei myöskään ole rikos toisin kuin vaikka huumausaineiden käyttö, joka monen koevapauteen sijoitetun kohdalla on merkittävä riski. Myös toisen haastateltavan mukaan valvotun koevapauden edellytysten selvittämisessä ”aika kriittisesti suhtaudutaan niihin, joilla on voimassa oleva karkotuspäätös tai

98 Rise 2016, s. 9–10.

käännytyspäätös”, vaikka hän itsekin huomautti mahdollisuudesta paeta jo avolaitoksesta vankeusrangaistuksen aikana:

Ei nähdä siinä mitään syytä, että yritetään integroida suomalaiseseen yhteiskuntaan, jos sitten kuitenkin tuomion päätyttyä palautetaan kotimaahan, joka on vaikka sitten jossain Pohjois-Afrikassa. On meiltä pari virolaista lähtenyt, vaikka niillä on ollut karkotus voimassa ja maahantulokiello vapautumispäivästä alkaen, mutta on kuitenkin saattanut olla perhe Suomessa ja työpaikka Suomessa, tai opinnot Suomessa. [...] Ja ne ovat yleensä menneetkin ihan hyvin, että he eivät sitten häviä mihinkään matkan varrella. Kun taas sitten nämä joilla karkotuspäätös, niin on aina se riski, että he pakenevat, mutta toki avovankilasta voi muutenkin poistua milloin tahansa. (Haastattelu 16.)

On huomattava, että vankeustuomio itsessään ei ole peruste karkotuspäätökselle, vaan se edellyttää henkilön sosiaalisia ja perhesiteitä ja maassaoloaika koskevaa kokonaisharkintaa.⁹⁹ Vaikka ulkomaalaisten osuus tuomioita suorittavista vangeista oli 13,6 prosenttia vuonna 2023,¹⁰⁰ haastattelujen perusteella ulkomaan kansalaiset näyttävät karsiutuvan usein valvotusta koevapaudesta.

6.1.3 Asunnon järjestäminen

Valvotun koevapauden edellytyksenä on, että vangilla on käytössään koevapauden täytäntöönpanoon soveltuva asunto. Valvottu koevapaus voidaan suorittaa myös päihdehoitolaitoksessa, jolloin ympärivuorokautinen päihdehoitolaitospaikka rinnastetaan asunnoksi. Yleensä valvottuun koevapauteen sijoitetut asuvat vuokra-asunnoissa kaupungeissa. Käytännössä valvottuun koevapauteen pääsemistä helpottaa se, jos vangilla on edelleen oma tai esimerkiksi kumppanin kanssa jaettu tai muu asunto käytettävissä. Vaikka soveltuva asunto on valvotun koevapauden edellytys, vankilan työntekijät auttavat asunnon järjestämisessä. Asunnon vuokraamista vaikeuttavat vankien aiemmat hädät, vuokratästit ja luottotietomerkinnät; kaikilla vangeilla ei myöskään ole esimerkiksi pankkitunnuksia. Haastatellut valvottuun koevapautta valmistelevat työntekijät kertoivat haasteista asunnon saamisessa yksityisiltä säätioilta ja järjestöiltä:

99 Ulkomaalainen voidaan laittaa myös säilöönottoyksikköön hallinnollisena toimenpiteenä maastapoistamisen valmistelemiseksi tai turvaamiseksi vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeen ulkomaalaislain perusteella. Jopa kuukausia kestävä säilöönotto käytännössä pidentää vankeusaikaa ulkomaalaisten kohdalla, olkoonkin että kyse on hallinnollisesta vapaudenriistosta. Ks. Könönen 2022.

100 Rise 2024, s. 34.

Mulla ei ole yksikään vanki saanut vastausta [asuntoja välittävistä säätiöstä], vaikka ovat laittaneet hakemuksia eteenpäin ja vaikka toki kuuluvat asiakas-kuntaan, jotka voivat niitä hakea. Niistä ei ainakaan kuulunut mitään. Paikoitellen helpompaa, paikoitellen vaikeampaa. Helpointa toki, jos on jo joku asunto jossain, niin pääsee helpommalla. Siksi nämä aina aloitetaan hyvissä ajoin, koska saattaa mennä kuukausia, että mistään kuuluu mitään. (Haastattelu 2.)

Asunnon selvittäminen aloitetaan haastateltavien mukaan hyvissä ajoin, koska ilman soveltuvaa asuntoa valvottua koevapautta ei voida suorittaa. Samalla uusi vuokrasopimus tulisi ajoittua valvotun koevapauden alkuun, koska asuntoa ei ole mahdollista vuokrata kuukausia etukäteen taloudellisista syistä. Haastateltavien mukaan myös paikallisten toimijoiden asenteet vaikeuttavat asunnon järjestämistä yleisesti vangeille tai joillekin tietyille ryhmälle, kuten ulkomaalaistaustaisille vangeille. Yksi haastateltava kertoi, kuinka pienimmillä paikkakunnilla myös yksittäiset vangit saattavat olla asuntoja välittävien tahojen tiedossa aikaisempien huonojen kokemusten kautta ja nimi voi olla ”punainen vaate”, eikä hänelle haluta vuokrata asuntoa (Haastattelu 9). Yleensä pidempää vankeusrangaistusta suorittavat ovat menettäneet asuntonsa, ja asunnon löytäminen etenkin asunnottomille vangeille on haastavaa:

Asunnottomat vangit on tosi haasteellinen kohdeasiakasryhmä meillä täällä, koska asuntoja ei ole, ja sitten kun niitä on, niin ei niitä haluta vangeille tarjota. [...] Silloin me toivotaan, että meillä olisi aikaa järjestää sitä koevapautta, koska ne asunnot ei tule helposti eikä nopeasti. Niissä kestää. (Haastattelu 18.)

Haastattelujen perusteella asuntojen saatavuudessa kunnallisten palvelujen ja yksityisten tahojen kautta on alueellista vaihtelua. Yleisesti ottaen pienemmillä paikkakunnilla asunnon järjestäminen koettiin helpommaksi kuin suurissa kaupungeissa ja pääkaupunkiseudulla. Tosin useassa haastattelussa Vantaa mainittiin esimerkkinä paikkakunnasta, jolla on hyvä ja organisoitu järjestelmä asunnon järjestämiseksi vankilasta vapautuville. Asuntojen saatavuus vaihtelee riippuen paikkakunnasta:

Se [asunnon löytäminen] riippuu hirveän paljon mun mielestä vangin kotikunnasta. Elikkä aika monihan näistä on tuetun asumisen tarpeessa, että sitten jos sitä tuettua asumista lähtee hakemaan sieltä kotikunnan aikuissosiaalityöstä tai asumispalveluista, niin voi olla, että siellä kotikunnalla on vaan tietyt vaihtoehdot, mistä vanki ei sitten taas ole valmis vastaanottamaan mitään. [...] Ja sitten käytännössä se tarkoittaa sitä, että pitää etsiä ihan tavallista vuokra-asuntoa, on ne sitten tuommoisia kaupungin kämppiä tai sitten yksityiseltä,

tai mistä tahansa, että hankalahan se sitten on löytää varsinkin, jos luottotiedot on menneet. (Haastattelu 16.)

Yleisenä ongelmana asuntojen järjestämisessä on, että vangit eivät itse ole halukkaita tuettuun asumiseen, joka voi olla ainoa saatavilla oleva vaihtoehto. Tuettua asumista järjestävät sekä kunnat että järjestöt eri puolilla maata ja niiden kautta on mahdollista saada oma vuokra-asunto palvelutaloissa, joissa sosiaalityön ammattilaiset työskentelevät asukkaiden apuna joko ympäri vuorokauden tai päiväaikaan. Haastattelujen perusteella valvottua koevapautta valmistelevat henkilöt käyttävät paljon aikaa asunnon järjestämiseen:

Mä voisin väittää, että aina me löydetään jokin asumismuoto, soluasumismuoto tai yksikkö, mutta kaikki eivät halua asua sillä lailla. Niin ne eivät lähde sen takia koevapauteen, jos ei löydy sitä omaa yksiötä, niin tekevät valinnan, että mieluummin ovat täällä sitten. En muista kertaakaan, että ei olisi löydetty jotain asuntoa, soluasuntoa edes. Kyllä [tällä alueella] asunnot on löytyneet mutta sitten ihmisen oma halukkuus, että jos ei kelpaa se, niin sitten vaihtoehtona on, ettei lähde koevapauteen. (Haastattelu 10.)

Kun valvottuun koevapauteen suunniteltu asunto on varmistunut, tukipartiot tai vankilan työntekijät käyvät tarkastamassa asunnon ja sen soveltuvuuden valvottuun koevapauteen. Asunnon on oltava yleisesti ottaen asumiskelpoinen ja siinä tulee olla toimiva sähkö- ja viemärintiijärjestelmä. Lisäksi asunnon tulee sijaita GPS-verkon piirissä sähköisen valvonnan takia. Haastateltavien mukaan tukipartiot jättävät harvoin suosittelematta ehdotettua asuntoa valvotun koevapauden suorittamiseen. Tällöin kyse voi olla esimerkiksi haja-asutusalueella sijaitsevasta kesämökistä.

6.1.4 Suostumukset ja alaikäisten kuuleminen

Valvottu koevapaus edellyttää kirjallista suostumusta muilta asunnossa asuvilta henkilöiltä ja mielipiteen selvittämistä asunnossa asuvilta lapsilta. Suostumusta ei tarvita kuitenkaan muilta täysi-ikäisiltä henkilöiltä soluasunnoissa tai kuntoutuslaitoksessa. Käytännössä asuinkumppanien suostumuksen selvittäminen on tärkeää jo varhaisessa vaiheessa, koska muutoin koevapauden valmistelun jatkaminen ei ole tarkoituksenmukaista. Tieto valvotusta koevapaudesta ei saa tulla lapselle Rikosseuraamuslaitoksen virkamieheltä, vaan valvottuun koevapauteen sijoitettavan ja lapsen huoltajan tai huoltajien tulee kertoa koevapaudesta ensin lapselle.¹⁰¹

101 Rise 2016, s. 16–18.

Valvotun koevapauden aikana valvottavan kanssa samassa asunnossa asuvien alaikäisten lasten mielipide koevapauden täytäntöönpanoon tulee koevapauslain 3 §:n mukaan suorittaa yhteistyössä lastensuojeluviranomaisten kanssa. Aikaisemman säädöksen mukaan kuuleminen lastensuojeluviranomaisten kanssa tehtiin vain tarvittaessa. Ennen lainmuutosta vuonna 2016 tehdyn Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjan mukaan ”alle viisivuotiaan lapsen mielipide valvotun koevapauden täytäntöönpanoon hänen kotonaan voidaan jättää selvittämättä”.¹⁰² Huhtikuussa 2022 voimaan tulleen lainmuutoksen myötä selvitys tehdään aina lastensuojeluviranomaisten kanssa, jos asunnossa asuu alle 18-vuotiaita henkilöitä. Lapsen mielipiteen selvittämisen on tarkoitus kuulua vankilan virkamiehille, joilla on soveltuva koulutus esimerkiksi sosiaali- tai kasvatusalalta. Monen haastateltavan mukaan alaikäisten kuulemiseen liittyvät tehtävät ovat kuitenkin aiheuttaneet haasteita, mikä on voinut johtua ohjeistukseen ja vastuunjakoon liittyvistä epäselvyyksistä:

Esimerkiksi se käsikirja ei silloin oikein vastannut niihin kysymyksiin, että missä tilanteessa me otamme sosiaaliviranomaisia mukaan, ja tämä on kuitenkin aika iso vastuukysymys siinä, kun puhutaan lapsista. Tämä oli semmoinen, mitä me kipuillimme ainakin täällä yksikössä tosi paljon. [...] Ja sitten, kun se vähän niin kuin koko ajan muuttui ne ohjeet. [...] Se oli todella sekavaa. Ylipäänsä tähän lasten kuulemiseen on liittynyt se kaikkein suurin sekavuus tässä koevapauden edellytysten selvittämisessä. (Haastattelu 4.)

Haastatteluissa tuotiin esiin laintulkinta- ja yhteistyöhaasteet lastensuojelun kanssa selvitettäessä alaikäisten lasten mielipidettä. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjan mukaan selvitys tulee tehdä, jos samassa asunnossa asuu vakituaisesti tai huoltajussopimuksen perusteella vähintään puolet ajasta alaikäisiä lapsia.¹⁰³ Lasten kuulemiseen liittyvä sääntely koettiin tulkinnanvaraiseksi etenkin epäsäännöllisten vanhemmuusjärjestelyjen kohdalla, esimerkiksi jos alaikäiset lapset asuvat vain satunnaisesti valvottavan kanssa. Lisäksi valvottavan kumppanilla voi olla myös lapsia, joilla on eri huoltajia ja jotka mahdollisesti asuvat vain osan aikaa samassa asunnossa. Kaikkien lasten ja heidän huoltajiensa suostumuksen selvittäminen voi olla ”hirveä rumba”, joka hankaloittaa valvotun koevapauden valmistelua, kuten yksi haastateltava kertoi:

Aikaisemmin selvitettiin vaan niiden lasten osalta, jotka asuvat vähintään 50 prosenttisesti siinä osoitteessa, missä vanki tulee viettämään sen valvotun

¹⁰² Rise 2016, s. 17.

¹⁰³ Rise 2016, s. 16.

koevapauden. Ja nyt sitten pitää käytännössä kaikilta lapsilta, joihin on joku huoltosuhde tai jotka käyvät siinä asunnossa vähintään kerran kuukaudessa, tai jotain tämmöistä, niin selvitettävä. Ja sitten siitä tulee hirveä rumba, jos on uusioperhekuvioita, kun sitten niiltä uusioperhelasten kaikilta huoltajilta pitää saada suostumuksia. Se sitten voi alkaa ahdistamaan taas näitä vankeja, että he eivät halua, että nykyisen kumppanin eksä saa tietää, että he ovat koevapaudes- sa. (Haastattelu 16.)

Moni haastateltava nosti esiin lastensuojelun kanssa tehtävän yhteistyön erityisenä haasteena. Rikosseuraamuslaitoksen virkamies esittää kuulemisessa valvottuun koevapauteen liittyvät kysymykset lapselle. Mikäli kuulemisessa herää huoli lapsen tilanteesta tai lapsi ilmaisee haluttomuutta valvotun koevapauden täytäntöönpanoon, lastensuojeluviranomainen jatkaa asian selvittämistä alaikäisen lapsen ja hänen perheensä kanssa. Haastateltavien mukaan lastensuojelussa ei kuitenkaan aina tunneta hyvin valvottua koevapautta koskevaa sääntelyä:

Ennen oli niin, että Risen työntekijät saivat mennä kahdestaan [lasten kuulemisiin], ja se riitti, kun oli 5-vuotiaita tai sitä isompia, niin sitten kuulemaan. Nyt sitten edellytetään, että meidän pitää lastensuojelusta pyytää virka-apu, että sieltä tulee joku mukaan, vaikka ne sitten hyvin usein kysyvät, että mikä se hänen tehtävä täällä on ja mitä hänen pitää tehdä. Meille se jää kuitenkin se kysyminen, mutta ne vähän nyt sitä ilmapiiriä siinä jotenkin haistelevat ja tekevät omia havaintoja. Se on heille aika vierasta, ne tarvitsisivat enemmän opastusta siitä, että mitä se tarkoittaa. (Haastattelu 3.)

Haastateltavien mukaan lastensuojelusta oli myös ollut vaikeaa saada työntekijää paikalle kuulemiseen ja vankilaa oli saatettu säädösten vastaisesti kehottaa hoitamaan lasten kuuleminen yksin. Vaikka menettelystä on järjestetty koulutuksia vankilan työntekijöille, alaikäisten suostumuksen selvittämiseen kaivattiin tarkempia ohjeistuksia.

6.1.5 Toimintavelvollisuus

Koevapauslain 5 §:n mukaan valvottuun koevapauteen kuuluvan toimintavelvollisuuden vähimmäismäärä on viisi tuntia viikossa ja enimmäismäärä 40 tuntia viikossa, joskin toiminnan sisällöstä tai muusta erityisestä syystä enimmäismäärä voi olla 50 tuntia viikossa. Toiminnan tulee ylläpitää tai edistää koevapauteen sijoitetun toimintakykyä ja sosiaalisia valmiuksia. Toimintavelvollisuuteen voidaan hyväksyä palkkatyö, työharjoittelu, opiskelu, kuntouttava työtoiminta, vapaaehtoistyö, etätyö ja pienten lasten tai sairaiden läheisten hoito. Toimintavelvollisuuteen voi sisältyä myös esimerkiksi

tuki- tai kuntoutustapaamisia, jos sitä pidetään vangin tilanne huomioiden perusteltuna. Myös työnhaku ja säännöllinen liikuntaharrastus voi olla osa toimintavelvollisuutta.¹⁰⁴ Haastattelujen perusteella yleisimmät toiminnot valvotussa koevapaudessa ovat kuntouttava työtoiminta, päihdekuntoutus, työkokeilu, palkkatyö tai opiskelu.

Pääsääntöisesti se on just koulu tai työpaikka tai työkokeilu tai vaikka työvoimakoulutus, ne ovat aika yleisiä myös. Sitten toki on vaikka johonkin hankkeisiin osallistuminen, missä tuetaan vaikka työkykyä tai vaikka jollain traumaustaustaa, tai nepsy-valmennuksia. Sellaisia on myös riippuen henkilöstä. Yleisiä voi [myös] olla vaikka mielenterveyttä tukevat palvelut, mitkä eivät ole ehkä säännöllisesti tiettyinä päivinä, vaan ne voi vaikka vaihdella, että mitä siellä on, mihin osallistuu. (Haastattelu 2.)

Haastateltavien näkemykset yleisimmistä koevapauden aikaisista toiminnoista vaihtelivat, mihin vaikuttaa paikkakuntien erilaiset toimintamahdollisuudet ja ennen kaikkea vankien erilaiset taustat ja elämäntilanteet. Toisen haastateltavan mukaan toimintavelvollisuus koostuu pääasiassa kuntouttavasta työtoiminnasta sillä ”aika harvalla loppupeleissä on työpaikka tai aika harva työllistyy vankeuden aikana”:

Yleensä se on justiinsa jotain kuntouttavaa työtoimintaa tai päihdekuntoutusta. Monella on koulu siellä toimintavelvoitteena. Ja monellahan se koostuu semmoisista pienistä puroista, että voi olla kahtena päivänä viikossa jotain päihdekuntoutusta ja sitten kahtena päivänä viikosta voi olla vaikka jotain kuntouttavaa työtoimintaa ja yhtenä päivänä on sitten jotain vertaistoimintaa. Pyritään siihen, että jos on täysin työkykyinen ja työikäinen ihminen, niin pyritään saamaan sinne enemmän kuin se minimi viisi tuntia viikossa. (Haastattelu 16.)

Haastateltavat korostivat sitä, että on tärkeää, että valvottu koevapaus ja siihen sisältyvä toiminta ja muut tukitoimet suunnitellaan ja valmistellaan yhteistyössä koevapautteen haluavan vangin kanssa. Pyrkimyksenä on huomioida mahdollisuuksien mukaan vangin toiveet ja tavoitteet niin valvotun koevapauden kuin yleisemminkin vapautumisen jälkeisen elämän suhteen. ”Mä pidän sitä tosi toimivana, jos se on vangin näköinen vkv¹⁰⁵, että sinne ei ole vaan keksitty jotain toimintaa vaan sen takia, että se saisi olla koevapaudessa ennen vapautumista” (Haastattelu 10). Haastateltavien mukaan koevapauden sisältö pyritään suunnittelemaan niin, että ne palvelisivat juuri kyseistä vankia ja hänen valmiuksiaan yhteiskuntaan integroitumisessa

104 Rise 2016.

105 Vkv on yleisesti Rikosseuraamuslaitoksessa käytetty lyhenne valvotusta koevapaudesta.

myös vapautumisen jälkeen. Yksi haastateltava korosti koevapauden sisäl-
lön yksilöllistä valmistelua:

Ei ole kahta samanlaista tarinaa olemassa, mitä tulee vankien taustoihin ja his-
toriaan. Käytännössä se lähtee siitä, kun meille tulee vanki, me istutaan alas,
siinä on yleensä minä ja meidän sosiaalityöntekijä ja vanki. Käydään avoimesti
läpi hänen taustoja, haaveita, tavoitteita, mahdollisia kipupisteitä tai asioita,
missä tarvitsee tukea. Päihteet, mielenterveys, ja vanhemmuus on ehkä tyyp-
piset asiat. Ihan vangin omista tavoitteista, onko hänen koulupaikka valmiina,
onko tavoitteena saada koulupaikka, opiskelu, sitä myötä integroitua yhteis-
kuntaan. Vai onko jo valmiina oleva työpaikka, perhettä, asuntoa. Eli hyvin
laajasti käydään läpi sen henkilön taustat ja nykytilanne, ja sitten ruvetaan
miettimään ensiksi täällä meillä, mitä hän rupeaisi touhumaan, että mikä edes-
auttaisi vapautumisen aikaa. (Haastattelu 8.)

Toimintavelvollisuuden suunnittelun yhteydessä arvioidaan samalla tuki-
palveluiden tarve vangin sosiaalisen, psyykkisen ja taloudellisen tilanteen
perusteella. Mikäli vangilla arvioidaan olevan riski päihdeiden käyttöön val-
votun koevapauden aikana, tulee edellytysten selvittämisvaiheessa keskus-
tella vangin kanssa mahdollisista tukitoimista, joilla voitaisiin edesauttaa
päihdeettömyysvelvollisuuden noudattamista ja ehkäistä mahdollisia ret-
kahduksia.¹⁰⁶ Kuntoutuksen ohella voidaan suunnitella myös tiiviimpää val-
vontaa ja yhteydenpitoa tapauskohtaisesti esimerkiksi päihdeongelmaisten
kohdalla:

Se taas tapauskohtaisesti vaikuttaa, Risellähän siis tykätään sanasta tapaus-
kohtainen, että mitä siellä taustalla on, esimerkiksi jos on pitkät, laajat päih-
dekäyttöhistoriat, niin silloinhan tehdään intensiivisempää valvontaa. Sitten
suunnitellaan heti siihen koevapauden ajaksi jo, ja voidaan tehdä myös esimer-
kiksi tiukempia ehtoja, että esimerkiksi olisi päihdekuntoutusta koevapauden
aikana, myös esimerkiksi ihan pakollisena, että vaikka menisi siis työtoimin-
taan, mutta sitten on laitettu [lisäksi] jotain päihderyhmiä tai A-klinikkakäyn-
tejä tai jotain vastaavaa. Sehän ei ole automaatio, että se on kaikilla vangeilla,
mutta joidenkin kohdalla koetaan tarpeelliseksi, että laitetaan yhdeksi ehdoksi
sinne. (Haastattelu 18.)

Haastattelujen perusteella palvelujen saatavuudessa arvioitiin olevan pal-
jon vaihtelua riippuen paikkakunnasta, jossa valvottu koevapaus on tar-
koitus suorittaa. Suuremmissa kaupungeissa ja pääkaupunkiseudulla on
tarjolla monipuolisesti palveluja ja kuntoutusohjelmia, mutta pienemmillä

106 Ks. Rise 2016.

paikkakunnilla voi olla vaikeuksia löytää valvottavan tarpeita vastaavia palveluja. Jos vanki haluaa suorittaa valvotun koevapauden toisella alueella, haasteena voi olla, kenen vastuulle hänen asioidensa hoitaminen ja palvelutarpeen arviointi tällöin kuuluu. Palveluja voidaan järjestää toiselta paikkakunnalta yli kuntarajojen, mikä voi vastaavasti aiheuttaa haasteita vastuukysymyksissä:

Eli jos vanki asuu jossain semmoisella paikkakunnalla, missä on aika vähän palveluita, että mennään vaikka pienemmille paikkakunnille, niin voi olla se palveluvalikoima paljon vähäisempi kuin suurissa kaupungeissa. [...] Sitten riippuen vähän paikkakunnista, niin oman kunnan työllisyyden hoidon palvelut, niin nekin vaihtelee, että onko siellä paljon vai vähän tarjolla kuntouttavaa työtoimintaa ja tällaisia juttuja. [...] Kyllä se vaikuttaa nyt, kun on sote-uudistus tullut, että on ne hyvinvointialueet, niin tuntuu, että nyt on ehkä vähän haasteita löytää niitä palveluita samalla tavalla, kun ne ovat menneet uusiksi ne järjestelyt ja valikoimat ja kaikki. Sitten ne kotikunnatkin saattavat vielä olla sekaisin siitä, että kenen tämä nyt kuuluisi hoitaa ja mitä kautta. (Haastattelu 16.)

Enemmistö haastatelluista arvioi, että alueellista vaihtelua on ainakin jonkin verran siinä, minkälainen toiminta voidaan hyväksyä toimintavelvollisuuteen ja mikä sen laajuus on. Haastateltavien mukaan kuitenkin heidän omalla alueellaan työikäisiltä, toimintakykyisiltä aikuisilta edellytetään lain minimimäärän selvästi ylittävää viikkotuntimäärää ja toiminnan täytyy aidosti tukea yhteiskuntaan osallistumista tai edistää vangin omaa kuntoutumista. Ainoastaan esimerkiksi eläkeläisten tai toimintakyvyltään alentuneiden henkilöiden kohdalla voidaan hyväksyä määrältään vähäisempi tai sisällöllisesti kevyempi toiminta, kuten erilaiset harrastukset tai ulkoilu. Muutama haastateltava ilmaisi toiveen, että toimintavelvollisuuden ehdot kirjattaisiin lakiin nykyistä selvemmin. Nykyinen muotoilu voi luoda vangeille harhaanjohtavan käsityksen, että lakiin kirjattu minimituntimäärä automaattisesti riittäisi:

Varmaan se lähtee sieltä, kun siinä laissa valvotusta koevapaudesta on määriteltä se minimi viisi tuntia. Niin valvutuneet ovat lukeneet, että ei hänen tarvitse enempää kuin siellä lukee näin. Sitten mä sanon, että jos sä olet eläkkeellä ja psyykkisesti sairas, niin sitten me voimme miettiä tällaisista. [...] Eiköhän se tuntimäärä määräydy jokaisen kunnan mukaan sitten, että aiotko sitten siviilissä, kun vapaudut, niin sekö on sun toiminta, että sä olet viisi tuntia viikossa kuntosalilla. Sillä laillako sä ajattelit elää? (Haastattelu 10.)

Laajaa toimintaa pidettiin tärkeänä ”koska se luppoaika voi sitten taas altistaa, vaikka päihtekäytölle tai retkahtamiselle, että pyritään sitä sisältöä

keksimään sinne mahdollisimman paljon” (Haastattelu 16). Valvotun koevapauden sisällön huolellinen valmistelu on tärkeää etenkin korkean riskin vangeille, vaikka he saattavat asettaa painetta vastuuhenkilöille kevyemmästä ohjelmasta:

Mitä korkeampi se riskitaso on, niin sitä suurempaa huomiota kiinnitetään siihen, että millaista se toiminta siellä valvotussa koevapaudessa on. Ehkä tietyllä tavalla ei saa antaa periksi siinä vaiheessa, jos tällainen vähän korkeariskisempi haluaisi tai toivoo koevapauteen, ja sitten ehkä semmoista aika kevyttä ohjelmaa sinne koevapauteen [...] Ja sehän on vaikeaa siinä kohtaa, kun vanki antaa tosi paljon painetta sille valvotulle koevapaudelle, jota erityisohjaajat kokevat valtavasti siinä työssään. Yritä siinä nyt sitten sanoa, ja pysyä lujana, kun toinen sanoo, kun mulla on tämä toiminta jo. Ja sitten kun me yritämme sanoa, että kun tämä ei ole riittävää, ja hän puskee sieltä läpi, niin se on tosi vaikea asia. (Haastattelu 4.)

Muutama haastateltava nosti esiin sen, että koevapauden sääntely ja sisällöt palvelevat parhaiten ja helpoimmin työkykyisiä ja -ikäisiä vankeja, joilla ei ole erilaisia fyysisiä tai psyykkisiä rajoitteita, mielenterveysongelmia tai muita erityistarpeita. Suurin osa kuntouttavista palveluista on suunnattu työikäisille ja -kykyisille, ja soveltuvan toiminnan löytäminen on huomattavasti hankalampaa erityisryhmille, vaikka vanki olisi motivoitunut ja kykenevä sitoutumaan koevapauden ehtoihin:

Vankien toimintakyky ja semmoinen on laskusuunnassa, niin se että pitäisi ensin täällä pystyä noudattamaan niitä, tietenkin päiväjärjestystä. Että mihin suuntaan se on menossa se toimintakyky ja ylipäätään semmoinen hyvinvointi tai pahoinvointi, että paljonko se haastaa sitä. Se kuitenkin vaatii aikamoista selviytymistä siellä arjessa, että kaikki pystyy noudattamaan koevapauden ehtoja. (Haastattelu 12.)

Toimintapaikan kanssa tehdään kirjallinen sopimus valvotun koevapauden suorittamisesta ja siihen kuuluvasta toiminnasta. Rikosseuraamuslaitos myös varmistaa yrityksen mahdolliset velka- tai konkurssitiedot ja tiedot muun muassa arvalisäveron ja sosiaaliturvamaksujen maksamisen osalta. Toimintapaikka lähtökohtaisesti sitoutuu olemaan kertomatta valvotun koevapauden suorittamisesta muille henkilöille.¹⁰⁷ Tarvittaessa myös vankilan työntekijä tai tukipartio voi käydä toimintapaikassa etukäteen esittäytymässä ja keskustelemassa valvotusta koevapaudesta ja siihen liittyvistä velvoitteista. Toimintapaikka vaikuttaa perhesiteiden ohella valvotun

¹⁰⁷ Rise 2016, s. 11–12.

koevapauden aikaisen sallitun liikkumisalueen määrittämiseen, mitä käsitellään tarkemmin luvussa 6.2.1.

6.1.6 Päätös valvotusta koevapaudesta

Valvotun koevapauden edellytysten selvittäminen ja valmistelu kirjataan Rikosseuraamuslaitoksen tietojärjestelmään. Valmistelun yhteydessä laaditaan valvotun koevapauden rangaistusajan suunnitelma yhdessä valvottuun koevapauteen sijoitettavan kanssa. Rangaistusajan suunnitelmaan kirjataan olennaiset tiedot valvotusta koevapaudesta, muun muassa alkamis- ja päätymispäivä, asunto, toimintavelvollisuuden sisältö ja viikoittainen tuntimäärä, sähköinen valvonta ja valvontatapaamiset, asunnossapysymisaika ja liikkumisalue, yhteydenpito Rikosseuraamuslaitoksen kanssa, tukitoimet, henkilökohtaisten asioiden hoitamiseen varattava aika ja muut ehdot (esim. lääkehoito), ja tiedot taloudellisesta toimeentulosta. Rangaistusajan suunnitelmaan liitetään myös muiden samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten henkilöiden kirjallinen suostumus.¹⁰⁸ Yhden haastateltavan mukaan koevapauden yksityiskohtien kirjaaminen on ”naputtelua tietokoneella” ja helpoin osuus koevapauden sisällön ja edellytysten selvittämisen jälkeen, joka vaihtelee vangin tilanteesta riippuen:

Jokainen tapaus on erilainen, että onko se isoin ongelma, ettei ole asuntoa valmiina elikkä keskitytäänkö asunnon hankkimiseen. Miten raha-asiat muotoutuvat, että onko opiskelija, onko työssä käyvä. Tarvitseeko mahdollisia tukitoimia, onko päihdeyksikön asiakkuutta, laitetaanko siihen valvottuun koevapauteen mukaan. Asuuko esimerkiksi alaikäisiä lapsia samassa taloudessa, siinä tapauksessa tulee lastensuojelu kyseeseen näitten lupien selvittelyyn. Se vaihtelee perhetilanteesta päihteisiiin, työhön, koulutukseen. Tähän kuitenkin linkittyy niin paljon verkostoja ja eri toimijoita, ja oma tehtävä on pitää langat käsissä ja kerätä ne tiedot eri puolilta ja koota lopuksi yhteen. (Haastattelu 8.)

Edellytysten selvittämisestä ja valmistelusta vastaava Rikosseuraamuslaitoksen virkamies tekee yksikönpäällikölle esityksen valvottuun koevapauteen sijoittamisesta. Poikkeuksena ovat elinkautisvangit, joiden kohdalla päätöksen tekee Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessien vastuualueen johtaja asiakasarvioinnin yksikön lausunnon perusteella. Puoltavaan esitykseen liitetään tieto ehdonalaisen vapauttamisen ajankohdasta. Haastateltavien mukaan on harvinaista, että yksikönpäällikkö antaisi kielteisen päätöksen puoltavaan esitykseen, sillä jo valmisteluvaiheessa esityksistä on keskusteltu esimiesten kanssa ja pyritty karsimaan pois tapaukset, joissa

¹⁰⁸ Rise 2016, s. 22–23.

koevapaus ei tule kyseeseen. Haastateltavien arvion mukaan syynä kielteiselle päätökselle voi esimerkiksi olla vireillä olevat rikosasiat, joista valmis-televalla virkamiehellä ei ole ollut tietoa:

Erittäin harvoin meillä hylätään siellä loppupäässä [...] Pyritäänkin yhteistyös-sä tekemään ja kuulostelemaan eri henkilösektoreiden mielipiteitä ennen kuin sitä prosessia lähdetään eteenpäin viemään. Se on kaikkien meidän yhteinen tahtotila, että tämä henkilö, että uskotaan, luotetaan ja pystyy siihen koeva-pauteen. Siellä loppupäässä en muista, on saattanut yksi tapaus olla joskus sil-loin koevapauksien alussa, että tuli sitten lopussa semmoinen kieltö. Siinä oli järjestäytynyt rikollisuus, sieltä taustalta jostain pulpahti esiin, josta mulla ei tietenkään ollut harmaintakaan aavistusta. (Haastattelu 9.)

Toinen haastateltava kertoi, että tilanne saattaa olla myös päinvastoin eli vanki päätetään sijoittaa valvottuun koevapauteen, vaikka esitys ei sitä puoltaisi:

Kyllä yleensä aina sen esityksen mukaan tulee päätöskin, koska siinä on tehty se kattava valmistelutyö, ja se esitetään sitten päällikölle, siis se kaikki tieto ja informaatio, mitä on saatu kerättyä. Niin että ennemminkin näkisin, että jos ja kun kävisi niin, että tulisi päälliköltä eri vastaus, mitä on esitetty, niin se olisi sitten toisinpäin, että on ehkä esitetty, että ei koeta että kykenee koevapauteen, mutta päällikkö meinaa, että kyllä voidaan yrittää. Että niin päin sitten, mutta tähänkään en ole omalla kohdalla törmännyt. (Haastattelu 18.)

Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että valvotun koevapauden osalta ei aina tehdä virallista esitystä eikä päätöstä, jos edellytykset koevapauteen eivät täyty. Esimerkiksi tilanteessa, jossa vanki ei anna omaa suostumus-taan koevapaudelle, edellytysten tarkempi selvittäminen ei ole perusteltua. Myös hallituksen esityksen mukaan on ollut epäselvyyttä siinä, milloin valvottuun koevapauteen sijoittamisesta tehdään kielteinen päätös.¹⁰⁹ Valvotun koevapauden edellytykset on selvitettävä siinä laajuudessa, että joko kiel-teinen tai myönteinen päätös voidaan tehdä.¹¹⁰ Näin ollen myös tapauksissa, joissa vangin edellytykset valvottuun koevapauteen eivät täyty, tulisi tehdä virallinen kielteinen hallintopäätös.

Päätös annetaan vangille tiedoksi kirjallisesti ja valvottuun koevapauteen sijoitetusta vangista ilmoitetaan myös poliisille. Kun valvotun koevapauteen sijoittamisesta on virallinen päätös, vankilassa asennetaan sähköiseen valvontaan käytetty valvontapanta yleensä henkilön nilkkaan ja kerrataan

109 HE 246/2020 vp, s. 22.

110 HE 246/2020 vp, s. 101.

koevapauden velvollisuudet ja valvontakäytännöt, ennen kuin vanki voi aloittaa valvotun koevapauden suunnitelman mukaisesti.

6.2 Valvotun koevapauden valvonta

Valvotun koevapauden valvonta koostuu asunnossa pysymiseen ja liikkumisalueisiin kohdistuvasta sähköisestä valvonnasta, valvontatapaamisista vankilan vastuuhenkilön kanssa ja muusta yhteydenpidosta valvottavaan, tukipartioiden tekemistä valvontakäynneistä, säännöllisistä ilmoittautumissoitoista vankilaan sekä päihteettömyyden valvonnasta valvontakäyntien ja valvontatapaamisten yhteydessä. Valvotun koevapauden aikainen käytännön valvonta kuuluu pääasiassa tukipartioiden vastuulle ja vankilan vastuuhenkilöt vastaavat ohjaus- ja tukitoiminnasta, joskin työnjako vaihtelee alueittain. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen keskusvalvomo ja vankilan vartijat seuraavat koevapauteen sijoitetun asunnossa pysymistä ja liikkumisalueita koskevien velvoitteiden noudattamista.

6.2.1 Liikkumialue ja poikkeusluvut

Koepauslain 6 §:n mukaan valvotun koevapauden keskeisenä sisältönä on velvollisuus pysyä asunnossa kello 21 ja 6 välisenä aikana. Asunnossa pysymiseen voidaan määrätä poikkeuksia tai muita rajoituksia rangaistusajan suunnitelmassa ja koevapauden aikaisissa viikkoaikatauluissa. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjan mukaan valvotun koevapauden rangaistusajan suunnitelman pohjalta laaditun ”viikoittaisen aikataulun tulee olla niin yksityiskohtainen, että valvottuun koevapauteen sijoitettu tietää päiväjärjestyksensä ja velvollisuutensa täsmällisesti ja tarkasti” ja siihen tulee merkitä ainakin pakollisen toimintavelvollisuuden ajankohdat ja kotona pysymisen velvoiteajat.¹¹¹ Viikkoaikataulut koostuvat lähinnä valvottuun koevapauteen liittyvistä velvoitteista ja niitä voidaan päivittää tarvittaessa valvotun koepauden aikana:

Eli koevapauteen jo ennen kuin hän lähtee, niin valmisteluvaiheessa minä laadin hänelle aikataulun, viikkoaikataulun, mihin merkkeen ne hänen toimintavelvoitteet ja kotona pysymisen velvoitteet, valvontasoitot, mahdolliset tukitoimenpiteet eli käynnit eri instansseissa, mitä onkaan. Siitä he sitten näkevät ja muistuttelevat itselleen, että milloin pitää olla missäkin. (Haastattelu 8.)

111 Rise 2016, s. 25.

Lisäksi valvotun koevapauden aikaiseen rangaistusajan suunnitelmaan määritetään liikkumisalueet, jolla valvottava voi päivisin liikkua vapaasti. Mahdolliset poikkeamat liikkumisalueisiin tulee anoa erikseen. Yleensä liikkumisalue rajataan valvottavan asuinkuntaan, mutta sallittuun liikkumisalueeseen voi kuulua muita kuntia riippuen esimerkiksi työ-, opiskelutai kuntoutuspaikoista tai muualla asuvista perheenjäsenistä. Liikkumisalueita voi myös olla useita, esimerkiksi erikseen määritelty päiväaikainen työssäkäyntialue ja vapaa-ajan liikkumisalue. Yksi haastateltava korosti, kuinka liikkumisalue on henkilökohtainen ja riippuu paljon vangin tilanteesta, rikostaustasta ja toimintavelvollisuudesta:

Ei voi sanoa, että kaikilla on samanlainen, ei todellakaan ole. Toisilla on isompi ja toisilla pienempi. Liikkuma-alueita voi olla useampia, eli voi olla niin sanottu pääsääntöinen liikkuma-alue, missä on. Sitten voi olla lupa esimerkiksi liikkua sen sallitun alueen ulkopuolelle johonkin toiselle luvalliselle oleskelualueelle tai liikkuma-alueelle. Se enemmänkin henkilökohtaisen suunnitelman mukaan se liikkuma-alue muotoutuu. Jos ei tarvitse olla kuin pieni, ja jos tarvitsee olla isompi ja se on yhtä perusteltu, esimerkiksi töitten takia tai suunnitelman takia, niin sitten siitä voidaan tehdä laajempi. (Haastattelu 11.)

Haastateltujen perusteella liikkumisalueen määrittämisessä on vankilakoh- taista vaihtelua. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjassa ja uudessa valvottua koevapautta koskevassa määräyksessä ei ole yksityiskohtaisia ohjeita liikkumisalueen määrittämiseen.¹¹² Haastattelujen mukaan liikkumisalueiden määrittäminen on muuttunut tiukemmaksi: ”Silloin alkuun, kun mä tulin, niin se oli ehkä vähän niin kuin vapaamaa ja villimpää, aika paljon sallittiin kaikenlaista” (Haastattelu 3). Vaikka teknisesti olisi mahdollista määrittää yksilöityjä liikkumisalueita (kuten erikseen työssäkäyntialue ja vapaa-ajan alue tai rajata liikkumisalue esimerkiksi 30 kilometrin säteelle asuinpaikasta), yleensä liikkumisalue rajataan asuinkuntaan. Joissakin vankiloissa liikkumisalue saatetaan määrittää jo lähtökohtaisesti laajemmaksi, esimerkiksi valvottavan ympäryskunnat kattavaksi tai jopa koko maakunnaksi, toisissa vankiloissa taas liikkumisalueen määrittäminen on hyvinkin yksityiskohtaista:

Ja se kuitenkin ainakin meillä tehdään ne alueet sillä tavalla, että se on tarkoituksenmukainen se liikkumisalue, että siinä ei semmoista turhaa aluetta ole. Se on oikeastaan aika tarkkaakin, että välillä neuvotellaan siitä, että laitetaanko se Prisma sinne alueen sisälle vai ei. Yksikönpäällikön kanssa [keskustellaan]

112 Rise 2023b.

siitä, kun minä esittelen, niin laitetaanko Lidlit ja Prismat [sallittuun liikkumisalueeseen]. (Haastattelu 12.)

Liikkumisalue ja viikkoaikataulu tulee kirjata Roti-tietojärjestelmän lisäksi myös erikseen sähköisen valvonnan järjestelmään. Asuinkuntaan rajattuun liikkumisalueeseen voidaan myös tehdä lisärajoituksia erityisestä syystä, esimerkiksi rikoskumppaneiden tapaamisen estämiseksi. Haastattelujen perusteella liikkumisalueita ja viikkoaikataulua ei kuitenkaan aina kirjata sähköisen valvonnan järjestelmään. Haastattelun tukipartio-ohjaajan mukaan viikkoaikatauluja määritetään sähköisen valvonnan järjestelmään ainoastaan valvontarangaistusta suorittaville, joiden liikkuminen on sallittua vain ennalta määrättyä ajankohtana toisin kuin valvotussa koevapaudessa. Yhden valvottua koevapautta valmistelevalle haastateltavalle mukaan liikkumisalueet ”piirretään” sähköisen valvonnan järjestelmään vain ”riskialttiimmille tapauksille” resurssien vähäisyyden takia:

Kaiken rehellisyyden nimissä me emme hirveän aktiivisesti tuota toiminnallisuutta käytetä sen takia, koska sitten se pitäisi käytännössä ottaa ihan semmoiseksi toimintamalliksi, että me alkaisimme piirtää niitä alueita enemmänkin meidän vangeille kuin mitä me tällä hetkellä tehdään. [...] Me olemme kyllä tehneet riskialttiimpien tapauksien kanssa niin, että me olemme piirtäneet ne alueet. Se ei ole mitenkään hirveän laajasti meillä käytössä. Jos sieltä alueelta liikkuisi pois, niin se antaisi sitten hälytyksen tuohon meidän vankilan päivystykseen sähköisen valvonnan järjestelmään. (Haastattelu 4.)

Asuinkunnan määrittäminen liikkumisalueeksi voi olla ongelmallista valvottavan kannalta pienissä kunnissa tai asunnon sijaitessa paikassa, josta on paremmat yhteydet viereisen kunnan palveluihin. Asuinkuntaan rajattu liikkumisalue voi aiheuttaa epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia samasta vankilasta eri kuntiin valvottuun koevapauteen sijoitettavien henkilöiden kohdalla. Esimerkkinä mainittiin erilaiset vapaa-ajan mahdollisuudet Helsingin ja Vantaan välillä: Helsingissä valvottuun koevapauteen sijoitettu voi käydä lastensa kanssa Linnanmäellä toisin kuin Vantaalla asuva. Haastateltavien mukaan myös vangit ovat usein tietoisia erilaisista käytännöistä vankiloissa, sillä heillä saattaa olla aikaisempaa omakohtaista kokemusta valvotusta koevapaudesta eri vankiloissa.

Kyllä mä tiedän, että koevapauksien sisällöissä on vaihteluita. Hirveän usein noilta vangeilta kuulee sitä, että [haastateltavan vankila] olisi jotenkin hirveän takakireä laitos, mikä voi pitää paikkansa. Mutta ehkä enemmän se sisältö, että kun tuolla katsotaan aika tarkkaan, että vapaa-ajan liikkumisalue on kotikunta ja sitten vaan pakolliset pahat siihen päälle, että jos jotain palveluita on

naapurikunnan puolella, niin saa käydä siellä. Tai jos lapset asuvat eri paikkakunnalla, niin saa lapsia käydä tapaamassa. Kun taas sitten jossain laitoksissa saatetaan hyväksyä, vaikka koko [maakunta] alueeksi. (Haastattelu 16.)

Rikosseuraamuslaitos voi valvotun koevapauden aikana myöntää koevapauslain 21 §:n mukaisesti poikkeuslupia (virallisesti lupa olla tilapäisesti noudattamatta valvotun koevapauden rangaistusajan suunnitelmaa) liikkumisalueen ulkopuolelle perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon taikka työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta hyväksyttävästä syystä. Haastatteluaineiston perusteella vankiloissa on erilaisia käytäntöjä poikkeuslupien myöntämiseen, mihin vaikuttaa myös liikkumisalueen määrittely rangaistusajan suunnitelmassa. Esimerkiksi myöhäisempi iltameno läheisten kanssa ei ole joissakin vankiloissa mahdollista, toisissa taas tavanomaiset, normaalia siviilielämää tukevat poikkeukset asunnossa pysymiseen ovat mahdollisia.

Me olemme hyvin inhimillisiä, että ymmärretään, että jos olet parisuhteessa, niin sinä lähdet joskus leffaan ja leffa loppuu puoli kymmenen, niin sitten sinä olet kotona sinä iltana silloin kello 22. Kyllä me pyrimme tämmöiseen inhimillisyyteen kuitenkin. Aina on näitä pieniä muutoksia ja liikkumavaraa. (Haastattelu 8.)

Joustavampaa linjaa liikkumisalueisiin ja poikkeuslupiin perusteltiin valvotavan yksilöllisten tilanteiden huomioimisella ja mahdollisuudella harjoitella valvotuissa puitteissa sellaista siviilielämää, johon hän vapautuessaankin asettuisi. ”Sittenhän sen ihmisen olisi helpompi toteuttaa sitä koevapautta, kun se olisi mahdollisimman paljon hänen elämänsä kaltainen” (Haastattelu 3). Esimerkkinä mainittiin myös mahdollisuus tavata muitakin läheisiä asuinkunnan ulkopuolella perheenjäsenten lisäksi. Tiukemmassa suhtautumisessa korostui valvottu koevapaus osana suoritettavaa rangaistusta, jolloin valvottavan tulee ymmärtää liikkumiseen ja toimintaan kohdistuvat rajoitukset. Rajattuja liikkumisalueita perusteltiin myös sillä, että laajat liikkumisalueet hankaloittavat vangin paikantamista tukipartioiden valvontakäyntejä varten.

6.2.2 Sähköinen valvonta

Asunnossa pysymistä ja liikkumisalueiden noudattamista valvotaan sähköisesti valvottavan nilkkaan kiinnitettävän pannan ja paikannuspuhelimien yhdistelmällä. Valvottavan tulee pitää liikkueessaan paikannuspuhelinta mukanaan. Paikannuspuhelin hälyttää esimerkiksi, jos valvottuun koevapauteen sijoitettu on poistumassa määritellyltä liikkumisalueelta tai

kotoaan sallitun ajan ulkopuolella, tai henkilö on liian kaukana paikannuspuhelimesta. Valvotussa koevapaudessa käytetty paikannustekniikka perustuu GPS-järjestelmään, joka mahdollistaa valvottavan paikantamisen reaaliaikaisesti. Keskusvalvomoon ja tukipartioiden lisäksi vankilan vartijat ja muut määrättyt työntekijät voivat seurata valvottuun koevapauteen sijoitettujen liikkumista.

Vartijat aika hyvin [seuraa], mullakin itsellä on kyllä siihen sähköisen valvonnan järjestelmän tunnukset, ja pystyn katomaan, missä mun vangit liikkuvat, mutta harvemmin on aikaa. Niin välillä vartijat tekevät sitä, että missä meidän koevapauslaiset liikkuvat ja saattavat laittaa sitten viestiä, että jos on havainnut jotain erikoista. Nyt tämä on käynyt [toisen kaupungin] puolella, vaikka saisi olla vain [määrätyn kaupungin] puolella, niin semmoista apua saa valvonnalta. (Haastattelu 16.)

Valvottuun koevapauteen sijoitetut voivat vapaasti liikkua päiväaikaan määritellyillä liikkumisalueilla, joita he noudattavat haastateltavien mukaan pääsääntöisesti hyvin. Valvottavien sijainnin seuraaminen ei ole myöskään tarpeellista, koska heidän poistuessaan sallitulta alueelta sähköisen valvonnan järjestelmään tulee automaattisesti hälytys. Kaikissa vankiloissa liikkumisalueita ei kuitenkaan kirjata sähköisen valvonnan järjestelmään, jolloin keskusvalvomoon ja vankilaan ei tule hälytystä valvottavan poistuesssa määrätyn alueen ulkopuolelle. Myös muut haastateltavat kertoivat yksittäisistä tilanteista, joissa valvottava oli ollut liikkumisalueen ulkopuolella ilman, että siitä on tullut hälytystä. Liikkumisalueet pitää piirtää erikseen sähköisen valvonnan järjestelmään, mutta haastateltavien mukaan sähköiseen valvontaan ei ole riittävästi resursseja vankiloissa:

Sitä pystyisi valvomaan aika hyvin tuon meidän sähköisen valvonnan järjestämän kautta, kun sinnehän pystyy piirtämään sen alueen, missä vanki saa liikkua. Ja sitten se antaisi meille heti hälytyksen, kun vanki sieltä poistuu. Mutta se vaatisi sitten sitä, että kun sitä käytännössä seuraa koevapaudessa olijoiden kohdalla meidän vartijat, ja heillä on jo [paljon vankeja] täällä valvottavana, jotka käyvät poistumisluvilla. Niin se koevapausvankien valvonta ei tällä massalla olisi mahdollista, kun meillä saattaa olla tilanteita, että kun meillä on kaksi vartijaa töissä. Se vaatisi resursseja, mutta varmaan välineet siihen olisi aivan ok kyllä, ajattelen näin. Henkilöitä tarvitsisi enemmän sitä tekemään. (Haastattelu 4.)

Tukipartiot tekevät valvontakäynnit valvottavan sijaintitietojen perusteella, eikä liikkumisalueen rajaaminen esimerkiksi asuinkuntaan ole valvontakäyntien suorittamisen kannalta välttämätöntä. Yhden haastatellun

tukipartio-ohjaajan mukaan myöskään liikkumisalueiden määrittäminen sähköisen valvonnan järjestelmään ei ole tarpeellista, koska valvottavat voidaan aina paikantaa ja tavoittaa valvontakäyntejä varten:

Ei sitä kannata edes sinne piirtää. [...] Jos nyt piirrettäisiin vaikka [maakunnan] rajat, niin se olisi, että jos se ylittää sen, niin sitten se olisi ihan hyväksi hälyttää. Mutta kun tämä edelleen perustuu luottamukseen ja meidän pitää pystyä luottaa siihen, että he liikkuu oikeissa paikoissa. Käytännössä katsoen he noudattaa sitä tosi tarkkaan ja on itse huolissaan siitä, että hän nyt kävi vahingossa, kun hän ei tajunnut [toisen kunnan] puolella, niin he itse sen tajuaa yleensä ja soittaa vankilaan. [...] Se aiheuttaisi turhaa työtä pienillä resursseilla, että jos sinne ruvettaisiin piirtelemään älyttömästi kaikkia alueita. Paitsi jos sulla on iso riski jostain, niin sitten se on totta kai [tarpeellista]. (Tukipartiohaastattelu 4.)

Haastateltujen tukipartio-ohjaajien mukaan sähköinen valvonta toimii pääsääntöisesti hyvin, joskin näkemykset vuonna 2023 käyttöön otetun uuden valvontajärjestelmän toimivuudesta vaihtelivat.¹¹³ Tekniset ongelmat GPS-paikannuksessa voivat johtaa turhiin hälytyksiin, ja aina edes valvontapannan irrottamisesta ei ole tullut hälytystä. Asuntokohtaista paikannustietoa on mahdollista parantaa esimerkiksi kerrostaloissa erityisillä lähetinyksiköillä, mutta valvottavan kotialue voidaan joutua määrittämään asuntoa laajemmaksi:

Ei voida tehdä yhtä taloa pelkästään, koska se järjestelmä on niin surkea, että se antaa sitten vikahälyjä. Siitä on tehtävä iso. Se ohjeistus oli, että 100 m halkaisijaltaan. No siihen menee sitten kaupungissa kaksi korttelia, että sitten voit olla vaikka naapuribaareissakin. (Tukipartiohaastattelu 3.)

Sähköisen valvonnan laitteisiin on liittynyt tavallisia teknisiä ongelmia esimerkiksi laitteiden akkujen toimivuudessa ja yhteyshäiriöitä, jolloin tukipartiot käyvät selvittämässä asiaa ja tarvittaessa vaihtavat laitteet uusiin. Haastateltavien mukaan sähköinen valvonta toimii pääsääntöisesti hyvin:

Kyllä se hyvin toimii, että sitten kun joku lähtee, niin kerrotaan, että missä se asuu ja vartijat tietävät sen kodin ja kotiympyrän, missä sen pannaan pitää yhdeksältä olla. Ja aamu kuudelta se saa lähteä liikkeelle, ja sitten ne liikku- ma-alueet ja sitten on tosiaan niitä piirretty pois, että vaikka missä se ex-vaimo asuu, että sinne ei ole syytä mennä. Joku osoite x voidaan piirtää pois, että jos menee siihen ympyrään, niin tulee hälytys. On ne silti sinne menneet ja hälytys

113 Rise 2023c.

on tullut, ja on sitten päästy puuttumaan siihen, että mitä siellä teit ja pitänyt poliisilta apua pyytää. (Haastattelu 3.)

Liikkumisalueiden lisäksi koevapauslain 14 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaan valvotun koevapauden ajaksi voidaan määrätä rajoituksia ”rikoskumppanin tai muun nimetyn henkilön tapaamista koskevista rajoituksista”. Sähköisen valvonnan järjestelmään voidaan määrätä rajoituksia esimerkiksi moottoripyöräkerhon kerhotilan tai nuorisojengin tapaamispaikkojen kohdalla. Käytännössä yksittäisten henkilöiden tapaamisen valvonta valvotun koevapauden aikana on kuitenkin vaikeaa, ellei mahdotonta, mikäli molemmat henkilöt eivät ole sähköisen valvonnan piirissä:

Vaikka pystytään katsomaan, että valvottava liikkuu tuolla kaupungilla nyt, mutta eihän me tiedetä vaikka he jotain rikoskumppania tapaisi tuolla torilla, että eihän sitä pysty, jos ei satuta just sillä sekunnilla olemaan siinä samaan aikaan paikalla. [...] Sillä tavalla se on mahdollista, jos tämä meidän valvottava ja tämä hänen rikoskumppani, jos kummallakin on ne valvontalaitteet, niin sitten se on mahdollista, että kummatkin on sähköisesti valvottuja. Mutta jos vaan toisella on valvontalaitteet, niin sitten sitä ei pysty valvomaan. (Tukipartiohaastattelu 2.)

Sähköisen valvonnan hälytykset tulevat tiedoksi Rikosseuraamuslaitoksen keskusvalvomoon, kyseiseen vankilaan ja tukipartioille. Hälytyksiin reagoidaan soittamalla valvottavalle, koska kyse voi olla teknisestä ongelmasta tai inhimillisestä virheestä, kuten esimerkiksi paikannuspuhelimien unohtamisesta kotiin. Jos hälytys tapahtuu virka-ajan ulkopuolella eikä vankila tavoita valvottavaa, tukipartio selvittää asiaa seuraavana päivänä. Poliisi voi tehdä etsintäkuulutuksen vasta sen jälkeen, kun vankila on varmistanut, että valvottava on rikkonut valvotun koevapauden ehtoja.

6.2.3 Valvontatapaamiset ja muu yhteydenpito

Koevapauslain 7 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on pidettävä riittävästi yhteyttä valvottavaan ja paikkaan, jossa hän osallistuu määrättyyn toimintaan. Yhteydenpito valvotun koevapauden aikana koostuu vastuuhenkilön ja valvottavan välisistä säännöllisistä valvontatapaamisista, tukipartioiden valvontakäynneistä (seuraava luku 6.2.4), valvottavan sovittuun aikaan tekemistä valvontasoihtoista vankilaan ja muusta yhteydenpidosta valvottavan ja toimintapaikkojen kanssa. Valvontatapaamisten ja muun yhteydenpidon tiheys ja toteutustapa määritellään yksilöllisen kokonaisarvion perusteella rangaistusajan suunnitelmaan ja viikkoaikatauluun. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjassa ei määritellä tarkemmin valvontatapaamisten

järjestämistä, mutta vähimmäistaso on yksi valvontakäynti viikossa ja kaksi valvontatapaamista kuukaudessa. ”Valvonnan taso voi vaihdella muuttuvan tarpeen ja/tai riskin mukaisesti valvotun koevapauden aikana.”¹¹⁴

Valvontatapaamisten tarkoituksena on kartoittaa valvottavan tilannetta, valvotun koevapauden sujumista ja mahdollisia uusia tukitarpeita sekä hoitaa muita käytännön asioita, kuten päivittää valvotun koevapauden viikkoaikataulua. Tapaamisissa voidaan myös käsitellä muutosprosessia kohti rikoksetonta elämää, mutta haastattelujen perusteella niissä usein autetaan valvottavaa käytännön asioissa, kuten opiskelu- ja työpaikkojen hakemisessa ja sosiaaliturvajärjestelmän asioinnissa. Lisäksi valvontatapaamiset mahdollistavat ”psykososiaalista tukea”, kuten yksi haastateltava kertoi (Haastattelu 3). Valvontatapaamisten sisältö vaihtelee vangin tilanteen mukaan.

Ne, joilla ei ole mitään elämänhallinnallisia tai muita ongelmia, niin he yleensä käyvät [vankilassa] vaan [päihde]seuloissa ja lähtevät pois, eikä heitä ole tarvettakaan nähdä, kun heillä on kaikki hyvin. Sitten on erikseen ne, jotka tarvitsevat ehkä enemmän sitä tukea ja perään katsomista, niin heitä sitten yleensä parin sanan verran jututetaan, että miltä tuntuu ja miten siellä koevapaudessa on mennyt. Sitten jos sieltä rupeaakin tulemaan semmoista puhetta, että ahdistaa tai tuntuu siltä, että seinät kaatuvat päälle, niin sitten mietitään sitä, että olisiko jotain lisätukea sinne koevapauteen mahdollista järjestää. (Haastattelu 16.)

Valvontatapaamisten toteuttaminen määritetään valvotun koevapauden valmistelun yhteydessä ja kirjataan rangaistusajan suunnitelmaan. Valvotun koevapauden edetessä valvontatapaamisia voidaan pitää esimerkiksi kerran kuukaudessa, jos koevapaus on sujunut ongelmitta eikä tiedossa ole erityisiä riskitekijöitä. Valvontatapaamisten sisältö kevenee valvotun koevapauden edetessä, sillä tavoitteena on että tuki- ja ohjaustoiminta siirtyisi kunnan sosiaalipalveluiden vastuulle koevapauden aikana:

Siinä vaiheessa, kun vanki on siinä valvotussa koevapaudessa, niin meidän roolin pitää tietyllä tavalla alkaa olla semmoinen, että me astumme taka-alalle siitä vangin kuntoutuksellisesta työstä. Totta kai ohjaajan tehtävä on tukea vankia siinä valvotussa koevapaudessa, mutta ideaalisti, mä ajattelen näin, että jos vanki on semmoinen, että hän tarvitsee paljon tukea valvotun koevapauden aikana, niin se on viesti meille siitä, että hänelle pitäisi olla enemmän tukitoimia siellä siviilissä eikä niinkään siellä vankilassa. (Haastattelu 4.)

114 Rise 2016, s. 6.

Haastattelujen perusteella valvontatapaamisten toteutustavat vaihtelevat riippuen vankiloista ja maantieteellisistä erityispiirteistä. Etelä-Suomessa ja muilla suurempien kaupunkien hyvien kulkuyhteyksien alueilla valvontatapaamiset järjestetään yleensä vankilassa joka toinen viikko:

Pääsääntöisesti viikoittain olen puhelimitse yhteydessä heihin, joka toinen viikko tapaan, joka viikkohan he tuolla käy kuitenkin [päihde]seuloissa. Ne tapaamiset, ehkä keskustellaan siitä, että miten on mennyt ja miltä on tuntunut ja onko ollut jotain sellaisia asioita, mistä itse on yllätynyt tai tunteita sellaisia, että onko vastannut odotuksia. Mitä se sitten onkaan, kun siellä kotona nyt yksin on. Se on ehkä sellaista, että jos tarvitsee apua vielä jossain Kela-asioissa tai asuntoon liittyvissä jutuissa, niin toki niissä autetaan. (Haastattelu 2.)

Haja-asutusalueilla valvontatapaamisia ei sen sijaan välttämättä järjestetä lainkaan vankilassa, vaan kaikki asiointi toteutetaan lähtökohtaisesti siviilissä tai puhelimitse. Valvontatapaamiset voidaan suorittaa myös etäyhteydellä tai tuki- ja ohjaustoiminnasta vastaavat pääasiassa tukipartiot ja apuvalvojat. Valvotun koevapauden täytäntöönpanoon liittyviä tukitehtäviä voidaan antaa myös Rikosseuraamuslaitoksen muun virkamiehen tehtäväksi, tai vankilan vastuuhenkilön avuksi voidaan nimetä apuvalvoja, jolla on soveltuva rikosseuraamusalan, sosiaalialan, terveysalan tai kasvatusalan koulutus.¹¹⁵ Lisäksi vastuuhenkilö voi tavata valvottavaa hänen asuinpaikkakunnallaan. Valvotun koevapauden vastuuhenkilön tehtävät voivat koevapauden aikana painottua poikkeuslupien päättämiseen ja muihin hallinnollisiin tehtäviin, eikä hän enää tapaa valvottavaansa kasvokkain, mikäli erityistä tarvetta ei ilmene:

Minähän en [tapaa valvottavaa], että se on sitten tukipartio, mikä heitä valvoo. Kontrollikäyntejä tekevät ja sitten on mahdollista, että heillä on jo se oma sosiaaliohjaaja siellä siviilissä, mikä on hankittu. Se mikä minun tehtävä on, että kun tulee kyse tietyistä ehdoista, että voiko hän käydä vaikka päivän kahden lomareissulla tai että olisi työpäivä jossain toisella paikkakunnalla. Minun tehtävä liittyy sitten näihin arvioida, että voiko tehdä joustoja joissain tapauksissa ja muuta. (Haastattelu 8.)

Vaikka valvontasoitot monissa vankiloissa ovat lyhyitä ilmoittautumisia vartijoille, kyseisessä vankilassa ”valvontasoitto on yleensä semmoinen, että kun on tuttu kaveri, joka soittaa niin siinä sitten haastellaan vähän pitempi tovi, ja saatetaan kysellä puolin ja toisin kuulumisia. Ihan riippuu, että mikä on sen kaverin tilanne ja onko juttutuulella.” (Haastattelu 8.) Tarvittaessa on

¹¹⁵ Rise 2016 s. 38–39.

mahdollista käyttää myös apuvalvojia tai järjestää valvontatapaamisia yhdyskuntaseuraamustoimistossa esimerkiksi haja-asutusalueilla tai valvottavan suorittaessa koevapautta toisella paikkakunnalla kaukana vankilasta:

Elikkä yhdyskuntaseuraamustoimistosta rikosseuraamustyöntekijä tulee kuvioihin sitten siinä tapauksessa, ja hänelle kalenteroidaan sitten tapaamiset sinne yhdyskuntaseuraamustoimistoon tämän valvojan kanssa. Se valvonta voi päättyä ihan siihen koevapauteen, jos häntä ei muuten määrätä [ehdonalaisen vapauden] valvontaan sitten. Se on semmoinen tukitoimi, ja silloin se aikataulutetaan tuonne etukäteen kalenteriin. Sovitaan siitä rikosseuraamustyöntekijän kanssa, että tämä henkilö tulee silloin ja silloin tapaamaan sua sinne ja sinne. Taikka sitten sovitaan, että he tapaavat vaikka Kelan toimistossa, jolloin on hoidettavia asioita. (Haastattelu 9.)

Haja-asutusalueilla tuki- ja ohjaustoiminta on usein pitkälti tukipartion vastuulla johtuen pitkistä etäisyyksistä ja julkisten liikenneyhteyksien puutteesta, minkä takia valvottavan on käytännössä mahdoton saapua vankilalle tapaamiseen ilman autoa. Näillä alueilla tukipartiot pyrkivät tapaamaan valvottavan vankilassa ennen valvotun koevapauden alkamista. Tukipartio-ohjaajat keskustelevat valvontakäyntien yhteydessä valvottavan kuulumisista ja elämäntilanteesta, ja tarvittaessa ottavat yhteyttä vankilan vastuuhenkilöön, mikäli heidän arvionsa mukaan valvottava saattaisi tarvita enemmän ohjausta tai tukea esimerkiksi elämänhallintaan tai päihteettömyyteen. Haastateltu tukipartio-ohjaaja kertoikin, että valvontakäynnit voivat kestää alueella jopa muutaman tunnin, ja keskusteluja käydään rangaistusajan suunnitelmassa asetettujen tavoitteiden pohjalta:

Kyllähän se meidän työskentely tietysti keskittyy niihin arkisiin asioihin, että ne voi olla koulutukseen liittyviä, työhön liittyviä, perheeseen liittyviä, vaikka päihteisiin liittyviä, rikoksiin liittyviä [keskusteluja]. [...] Tai sitten voi olla näitä, että mulla on tällaisia Kela-asioita, että osaatteko sanoa, että pystynkö hakemaan Kelalta tällaiseen ja tällaiseen asiaan vaikka jotain tukea. [...] Niin sitten niitä pyritään yhdessä mietiskelemään ja näin, että jos löytyisi joku ratkaisu, tai ainakin sitten jos ei löydetä mitään ratkaisua, niin ohjaa sitten oikealle taholle jatkoselvittämään niitä juttuja. (Tukipartiohaastattelu 2.)

Valvontatapaamiset voidaan toteuttaa etäyhteydellä tai toisessa lähellä sijaitsevassa vankilassa, jos valvottavan asuinpaikka on huomattavan kaukana valvotun koevapauden valmistelleesta vankilasta. Haastateltujen tukipartio-ohjaajien mukaan valvontatapaamisia hoidetaan myös etäyhteyksillä joissain suljetuissa vankiloissa Etelä-Suomessa. Valvontatapaamiset

voidaan tilanteesta riippuen järjestää vankilalla, siviilissä tai etätapaamisena toisessa vankilassa tai yhdyskuntaseuraamustoimistossa.

Valvontatapaaminen voi olla ihan siis livenä, että tietysti pyydetään, että tulee täällä vankilassa käymään tai me voidaan käydä siellä työpaikalla tai jotain tällaista, ja sitten on tietysti, jos menee oikein kauas, että ei ole enää tavallaan järkeä pyytää tänne tai lähtee täältä sinne, niin sitten meillä on tietysti etätapaamisia ja voidaan pyytää, että [valvottava] menee vaikka lähimmällä vankilalla tai yhdyskuntaseuraamustoimistossa käymään, ja otetaan sieltä työntekijän kanssa etätapaaminen. Mutta siis kolmen neljän viikon välein pitää olla se valvontatapaaminen, ja sen lisäksi on tietysti puhelimitse ja sähköpostitse yhteydenottoja. Kyllä mä ihan joka viikko olen kyllä ainakin kerran jokaiseen yhteydessä jonkun asian vuoksi, ihan tavallaan pakostakin, että selvitetään jotain tai sovitaan jotain. (Haastattelu 18.)

Eroavaisuudet valvontatapaamisten toteutustavoissa vaikuttaisivat johtuvan pitkälti maantieteellisistä tekijöistä, joskin eri vankiloissa vaikuttaisi olevan myös erilaisia toimintamalleja. Vankilassa tapahtuvia tapaamisia ei myöskään aina pidetty parhaana tapaamismuotona valvotun koevapauden tarkoitusta ajatellen. Valvontatapaamisten toteuttaminen osana valvottavan arkea mahdollistaa yksityiskohtaisempien havaintojen tekemisen vangin elämäntilanteesta ja tukitoiminnan nivoutumisen paremmin vangin elämään:

Käydään siellä missä ne asuvat, eli siellä oleskelupaikkakunnalla. Kun valvotussa koevapaudessa oleva ihminen on siellä koevapaudessa, niin emme me häntä pyydä sieltä takaisin vankilaan sen takia, että me haluaisimme vain nähdä hänet ja jutella. Vaan hänellehän pyritään luomaan se arkirytmi ja rutiinit sinne arkeen semmoiset, mitkä kantavat tuomion jälkeen. (Haastattelu 11.)

Myös haastatellut tukipartio-ohjaajat korostivat, että valvottavan tapaaminen siviilissä mahdollistaa avoimemman keskustelun verrattuna vankilaympäristöön. Toisaalta valvotun koevapauden aikana jatkuva työskentely mahdollistaa pitkäjänteisemmän työskentelyn saman työntekijän kanssa:

Se on hyvä puoli ainakin, että me tapaamme niitä omia vankejamme silloin koevapauden aikana. Kun mä tiedän, että muissa taloissa on voitu tehdä niin, että ne tapaamiset hoitaakin jotkut ihan muut ihmiset kuin se työntekijä, joka sen koevapauden on valmistellut. Musta se on merkittävä asia nyky-yhteiskunnassa, että kun näillä ihmisillä on jo järjestään ollut 50 työntekijää elämän varrella, että yritettäisiin mieluummin saattaen vaihtaa, että olisi pitkään sama. Sitten se on helpompi ehkä se vankituntemus ja se ennalta ehkäisee niitä ongelmia,

kuin se, että aina joka vaiheen tekee eri tyyppi. Eihän ne ihmiset jaksu semmoista. (Haastattelu 3.)

Haastateltavat kertoivat pitävänsä valvottuun koevapauteen sijoitettuihin säännöllistä yhteyttä puhelimitse, ja valvottavat saattavat myös itse soittaa vastuuhenkilölle. Vankilan vastuuhenkilöt pitävät myös yhteyttä toimintapaikkoihin, jotka myös osallistuvat koevapauden valvontaan seuraamalla valvottavien osallistumista toimintaan: ”Toimintavelvoitepaikathan ilmoittavat meille, jos vanki ei saavu sovitusti sinne, että jättää tulematta tai ei ole ilmoittanut, tai käyttäytyy jotenkin muuten oudosti siellä” (Haastattelu 18). Haastatteluissa tuli myös ilmi, että vankiloissa on rajalliset mahdollisuudet seurata seksuaalirikollisten lääkehoitoa koevapauden aikana:

Mehän emme pysty mitenkään myöskään vahtimaan sitä, että syökö se vanki sitten ne lääkkeitä. Se on vähän semmoinen outo kohta siellä. Emme voi varmistaa sitä, että miten hän sitoutuu siihen hoitoon. Toki sen verran voidaan valvoa, että jos hänellä on sovittu käynnit jossain psykiatrian poliklinikalla tai jotain muuta vastaavaa, niin voidaan katsoa, että hän paikantuu sinne. Ja oletettavasti sieltä myös ilmoiteltaisiin, jos hän ei kävisi käynneillensä. En mä tiedä valvooko hekään sitä lääkkeiden syömistä, että miten se sitten menee. (Haastattelu 16.)

Koevapauslain 20 §:n mukaan lääkehoitoon sitoutuneen valvottuun koevapauteen sijoitetun henkilön voidaan velvoittaa antamaan virtsa- tai verinäyte lääkityksen käytön valvomiseksi. Lisäksi lain 35 §:n mukaan lääkehoidosta vastaavalla lääkärillä on tiedonantovelvollisuus Rikosseuraamuslaitokselle koevapauteen sijoitetun lääkehoidosta salassapitovelvollisuuden estämättä. Haastattelujen perusteella seksuaalirikoksista tuomittuja on kuitenkin vain vähän valvotussa koevapaudessa. Sähköisestä valvonnasta ja tukipartioiden valvontakäynneistä huolimatta kattavaa koevapauteen sijoitettujen toiminnan kokoaikaista valvontaa on käytännössä mahdotonta toteuttaa.

6.2.4 Tukipartioiden valvontakäynnit

Valvotun koevapauden aikana pääasiassa valvottavan asuntoon ja toimintapaikkoihin suoritettavista valvontakäynneistä vastaavat yhdyskuntaseuramustoimistojen yhteydessä toimivat tukipartiot, joilla on maakuntakohtaiset alueelliset vastuualueet. Pienemmillä paikkakunnilla tukipartio-ohjaajia on kaksi tai kolme, Uudenmaan tukipartioissa työskentelee kymmenen ohjaajaa

johtuen suuremmasta valvottavien määrästä.¹¹⁶ Valvotun koevapauden valvonta on keskeisin tukipartioiden tehtävä, mutta ne vastaavat myös valvontarangaistuksen valvontakäynneistä ja tehostetun matkustuskiellon ja tehostetun lähestymiskiellon teknisten laitteiden asentamisesta. Vaikka joillain alueilla tukipartiot saattavat tavata valvottavia vankilassa jo ennen koevapauden alkamista, useimmiten vankilan vastuuhenkilöt ovat yhteydessä tukipartioihin tulevista valvottavista:

Kyllä itsekkin pyrkii just, että kun on se vankituntemus, niin aina laitetaan sähköposti tukipartiolle, että minkälainen tyyppi sieltä on tulossa, ja mitä riskejä mun mielestä häneen liittyy, niin aika hyvin ainakin, että sanotaan nämä tukipartiot, mitä itse tässä paljon käyttää, niin ottaa kiinni niistä, ja on yhteydessä ja muuta. (Haastattelu 19.)

Tukipartiot tekevät valvontakäyntejä keskimäärin kerran viikossa valvotun koevapauden aikana. Valvontakäyntejä voidaan tehdä useammin varsinkin valvotun koevapauden alkuvaiheessa, esimerkiksi jos valvottavalla on ollut vakavia päihdeongelmia tai muutoin rangaistusajan suunnitelmassa on arvioitu tarpeelliseksi intensiivisempi valvonta. Vankilat saattavat erikseen pyytää tukipartioita suorittamaan valvontakäyntejä, jos vankilassa on epäily valvottavan päihteiden käytöstä tai hän ei ole soittanut valvontasoihtoa. ”Niin sitten saatetaan ottaa yhteyttä tukipartioon ja pyytää, että käyttekö katsomassa, että missä se on ja missä kunnossa, kun ei saada yhteyttä” (Haastattelu 16). Tukipartiot tarkastavat heille tulleet ilmoitukset ja muut tehtävät työnvuoronsa aluksi. Valvontakäynnille lähtiessään tukipartiot seuraavat valvottavan paikannustietoja ja soittavat yleensä valvottavalle hieman ennen saapumistaan. Yksi tukipartio-ohjaaja kertoi heidän työpäivästään:

Lähdetään ajelemaan, yleensä sen mukaan sitten katsotaan, että missä kukin on ja jos vaikka ajattelee tota etelän suuntaa, niin välimatkat on aina välillä useampia kymmeniä kilometrejä niin keretään sillä tavalla katsoo ensiksi toimistolla, että onko ensinnäkin kaikki kotona, ei ole kukaan reissussa ja sitten jos näyttää siltä että kaikki on siellä päin missä pitäisi olla, niin sitten vaan matkan aikana katsotaan että on kotona ja soitellaan lähempänä. (Tukipartiohaastattelu 1.)

Valvontakäynnit tehdään ennalta ilmoittamatta useimmiten valvottavan kotona, mutta ne voidaan suorittaa myös esimerkiksi toimintapaikassa tai

¹¹⁶ Tukipartio-ohjaajilla on usein rikosseuraamusalan vartijan koulutus tai sosionomin koulutus, ja monet heistä ovat työskennelleet aikaisemmin vankiloissa.

”sen mukaan, missä se meidän valvottava on liikenteessä ja mitä saadaan sovittua tapaamispaikaksi” (Tukipartiohaastattelu 2). Valvontakäyntien yhteydessä käytävät keskustelut ja suoritettava päihdetestaus voidaan toteuttaa myös ulkona tai tukipartion pakettiautossa. Valvontakäyntien suunnitteluun vaikuttaa maantieteellisten seikkojen lisäksi edellisten tapaamisten ajankohta:

Yleensä vähän katsotaan, että koska me ollaan viimeksi tavattu. Sitten katsotaan, että koska se on käynyt vankilassa valvontatapaamisella. Niissäkin on hirveästi eroja, että miten vankilat haluaa tavata, toiset tapaa tosi harvoin ja toiset tapaa säännöllisesti, että vanki joutuu käymään vankilalla valvontakäynneillä. Katsotaan vähän sitä, että milloin se on käynyt. Ja sitten, että mikä sen päiväohjelma on sinä päivänä, että miten se käytännössä onnistuu. Sitten me lähdetään ajamaan sinne päin missä se on, ja sitten kun me ollaan melkein pihassa, niin sitten me soitetaan, että ei kauheasti etukäteen. Että se olisi tietyllä tapaa vähän yllätyksellinen se tulo. Ja toisinaan mennään asuntoon sisään ja toisinaan sitten tavataan ulkona autossa. Tai tietysti jos me meinataan ottaa häneltä virtsatesti, niin sittenhän me mennään sisään. (Tukipartiohaastattelu 3.)

Muiden tehtävien lisäksi tukipartioiden suunniteltu päiväaikataulu voi muuttua valvontakäyntien venyessä esimerkiksi päihdetestauksen takia tai jos valvottava joudutaan viemään vankilaan positiivisen päihdetuloksen takia. Valvottavien määrät voivat myös vaihdella alueella vuoden aikana huomattavasti, jolloin kiireisimpinä jaksoina valvontakäyntejä ei ole mahdollista tehdä yhtä usein. Tukipartiot pyrkivät vaihtelemaan valvontakäyntien aikaa, jotta valvonta olisi vaikeammin ennakoitavissa:

...onko heitä tavattu viimeksi aamuvuorossa vai iltavuorossa, onko heitä tavattu arkena vai viikonloppuna, niin pyritään vähän rikkomaan sitä rytmiä, eli jos ollaan käyty edellisen viikon tiistaina niin ei mennä sitten taas viikon päästä tiistaina uudestaan, vaan mennään joku toinen päivä. Ja jos on käyty edellisellä kerralla aamuvuorossa, niin pyritään käymään seuraavan kerran iltavuorossa ja tapaamaan kotona. Tai sitten jos on käyty arkena, niin katsotaan, että tuo olisi hyvä käydä seuraavan kerran viikonloppuna. Rikotaan sitä, että siinä ei ole semmoista minkäänlaista säännönmukaisuutta, että milloin tullaan käymään, että siinä on se tietynlainen ennalta-arvaamattomuus siinä meidän valvontakäynnissä. (Tukipartiohaastattelu 2.)

Tukipartioiden tehtävät valvotussa koevapaudessa vaihtelevat osin alueittain. Tukipartiot vastaavat valvotun koevapauden ohjaus- ja tukitoiminnasta etenkin Itä- ja Pohjois-Suomen haja-asutusalueilla, ja he usein myös tarkistavat valvotun koevapauden suorittamiseen tarkoitettun asunnon ja

ottavat suostumukset täysi-ikäisiltä samassa asunnossa olevilta henkilöiltä. Valvontakäyntien sisältö vaihtelee valvottavan tukemisesta ja avustamisesta käytännön asioiden hoitamisessa lyhyempiin ja vapaamuotoisiin keskusteluihin henkilön tilanteesta riippuen:

Tosi paljon vaihtelee, että saattaa olla viidestä minuutista useampaan tuntiin. Jos on henkilö, joka ei ehkä muutenkaan ole kova puhumaan ja ei ole sillä tavalla mitään ongelmia ja on aina hoitanut asiansa sillä tavalla, että ei ole tarvinnut meidän apua ja selviytyy siitä arjesta, niin yleensä semmoisen luona ei mene kovin kauaa. Käydään lähinnä kysymässä, että miten menee, onko mitään herännyt tai oletko käynyt toimintavelvoitteissa tai onko suunnitelmia tai jotakin tällaisia perusjuttuja. Joidenkin kohdalla kun alat puhumaan jostakin, niin sitä tulee sitä juttua ja sitä tulee tulee ja sitten siinä saattaa helpostikin se tunti vierähtää ihan huomaamatta. (Tukipartiohaastattelu 1.)

Uudellamaalla valvotun koevapauden ohjaus- ja tukityö on vankiloiden vastuulla, jolloin tukipartiokäynnit ovat lyhyempiä ja kestävät yleensä alle puoli tuntia. Siinä missä Pohjois- ja Itä-Suomessa valvontakäyntejä ehditään tehdä keskimäärin muutama päivässä, pääkaupunkiseudulla on mahdollista suorittaa jopa 15 valvontakäyntiä saman päivän aikana. Uudellamaalla tukipartio-ohjaajien vastuulla olevat valvottavat on jaettu vankiloittain, eivätkä tukipartiot näin ollen tee valvontakäyntejä keskitetysti. Joillakin alueilla voi esimerkiksi olla useita valvottavia henkilöä, jotka saattavat tuntea toisensa ja viestiä keskenään:

Monesti [valvottavat] keskustelee keskenään, varsinkin ketkä on samasta vankilasta ja jossain vaiheessa niillä oli ihan Whatsapp-ryhmiä, niin jos me hoidettaisiin aina sillä tavalla, että me ajetaan vaikka [tietty alue] kerralla, niin nehän laittaa toisilleen viestejä, että sieltä on muuten tukipartio tulossa. Niin tavallaan senkin takia me ei tehdä sitten sitä, että me nähdään samaa aluetta aina, koska sitten ne myös tietäisi, että ok nyt ne on tulossa. Tavallaan siitä poistuu silloin se yllätyksellisyys. (Tukipartiohaastattelu 4.)

Laajat maantieteelliset alueet ja pitkät etäisyydet asettavat käytännön haasteita valvontakäyntien järjestämiselle. Esimerkiksi Lapissa tukipartioiden päivittäiset ajomatkat voivat olla usein jopa 600 kilometriä.¹¹⁷ Tukipartiot pyrkivät yhdistämään useampia valvontakäyntejä samalta alueelta yhdelle päivälle tai jopa yöpyvät tarvittaessa ja jatkavat valvontakäyntejä seuraavana päivänä. Kuitenkin tukipartioiden liukuva virastotyöaika aiheuttaa

117 Rise 2021.

haasteita valvontakäyntien organisoimisessa laajoilla alueilla, eikä kaikkia kauempana olevia valvottavia ole mahdollista tavata saman päivän aikana:

Jos ollaan tuolla jossain maakunnan peränurkassa ja katsotaan että meillä loppuu työvuoro tuossa parin tunnin päästä ja meillä menee melkein se pari tuntia, kun me ajellaan tuonne takaisin toimistolle, niin sitten voi olla että pitää vähän ruveta, että sori, että meidän pitää ruveta tästä nyt lähtemään tuonne toimistolle päin, että me ehditään työvuoro lopettaa työvuoron puitteissa. [...] Mutta sitten jos se työvuoro on silleen, että katsotaan että nyt on tämä aika niin kortilla, että nyt tästä ehtii yhden tai kaksi käymään ja toiset yksi ja kaksi jää vielä käymättä täällä näin, että pitääpä palata toisena päivänä uudestaan. Niin se asettaa omat haasteensa kyllä sille työlle, että siihen liikkumiseen menee sitä aikaa kuitenkin niin paljon. (Tukipartiohaastattelu 2.)

Haastateltavan mukaan joustavammat työajat mahdollistaisivat tehokkaamman valvontakäyntien organisoinnin. Haastatteluissa tuli myös esille se, että sairastapauksissa tukipartiokäyntejä ei ole aina mahdollista tehdä lainkaan pienemmissä yksiköissä, koska valvontakäynnit tulee aina suorittaa työparin kanssa turvallisuussyistä. Myöskään loma-aikana valvontakäyntejä ei välttämättä tehdä lainkaan. Yhden haastateltavan mukaan kolme tukipartio-ohjaajaa yksikössä ei mahdollista tehokasta työskentelyä, vaikkakin yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijä voi toimia työparina työtilanteen salliessa tai he voivat tehdä muita tehtäviä. Tukipartioiden työaikojen lisäksi heidän toiminta-alueensa rajaaminen tiettyyn maakuntaan aiheuttaa haasteita valvontakäyntien suorittamiseen:

Ei tavoita niitä vankeja, koska niillä on vaikka eri kunnassa [toimintavelvollisuuteen kuuluvaa toimintaa] ja nämä kuntarajat on semmoiset, mitkä on tiukat, että me ei voida tavata esimerkiksi vankia [läheisessä kaupungissa], koska se on [toisen maakunnan] alueella. Vaikka se on meidän vanki, niin me ei saada mennä. Niin tässä tulee tämmöisiä. (Tukipartiohaastattelu 3.)

Tukipartio-ohjaajien mukaan valvottavat suhtautuvat valvontakäynteihin pääsääntöisesti asiallisesti ja ymmärtävät valvottuun koevapauteen sisältyvät velvollisuudet. Kaikille valvottuun koevapauteen sijoitetuille tukipartioiden toiminta ei kuitenkaan ole aina täysin selvää ja jotkut saattavat esimerkiksi luulla tukipartioiden olevan poliiseja. Uhkaavia tilanteita esiintyy kuitenkin harvoin, ja voimakeinojen käyttöön joudutaan turvautumaan sitäkin harvemmin. Yleensä nämä tilanteet liittyvät henkilön päihitteiden käyttöön ja sitä seuraavaan siirtoon vankilaan. Yhden haastattelun mukaan valvottavien sijaan heidän koiransa aiheuttavat haasteita, joskin näissäkin tilanteissa on selvitty puhumalla. Haastateltavien mukaan

valvontakäynteihin liittyy arvaamattomuutta johtuen tuomittujen lisääntyneestä huume- ja lääkeaineiden käytöstä ja mielenterveysongelmista. Turvallisuussyistä tukipartiot soittavat lyhyellä varoitusajalla valvottaville eivätkä mene suoraan asuntoon:

Mun mielestä [yhdeällä] alueella he pyrkivät enemmän tämmöiseen yllätyksellisyysyteen, että he menevät vaikka [valvottavan] kotiin, niin he menee oven taakse ja koputtaa että täällä on tukipartio morjesta. Ja me taas hoidetaan se soitolla etukäteen. Ja sitten me ollaan myös mietitty, että koska täällä on niin paljon myös kaikkea ongelmajuttuja niin se, että se on myös työturvallisuuskysymys. [...] Me ei lähdetä ehdoin tahdoin sinne oven taakse yllättää, mikä voisi kärjistä tilanteen versus se, että annetaan sille mahdollisuus, että hän voi tulla rauhassa siihen ulos eikä mennä sinne kämppään häsläämään. (Tukipartiohaastattelu 4.)

Valvontakäynnit suoritetaan siviilivaatteissa ja aiheetonta huomiota herättämättä. Haastateltavien mukaan valvontakäynnit suoritetaan joustavasti siten, että valvottavaa voidaan tavata asunnon ulkopuolella tai tukipartion ajoneuvossa, jos esimerkiksi valvottavalla on lapsia tai muita henkilöitä vierailulla. Valvontakäyntiä voidaan lykätä poikkeustapauksissa, jos valvottava on esimerkiksi tapaamassa toista henkilöä tai suorittamassa koetta opiskelupaikassa, eikä ole syytä epäillä päihtymystä tai muita rikkomuksia. Haastatellut tukipartio-ohjaajat, joilla oli aikaisempaa työkokemusta vankiloissa, korostivat, kuinka valvottavat puhuvat avoimemmin asioistaan siviiliympäristössä verrattuna vankilassa oleviin vankeihin. Huolimatta valvontaan painottuneesta tehtäväkuvasta, tukipartio-ohjaajat pitivät ohjaus- ja tuki-toimintaa ja luottamuksellisen suhteen rakentamista valvottaviin tärkeänä osana työtä.

6.2.5 Päihdeettömyyden valvonta

Valvotun koevapauden aikana päihdetestausta suoritetaan sekä vankilakäyntien että tukipartion tekemien valvontakäyntien yhteydessä. Valvottuun koevapauteen sijoitettu ei saa koevapauden aikana käyttää alkoholia, huumausaineita, päihdyttäviä lääkeaineita tai dopingaineita.¹¹⁸ Valvottuun koevapauteen sijoitettu on koevapauslain 19 §:n mukaisesti velvollinen

118 Dopingaineiden (mm. synteettiset anaboliset steroidit, testosteroni ja kasvuhormonit) käyttö on kiellettyä vankiloissa, minkä takia vastaava kielto koskee myös valvotun koevapauden aikaa. Muiden valvontaseuraamusten kohdalla dopingaineiden käyttöä ei ole erikseen kielletty. Lääkeaineiden väärinkäyttöön kuuluu esimerkiksi tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriön hoitoon käytettävien synteettisen amfetamiinijohdannaisien lääkkeiden käyttö vastoin lääkärin määräyksiä. Ks. Rise 2016.

suorittamaan päihdetestin, ellei päihtymystila ole ulkoisista merkeistä päätellen niin ilmeinen, ettei koetta tarvita eikä vanki sitä itse vaadi. Päihdetestauksen intensiivisyyttä määritellään jo valvotun koevapauden valmisteluvaiheessa.

Ja sitten jos on määritelty vaikka, että on riski siihen päihteiden käyttöön tai katsotaan että se päihdehistoria on semmoinen, mikä voisi vaatia ainakin aluksi vähän tiheämpää valvontaa, niin sitten voi olla semmoisia tapauksia, että on määritelty vaikka siihen alkuun valmisteluvaiheessa, että käykää ensimmäisen kuukauden aikana vaikka kaksi kertaa viikossa valvomassa, että voisi olla ihan perusteltua seuralla vähän sitä, että miten lähtee se arkielämä sujumaan ja vaikka just tämän päihteiden käytön näkökulmasta, että pyritään niillä meidän käynneillä osaltaan myös tukemaan sitä päihteettömyyttä. (Tukipartiohaastattelu 2.)

Tukipartioiden mukaan päihdetestaus vaihtelee riippuen henkilön taustasta ja aikaisemmasta toiminnasta sekä siitä, kuinka usein hän käy valvontatapaamisissa vankilassa ja onko päihdetestaus henkilön kohdalla pääasiassa tukipartion vastuulla. Esimerkiksi Etelä-Suomessa ”virtsatetit kohdennetaan tietysti enemmän totta kai niihin, ketkä on kaukovankiloista, ketkä ei käy niillä valvontatapaamisilla vankilassa tasaisesti” (Tukipartiohaastattelu 4). Vankilat saattavat esittää pyyntöjä yksittäisten koevapauteen sijoitettujen päihdetestauksesta suoraan tukipartioille. Tukipartiot tekevät yksilökohtaista arviointia päihdetestauksen tarpeesta vankilan tietojen ja omien havaintojensa perusteella.

Me vähän katsotaan tietenkin sitä, kenellä on vähän korkeampi riski. Totta kai kun me nähdään näitä ihmisiä, niin sitten meilläkin tulee aika nopeasti semmoinen, että kuka on mahdollisesti semmoinen käyttäjä tai näin, niin sitten se totta kai semmoista vähän enemmän katsotaan, että olisi säännöllisen epä-säännöllistä se testaaminen. [...] Vankila lähettää meille välillä sähköpostia, että tässä olisi nämä vangit, että näiltä pitäisi tämän kuun aikana ottaa virtsatesti. (Tukipartiohaastattelu 3.)

Tukipartiot suorittavat pääsääntöisesti puhalluskokeen valvontakäynneillä, huumausaineiden ja muiden kuin alkoholin testaamiseen tarkoitettujen sylki- ja virtsatestien käyttö on enemmän harkinnanvaraista. Päihdetestaus painottuu arvioituihin riskiryhmiin, joilla on pitkäaikaisia päihdeongelmia. Esimerkiksi jos henkilöllä ei ole vakavaa päihdehistoriaa ja hän on hoitanut veloitteensa moitteettomasti, päihdetestausta ei tehdä joka valvontakäynnin yhteydessä. Valvontakäynneillä toimintapaikoissa tai tapaamisissa julkisella paikalla puhallustesti suoritetaan tukipartion ajoneuvossa tai

muutoin huomiota herättämättä. Päihdetestausta pyritään myös kohdentamaan viikonloppuihin ja iltoihin:

Tietty illat ja viikonloput varsinkin, niin silloin me monesti saatetaan puhalluttaa melkein järjestäen kaikki. [...] Mutta sitten jos on matalan riskin mies, millä ei ole minkäänlaista päihdetaustaa, niin niiltähän me otetaan vähemmän ja sitten jos on taas korkean päihderiskin tyyppisiä, niiltähän me otetaan sitten useammin, niin virtsa- kun puhallustestejä ja sekin me tehdään, kiitos niiden vankiloiden työntekijöiden kanssa tehdyn arvion perusteella, niin pystytään kohdentamaan sitä enemmän. (Tukipartiohaastattelu 4.)

Huumaus- ja muiden kiellettyjen aineiden kuin alkoholin käytön valvontaan tarkoitettuja sylki- ja virstatestejä käytetään kohdennetummin niille, joilla tiedetään olevan päihdehistoriaa ja korkeampi riski päihderikkomuksiin, joskin niitä pyritään tekemään kaikille valvotun koevapauden aikana. Sylkitemsti on nopeampi ja helppokäyttöisempi mutta myös kalliimpi testi, jonka tulokset on aina varmistettava virtsatestillä. Virtsatestin voi tehdä vain samaa sukupuolta oleva henkilö, mutta tukipartiot voivat tarvittaessa viedä valvottavan virtsatestiin vankilaan. Puhalluskokeeseen verrattuna virtsatai sylkinäytteitä otetaan joka tapauksessa vähemmän, koska ne vaativat enemmän aikaa ja resursseja. Myös vankiloissa valvotun koevapauden aikainen päihdetestaus painottuu puhallustestiin ja virtsatestien käyttäminen on harkinnanvaraista kustannussyistä:

Kyllä jokainen puhallutetaan ainakin. Virtsanäytteitä otetaan sitten tarpeen mukaan, että jos on jo tiedossa, että tämä vanki ei ole se todennäköisin päihdeidenkäyttäjä, niin sitten se puhallus riittää. Mutta sitten, jos tiedetään, että on sitä päihderippuvuutta tai muu epäily, niin otetaan aina virtsaseula myös, tai virtsanäyte. Nythän siitä on tullut ohjeistusta, että otetaan liikaa virtsanäytteitä, että se on hirveän kallista, niin sitten senkin verran joudutaan ehkä karsimaan, että enemmän lisätään niitä puhallutuksia ja sitten vähemmän niitä seuloja. (Haastattelu 16.)

Haastateltavien mukaan vankilassa otetuissa päihdetesteissä on harvoin positiivisia tuloksia, sillä valvottavat ovat testauksesta tietoisia ja siten yleensä pidättäytyvät päihdeiden käytöstä ennen käyntiä. Käytännössä valvotun koevapauden aikana ei ole mahdollista valvoa täysin päihdeettömyyttä. Vaikka tukipartiot suorittavat valvontakäyntejä vaihtelevasti eri aikoina ja viikonpäivinä, valvontakäyntejä ei yleensä ole mahdollista resurssisyistä toteuttaa useammin kuin kerran viikossa. Näin ollen valvottavat saattavat itse arvioida, että seuraava valvontakäynti ja päihdetesti on useiden päivien päästä tukipartion lähtiessä ja ”perävalojen” näkyessä:

Kollega kertoi, että he oli eräästä vangista aika varmoja, että käyttää alkoholia, mutta ne ei vaan sitten koskaan sattunut siihen. Ne oli kerran tehnyt sen niin, että ne oli käynyt illalla ja sitten ne oli käynyt aamulla. Niin naps, se oli heti vetänyt. Kyllähän he tietää sen, että jos niillä käydään keskimäärin kerran viikossa katsomassa, että sitten kun perävalot lähtee, ne tietää että tässä on viikon päivät aikaa kiskoo ihan mitä vaan. Päihdeongelma kuitenkin on lähestulkoon kaikilla. Niin en mä tiedä oikein, että onko tämä vaan semmoista silmien kiinni pistämistä tietyllä tapaa. Sitten kun oli käynyt tämä että jäi kiinni, kun [tukipartio] olikin käynyt kaksi kertaa peräkkäin. Niin sitten olikin tullut vähän pyyhkeitä, että onko ajojahti, että ei saa jahdata. (Tukipartiohaastattelu 3.)

Tukipartio-ohjaajat arvioivatkin, että päihderikkomuksesta kiinni jäämisen riski olisi huomattavasti korkeampi, jos päihdetestausta olisi mahdollista suorittaa useammin ja tehdä valvontakäyntejä esimerkiksi perättäisinä päivinä. Kuten edellä haastateltavan kertomassa esimerkissä, valvottava oli jäänyt kiinni päihderikkomuksesta seuraavana päivänä suoritettulla valvontakäynnillä, mutta yksikön esimies ei ollut pitänyt käytäntöä toivottavana. Haastateltava kertoikin pohtineensa, mikä tukipartiotyön tarkoitus oikeastaan on: ”Kun valvontahan se on, mutta halutaanko sitten kuitenkin, että se valvonta on tehokasta vai halutaanko että se on näennäistä.” Jos tukipartion suorittaman päihdetestin tulos on positiivinen tai ristiriidassa aistihavaintojen kanssa, valvottava viedään vankilaan tuloksen varmentavaa laboratorionäytettä varten.

Näyttääpä mikä tahansa positiivista, oli alkometri, sylkitesti tai virtsatesti, niin jos ei hänellä ole siihen selittävää reseptilääkitystä tiedossa niin laitokseen soitto ja se on yleensä lähimpään suljettuun laitokseen. Se on nollatoleranssi niin kun ollaan sanottukin aina valvottaville alussa. Vaikka sä puhaltaisit 0.01 niin se on soitto laitokseen ja laitos tekee sen päätöksen, että lähdetkö vankilassa käymään mutkan. [...] Laitos tekee sen päätöksen, että ottaako vaikka takaisin, jos on vaikka huumeista jäänyt, amfetamiini positiivinen, niin yleensä se menee suljettuun. Siinähan menettää myös avolaitospaikan, että sitten se sijoittelu menee ihan täysin uusiksi. (Tukipartiohaastattelu 1.)

Päihhteettömyysvelvoitteen rikkomisen seuraamukset riippuvat rikkomuksen laadusta ja sen mahdollisesta uusimisesta.

6.2.6 Velvollisuuksien rikkomisen seuraamukset

Mikäli koevapauteen sijoitettu henkilö rikkoo valvotun koevapauden päihhteettömyyttä, asunnossa pysymistä, liikkumista tai toimintavelvollisuutta koskevia ehtoja tai muutoin laiminlyö velvoitteidensa hoitamisen, hänelle

voidaan antaa varoitus. Yksittäisen ja vähäisen rikkomuksen kohdalla voidaan varoituksen sijaan antaa huomautus. Koevapauslain 25 a §:n mukaan valvottu koevapaus voidaan peruuttaa joko määräajaksi tai kokonaan, jos valvottuun koevapauteen sijoitettu rikkoo velvollisuuksiaan törkeästi. Velvollisuuksien törkeänä rikkomisena pidetään syyllistymistä uuteen rikokseen, toistuvaa velvollisuuksien rikkomista varoituksesta huolimatta tai velvollisuuksien rikkomista ilmeistä piittaamattomuutta osoittavalla tavalla. Vähäisemmissä rikkomuksissa voidaan antaa huomautus, kun taas vakavimmissa rikkomuksissa valvottava kutsutaan kuulemistilaisuuteen vankilaan:

Jos on semmoinen vähäinen [rikkomus], että joku vähäisempi, niin voi olla, että päälliköt delegoi sen sitten, vaikka että tukipartio kuulee, siihen ilmoitukseen siellä. Mutta yleensä niin, että kutsutaan tänne siihen kuulemistilaisuuteen ja sitten se keinovalikoima on se huomautus, kirjallinen huomautus, onko siinä sitten seuraavaksi varoitus, sitten voi olla se koevapauden määräaikainen keskeyttäminen tai sitten se ihan kokonaan keskeytys. Ja voi sanoa niin, että siitä ensimmäisestä alkoholirikkomuksesta jo se ilmoitus tehdään, ja se voi olla, että siitä tulee se varoitus ensin, ja sitten jos se toistuu, niin määräaikainen tai kokonaan keskeyttäminen. (Haastattelu 12.)

Haastateltavien mukaan vähäisemmiksi rikkeiksi voidaan katsoa esimerkiksi yksittäinen unohtunut valvontasoitto tai toimintapaikalle saapumatta jättäminen, joista annetaan yleensä huomautus. Toistuvien rikkomusten kohdalla seurauksena on kuitenkin varoitus. Kuitenkin yhden haastateltavan mukaan myös valvontasoittojen laiminlyöminen voi johtaa valvotun koevapauden määräaikaisen peruuttamiseen:

Sitten tietenkin jos tulee rikkomuksia, esimerkiksi näitä valvontasoittoja, jotka ovat todella tärkeitä. Jos henkilö unohtaa niitä, niin sitten ihan oikeasti meillä on tapahtunut sillä tavalla, että sitten on tultu takaisin ihan tänne [vankilalle] asti, ja oltu täällä vaikka se kaksi viikkoa. Käyty läpi asioita, ja sitten taas lähdetään sinne koevapauteen. (Haastattelu 9.)

Myös asunnossa pysymiseen ja liikkumisalueisiin kohdistuvat rikkomukset ovat luonteeltaan vakavia, jos henkilö esimerkiksi poistaa tai rikkoo valvontalaitteen ja poistuu asunnosta. Selkeät päihderikkomukset ovat aina vakavia koevapauden ehtojen rikkomuksia. Joidenkin haastateltavien mukaan varoituksella voi selvitä joissakin tapauksissa myös yksittäisestä, vähäisestä alkoholin nauttimisesta, johon ei ole liittynyt esimerkiksi häiriökäyttäytymistä tai muuta haittaa.

Tämäkin on vähän kaksipiippuinen juttu, että kun siis käsikirjankin mukaan kuuluisi, kun tulee positiivinen päihdetesti, niin keskeyttää se koevapaus, mutta olen kuullut ja nähnyt kyllä, että on myös annettu vaan huomautus. [...] Että jos puhaltaa hiukan, niin voi päästä jopa sillä pelkällä kirjallisella huomautuksella, mutta jos puhaltaa paljon tai on huumausaineita, niin sitten on kyllä ainakin se määräaikainen keskeytys siksi aikaa, että on kaikki varmennukset testeistä ja muut tehty. (Haastattelu 18.)

Haastateltavien mukaan vankiloissa saattaa esiintyä erilaisia käytäntöjä koevapauden ehtojen rikkomusten seuraamuksissa etenkin vähäisen alkoholin käytön kohdalla. Yhden haastateltavan mukaan joillain alueilla rikkomuksiin suhtauduttaisiin lievemmin kuin toisilla ja että yleinen linja päihderikkomuksiin olisi hänen havaintojensa mukaan ajan saatossa lieventynyt valtakunnallisestikin. ”Tosi radikaaleja asioita täytyy tapahtua, et se [koevapaus] keskeytetään” (Haastattelu 19). Myös toinen haastateltava arvioi, että ”vallitseva rikosseuraamusalan epävirallinen tai virallinen linjaus on siis se, että jos nyt itseään alkoholilla hieman päihdyttää, ettei ole tuolla riehumassa missään, ja on kotona kiltisti ja vähän puhaltaa, niin ei välttämättä koko koevapautta siinä keskeytetä” (Haastattelu 4). Joidenkin haastateltavien mukaan sen sijaan päihderikkomuksissa ”ei ole minkäänlaista harkinnanvaraa”:

Jos puhallat mitä tahansa, niin se [koevapaus] keskeytyy tai sitten jos testeissä on positiivista, niin keskeytyy. Ei voida vankilassa oikein antaa siimaa. Meidän pitää [pitää] se linja, mikä täällä on, että se on uskottava näiden muiden kannalta. Muuten se sanaa kiirii heti, että ei se mitään, on ihan ok juoda pari kaljaa ja sain sittenkin jatkaa. Sitten heti kaikki muut sen tietää. Paljon parempi on, että pidetään se tiukka linja, sillä lailla he varmaan itsekin toivoo sitä, että me pidämme linjamme. (Haastattelu 3.)

Valvotun koevapauden määräaikaisen tai pysyvän peruuttamisen syynä on haastateltavien arvion mukaan yleensä päihdetestit. Positiivisen päihdetestin tulos varmistetaan laboratoriotesteissä ja huumausaineen käytöstä seuraava haastateltavien mukaan lähes poikkeuksetta koevapauden peruuttaminen. Vähäisen alkoholin käytön kohdalla on kuitenkin mahdollista valvotun koevapauden määräaikainen peruuttaminen tai varoitus ainakin joissakin vankiloissa. Päihderikkomuksen seurauksena valvottava voi menettää avolaitospaikan ja hänet siirretään suljettuun vankilaan.

Rikosseuraamuslaitoksen tekemä satunnaisotanta vuosina 2015–2021 alkaneiden valvottujen koevapauksien peruuttamispäätöksistä tukee haastateltavien arviota siitä, että koevapauden peruuttamisen syynä on yleisemmin päihderikkomus (Taulukko 7). Satunnaisotannan 192

peruuttamispäätöksestä 82 tapauksessa eli 43 prosentista kaikista päätöksistä perusteena oli päihderikkomus. Lisäksi 36 tapauksessa peruuttamisen syynä oli päihtymyksen ohella muu valvotun koevapauden ehtojen rikkomus. Näissä esimerkiksi henkilö oli päihtyneenä poistanut valvontapannan tai poistunut luvatta asunnosta yöaikaan. Päihteet olivat siis pääasiallinen tai vähintäänkin yksi rikkomuksista yhteensä 118 tapauksessa eli 61,5 prosentissa kaikista peruutuksista satunnaisotannassa. Yksinomaan päihderikkomuksen takia tehdyissä peruuttamispäätöksissä selvästi yleisimmin perusteena oli huumausaineen käyttö (N=47 eli 57,3 prosenttia päihderikkomuksista). Alkoholi oli päihderikkomuksen syynä noin neljänneksessä (24,4 prosenttia) aineiston tapauksista (N=20). Kymmenessä tapauksessa käytettyä päihdettä ei ollut päätöksissä tarkemmin määritelty, vaan niissä viitattiin yleisemmin henkilön valvotun koevapauden ehtojen rikkomiseen esimerkiksi ”päihdyttämällä itsensä”. Viidessä tapauksessa kyse oli puolestaan alkoholin ja huumausaineen yhteiskäytöstä.

Taulukko 6. Valvotun koevapauden peruuttamisen perusteet satunnaisotosaineistossa 2015–2021.

Rikkomus	N	Osuus
Päihderikkomus	82	42,7 %
Useita rikkomuksia	43	22,4 %
Liikkumista, yhteydenpitoa tai teknistä valvontaa koskevien velvoitteiden laiminlyönti	26	13,5 %
Rikosepäily	12	6,3 %
Uusi rangaistus	5	2,6 %
Toimintavelvollisuuden rikkominen	5	2,6 %
Oma pyyntö	2	1,0 %
Koevapauden edellytykset ei voimassa	2	1,0 %
Virheellisesti tehty päätös	2	1,0 %
Ei tietoa	6	3,2 %
Muu	7	3,6 %
Yhteensä	192	100 %

Päihderikkomusten jälkeen yleisimpänä valvotun koevapauden peruuttamisen syynä olivat liikkumisalueisiin, yhteydenpitoon tai sähköiseen valvontaan liittyvät rikkomukset, jotka olivat perusteena 28 päätöksessä eli noin 15 prosentissa kaikista satunnaisotoksen tapauksista. Näihin sisältyivät esimerkiksi valvontasoittojen laiminlyönti, sallitulta liikkumisalueelta tai asunnosta poistuminen, valvontalaitteiden rikkominen (kuten valvontapannan irrottaminen) ja muu sähköisen valvonnan velvoitteiden laiminlyönti. Usein kyse oli useista eri rikkomuksista: esimerkiksi valvontapannan

irrottanut henkilö oli laiminlyönyt myös liikkumisalueita ja yhteydenpitoa koskevia velvoitteita. Lisäksi valvotun koevapauden peruuttaminen johtui 12 tapauksessa rikosepäilystä ja viidessä tapauksessa uudesta rangaistuksesta. Samoin viisi peruutuksista perustui toimintavelvollisuuden rikkomiseen.

Huomattavaa on, että satunnaisotoksen perusteella valvottujen koevapausten peruuttaminen oli yleisempää suljetuissa vankiloissa verrattuna avolaitoksiin. Kolmannes (33,9 prosenttia) otoksen peruuttamispäätöksistä (N=65) koski suljetusta vankilasta valvottuun koevapauteen sijoitettuja ja kaksi kolmannelta (66,1 prosenttia) avolaitoksesta koevapauteen sijoitettuja (N=127). Esimerkiksi lokakuussa 2024 vain noin joka kymmenes (10,2 prosenttia) valvottuun koevapauteen sijoitettu oli kirjoilla suljetuissa vankiloissa.¹¹⁹ Satunnaisotoksen peruttamispäätöksistä 25 eli 13,0 prosenttia koski naisia ja 167 eli 87,0 prosenttia miehiä, mikä vastaa pitkälti valvotun koevapauden sukupuolijakaumaa.

6.3 Haastateltavien näkemykset valvotun koevapauden toimivuudesta

Tässä alaluvussa käsitellään yleisemmin haastateltavien näkemyksiä valvotun koevapauden toimivuudesta. Ensin tarkastellaan valvotun koevapauden hyötyjä etenkin verrattuna siihen, jos vanki vapautetaan suoraan vankilasta. Sen jälkeen käsitellään haastateltavien näkemyksiä valvotun koevapauden suorittamiseen liittyvistä haasteista ja valvotun koevapauden onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä. Lisäksi käsitellään vankilakohtaisia eroja valvotun koevapauden käytännöissä, Rikosseuraamuslaitoksen ja oikeusministeriön tulossopimuksissa määritellyjä tavoitteita valvotun koevapauden lisäämiseksi ja haastatteluissa esiinnousseita kehityskohteita.

6.3.1 Valvotun koevapauden hyödyt

Haastattelujen perusteella valvottua koevapautta pidettiin toimivana ja tarpeellisenä järjestelmänä, joka edistää yhteiskuntaan sijoittumista ja vähentää tai ainakin viivästyttää uusintarikollisuutta. Merkittävä osa haastatteluista toivoi valvottua koevapautta käytettävän nykyistä enemmän. Valvottu koevapaus vähentää myös ehdottoman vankeusrangaistuksen haittoja yksilölle ja on myös yhteiskunnalle kustannustehokas vaihtoehto vankilassa täysimääräisesti suoritettavaan vankeusrangaistukseen verrattuna, kuten yksi haastateltava kertoi:

¹¹⁹ Rise 2024b.

Onhan [koevapaudesta] vaikka mitä hyötyä. Siis se, että se on paljon halvempaa, ei jouduta maksamaan niin paljon sitä vankipäivästä, kun on koevapaudessa. Se kustannus, tai se on kustannustehokasta. Ja sitten mä sanon, että aika monella just se haittojen minimointi ja sitten se yhteiskuntaan integroituminen, niin on ihan aito hyöty siinä koevapaudessa. Kyllä se toimenpiteenä on mun mielestä ehdottoman hyvä järjestely. (Haastattelu 16.)

Haastatteluissa korostui ennen kaikkea valvotun koevapauden hyödyt yksilön kannalta verrattuna siihen, että vanki vapautuisi ehdottomasta vankeudesta suoraan siviiliin. Valvottu koevapaus nähtiin tärkeänä nivelvaiheena vankilassa suoritettavan vankeusrangaistuksen ja (ehdonalaisen) vapautumisen välissä. Haastateltavien mukaan ehdottoman vankeuden ja valvotun koevapauden yhdistelmä on lähes aina parempi vaihtoehto pelkkään ehdottomaan vankeuteen verrattuna. Vapautuminen suoraan vankilasta lisää riskiä ”retkahtaa”: ”Useimmiten jos ne täältä suoraan vapautuu, niin ennuste ei ole niin hyvä. Kuulen sitten jälkeenpäin, että ovat retkahtaneet.” (Haastattelu 3.) Valvotun koevapauden velvoitteet tuovat siviilielämään päivärytmiä ja tarjoavat vangille mahdollisuuden järjestää asiansa kuntoon siviilissä, samalla kun Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät voivat valvoa ja tukea henkilöä omissa tavoitteissaan. Haastateltavan mukaan valvotussa koevapaudessa valvottavat ovat myös vastuussa ratkaisuihistaan yleensä ennestään tutulle taholle, minkä seurauksena he joutuvat miettimään tekojensa seurauksia eri tavalla.

Kyllä mä sanoisin hyödyksi just sen, että [koevapaudessa vangit ovat] vähemmän valvotussa ympäristössä, mutta kuitenkin siinä on tietty kontrolli ja sulla on semmoinen tietty, mikä se on se sana, tavallaan he ovat vastuussa jollekin teostaan. [...] Tavallaan, miten se sanotaan, holding accountable, että heillä on joku, jolle he kuitenkin raportoivat sitä, että mokasin, mikä on myös ihan terve kokemus, että pääsee sitä pohtimaan, että jos se hävettää, niin tehdäänkö sitä sitten enää. (Haastattelu 2.)

Valvotun koevapauden aikana on mahdollista saada kuntoutuksen ja sosiaalihuollon piiriin hankalasti tavoitettavia asunnottomia tai syrjäytyneitä henkilöitä, jotka muutoin eivät niihin oma-aloitteisesti hakeudu.¹²⁰ Valvotussa koevapaudessa kuntoutus- ja sosiaalipalveluihin osallistuminen on usein osa pakollista toimintavelvollisuutta etenkin päihdeongelmien kanssa kamppaileville henkilöille. Parhaassa tapauksessa valvotun koevapauden aikana tukipalveluiden asiakkuudesta muodostuu vangille rutiini, joka jatkuu myös vapautumisen jälkeen. Valvotun koevapauden aikainen

120 Ks. Rantanen ja Lindqvist 2018.

päihdekuntoutus tai kuntouttava työtoiminta lisää todennäköisyyttä, ”että kun se koevapaus loppuu, niin he ehkä jatkavatkin siellä, kun he ovat jo tottuneet pari kuukautta käymään siellä muutenkin” (Haastattelu 16). Myös toisen haastateltavan mukaan onnistumisprosentti valvotun koevapauden aikaisessa kuntoutustoiminnassa on ollut korkea ja palaute sosiaalipalveluista on ollut hyvää:

Minusta tämä on loistava tapa vapautua. Se palaute mitä esimerkiksi sosiaalipuolelta on tullut, niin että tähän on aivan huippuhomma, että tehdään yhdessä jo silloin vankeusaikana sitä yhteistyötä. Elikkä saattaa olla, että sitä kaveria ei ole tavoitettu koskaan. Se ei ole tullut millekään ajalle. Se on ollut niin kuin saippua, että on ollut liukas, se on kadonnut. Mutta sitten, kun se on tullut meille, niin se on löytynyt. Sen jälkeen, kun on yhdessä suunniteltu se toiminta sinne siviiliin ja nimenomaan semmoista kuntoutusta tukevaa toimintaa tai yhteiskuntaan kiinnittymistä tukevaa toimintaa. (Haastattelu 11.)

Valvottua koevapautta pidettiin tärkeänä etenkin vangeille, joilla on päihdeongelma tai muu tuen tarve tai yhteiskuntaan integroituminen on muutoin haasteellista. Yhden haastateltavan mukaan ehdottoman vankeusrangaisituksen ja valvotun koevapauden yhdistelmä saattaa olla yhdyskuntaseuramuksia vaikuttavampi seuraamusvaihtoehto esimerkiksi vakavasti päihdeongelmaisten henkilöiden kohdalla, jotka eivät pysty lopettamaan päihteiden käyttöä kuin vasta vankilan kaltaisissa valvotuissa olosuhteissa. Päihdekuntoutusta sisältävä valvottu koevapaus tulisi olla pakollista päihdeongelmista kärsiville, kuten yksi haastateltava kertoi:

Henkilökohtainen mielipiteeni on se, että [koevapauden] pitäisi olla jopa pakollinen kaikille, että varsinkin näistä, mullakin just tällä viikolla oli henkilö, että hän ei halua [koevapauteen], koska ei hän pysty olemaan selvin päin, ei hän kykene siihen, niin miettii, että hyödyttääkö se sun siviilissä selviämistä, että sä lähdet täältä sitten [suoraan siviiliin], vaikka joku lyhyt pätkä jossain päihdekuntoutuksessa olisi ollut hänelle ihan hyvä. (Haastattelu 19.)

Valvottu koevapaus mahdollistaa niin henkistä kuin käytännön tukea asunon ja työ- tai opiskelupaikan hakemisessa ja muiden arkisten asioiden järjestämisessä. Etenkin elinkautisvankien kohdalla konkreettiset käytännön asiat, kuten pankkiasioden hoitaminen tai sähköisen asioinnin ja uusimman teknologian opettelu saattavat aiheuttaa suuria haasteita, joita on mahdollista opetella valvotun koevapauden aikana:

Mieluummin koevapauden kautta ihmisiä vapauttaisin kuin suoraan. Sehän on aivan hurja ajatus, että joku on vaikka viisi vuotta vankilassa ja hyppää yhtäkkiä

vapauteen, sehän on ihan hirveä riski. Sitten nämä elinkautisvangit varsinkin, jotka ovat olleet sen 15 vuotta, niin kyllä ne tarvitsevat tähän nyky maailmaan palatakseen sellaista harjoitusta. Ja että me olemme edelleen siellä elämässä rinnalla, että heille pikkuhiljaa hankitaan sähköpostiosoitteet ja älypuhelimet ja opetellaan käyttämään jotain läppäriä. Kaikki on niille ihan uutta. (Haastattelu 3.)

Haastateltavien mukaan monen vapautuvan vangin kohdalla on tärkeää, että valvotun koevapauden aikana yhteiskunnassa toimisen perusasioita on mahdollista harjoitella tuetusti ja valvotusti. Valvottu koevapaus tarjoaa mahdollisuuden ”harjoitella normielämää” (Haastattelu 10) ja ”testailla rajoitetussa ympäristössä omien siipien kantamista” (Haastattelu 4). Tai kuten toinen haastateltava kuvaili, valvottu koevapaus mahdollistaa ”turvallisemman ja helpomman” väylän integroitua yhteiskuntaan:

Mitä kaikkea esimerkiksi selvitetään ja järjestetään ja mistä pidetään huolta, että on kunnossa siellä siviilissä ennen kun se vanki menee sinne, niin se tosiaan luo sen turvallisemman ja helpomman jakson integroitua yhteiskuntaan kuin se, että lähtee tosta portilta muovikassi kädessä, missä on kaikki omaisuus, niin onhan se nyt ihan eri tilanne ihmisille. Ja se, että koevapaudessa saa enemmän aikaa siihen takaisin yhteiskuntaan tulemiseen, kun se, että lähtisi ihan suorilta jaloin. Ja tietysti se kynnys myös saada, vastaanottaa ja hakea vaikka niitä tukipalveluita on varmasti pienempi kuin vapauden aikaan, kun ne järjestellään vähän jo valmiiksi. (Haastattelu 18.)

Valvottu koevapaus nähtiin myönteisenä myös vangin perhe- ja läheissuhteiden kannalta. Valvottuun koevapauteen sisältyvä päihitteettömyysvaatimus ja tukitoimet voivat auttaa vahvistamaan aiemmin mahdollisesti rikkoutuneita perhe- ja läheissuhteita. Valvottu koevapaus lyhentää aikaa vankilassa ja siten pienentää osaltaan riskiä syrjäytyä ja vähentää ehdottoman vankeuden haittoja vangin sosiaalisille suhteille. ”Niiden kohdalla, joilla on siviilissä niin sanotusti kaikki hyvin, että on vakituinen työ, on perhettä, on lapsia, niin heillähän se on enemmän sitä haittojen minimointia.” (Haastattelu 16). Valvottu koevapaus mahdollistaa pääsyn nopeammin perheen luo, mutta myös yleisemmin jatkamaan elämää:

Kyllähän on helppo allekirjoittaa niiden vankien kommentit, jotka ovat sanooneet, että tämä on parasta ikinä. Varsinkin niiden, jotka ovat jostain sieltä vuosikymmenten takaa aloittanut jo tuomioidensa suorittamisen. Kyllä ymmärrän sen hyvin, mä koen tämän merkittävän asiana sen vangin vapautumisen valmistelun yhteiskuntaan integroitumisen niiden sosiaalisten suhteiden kannalta. Varsinkin perheelliset vangit pääsevät perheensä luokse aiemmin kuin mitä

ovat ehkä tuomion tullessa edes ajatelletkaan. Totta kai perhesuhteita tukee merkittävästi se isän laitostajan lyheneminen täällä, mutta tietysti ihan sitten sen yksilönkin kannalta, että hän pääsee palaamaan mahdollisesti työelämään, kouluelämään. (Haastattelu 4.)

Haastateltavat kertoivat, kuinka parhaimmillaan valvontatapaamisilla huomaat konkreettisesti muutoksen valvottuun koevapauteen sijoitettujen henkilöiden hyvinvoinnissa. ”Kyllä siinä huomaa ihan selkeän eron myös, että moni asiakas esimerkiksi näyttää täysin erilaiselta, kun he tulee valvotun koevapauden tapaamisille. Koska he voivat paljon paremmin, kun he eivät ole vankilaympäristössä.” (Haastattelu 2.) Useampi haastateltava toi esiin myös sen, kuinka jo vangin arvioiminen valvottuun koevapauteen soveltuvaksi ja kykeneväksi suoriutumaan asetetuista velvoitteista saattaa olla merkittävä luottamuksenosoitus.

Mitä on itse nähnyt, että se on monelle tosi tärkeää, että on luotettu, että sanotaan, että mene, mene. Nyt mulla on tässä nämä paperit, nyt sä lähdet koevapauteen, hyvin se menee. Jos ei mene, niin soita. Jotenkin sen kyllä näkee heistä, varsinkin niillä ensimmäisillä tapaamisilla, kun he ovat lähteneet. Semmoinen, että ne luottavat muhun, että mä voin kotoani tehdä tämän kaiken. Monelle se saattaa olla sillä lailla, että kenellä on vaikka päihdetaustaa, kenellä ei ole mennyt kovin hyvin elämässä ennen tuomiota. Niin se on hirmu hyvä kokemus myös heille, että heille on tullut se, että kyllä he luottavat että mä pystyn, niin ehkä mä pystyn. (Haastattelu 2.)

Kaiken kaikkiaan valvotulla koevapaudella nähtiin olevan sekä yksilölle että yhteiskunnalle selkeitä hyötyjä. Valvotun koevapauden suorittaminen menestyksekkäästi vahvistaa henkilön kokemusta omista kyvyistään. Pienemmätkin onnistumiset, kuten muutaman viikon tai kuukauden päihteettömyysjakso, saattaa viivästyttää uusia rikoksia tai toimia edistysaskeleena kohti rikoksetonta elämää. Pidempään vankilassa työskennellyt henkilö kertoikin tavanneensa ensimmäisiä valvotun koevapauden suorittaneita vankeja, jotka olivat sanoneet ”että valvottu koevapaus on parasta mitä heidän vankeusaikanaan Risellä on tapahtunut” (Haastattelu 4).

6.3.2 Valvotun koevapauden haasteet

Valvotun koevapauden suorittamisen haasteet vaihtelevat henkilöistä ja heidän elämäntilanteestaan ja tavoitteistaan riippuen. Haastateltavien mukaan valvottavat noudattavat pääsääntöisesti hyvin liikkumisalueita, yhteydenpitomääräyksiä ja toimintavelvollisuutta. Haastattelujen perusteella keskeinen valvotun koevapauden haaste on vankien päihdeongelmat, mikä

ilmenee jo aiemmin käsitellyistä koevapauden peruuttamisen syistä (luku 6.2.5). Useiden haastateltavien mukaan lisääntynyt huumaus- ja lääkeaineiden käyttö ja mielenterveysongelmat näkyvät vankien hyvinvoinnissa ja toimintakyvyssä. Haastateltavien mukaan ”vankiaines on heikentynyt” ja moniongelmaisuus lisääntynyt:

Ylipäättänsä asiakasprofileissa voi sanoa, että vankiaines on heikentynyt ja heikkenee jatkuvasti lähes koko ajan. Muutos esimerkiksi viiden vuoden takaiseen, mikä on varsin lyhyt otanta, mutta kyllä päihde- ja mielenterveysongelmaisia henkilöitä on valtavan paljon, ja sitten se kulkee käsi kädessä nämä ongelmat. Eli tämmöinen moniongelmaisuus, entistä nuoremmat, entistä [useimmat] ovat saaneet elämänsä niin kovaan umpisolmuun jo hyvin nuorella iällä. Vankiaines on heikentynyt, sanotaan näin. (Haastattelu 8.)

Myös toinen haastateltava kertoi, kuinka vankiloihin on kasaantunut päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiviä henkilöitä – vankiaines on muuttunut ”toimintakyvyltään huonompaan suuntaan” – mikä väistämättä aiheuttaa myös haasteita valvotun koevapauden suorittamiseen:

Se oli mulle tosi iso yllätys, kun minä tulin vankilaan töihin, Riselle töihin, että missä on Suomen suurimmat katkaisu-, päihdekuntoutus- ja katkaisulaitokset, ja nehan ovat vankiloissa. Missä on ne ihmiset sieltä psykiatrisilta vuodeosastoilta, pakkohoidoista, mitkä on lakkautettu, no ne ovat vankiloissa. Onko se oikea paikka hoitaa niitä? (Haastattelu 11.)

Päihdetestaus ja päihdekuntoutus onkin keskeinen osa valvottua koevapautta. Muutama haastateltava huomautti, että vaikka tiukat rajoitukset liikkumisen ja päihhteettömyyden suhteen voivat tuntua vangeista liiallisilta ja turhauttavilta, ne voivat tarjota sosiaalisesti hyväksyttävän syyn vieroittautua päihhteistä, ongelmallisesta seurasta tai vapaa-ajanviettotavoista. Valvonta voi yhden haastateltavan mukaan toimia ”henkisenä tukena”: ”Mutta heille kuitenkin toimii henkisenä tukena se, että tietää, että on vielä panta nilkassa, seulotaan vielä” (Haastattelu 4). Haastateltavat kertoivat, että myös nimenomaan päihdeongelmisilta henkilöiltä on tullut hyvää palautetta valvotusta koevapaudesta ja siihen sisältyvästä päihhteettömyyden valvonnasta:

Varsinkin päihdetaustaiset vangit omasta kokemuksesta [pitää hyvänä] että sulla on joku päihdekontrolli siinä myös. Tavallaan se on syy olla päihhteittä, että sen valvotun koevapauden ajan sulla on aikaa etsiä joku muu syy. Kun se päättyy, niin että se päihhteidenkäyttö ei jatkuisi heti siitä. Kyllä on tullut tosi hyvää palautetta. (Haastattelu 2.)

Haastateltavien mukaan vangeilla saattaa olla epärealistisia käsityksiä esimerkiksi päihteettömyydestä ja muista arjen realiteeteista. Haastateltavat kertoivatkin pyrkivänsä usein keskustelemaan jo valmisteluvaiheessa vangin kanssa hänen odotuksistaan koevapautta koskien ja luomaan mahdollisimman realistista kuvaa valvotun koevapauden velvoitteista, jottei koevapaus kariutuisi epärealististen odotusten aiheuttamaan pettymykseen ja turhautumiseen. Haastattelussa nousi esille, kuinka vangeilla saattaa olla virheellisiä käsityksiä etenkin mahdollisuuksista liikkua vapaasti koevapauden aikana verrattuna vankeusaikaisiin poistumislupiin, kuten yksi haastateltava kertoi:

Moni vanki itse asiassa sanoo sitä, että tietyllä tavalla koevapaudessa on tiukempaa kuin, mitä on ollut vankilasta käsin käynyt poistumisluvilla. Joka käytännössä näkyy siinä, että kun vanki lähtee poistumisluvulle tapaa perhettään, niin hänhän saattaa useammalla paikkakunnalla käydä sen poistumisluvan aikana. Sitten kun lähdetään koevapauteen, niin se onkin pääsääntöisesti se kotikunta, missä sä saat oleilla ja oleskella. Sitten se tulee monelle vangille aika järkytyksenä sitten, että aijaa, eikö täältä pystykään liikkumaan muualle ainakaan hirveän helposti muuta kuin lupaa anomalla. (Haastattelu 4.)

Siirtymä ja muutos vankilan päiväohjelmasta ja rutiineista valvotun koevapauden edellyttämiin velvoitteisiin ja vastuuseen voi haastateltavien mukaan tulla yllätyksenä vangeille. Todellisuus saattaa osoittautua erilaiseksi verrattuna odotuksiin, kun esimerkiksi päihteettömyyteen sitoutuminen tai yhteiselämä puolison kanssa ei sujukaan toivotusti. Huomattavasti vankilan rutiineista eroava (lapsi)perhearki tai yhdessä asuminen kumppanin kanssa pitkän tauon jälkeen voi osoittautua haastavaksi. Lisäksi vankilassa on saattanut muodostua myös tärkeitä sosiaalisia verkostoja vankien kesken ja yhteydenpidon katkeaminen voi aiheuttaa yksinäisyyden tunteita. Vaikka valvotun koevapauden velvoitteet tuovat päivärytmiä arkeen, valvonta voidaan myös kokea raskaana:

Sitten tulee myös palautetta siitä, et esimerkiksi, miksi pitää joka ilta soittaa, että se on ihan turhaa, kyllä mä täällä hengissä olen, vaikka en soittaisikaan. Joku on myös ehkä välillä vähän hermostunut siitä, että me seurataan sillä pannalla sitten, missä liikkuu, että onko pakko kytätä koko ajan. Että kaikenlaisia palautetta on puolesta ja vastaan kyllä tullut, mutta kyllä suurin osa, ketkä on ennemminkin ollut koevapaudessa, niin haluavat siihen uudestaan, ja kyllä kertoo, että se on ihan hyvä kokemus. (Haastattelu 18.)

Vaikka valvottu koevapaus tarjoaa mahdollisuuden muutokseen kohti rikoksetonta elämää, joillekin se voi olla laskelmoidumpi väylä nopeampaan

vapautumiseen vankilasta. Koevapauden onnistunut suorittaminen ei itsessään kerro aidosta sitoutumista rikoksettomuuteen, vaan pikemminkin sitä, että vangin kyvyt ja elämänhallinta riittävät koevapauden ehtojen noudattamiseen. On myös mahdollista, että vangit ilmaisevat motivaatiotaan kuntouttavaan toimintaan päästäkseen valvottuun koevapauteen, vaikka eivät sitä kokisi mielekkääksi tai ilman että heillä olisi tosiasiallisia aikeita integroitua yhteiskuntaan:

Mutta ei se niinkään yksiselitteistä ole, että vaan ne, jotka aidosti haluavat rikoksettomuutta, selviää sitten siitä valvotusta koevapaudesta. Koska esimerkiksi rikoksista irti pysyminen ei välttämättä esimerkiksi liity päihdeongelmaan millään tavalla, että se on vaikka hyvin vahvasti asenteissa ja arvoissa oleva asia. Ja vanki pystyy itsensä niistä pidättäytymään vielä tämän vankeusajan, mutta sitten hän ei haluakaan toimia toisin, kun hän pääsee koevapaudesta pois. (Haastattelu 4.)

Vankien toiveiden ja tarpeiden huomioiminen valvotun koevapauden toimintavelvollisuuden suunnittelussa ei aina ole mahdollista. Vaikka valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta on positiivisia kokemuksia¹²¹, suunniteltu toiminta ei kaikkien kohdalla osoittaudu mielekkääksi tai vastaa heidän tarpeitaan, vaan he esimerkiksi olisivat mieluummin palkkatoissa. Kuntouttava työtoiminta ei myöskään yleensä edistä työllistymistä, vaan ”toimii ensisijaisesti asiakkaan hoidon ja kuntoutumisen apuvälineenä, hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäjänä”.¹²² Vaikka vangit suhtautuvat yleensä positiivisesti valvotun koevapauden mahdollisuuteen, kokemukset itse koevapaudesta voivat olla toisenlaisia. Valvottuun koevapauteen kuuluva sähköinen valvonta ja muut velvoitteet voivat osoittautua kuormittaviksi tai sosiaaliturvan varassa eläminen voi aiheuttaa taloudellisia haasteita.¹²³

6.3.3 Valvotun koevapauden onnistumiseen vaikuttavat tekijät

Valvotun koevapauden onnistumiseen vaikuttavat monet tekijät eikä onnistuminen rajaudu pelkästään koevapauden ehtojen noudattamiseen suunnitellusti sen päättymiseen asti. Haastateltavat painottivat, että valvottavan oma motivaatio ja asenne ovat keskeisessä asemassa valvotun koevapauden onnistumisessa. Motivaatiolla ei tarkoiteta vain halua päästä vankilasta

121 Rantanen ja Lindqvist 2018.

122 Karjalainen ja Karjalainen 2010.

123 Vilman 2024.

siviiliin, vaan vangin halukkuutta integroitua yhteiskuntaan ja luopua rikollisesta elämäntavasta. Motivaatio – tai sen puute – ilmenee haastatteluvien mukaan esimerkiksi päihteettömyyteen sitoutumisessa, aktiivisuudessa työpaikan tai asunnon etsinnässä ja muussa koevapauden aikaisessa toiminnassa:

Toki mä koen, että se riippuu tosi paljon vangista itsestään, tai mikä se asiakkaan oma motivaatio on. Jos on halu olla päihteittä ja halu kiinnittyä vaikka opintoihin, ja sitä kautta työllistyä ja saada laillista toimeentuloa, niin toki siinä kohtaa se on ihan hirveän hyvä mahdollisuus, ja ihan sairaan tärkeää myös. (Haastattelu 2.)

Muutama haastateltava arvioi myös, että valvotun koevapauden onnistumiseen vaikuttaa sen ymmärtäminen, että kyse on vielä ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamisesta yhteiskunnassa eikä siviiliin vapautumisesta. ”Hänellä pitää olla semmoinen mindset siinä, että hän ymmärtää, että hän on edelleen valvotussa koevapaudessa, ja vankeusvanki ja häntä sitovat ne tietyt säännöt ja velvoitteet, ja hän haluaa hoitaa sen valvotun koevapauden hyvin” (Haastattelu 4). Juuri ymmärrys valvotun koevapauden velvoitteista ja sitoutuminen niiden noudattamiseen on usein ratkaisevaa koevapauden suorittamisessa loppuun asti.

Mä sanoisin, että sillä vangin asenteella [on iso merkitys], että jos he lähtevät sillä ajatuksella sinne koevapauteen, että tämä on puolen vuoden rp-loma¹²⁴, niin se yleensä keskeytyy se koevapaus. Kun he eivät ole motivoituneita lähtemään sinne koevapauteen sen takia, että he integroituisivat yhteiskuntaan, vaan he haluavat sinne vaan takia, ettei tarvitse olla vankilassa. Niin se yleensä sitten töppää siihen. Ne jotka ovat oikeasti motivoituneita irrottautumaan rikollisesta elämäntavasta ja lopettaa päihteenkäytön, niin heillä yleensä menee aika hyvin siellä koevapaudessa, ja he ovat myös valmiita ottamaan riittävät tukipalvelut vastaan. (Haastattelu 16.)

Tärkeäksi onnistumisen edellytykseksi nostettiin myös se, kuinka hyvin koevapaudessa pystytään tarjoamaan apua ja tukea valvottavan haasteisiin esimerkiksi asunnottomuudessa, työttömyydessä, päihde- tai mielenterveysongelmissa, tai tunnettyöskentelyssä. Valvottu koevapaus saattaakin epäonnistua ilman tarvittavaa tukea, vaikka vangilla olisi vilpittön tahto muutokseen ja rikoksettomaan elämään. Haastatteluissa korostettiin valmistelun

124 Vangille voidaan myöntää hakemuksesta lyhytaikainen lupa poistua vankilasta rangaistusajan pituuden (rp) perusteella. Lupa voidaan myöntää, kun vankilassaoloajasta on suoritettu kaksi kolmasosaa, kuitenkin vähintään kaksi kuukautta.

merkitystä ja yhteistyötä sidosryhmien kanssa valvotun koevapauden onnistumiseen vaikuttavana tekijänä:

Kyllä se ihan ehdottomasti on se hyvä valmistelu ja se, että ne kaikki toimijat, jotka siihen liittyy, sitoutuvat jokainen siihen suunnitelmaan, mikä tehdään. Ja tietenkin, että se vanki itse sitoutuu, että se on hänelle semmoinen mielekäs, että hän pystyy sanomaan, että joo, kyllä mä tähän lähdän. [...] Että se on sillä tavalla valmisteltu, että vanki tietää, mitä siellä kuuluu tehdä ja mitä on sovit-
tu, ja sitten kaikki ne muut sidosryhmät tietävät, että mitä ollaan tekemässä. (Haastattelu 12.)

Valvotun koevapauden onnistumisen kannalta tärkeää on myös vangin ja vastuuhenkilön yhteistyön toimivuus ja se, että koevapauden sisältö pystytään suunnittelemaan yhdessä tarkoituksenmukaiseksi. Liian kunnianhimoiset tavoitteet kasvattavat epäonnistumisen riskiä, kun taas liian kevyt toimintavelvollisuus ei edistä kuntoutusta tai yhteiskuntaan integroitumista. Vanki myös todennäköisemmin sitoutuu koevapauden suorittamiseen ja sen ehtoihin paremmin, jos toimintavelvollisuus ja asetetut tavoitteet koetaan mielekkäiksi. Yksi haastateltava kertoi, että hän ei suunnittele valvottua koevapautta vangeille, vaan ”vaan ne miehet, joita meillä on, hehän suunnittelevat itselleen sitä. Silloinhan siinä on mahdollisuus onnistua.” Hän myös kertoi, kuinka valvotun koevapauden tuki- ja ohjaustoiminta kat-
taa ”kaikkea elämän ja kuoleman väliltä”:

Tämä on olkapäätä olemista, surujen ja murheiden kuuntelemista. Ohjaamis-
ta, motivointia, ongelmanratkaisua, elämänhallinnan tukemista. Se on iso paketti, mutta se käytännössä kattaa kaiken. Miten järjestetään hautajaisia? Minun pitäisi ostaa itselleni puku, mulla ei rahaa, mistä minä saan rahat pukuun, että minä voin mennä kaverin häihin. Voinko mä mennä sinne, kun mä olen rikollinen? Mitä naapurit sanovat? Se on todella laaja se kysymyspatteristo, mitä sieltä tulee. Oikeastaan kaikkea elämän ja kuoleman väliltä. Välillä synnytetään, välillä itketään, välillä nauretaan ja välillä haudataan. (Haastattelu 11.)

Hyvä luottamussuhde valvottavan ja vastuuhenkilön välillä koettiin tärkeäksi, jotta valvottava pystyy koevapauden aikana ottamaan matalalla kynnyksellä yhteyttä ja mahdollisiin riskitilanteisiin, kuten parisuhteen päättymiseen tai haasteisiin päihteettömyyden kanssa, voidaan puuttua ajoissa. Myös tukipartio-ohjaajat korostivat kommunikoinnin ja luottamuksen merkitystä työssään koevapauden sijoitettujen kanssa:

Se, että sä saat sen puheheyden ja se valvottava itsekin kokee, että sillä on tilanne, että se pystyy puhumaan kaikesta. Niin sehän vaikuttaa jo tosi paljon.

Että sitten jos on vaikeuksia ja ehkä haasteita, että mille tielle elämässä lähtee. Niin se, että pystyy puhumaan meille ja me voidaan häntä ohjata sitten tarvittaessa, jos tarvitsee jotakin tukea tai apua. Niin koen, että se, että saadaan valvottavien kanssa semmoinen kommunikointiyhteys, että he uskaltaa puhua ja ehkä hakee sitä apua jos tarvii ja kertoa niistä haasteista. (Tukipartiohaastattelu 1.)

Juuri tukipartiolla on usein ensikäden tieto valvottavan tilanteesta, koska he tapaavat heitä säännöllisesti siviilissä. Vaikka tukipartiot suorittavat valvontakäyntejä ja päihdetestausta, he myös tarjoavat tukea valvottaville ja auttavat arjen käytännön asioissa. Myös itse valvonta voidaan ymmärtää tukena velvollisuuksien noudattamisessa, kuten toinen haastateltava pohti:

Valvonnan voi mun mielestä myös määritellä tukena. Niin että valvonta ei ole pelkkää valvontaa. Kun vaikka esimerkiksi vankilassa valvontaan enemmän ehkä, mutta että meillä voi miettiä, että vaikka me kontrolloidaan, käydään katsomassa missä he liikkuu, mitä tekee, otetaan päihdetestauksia, niin tavallaan sitten se, että musta pitäisi tulkita se, että esimerkiksi meidän tekemät päivit-
täistestaukset on samalla valvontaa päihhteettömyydestä, mutta se on myös tukemista päihhteettömyyteen. (Tukipartiohaastattelu 4.)

Vaikka valvonta tarjoaa tukea valvotun koevapauden ehtojen (kuten päih-
teettömyyden) noudattamiseen, se voi myös johtaa koevapauden peruuttamiseen. Jos valvotun koevapauden onnistuminen ymmärretään ainoastaan koevapauden suorittamisella, vähäinen ja näennäinen valvonta edesauttaa koevapauden onnistumista, kuten tukipartioiden haastatteluissa tuli esille. Vähäiset resurssit tehokkaaseen valvontaan saikin yhden haastatellun tukipartio-ohjaajan pohtimaan, mikä tukipartioiden työn tarkoitus oikeastaan on:

Mutta rehellisesti sanottuna mä en tiedä, että mikä tämä meidän työn fokus on. Halutaanko sitä, että testataan ja valvotaan, vai halutaanko että koevapaudet onnistuu? Nehän onnistuu silloin, jos ei ole valvontaa pääsääntöisesti. Kun raha on kuitenkin aika iso asia tässä maailmantilanteessa. Vankilat on täynnä, pistetään tosi epävarmoin perustein [valvontaan]. Heinäkuussa tällä alueella ei ollut ollenkaan tukipartiota. Ketään valvotun koevapauden vankia tällä alueella [...] ei valvottu kertaakaan heinäkuussa. (Tukipartiohaastattelu 3.)

Eräs haastateltava nosti esiin myös sen tärkeän näkökulman, että ”Eihän se, että se keskeytyy se koevapaus, aina tarkoita sitä, että se on mennyt pieleen se koko homma” (Haastattelu 16). Peruuntunut koevapaus voi osoittautua myös onnistuneeksi kokeiluksi, jos valvottava ymmärtää päihdeongelmansa

vakavuuden ja tukitoimien tarpeen päihdeongelmaan, kuten haastateltava kertoi esimerkkinä. Monet haastateltavat kertoivat todistaneensa työuran-
sa aikana valvotun koevapauden edesauttamia onnistumistarinoita, mikä
koettiin palkitsevaksi ja tärkeäksi oman työn merkityksellisyyden kannal-
ta. ”Sitten kun soitellaan viimeisiä soittoja ennen kuin se koevapaus loppuu,
niin kuulee siitä äänestä tai läheisen äänestä, että miten ollaan hyvällä mal-
lilla ja miten paljon siitä on saatu. Se vaan tuntuu hyvältä.” (Haastattelu 9.)
Esimerkkinä mainittiin myös päihdekuntoutuksesta apua saaneet henkilöt,
jotka ovat itse myöhemmin alkaneet tukihenkilöiksi.

6.3.4 Vankilakohtaiset erot valvotun koevapauden täytäntöönpanossa

Valvotun koevapauksien määrissä ja täytäntöönpanossa on merkittäviä
eroja vankiloiden välillä. Kuten aiemmin on todettu, suurin osa valvotuista
koevapauksista valmistellaan ja pannaan täytäntöön avolaitoksissa. Avo-
laitokseen päästäkseen henkilön täytyy jo täyttää tiettyjä kriteerejä, jotka
ovat osin samankaltaisia valvotun koevapauden edellytysten kanssa. Avo-
laitokseen soveltuva katsottu ja siellä rangaistustaan suorittava henki-
lö todennäköisemmin täyttää myös valvotun koevapauden edellytykset.
Haastattelujen perusteella suljetuissa vankiloissa saattaa olla käsitys, että
avolaitokset vastaavat valvotun koevapauden täytäntöönpanosta, kuten yksi
haastateltava pohti:

Se on kai nyt ongelma, että suljetuista laitoksista ei lähdetä lähes yhtään koe-
vapauteen, kun ajatellaan, että pitää aina käydä avolaitoksen kautta. [...] Ehkä
sitä pitää jatkossa miettiä, että miten se suljetussa koevapauden valmistelu, oli-
siko sitä mahdollista tehostaa. Vai onko se niin kuin resurssien kannalta ihan
mahdoton ajatus? Mutta sillä lailla sitä käyttöä saataisiin lisättyä, jos ei olisi se
ajatus, että aina vaan avolaitoksen kautta pitäisi lähteä. (Haastattelu 16.)

Haastateltava kertoi, että etenkin Etelä-Suomessa avolaitokset ovat usein
täynnä, eikä niissä ole mahdollista hoitaa enempää valvottuja koevapauk-
sia. Avolaitokseen on siirretty vankeja, joiden valvotun koevapauden val-
misteluprosessi on aloitettu suljetussa vankilassa ”sillä oletuksella, että me
laitetaan se parissa viikossa koevapauteen” (Haastattelu 16). Myös muut
haastateltavat toivoivat vankiloiden välisen yhteistyön kehittämistä ja pa-
rempaa vastuunjakoa valvotun koevapauden täytäntöönpanossa. Haastatel-
tavien kokemuksen mukaan joissakin vankiloissa valvottuun koevapauteen
suhtaudutaan kielteisemmin kuin toisissa. Yksi haastateltava kertoi, että

asenteet valvottuun koevapauteen vaihtelevat ja vastuuta siirretään toiselle vankilalle, jonka alueelle henkilö on tulossa suorittamaan koevapautta:

Kyllä se on se asenne, kuulee viikoittain sitä, että no, hän hakee tänne [haastateltavan vankilaan] tai sanotaan, että hakee toisesta avovankilasta tänne. Ei me tuolla aloitettu, kun se kuitenkin tulee vapautumaan sille seudulle. Eihän sillä pitäisi olla mitään väliä, että mihin se vapautuu. Samalla tavalla me voimme käydä läpi hänen, mitä on aikaisemmin kuvattuna tätä elämää ja tarpeita, ja edellytyksiä. Mutta se on helpompaa sanoa, että hoitakaa te, kun se kuitenkin sinne teille päin vapautuu. Emme me viitsi ottaa tuota. Kyllä mä sanon, että asenteissa on hirveästi parannettavaa. (Haastattelu 8.)

Vankien edellytyksiä valvottuun koevapauteen ei selvitetä yhtä aktiivisesti etenkin suljetuissa vankiloissa, joissa koevapaus ei ole vakiintunut toimintamalli. Erilaiseen suhtautumiseen voi vaikuttaa henkilöresurssien lisäksi se, että valvotun koevapauden valmistelu koetaan työlääksi tai hankalaksi. Yksi haastateltava arvioi, että monissa yksiköissä käytäntönä on aikaisemmin ollut, että ”vanki joutuu itse anomaan sinne valvottuun koevapauteen eli sitä ei ehkä hirveästi mainosteta sitä valvottua koevapautta”. Hän korostikin, että valvotun koevapauden edellytysten selvittäminen kaikkien kohdalla on tärkeää yhdenvertaisen kohtelun kannalta:

Kyllä mä urani varrella edelleenkin näen välillä sitä, että henkilöstö joissain asioissa haraa hieman, tai yrittää harata ehkä vastaan. Ei juurikaan meillä, mutta kyllä on enenevissä määrin nähnyt myös sitä, että käydään sitä keskustelua, että pääseeköhän tämä koevapauteen nyt kuitenkaan. Tai että onkohan nyt ok laittaa tämä koevapaus vireille. Niin meidän viesti on se, että koevapaus laitetaan vireille. Eli riippumatta siitä, mikä se lopputulos tulee olemaan, niin se tulee laittaa vireille ja se on vangin oikeus se saada vireille. (Haastattelu 4.)

Haastateltavien mukaan valvotun koevapauden eroihin vankiloiden välillä vaikuttaa myös henkilöresurssit. Huolimatta samanlaisista vankimääristä vankiloiden välillä voi olla huomattavia eroja siinä, kuinka moni työntekijöistä valmistelee koevapauksia, mikä voidaan kokea epäoikeudenmukaiseksi. Yksi haastateltava kertoi, että toisessa samankokoisessa vankilassa erityisohjaajia on ”puolet enemmän kun meitä ja saman verran meiltä ulos lähtee kuin heiltäkin, että kyllä täällä hiki päässä paahdetaan näitä kvv:itä” (Haastattelu 18). Henkilöstöresursseihin vaikuttaa osaltaan myös alueelliset rekrytointiongelmät:

Yksi erityisohjaaja sanoi, että hän on yksin siellä koko talossa ja siellä oli joku 150 vankia. Mä ajattelin, että voi kauheaa, että mitä se pystyy tekemään. Mutta siellä

oli työpaikka auki, ja sitten ei sinne välttämättä helposti löydä niitä hakijoita. Riessä on sitä työvoimapolua, joka paikassa ja sitten, että saataisiin sinne semmoisia koulutettuja ihmisiä. Se varmaan sinnittelee siellä päivästä toiseen ihan niillä, ei siinä varmaan pysty mitään koevapauksia tekemään. (Haastattelu 3.)

Vaikka asuntojen ja palveluiden saatavuuden alueelliset vaihtelut asettavat haasteita, valvotun koevapauden valmistelussa ja valvonnassa on myös vankilakohtaisia eroja. Maantieteelliset tekijät laajoilla haja-asutusalueilla selittävät osaltaan erilaisia toimintamalleja valvontatapaamisten ja muun ohjaus- ja tukitoiminnan ja päihdetestauksen organisoimisessa. Kuitenkin vankiloissa on erilaisia käytäntöjä esimerkiksi valvotun koevapauden sisällön määrittämisessä. Yksi haastateltava kertoi pienistä ja isoista eroista valvotun koevapauden sisällössä seuraavasti:

Joo, siis ihan on pieniä ja isoja, esimerkiksi ajat, toisissa laitoksissa ilmeisesti voidaan valmistella koevapautta, vaikka olisi se alle kolme kuukautta [vankeusrangaistusta] jäljellä, ja toisissa pidetään kiinni siitä kolmesta kuukaudesta, [joka] on siis meidän käsikirjassa. Sitten esimerkiksi toisissa laitoksissa vanhempien tykö saa mennä asumaan, toisissa laitoksissa pidetään kiinni, että ei missään nimessä, että aikuisella täysikäisellä ihmisellä pitää olla oma asunto, kun se integroituu yhteiskuntaan, ja paljon tällaisia erilaisia. On sellainenkin laitos, missä esimerkiksi vapaaehtoistyö ei käy siihen toimintaan, ja toisille se käy. Niin ne on sellaisia tavallaan pieniä asioita, mutta sit taas sillä tavalla suuria, että tähän ei ole tasa-arvosta vangeille, että kun toisesta laitoksesta pääsee ja toisesta ei. (Haastattelu 18.)

Toinen haastateltava totesikin, että vankiloiden erilaisista toimintakulttuureista kertoo se, jos vangit itsekin osaavat toivoa sijoitusta tiettyyn vankilaan johtuen joustavimmista käytännöistä tai ilmaisevat, etteivät halua vankilaan, jossa on tiukemmat valvontakäytännöt. Haastattelujen perusteella merkittävimmät eroavaisuudet valvotun koevapauden täytäntöönpanossa liittyvät valvontatapaamisten ja valvontakäyntien toteutukseen, liikkumisaluiden määrittämiseen ja poikkeuslupien myöntämiseen sekä jossain määrin koevapauden ehtojen rikkomusten seuraamuksiin.

Olen käsittänyt, että on eroja justiinsa sen suhteen, että miten paljon annetaan liikkumistilaa siellä vapaa-aikana, ja miten usein tarvitsee käydä valvontatapaamisilla, missä ne valvontatapaamiset toteutuu ja miten usein annetaan seuloja, ja miten vaikka se soittelee tapahtuu tai se valvontasoiton järjestäminen. Tällaiset jutut, ja sitten kanssa nuo poikkeamisluvat sun muut. Siihen tuli jossain kohtaa uusi ohjeistus ja määräys, että missä tilanteissa se voidaan

myöntää. Varmaan juuri sen takia, että olisi vähän yhtenäisemmät käytännöt laitoksilla. (Haastattelu 16.)

Vankiloiden erilaiset käytännöt esimerkiksi liikkumisalueiden määrittämisessä (ja niiden kirjaamisessa sähköisen valvonnan järjestelmään), valvontatapaamisten organisoinnissa ja päihdetestauksessa konkretisoituvat tukipartioiden työssä alueilla, joilla valvottua koevapautta suorittaa henkilöitä eri vankiloista: ”Jokainen [vankila] tekee niin kuin parhaaksi näkee. Sitten ollaan siinä tilanteessa, että ei ole yhden talon toimintatapaa, vaan me joudutaan niiden kaikkien kanssa olla tekemisissä, niin sitten me ollaan, että mitenäs tässä mennään.” (Tukipartiohaastattelu 3.) Haastatellut tukipartio-ohjaajat peräänkuuluttivat yhtenäistä toimintalinjaa valvotun koevapauden käytäntöihin:

[Olisi tärkeää että] vankiloille tehtäisiin yhtenäiset toimintatavat, että miten vaikka poikkeuslupia käsitellään. Tai se, että miten liikkuma-alueita käsitellään, että se lähtisi sieltä jo, että vankilat toimisi yhtenäisesti. Lakiin se onkin kirjattu, että pitää kaikkia käsitellä tai siis kohdella yhdenvertaisesti, niin se, että se oikeasti toteutuisi selkeästi, että kaikkia kohdellaan yhdenvertaisesti ja se, että kaikki tulkitsee asioita selkeästi samalla tavalla. [...] Jos me saataisiin se vankilan pää toimimaan yhtenäisesti, niin se olisi myös meidän helpompi toimia tasavertaisesti kaikkia kohtaan, kun me tiedettäisiin suoraan, että kaikilla on samat lähtökohdat. (Tukipartiohaastattelu 4.)

Myös aikaisemman tutkimuksen mukaan vankiloiden välillä on huomattavia eroja valvotun koevapauden valmistelussa, rangaistusajan suunnitelmassa ja erilaisissa lupamenettelyissä, minkä seurauksena ”vangit eivät ole kaikilta osin tasa-arvoisessa asemassa keskenään”.¹²⁵ Vankien saama tuki valvotun koevapauden valmistelussa ja sen aikana voi vaihdella merkittävästi riippuen myös yksittäisistä työntekijöistä. Haastattelujen perusteella selkeät ja konkreettiset linjaukset olisivat tarpeellisia käytäntöjen yhtenäistämiseksi: vankilakohtaiset eroavaisuudet valvotun koevapauden sisällössä ja valvonnassa voivat vaarantaa yhdenvertaisen kohtelun.

6.3.5 Valvotun koevapauden tavoitemäärät

Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on ollut lisätä valvotun koevapauden käyttöä. Oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen välisen tulosopimuksen (2024–2027) mukaan vuodelle 2025 tavoitteeksi on asetettu, että valvotun koevapauden kautta vapautuisi 24 prosenttia vangeista ja

125 Rantanen ja Lindqvist 2018.

82 prosenttia suorittaisi valvotun koevapauden onnistuneesti. Alustavana tavoitteena on, että vuodesta 2026 alkaen osuus olisi 25 prosenttia vuodessa.¹²⁶ Tulossopimuksen mukaan valvottuun koevapauteen sijoitettujen keskimääräinen päiväkohtainen tavoitemäärä on 250.¹²⁷ Valvottujen koevapauksien määrä on jäänyt asetettuja tavoitteita pienemmiksi, sillä vuonna 2023 uusia valvottuja koevapauksia aloitettiin 757 ja koevapaudessa oli keskimäärin 206 valvottavaa päivittäin. Vapautuneista vangeista 21,9 prosenttia vapautui valvotun koevapauden kautta vuonna 2023 eli noin kaksi prosenttiyksikköä vähemmän verrattuna 24 prosentin tavoitteeseen kyseiselle vuodelle.¹²⁸ Haastateltavien mukaan tavoitteet lisätä valvotun koevapauden käyttöä aiheuttivat painetta vankiloissa Rikosseuraamuslaitoksen taholta.

Organisaatio antaa tietyt raamit ja paineet sille, että valvottuja koevapauksia pitäisi olla tietyn verran koko ajan. Syystä, että se on halpa niin sanottu rangaistusmuoto. Tämä sotii omaa ajattelua vastaan sen puoleen, että raha ei voi sanella sitä, mikä kenellekin sopii. Mutta kyllä voin kuvitella, että laput silmille saadaan työnnettyä valvottuun koevapauteen vailla kunnon valmistelua. Siinä on riskinsä sitten pyörövi-ilmiö, että kaveri tulee kyllä takaisin aika nopeasti, jos ei ole riittäviä työkaluja, että pärjää siellä. (Haastattelu 8.)

Haastateltava arvioikin, että valvotun koevapauden lisäämiseen taustalla on ennen kaikkea kustannustekijät, mikä sopii huonosti yhteen kuntouttavien ja vangin tukemiseen liittyvien tavoitteiden kanssa. Seurauksena voi olla ”pyörövi-ilmiö” eli koevapauden peruuttaminen ja palaaminen vankilaan suorittamaan rangaistuksen loppuosa. Myös toinen haastateltava kertoi, että he kokevat painetta sijoittaa valvottuun koevapauteen henkilöitä, joiden edellytyksiä suoriutua siitä pidetään lähtökohtaisesti heikkoina:

Risenhän ajatus on se, että jokainen vapautuis koevapaudesta, ja sehän ei ole millään tavalla mahdollista, ja itsekin kamppailen välillä sen kanssa, että vähän laitoksen painostuksesta joudun valmistelemaan koevapautta, mitä en koe todennäköiseksi itse, mutta koska tilastot sitä tilastot tätä, että on pakko saada eteenpäin, ja kaikille se mahdollisuus täytyy antaa, ja sitten kun sä olet tehnyt sen kahden kuukauden kovan työn ja sen kaiken valmistelun, ja se vanki on viikon koevapaudessa ja tulee takasin, niin sitten on itsellä semmoinen olo, et sinne meni mun työresurssit. (Haastattelu 18.)

126 Rise 2023d.

127 Luvut ovat kuitenkin pienemmät verrattuna edellisen vuoden tulossopimuksessa asetuihin lukuihin, jonka mukaan alustavaksi tavoitteeksi oli määritelty keskimäärin 260 valvottuun koevapauteen sijoitettua vuodelle 2024 ja 270 vuodelle 2025. Rise 2022b.

128 Rise 2024c, s. 25.

Haastateltavien mukaan valvotun koevapauden lisääminen ilman riittäviä resursseja voi johtaa siihen, että koevapautta ei ehditä suunnitella kunnolla, eikä valvontaan ja tukitoimiin ole riittävästi aikaa. Valmistelun pitkittyessä myös koevapausaika voi lyhentyä suunnitellusta. Myös valvotun koevapauden sisällöstä ja toimintavelvollisuudesta saatetaan joutua joustamaan. Vaikka monenlaisten toimintojen hyväksymistä pidettiin hyvänä, kääntöpuolena on, että ”joskus se saattaa olla aika löyhää se toiminta siellä valvotussa koevapaudessa” (Haastattelu 16). Paine laajentaa valvotun koevapauden käyttöä heijastuu koevapauden laatuun:

Rikosseuraamuslaitokselta on tullut laajat paineet yksikköihin niitä valvottuja koevapauksia valmistella, ja sieltähän annetaan ihan niin kuin yksikkökohtaisia lukuja, tämä on teidän tavoite. Niin totta kai yhdessä vähän suunnitellaan, mutta sitten, kun yrittää varovaisesti sanoa, että tämä on aika kova [tavoite]. Niin sieltä se kuitenkin tulee se luku. Se väistämättäkin vaikuttaa minun nähdäkseni siihen valvotun koevapauden laatuun, eli kun määriä nostetaan, niin laatu kärsii. (Haastattelu 4.)

Rikosseuraamuslaitos on asettanut vankilakohtaisia tavoitteita, kuinka paljon koevapauksia kussakin yksikössä tulisi olla käynnissä. Vankilakohtaiset tavoiteluvut herättivät paljon kritiikkiä ja niitä pidettiin liian kunnianhimoisina suhteessa käytettävissä oleviin resursseihin:

Viime vuonna meillä oli [tavoite] 10 vankia pitäisi olla [päivittäin] koevapaudessa. Tänä vuonna se on 13, eli kolme [vankia] enemmän, niin kyllähän se totta kai jossain kriteerien löystymisessä voi näkyä [...] Myös avolaitoksiin tulee semmoisia vankeja välillä, joitten kohdalla sitä miettii, että onko tämäkään oikea paikka. Ja sitten kuitenkin, jos siinä ei mitään semmoista perustavaa laatua, mihin sen päätöksen voisi kielteisenä tehdä, nojata, niin periaatteessa silloin sitä vaan valmistellaan. (Haastattelu 12.)

Lähes kaikki haastateltavat arvioivat, että henkilöresurssit olivat riittämättömät valvotun koevapauden kunnolliseen valmisteluun joko omassa vankilassa tai yleisemmin valtakunnallisesti. Valvottujen koevapauksien määrään vaikuttavat valmistelutyöhön käytettävissä olevien resurssien lisäksi rangaistusta suorittavien vankien soveltuvuus koevapauteen. Määrällisiä tavoitteita vankien koevapauden sijoittamisessa ei pidetty tarkoituksenmukaisina, koska esimerkiksi vankeusrangaistusta suorittavien tuomioiden pituudet vaihtelevat eikä näin ollen kaikilla vangeilla valvottu koevapaus ole vielä ajankohtaista:

Meilläkin on kuulemma semmoinen tavoite, että meillä pitäisi olla laskennallinen päivittäin 10 henkilöä valvotussa koevapaudessa. No, se ei ole mahdollista, kun tuomiot ovat sen verran pitkiä, että yksinkertaisesti sitä ei voi vielä laittaa valvottuun koevapauteen. (Haastattelu 8.)

Myös resurssien vähäisyys järjestää kuntouttavaa ja muuta toimintaa vankeuden aikana lisää haasteita valvotun koevapauden suorittamisessa. ”Tuntuu siltä, kun aika monesta asiasta on leikattu viime aikoina, että tämä rupeaa menemään enemmän siihen, että vankilat ovat vaan säilöntäpaikkoja vangeille. Sitä vaikuttavaa työtä ei hirveästi mahdollista tehdä vankiloissa.” (Haastattelu 16.) Huolta herätti myös se ajatus, että koevapauden käyttöä pyrittäisiin lisäämään, jotta vankiloihin saataisiin tilaa uusille vangeille. Tämän pelättiin johtavan sekä valmistelutyön heikkenemiseen että valvotun koevapauden vaikuttavuuden kärsimiseen:

Käytännössä tuli määräys, että kaikki muu työ lopetetaan ja meidän on pakko valmistella koevapauden ihmisiä vähemmän laadukkaasti. Semmoinen ihan ohjeistus tuli siitä, koska Suomen vankilat ovat täynnä, ei ole mihin laittaa ihmisiä enää. Niin me valmistellaan niitä koevapauden sitten paiskomalla, ei ihan noilla sanoin, mutta se, että pitäisi saada lisää väkeä valvottuun koevapaudteen. Käytte siinä työn ohessa ne rikoskeskustelut, mitkä pitäisi käydä, mille pitäisi oikeasti varata aika, niin ne täytyy hoitaa jotenkin siinä vaan, että saa merkintöjä. Minusta silloin siitä katoaa siltä vaikuttavuudelta se pohja. (Haastattelu 11.)

Vaikka valvottu koevapaus koettiin lähtökohtaisesti hyödylliseksi järjestelmäksi niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta, moni haastatelluista korosti, että koevapaus toimii ainoastaan silloin, kun se on suunniteltu yksilöllisesti ja vanki itse on siihen motivoitunut. He painottivatkin, että valvotun koevapauden korkean käyttöasteen ei tulisi olla itseisarvo eikä sitä tulisi lisätä kustannussyistä. Yksi haastateltava myös huomautti, että kaikille vangeille valvottu koevapaus ei ole toimiva malli:

Tietty kun mäkin olen aika pitkään näitä hommia tehnyt, niin on paljon semmoisia tuttuja, ketä mä en ikinä laittaisi [koevapauteen]. Mä sanon suoraan, että hei, mietitään sun vapautuminen mieluummin kunnolla kuin väkipakolla joku koevapaus, mikä menee pieleen. Tai mä harvemmin näin sanon, mutta kuitenkin, että vangeille semmoista realismia. Että ei sinne kannata lähteä epäonnistumaan, se ei tee kenellekään, hänen omalle mielenterveydellekään hyvää. (Haastattelu 19.)

Useampi haastateltava toivoi lisää resursseja koevapauden valmisteluvaiheeseen, mutta myös tukipartioiden suorittamaan valvontaan. Valvotun koevapauden lisääminen tarkoittaa enemmän valvottavia, jolloin nykyisillä resursseilla tukipartioilla on vähemmän aikaa valvontakäyntien suorittamiseen. Haastateltavat myös korostivat, että tukipartioiden tiiviimpi valvonta lisäisi valvotun koevapauden uskottavuutta. Useammat ja pidemmät valvontakäynnit mahdollistaisivat tiiviimmän ohjaus- ja tukitoiminnan ja myös mahdolliseen riskikäyttäytymisen varhaisemman havaitsemisen ja siihen puuttumisen.

Mehän tapaamme heidät vaan vankilaympäristössä. Se olisi ehkä sellainen kehitys, että jos tukipartio tapaisi heitä vaikka kaksikin kertaa viikossa, niin oltaisiin ehkä vielä enemmän kärryillä siitä, että mitä siellä [siviilissä] tapahtuu. Ja pystyttäisiin ehkä aikaisemmin jopa puuttua, jos siellä sanotaan vaikka, no vaikuttaa vaikka todella hermostuneelta tai jotain, että mitähän siellä on tapahtunut. (Haastattelu 2.)

Valvotun koevapauden käytön lisääminen edellyttäisi nykyistä parempaa henkilöresursointia vankiloihin ja myös tukipartioiden toimintaan. Muutoin valvotun koevapauden käytön lisääminen voi johtaa heikompaan valmisteluun ja valvontaan, ja siten myös epätoivottuihin tuloksiin.

6.3.6 Haastateltavien esittämät kehittämiskohteet

Haastatteluissa käsiteltiin myös valvottuun koevapauteen liittyviä kehittämistarpeita. Kuten aikaisemmin eri yhteyksissä on tullut ilmi, resurssien riittämättömyys vaikuttaa niin valvotun koevapauden valmisteluun, siihen sisältyvään ohjaus- ja tukitoimintaan, kuin valvonnan intensiivisyyteen. Tässä alaluvussa keskitytään muihin haastatteluissa esiin nousseisiin kehittämiskohteisiin, jotka vaikuttavat valvotun koevapauden täytäntöönpanoon. Keskeisemmät kehittämiskohteet liittyivät Rikosseuraamuslaitoksen valtakunnalliseen koordinointiin ja konkreettisten ohjeistusten puutteeseen.

Lakihan on aina aika väljä, että se on vähän, miten sitä tulkitsee. Ehkä semmoisen voisi nostaa esille, mikä on mun mielestä suuri epäkohta, on se lapsen kuulemiseen liittyvä, ja ylipäättänsä, kun Riseltä tehdään kaiken maailman menettelytapaohjeita. Niin ne ihmiset, jotka niitä tekevät, niin ne ovat semmoisia, jotka eivät kymmeneen vuoteen varmaan ollut koko asian kanssa tekemisissä. Niissä on suuriakin epäkohtia, tai niin, että ei ole mietitty, että miten käytännössä asiat tulisi hoitaa tai voi hoitaa. Ne ovat välillä vähän kaukaa haettuja. Niissä joutunut ehkä vähän luovimaan tai katsomaan, että miten asian pystyy hoitamaan paremmin. (Haastattelu 10.)

Lainsäädännön ja ohjeistusten osalta huolta nostatti yhteistyö lastensuojelun kanssa alaikäisten lasten kuulemisessa valvotun koevapauden valmistelussa (luku 6.1.4), mutta myös yleisemmin kaivattiin konkreettisempia ohjeistuksia koevapauden täytäntöönpanoon. Rikosseuraamuslaitoksen valvotun koevapauden käsikirja on vuodelta 2016, joskin päivitetty käsikirja on valmistumassa. Haastateltavan mukaan käsikirja ”ei hirveän konkreettisesti meidän nähdäksemme kerro, että mitä kuuluu tehdä ja millä tavalla” eikä se ”myöskään näistä lainsäädännöllisistä velvollisuuksista hirveästi kertonut”:

Ylipäättään tähän lasten kuulemiseen on liittynyt se kaikkein suurin sekavuus tässä koevapauden edellytysten selvittämisessä. Lakihan on aika lavea, sen mä ymmärrän, mutta sitten me tarvitsisimme entistä tarkempia ohjeistuksia Rikosseuraamuslaitokselta, että millä tavalla koevapauden edellytyksiä selvitetään, ja millä lailla sitten esimerkiksi se itse koevapaus täytäntöön pannaan, että millä lailla viikko-ohjelmat muodostetaan, millaiset toiminnot hyväksytään. Niin ei ole kyllä riittävällä tasolla se semmoinen käytännön tason kentälle annettu ohjeistus. (Haastattelu 4.)

Valtakunnallisia ohjeistuksia kaivattiin liikkumisalueiden ja poikkeuslupien myöntämiseen, koevapauden edellytysten selvittämiseen, viikko-ohjelmien laadintaan, toimintavelvollisuuden määrään ja siihen hyväksyttävään toimintaan. Esimerkiksi lain muotoilu toimintavelvollisuuden viikoittaisesta tuntimäärästä – vähintään 5 ja enintään 40 tuntia viikossa – aiheuttaa haasteita joidenkin vankien kanssa: ”Koska totta kai, kukapa meistä ei olisi sillä lailla, että jos se viisi tuntia riittää, niin mitä tämä tarkoittaa, että mulle on laitettu 40 tuntia, tai 30 tuntia viikolle, että en mä tämmöiseen suostu” (Haastattelu 12). Valtakunnalliset selkeät ohjeet olisivat tärkeitä käytäntöjen yhtenäistämiseksi:

Me ollaan siis paljon keskusteltu tästä aiheesta täällä yhdessä kollegoiden ja johdon kanssa, ja kyllä me koetaan, että se olisi tosi tärkeätä saada yhteneväinen käsikirja, missä olisi tarkat ohjeet ja säännöt niihin asioihin, mihin niitä tarvitaan, että kun tulisi tuolta ylhäältä, Risen ylimmältä johdolta sellaiset ohjeet ja raamit, niin sittenhän tietysti laitosten pitäisi sen mukaan toimii, olisi vähän velvoite toimii samalla tavalla. (Haastattelu 18.)

Vaikka haastateltujen vankilan vastuuhenkilöiden mukaan yhteistyö tukipartioiden kanssa toimii hyvin, monet toivoivat enemmän resursseja tukipartioille tehokkaamman valvonnan mahdollistamiseksi. Tukipartioiden haastatteluissa tuli esille myös se, kuinka nykyinen työaikajärjestelmä hankaloittaa valvontakäytien tehokasta organisointia etenkin laajemmilla

maantieteellisillä alueilla. Samoin paritonta määrää tukipartio-ohjaajia ei pidetty mielekkäänä, koska valvontakäynnit tulee suorittaa aina työparin kanssa. Lisäksi lomien tai sairastapausten aikana valvontakäyntejä ei ole välttämättä mahdollista tehdä lainkaan. Tukipartioille on järjestetty aikaisempaa vähemmän koulutusta eikä heidän työhönsä ole Rikosseuraamuslaitoksen laatimaa käsikirjaa. Haastatelluille oli myös epäselvää, kuka Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiossa on vastuuhenkilönä tukipartioiden työstä.

Rikosseuraamuslaitoksessa on viime vuosien aikana toteutettu laaja organisaatiouudistus, jonka lisäksi myös käytössä olevat Vati- ja Tyyne-tietojärjestelmät on korvattu uudella yhteisellä Roti-tietojärjestelmällä. Haastateltavat pitivät tietojärjestelmä uudistusta yleisesti epäonnistuneena ja uuden Roti-tietojärjestelmän käyttö koettiin kankeaksi ja työlääksi. Monet haastateltavat kertoivat, että uudistuksen myötä tietojärjestelmään tehtäviin kirjauksiin kuuluva työaika oli kasvanut jopa useilla tunneilla viikossa. ”Toi meidän käyttöjärjestelmä Roti on erittäin työllistävä, että siellä kyllä saa erittäin paljon kirjoittaa ja laittaa, ja päällekkäisiä kirjauksia ja systeemeitä tehdä 10 kertaa, ennen kuin pääsee eteenpäin” (Haastattelu 18). Haastateltavien mukaan uusi tietojärjestelmä vaikeutti tiedonkulkua vankiloiden, tukipartioiden, ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen välillä. ”Siinä on varmasti eri kirjaamiskäytäntöjä eri laitoksissa, niin sen tiedon löytäminen sieltä on aivan mahdotonta suorastaan” (Haastattelu 12). Tietojärjestelmän eri kohtiin tehtävät kirjaukset voivatkin jäädä kokonaan lukematta, kuten tukipartio-ohjaaja kertoi.

Pitäisihän tässä olla joku roti. Sitäkin mietin, että mulle oli kauhea yllätys, kun meillä on tämä paljon puhuttu Roti-järjestelmä, mikä on hankala ja vaikea ja kaikkien kirous töissä. Kun mä oon [aikaisemmin] vankilassa kirjailut ja seurannut näitä koevapausvankeja, kirjannut niiden tapaamisia ja soittoja sinne. Niin mä kirjoitan ihan eri paikkaan täällä tukipartiossa kun esimerkiksi [kyseinen] vankila kirjoittaa. [...] Mutta ei ne varmaan tajua kukaan [vankilassa] edes mennä lukemaan, mihin me kirjataan. (Tukipartiohaastattelu 3.)

Myös Rikosseuraamuslaitoksen tiukentuneet matkustuslinjaukset herättivät kritiikkiä. Työntekijöiden matkustamismahdollisuuksia on kustannussyistä kavennettu ja myös valtakunnalliset Rise-päivät ja tukipartiopäivät on lakkautettu. Useampi haastateltava huomautti, että Rise-päivät ovat mahdollistaneet keskustelun toimintamalleista, mikä on osaltaan edistänyt yhdenmukaisia toimintatapoja valtakunnallisesti. Monen haastateltavan mukaan yhteisten tapahtumien lakkauttamisen myötä tietoa käytännöistä ja haasteista ei kyetä jakamaan aiempaan tapaan eri yksiköiden välillä. Haastateltavat kertoivat, että keskustelua muiden yksiköiden kanssa toimintatavoista käydään omien olemassa olevien kontaktien kautta.

6.4 Yhteenveto

Haastattelujen perusteella valvottua koevapautta pidetään hyvänä ja toimivana järjestelmänä etenkin verrattuna siihen, että vanki vapautuisi suoraan vankilasta siviiliin ja ehdonlaiseen vapauteen. Kokemukset valvotusta koevapaudesta olivat pääsääntöisesti positiivisia, ja koevapauden valmisteluun ja järjestelyihin haluttiin käyttää aikaa. On kuitenkin huomattava, että haastattelut painottuvat avolaitoksiin, ja on myös mahdollista, että haastatteluihin valikoitui henkilöitä, jotka suhtautuvat keskimääräistä myönteisemmin valvottuun koevapauteen. Lisäksi myös suljetut vankilat ja avolaitokset ovat keskenään erilaisia ja niihin sijoitetaan erilaisen rikoshistorian omaavia tuomittuja. Vankien tilanteet ja taustat vaihtelevat myös samassa vankilassa, mikä vaikeuttaa yleisempien johtopäätösten tekemistä. Laadullisessa haastatteluaineistossa kuitenkin toistui useita seikkoja, jotka vaikuttavat valvotun koevapauden toimivuuteen ja jotka ovat tärkeitä valvotun koevapauden kehittämisen kannalta.

Valvontaseuraamuksista valvottu koevapaus on luonteeltaan harkinnanvarainen, sillä huolimatta laissa säädetyistä edellytyksistä koevapauteen sijoittaminen perustuu arvioon vangin soveltuvuudesta koevapauteen ja todennäköisyydestä, että henkilö suoriutuu koevapauden velvoitteista. Haastateltavat puhuivatkin ”vankituntemuksesta” keskeisenä arvioinnin perusteena. Valvotun koevapauden edellytyksenä oleva käytettävissä oleva asunto aiheuttaa haasteita asunnottomille vangeille, jotka eivät ole halukkaita muuttamaan tuetun asumisen yksiköihin. Valvotun koevapauden toimintavelvollisuuden sisältönä on usein työntekoa, opiskelua, kuntoutusta tai muita ohjelmia, vaihdellen koevapauteen sijoitettavan tilanteen mukaan. Käytännössä valvotun koevapauden edellytykset asettavat vangit jo lähtökohtaisesti epätasa-arvoiseen asemaan siinä suhteessa, että asunnon ja työpaikan omaava henkilö täyttää koevapauden kriteerit lähtökohtaisesti paremmin, kun taas päihdeongelmaiset ja muut toimintakyvyltään heikentyneet rajautuvat helpoimmin koevapauden ulkopuolelle.¹²⁹ Haastatteluissa toistuikin rangaistusta suorittavien päihdeongelmat merkittävänä valvotun koevapauden haasteena. Päihderikkomukset ovat myös yleisin koevapauden peruuttamisen syy.

Haastattelujen perusteella valvotun koevapauden sisällössä ja valvon- nassa on merkittäviä alueellisia ja yksikkökohtaisia eroja. Osaltaan erilaiset käytännöt johtuvat pitkistä etäisyyksistä haja-asutusalueilla, joissa ei ole mahdollista järjestää valvontatapaamisia vankilassa tai suorittaa valvontakäyntejä – ja siten myös päihdetestausta – kuin kerran viikossa tai jopa harvemmin. Palveluita ja muuta toimintavelvollisuutteen soveltuvaa toimintaa

129 Mäkipää 2010, s. 210–214.

on myös rajallisemmin saatavilla haja-asutusalueilla. Vankiloissa on myös erilaisia käytäntöjä sen suhteen, miten liikkumisalue määritellään, kuinka joustavasti poikkeuslupia myönnetään, mitä toimintaa ja minkä verran toimintavelvollisuuteen hyväksytään, ja miten ja kuinka usein valvontatapaamisia järjestetään. Joissakin vankiloissa sallittu liikkumisalue saatetaan määrittää lähtökohtaisesti asuinkuntaa laajemmaksi. Kaikissa vankiloissa liikkumisaluetta ei kirjata sähköisen valvonnan järjestelmään. Huolimatta ympärivuorokautisesta sähköisestä valvonnasta ja tukipartioiden valvontakäynneistä, käytännössä koevapauteen sijoitetun toiminnan kattava valvonta on mahdotonta.

Erilaiset käytännöt vaikuttavat merkittävästi siihen, millaiseksi valvotun koevapauden konkreettinen sisältö vangille eri alueilla ja eri vankiloissa muodostuu. Yksi haastateltava totesikin, että valvotusta koevapaudesta ”saadaan niin ankara, kuin siitä halutaan tehdä” (Haastattelu 16). Valvottuun koevapauteen sijoittamisen ohella sen sisällön määrittäminen on pitkälti vankilan vastuuhenkilöiden harkinnassa, koska lainsäädäntö ja Rikosseuraamuslaitoksen ohjeistukset jättävät paljon tulkinnanvaraa. Erilaiset toimintamallit valvotun koevapauden sisällössä, täytäntöönpanossa ja valvonnassa ovat ymmärrettäviä johtuen erilaisista toimintaympäristöistä, henkilöresurssein vähäisyydestä ja valtakunnallisten ohjeiden puutteellisuudesta. Valvotun koevapauden käsikirja on vuodelta 2016, kun taas tukipartiotoiminnasta ei ole lainkaan käsikirjaa. Vaikka jokaista valvotun koevapauden osa-aluetta ei ole tarkoituksenmukaista säädellä yksityiskohtaisesti, vaihtelevat vankilakohtaiset käytännöt vaarantavat vankien yhdenvertaisen kohtelun.

Haastattelujen perusteella oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen tulossopimus aiheuttaa paineita lisätä valvotun koevapauden käyttöä, mikä nykyisillä resursseilla tarkoittaa käytännössä vähemmän aikaa niin koevapauden valmisteluun, valvontaan kuin tukitoimiin. Vankilakohtaiset tavoitteet aiheuttavat lisäksi painetta sijoittaa koevapauteen henkilöitä, joiden todennäköisyys selvitä koevapauden ehdoista ei välttämättä ole korkea, ja joiden kohdalla koevapauden valmistelu ja ohjaus- ja tukitoiminta vaatisi pikemminkin enemmän resursseja. Lisäksi haastateltavien mukaan suljetuissa vankiloissa saattaa olla usein käsitys, että valvottu koevapaus kuuluu avolaitosten vastuulle. Valvotun koevapauden onnistumiselle asetettu tavoite aiheuttaa ristiriidan valvonnan suhteen, sillä tehokas valvonta johtaa koevapauksien keskeyttämisten kasvuun. Yksi haastateltu pohtikin tukipartioiden suorittaman valvonnan tarkoitusta, koska käytännössä tehokkain keino lisätä valvotun koevapauden onnistumisprosenttia on näennäinen valvonta. Haastatteluissa kuitenkin nimenomaan tukipartioiden toimintaan kaivattiin lisäresursseja valvonnan luotettavuuden ja uskottavuuden parantamiseksi.

7 Ehdonalaisen vapauden valvonnan käytännöt ja toimivuus

Tässä luvussa käsitellään tarkemmin ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanoa ja siihen liittyviä käytäntöjä ja haasteita. Ehdonalaisen vapauden valvonnan tarkoituksena on tukea ehdonalaisessa vapaudessa olevan vangin sosiaalista selviytymistä ja ehkäistä uusintarikollisuutta valvontatapaamisten ja muiden tukitoimien avulla. Luku perustuu pääasiassa yhdyskuntaseuraamustoimistoissa työskentelevien rikosseuraamustyöntekijöiden haastatteluihin (N=11). Luvussa käsitellään ensin ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanoa, jonka jälkeen keskitytään haastattelutavien näkemyksiin sen toimivuudesta ja kehittämistarpeista.

7.1 Ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpano

Ehdonalaisen vapauden valvontaan kuuluu huomattavasti vähemmän velvoitteita valvottuun koevapauteen verrattuna. Ehdonalaisen vapauden valvonta painottuu pitkälti valvontatapaamisiin ja valvottavan tukemiseen kohti rikoksetonta elämää ja vakaampaa elämänhallintaa. Lisäksi valvottava ei saa olla valvontatapaamisilla alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alaisena. Seuraavissa alaluvuissa käydään läpi ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamista, valvontatapaamisten käytännön toteutusta ja sisältöjä, yhteydenpitoa valvojan ja valvottavan välillä, päihteettömyysvaatimuksen valvontaa sekä velvoitteiden rikkomuksiin puuttumista.

7.1.1 Ehdonalaisen vapauden valvontaan asettaminen

Kun vanki vapautuu vankeudesta tai valvotusta koevapaudesta ehdonalaiseen vapauteen, hänellä alkaa koeaika, jonka pituus on vankeudessa suorittamatta jääneen osan eli jäännösrangaistuksen pituinen, kuitenkin pisimmillään enintään kolme vuotta. Yhdyskuntaseuraamuslain 70 §:n mukaan ehdonalaisen vapauden yhteyteen voidaan määrätä koeajan mittainen ehdonalaisen vapauden valvonta, mikäli ehdonalaisen vapauden kesto on yli vuoden; rikos on tehty alle 21-vuotiaana; vanki pyytää valvontaa itse; vanki on sitoutunut seksuaalirikollisille tarkoitettuun lääkehoitoon ja psykososiaaliseen hoitoon tai henkirikoksesta, väkivalta- tai seksuaalirikoksesta tuomitun vangin väkivalta- tai seksuaalirikoksen uusimisriski arvioidaan korkeaksi. Rikosseuraamuslaitoksen rekisteriaineistojen mukaan selvästi

yleisin syy valvontaan asettamiselle on koeajan pituus: vuosina 2015–2021 alkaneista kaikkiaan 5456 ehdonalaisen vapauden valvonnasta 74,4 prosenttia (N=4057) perustui koeajan pituuteen. Vajaassa viidenneksessä perusteena oli rikoksentehtäjän ikä rikoksentehtökohdella. Muista syistä asetettuja valvontoja oli selvästi vähemmän.

Taulukko 7. Vuosina 2015–2021 alkaneiden ehdonalaisen vapauden valvonnan perusteet.

Peruste	N	Osuus
Koeaika pitempi kuin yksi vuosi	4 057	74,4 %
Rikos tehty alle 21-vuotiaana	1 062	19,5 %
Vanki haluaa itse valvontaan	225	4,1 %
Muu peruste	112	2,1 %
Yhteensä	5 456	100 %

Ehdonalaisen vapauden valvontaan asettaminen määräytyy laissa säädettyjen perusteiden mukaan eikä sisällä yksilöllistä harkintaa. Virallisen päätöksen ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamisesta tekee vankilassa yksikön johtaja. Päätös on annettava viipymättä tiedoksi yhdyskuntaseuramustoimistolle, joka puolestaan nimeää tehtävään asiaa hoitavan virkamiehen.¹³⁰ Vapaaehtoisesti ehdonalaisen vapauden valvontaan haluavat olivat haastateltavien mukaan pääosin aikaisemmin valvonnan suorittaneita henkilöitä, joskin tällaisia tapauksia on aika harvoin:

Ei niitä varmaan suurimmalla osalla ole koko ajan edes yhtä, mutta yksittäisiä valvottavia. Ne on usein sellaisia, että ne on ollut jo aiemmin, ja ne tietää, että niitten elämä ehkä menee vähän huonosti ja taas kun vapautuu, niin tarvii paljon apua ja haluaa tukea elämässä ja ehkä tavoittelee päihteettömyyttä ja rikoksettomuutta, mutta se ei ihan vaan onnistu, ei ole niitä kykyjä ehkä, niin ne saattaa pyytää, ne haluaa että se sama työntekijä, kehen ne on kiinnittynyt, niin jatkaa ja tukee heitä ja vähän niin kuin pitää niitä lankoja käsissä ja auttaa niissä asioiden hoitamisessa ja näin. (Haastattelu 1.)

Haastateltavien mukaan ihannetilanteessa ehdonalaisvalvonnan valmistelu alkaa noin puoli vuotta ennen vangin ehdonalaiseseen vapautumista. Yhdyskuntaseuramustoimiston saatua tiedon ehdonalaiseseen vapautuvasta vangista ja vapautumisen ajankohdasta ehdonalaisvalvojaksi nimetty rikosseuraamustyöntekijä järjestää tapaamisen vangin, vankilan työntekijän ja mahdollisten sidosryhmien kanssa. Tapaamisen tarkoituksena on tutustua

¹³⁰ Rise 2014, s. 4.

vankiin, rakentaa luottamusta ja toimivaa yhteistyösuhdetta jo ennakolta ja suunnitella valvottavan tarpeita vastaavaa valvontaa:

[Tapaamisessa vangin kanssa] puidaan yhdessä, mikä valvonta on [...] ja esitetään valvonnan rajaehdoja, motivoidaan hoitamaan sitä asiallisesti [...] ja kysytään sitten, millaisia toiveita vapautumisen ja erityisesti sille valvonnan ajalle vapautuvalla on. Silloin saadaan käytännössä sellaista ensimmäistä otetta, että voidaan arvioida, että kuinka tosissaan rikoksettoman elämän kannalta henkilö on, ja sen perusteella voidaan myös miettiä yhdessä tukitoimenpiteitä. [...] Suositus on, että käydään tapaamassa pari kertaa [ennen ehdonalaisen alkua], mutta käytännössä tapahtuu kerran. (Haastattelu 20.)

Yksi haastateltava käytti ilmaisua ”saattaen vaihto” kuvatessaan siirtymää vankilasta ehdonalaisen vapauden valvontaan yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaaksi. Valvotun koevapauden ohella ehdonalaisen vapauden valvonta on tärkeä nivelvaihe asteittaisessa vapauttamisessa. Haastateltavien mukaan sujuva yhteistyö vankilan kanssa on tärkeää, jotta siirtyminen vaiheesta toiseen tapahtuu hallitusti. Haastateltavien mukaan vankilan ja yhdyskuntaseuraamustoimiston yhteistyö on toiminut aikaisemmin hyvin ja tieto alkavista ehdonalaisvalvonnoista on välittynyt ajoissa, pääsääntöisesti toivotusti kuusi kuukautta ennen valvonnan alkamista. Useampi haastateltava kuitenkin kertoi, että Rikosseuraamuslaitoksen Roti-tietojärjestelmäuudistuksen myötä tilanne on huonontunut ja tietojärjestelmään liittyvien haasteiden takia tieto valvonnasta on saattanut pahimmillaan jäädä kokonaan huomaamatta. Vankilat saattavat myös ilmoittaa alkavista ehdonalaisvalvonnoista lyhyellä varoitusajalla, jopa vain muutamaa viikkoa ennen vapautumista, kuten haastateltava kertoi:

[Valvontaanasettamispäätökset] tuli jopa vuotta aikaisemmin meille tietoon, jolloin on tosi paljon aikaa valmistella, ja puoli vuotta oli ehdoton melkein minimi. Niin nyt se ei toimi Rotin myötä. En tiedä, mikä siinä on, että on tullut [tieto] jopa silleen, että kolmen viikon päästä henkilö vapautuu. [...] Eihän meillä ole mitään valmista, eikä ne ole vankilassa valmistellut yhtään mitään vapauttamista, että nämä on huolestuttavia tilanteita, mitä nyt on tullut tämän asiakastietojärjestelmän myötä. (Haastattelu 17.)

Osa ehdonalaiseen vapauden valvontaan tulevista henkilöistä on vankeusajan jälkeen suorittanut valvotun koevapauden. Ehdonalaisen vapauden valvontaan on asetettu viime vuosina reilu 700 henkilöä, hieman vähemmän kuin valvotussa koevapaudessa: vuonna 2023 ehdonalaisen vapauden valvontaan asetettiin 712 henkilöä, kun valvotun koevapauden aloitti 757 henkilöä. Huolimatta osin erilaisista kohderyhmistä, ehdonalaisen

vapauden valvonta usein seuraa valvottua koevapautta etenkin pidemmän vankeusrangaistuksen suorittaneiden kohdalla. Valvotun koevapauden suorittaneilla on yleensä asunto ja mahdollisesti myös työ- tai opiskelupaikka sekä kokemusta valvontatapaamisista ja asioinnista yhteiskunnassa, mikä helpottaa ehdonalaisen vapauden valvonnan suorittamista:

Jos koevapauden kautta vapautuu, niin ne asiat on yleensä aika mallillaan, ne elämän peruspilarit on siellä jo. Ja sitten varsinkin, jos sitä koevapautta on jo ollut sen täydet kuusi kuukautta, niin kyllähän se tilanne on hyvin eri, kun sitten semmoisen ihmisen kanssa, kuka vapautuu sieltä vankilasta ja tulee ekalle valvontatapaamiselle kassien kanssa ja miettii, että mihinkä sitä menisi. Niin kyllä se voi olla tosi iso ero siinä tilanteessa. Ja sitten toisaalta myös se henkilö on myös siinä koevapauden aikana jo kohdannut paljon niitä asioita, mitkä siellä siviilissä on edessä. Että on tottunut liikkumaan yksin ja kohtaamaan ihmisiä ja on elänytkin ehkä perheensä kanssa tai nähnyt tuttavvia. Ja jos on jotain ihmisiä, ketä on aiemmin halunnut vaikka vältellä, niin on ehkä joutunut heitäkin kohtaamaan. Ja on monessa asiassa paljon pidemmällä kun se, kuka vapautuu sieltä vankilasta suoraan. (Haastattelu 7.)

Ennen valvonnan aloittamista yhdyskuntaseuraamustoimisto laatii valvontaa koskevan rangaistusajan suunnitelman. Suunnitelmaa laadittaessa arvioidaan tuomitun riskejä, tarpeita ja voimavaroja, joiden pohjalta määritellään valvonta-ajan tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi. Suunnitelma laaditaan mahdollisimman pitkälle yhteistyössä valvonnan vastaavan yhdyskuntaseuraamustoimiston, vangin ja vankilan kanssa. Suunnitelmaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin oltava yhteistyössä vangin asuinkunnan sekä muiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa. Vangin kanssa voidaan myös sopia mahdollisista muista tukitoimenpiteistä, kuten kuntoutustoimintaan tai kunnan sosiaalityön pariin ohjaamisesta. Ehdonalaisen vapauden valvonnan sisällöt usein muuttuvat valvonnan kuluessa esimerkiksi valvottavan elämäntilanteessa tapahtuvien muutosten vuoksi.

7.1.2 Valvontatapaamiset ja yhteydenpito valvottavaan

Ehdonalaisen vapauden valvonnan keskeisenä sisältönä ovat valvontatapaamiset yhdyskuntaseuraamustoimiston rikosseuraamustyöntekijän kanssa. Valvontatapaamiset ovat myös ainoa pakollinen, yhdyskuntaseuraamuslaisissa säädetty ehdonalaisen vapauden valvontaan kuuluva toiminta. Valvontatapaamisten tarkoituksena on seurata tuomitun olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia sekä parantaa tuomitun kykyä elää rikoksetonta elämää. Tapaamisten toteutus on määritelty yhdyskuntaseuraamuslain 71 §:ssä hyvin väljästi: valvontatapaamisia sekä valvontaan kuuluvia ohjelmia ja

tehtäviä saa olla lähtökohtaisesti *enintään* 12 tuntia kuukaudessa (erityisen tuen ja valvonnan tarpeessa olevalla tuomitulla enintään 30 tuntia kuukaudessa). Ehdonalaisvalvojan ja valvottavan välisten valvontatapaamisten toteutustavat ja sisältö vaihtelevatkin paljon riippuen valvottavan tilanteesta:

Tapaamisten sisällöt vaihtelee juuri sen mukaan, että mikä se asiakkaan tilanne on. Että jos siellä on paljon tuen tarvetta, mikä vaatii sitä verkostoitumista, että on asunnottomuutta tai on jotain päihdeproblematiikkaa, niin yleensä ne on niitä akuutteja juttuja, mihin tartun ensin, ja sitten sen jälkeen keskustellaan vasta muusta. Mutta sitten jos siellä on se elämäntilanne ok, että on asunto ja on mahdollisesti työpaikka tai muuten vakaa elämäntilanne, on vaikka eläkkeellä tai jotain muuta, niin sitten ne on enemmänkin [yleistä] keskustelua. (Haastattelu 15.)

Valvottavien elämäntilanteet eroavatkin merkittävästi toisistaan. Valvontatapaamiset ovat enemmän yleisluontoista keskustelua niiden kanssa, joilla on työ, asunto, parisuhde ja muut elämän perusasiat kunnossa. Toisessa ääripäässä ovat asunnottomat henkilöt, joiden kohdalla valvontatapaamisissa keskeisessä roolissa on asunnon etsiminen ja muiden palvelujen järjestäminen. Tapaamisessa voidaan myös kartoittaa soveltuvia tuki- ja kuntoutustahoja, avustaa sosiaali-, asumis- ja kuntoutuspalveluihin hakeutumisessa sekä tarvittaessa jopa lähteä paikan päälle avuksi ja tukihenkilöksi näihin palveluihin:

Suunnitelmallisempi työskentely ei ole aina mahdollista, siellä on paljon tulipaloja sammuteltavana tai konkreettisia asioita liittyen vaikka asumiseen, toimeentuloon, työllistymiseen, kouluttautumiseen, perhesuhteisiin, päihteiden käyttöön, mielenterveysjuttuihin, neurokirjon juttuihin, mitä ikinä kelläkin on. Paljon on palveluohjausta ja verkostotyötä, mitä tehdään siinä tapaamisten aikana, voi olla että just soitetaan vaikka Kelaan tai sossulle tai lähetään yhdessä päihdepoliklinikalle tai hoidetaan jotain muita asioita. [...] Asiakkaalla ei aina ole ihan sellaista kykyä myöskään hoitaa niitä asioita ja viedä asioita loppuun asti tai edes tietoa, mistä lähteä hoitamaan sitä asiaa, mitä pitäisi tehdä tai keeneen pitää olla yhteydessä tai mitä mun kannattaisi tehdä tai näin, niin sitten voidaan lähteä niitä edistämään tai sopimaan näitä verkostotapaamisia tai just voidaan jalkautua myös, että joskus tulee lähdettyä asiakkaiden mukana. (Haastattelu 1.)

Haastateltavien mukaan valvottavien kanssa saatetaan tapaamisilla käydä läpi valvottavan tilanteeseen sopivia ohjelmia (esimerkiksi suuttumuksen hallintaohjelmia) tai tietyille ryhmille (kuten väkivalta- tai seksuaalirikollisille tai naisvangeille) suunnattuja ohjelmia. Valvottavia voidaan myös

ohjata eri järjestöjen tarjoamiin ohjelmiin, joihin osallistuminen voi korvata valvontatapaamisia:

Yksi tosi paljon käytetty järjestö, missä eav-asiakkaat¹³¹ käy, on Aggredi, missä he voi käydä ja niitä hyväksytään valvontatapaamisina niitä käyntejä. Ja sitten ehkä ylipäättään näitä erilaisia väkivaltaan liittyviä järjestötoimijoita myös lähi-suhdeväkivallan osalta. Ja sitten on myös jotain hankkeita ja muita, esimerkiksi vaikka seksuaalirikoksista tuomituille, siellä on jotain erityisosaamista tämän saralta, mihin voidaan näitä asiakkaita ohjata. (Haastattelu 6.)

Haastateltavan mukaan kuitenkin ”suurimmalla osalla ainakin oman kokemuksen mukaan eav-asiakkaista se ainoa sisältö on se, että käy siellä valvontatapaamisella sen kerran tai kaksi kuussa” eivätkä he ”halua mitään ylimäärästä”. Valvottavan asenne ehdonalaisen vapauden valvontaan vaikuttaakin merkittävästi valvontatapaamisten sisältöön:

Se menee hirveesti musta asiakkaan mukaan [...] Jotkut on silleen, että [en] todellakaan mitään tehtäviä tule tekemään ja on vähän niin kuin sellainen, että minä istun tässä ja keskustelen. Ja se on sitten silleen, sitten keskustellaan, ja monesti ne on kyllä ihan todella hyviä keskusteluja, että kun pääsee vähän tutummaksi ja syvemmälle, että olen mielestäni kyllä tavoittanut jotain aika olennaista ihan keskustelupohjallakin. (Haastattelu 14.)

Haastattelujen perusteella valvontatapaamisten tiheys ja toteutus vaikuttavat melko vakiintuneilta. Valvontatapaamisia järjestetään useammin valvonnan alkuvaiheessa, jolloin ehdonalaisvalvoja ja valvottava pyrkivät tapaamaan lähtökohtaisesti noin kahden viikon välein. Tapaamisväliä voidaan harventaa yhteen kertaan kuukaudessa, jos valvottavan elämäntilanne sen sallii eikä hän itse toivo tiiviimpää yhteydenpitoa.

Alussa aina tavataan useammin, kolme kuukautta menee tommoisella aikavälillä kaksi, kolme viikkoa ja tapaaminen. Myöhemmin voidaan jatkaa, jos asiakas haluaa, mutta myöhemmin se harvenee, ja ollaan vähintään kerran kuukaudessa [yhteydessä]. (Haastattelu 20.)

Myös valvontatapaamisten paikka voi vaihdella riippuen tapaamisen sisällöstä. Jos valvontatapaamisella on tarkoitus avustaa valvottavaa esimerkiksi viranomaisasioinnissa tai kuntoutustoiminnassa, tapaaminen voidaan sopia paikan päälle kyseiseen toimipaikkaan. Vapaamuotoista

131 Eav on yleisesti Rikosseuraamuslaitoksessa käytetty lyhenne ehdonalaisen vapauden valvonnasta.

kuulumistenvaihtoa voidaan toisinaan käydä esimerkiksi kahvilassa tai valvottavan työpaikalla. Yleensä tapaamispaikkana on kuitenkin yhdyskuntasuuraamustoimisto, jossa tapaaminen voidaan järjestää helposti huomioiden turvallisuusnäkökohdat ja keskustelujen luottamuksellisuus.

[Tapaamispaikka] sovitaan erikseen etukäteen, siinä lukee jotenkin että valvoja voi määrätä sen tapaamispaikan ja -ajan ja näin. Mutta toki yhteistyössä sen asiakkaan kanssa. Että tulee siihen meidän toimistolle varmaan useimmiten. [...] Tai sitten voidaan tavata vaikka verkostoissa. Nuorten kohdalla varsinkin on paljon verkostoja, niin sitten ei silleen hyppytetä moneen paikkaan. Tai sitten voidaan tavata vaikka puistossa. Ihan missä nyt vaan, kun ei nyt kapakkaan mene. (Haastattelu 14.)

Tarvittaessa tapaamisia voidaan toteuttaa myös etäyhteydellä, joskaan se ei haastateltavien mukaan ole useinkaan kovinkaan toteutuskelpoinen tai tarkoituksenmukainen vaihtoehto. Videoyhteys onnistuu valvottavien kanssa harvemmin ja puhelinkeskustelussa on hankala saada riittävä kokonaiskuva valvottavan tilanteesta. ”Etävalvonta on näennäisvalvontaa”, kuten yksi haastateltava tiivistä (haastattelu 5). Etätapaamiset voivat kuitenkin olla poikkeustilanteessa turvallisuussyistä ainoa kyseeseen tuleva tapaamismuoto esimerkiksi valvottavan aggressiivisuuden takia:

Silloin tällöin tulee niitä todella haasteellisia, jotka eivät suostu mihinkään yhteistyöhön, ja käyttäytyvät uhkaavasti, että yhden kerran olen joutunut tekemään semmoisen ratkaisun, että [olen sanonut valvottavalle että] sä et tänne tule enää riehumaan ja räyhäämään, että me hoidetaan tämä valvonta täysin puhelimitse. [...] Hän soitti, hän hoiti sen ihan sitten hyvin. Tai siis huusi siellä puhelimesta, mutta hoiti sen veloitteensa, kun en mä voinut sitä ottaa sinne [paikan päälle], kun hän oli uhka. (Haastattelu 17.)

Haastateltavat korostivat, että varsinaisten tapaamisten lisäksi valvottavat voivat olla yhteydessä valvojaan tarvittaessa. ”Jotkut ei halua tai ei koe tarvetta siihen, mutta joidenkin kanssa se yhteydenpito saattaa olla jossain vaiheessa jopa ihan viikoittaista” (Haastattelu 13). Valvottavat saattavatkin tapaamisten välissä esimerkiksi soittaa valvojalle, jos elämäntilanteessa tapahtuu äkillisiä muutoksia tai heillä on vaikeuksia päihteidenkäytön kanssa.

7.1.3 Päihteettömyyden valvonta

Valvontatapaamisten ohella toinen ehdonalaiseen vapauden valvontaan kuuluva lakisäätäinen velvollisuus on päihteettömyysvaatimus, joka koskee ainoastaan valvontatapaamisia ja muuta täytäntöönpanoon kuuluvaa

toimintaa ja tilaisuuksia. Muutoin päihteettömyyttä ei ehdonalaisen vapauden valvonnassa olevalta vaadita. Yhdyskuntaseuraamuslain 72 § velvoittaa valvottavan näyttöantoon ainoastaan seksuaalirikollisille tarkoitettua lääkehoidon valvomiseksi ja hoidon turvallisuuden varmistamiseksi. Haastattelujen perusteella ehdonalaisen vapauden valvonnassa päihteettömyysvaatimukseen ei suhtauduta ehdottomasti, vaan ratkaisevana kriteerinä on ”asiointikunto” eli valvottavan kyky hoitaa asioita ja keskustella huolimatta lievistä päihdetilasta.

Meillä puhutaan asiantuntijasta, että jos on asiantuntijainen, niin sitten taapamme. Että ei edellytetä nyt sitä, että pitäisi ihan pystyä antaa puhtaat näyttöet ja puhaltaa nollat. Mutta perustuu sitten semmoisiin ulkoihin havaintoihin, että onko siinä kunnossa, että voidaan ottaa vastaan ja kannattaa mistään keskustella. (Haastattelu 7.)

Joustavaa suhtautumista päihteettömyysvaatimukseen perusteltiin sillä, että monilla ehdonalaisen vapauden valvontaa suorittavilla henkilöillä on vakavia päihdeongelmia ja jotkut ovat myös korvaushoidossa. Vaikka valvottaville on käyty läpi valvontatapaamisiin kuuluvaa päihteettömyysvaatimusta, asiantuntijakunto on käytännön edellytys valvontatapaamisten järjestämiselle: ”Meillä on iso osa eav-asiakkaita, jotka ei koskaan ole selvin päin, niin jos me pidettäisiin tiukasti kiinni [päihteettömyys]linjasta, niin me ei tavattaisi heitä koskaan” (Haastattelu 6).¹³² Haastateltavat pitivätkin valvottavien saapumista valvontatapaamisiin päihteettömyyttä tärkeämpänä.

Enemmän katon sitä, että kun asiakas tulee, että hän on asiantuntijakunnossa. Suurin osa tulee sillee, että yleensä jos heillä on päihdeongelma ja he ovat päihtyneitä, niin he ei tule tapaamiselle, niin sitten sitä testausta ei tietenkään tarvi tehdä, kun heitä ei näy. Mutta sitten jos on semmonen henkilö, joka esimerkiksi käy korvaushoidossa ja hänellä on siinä kuitenkin oheiskäyttöä, niin se voi olla, että hän on joka päivä päihtynyt tai sanotaanko että päihteen vaikutuksen alaisena, mutta hän ei tavallaan ole silminnähdessä päihtynyt tai sekasin, että hän kykenee asioimaan ja on ihan tässä ajassa ja paikassa ja asiallinen ja muuta, niin mä otan kyllä asiakkaat vastaan enkä sanktioi silloin, kun he ihan kykenee normaalisti asioimaan, että se ei vaikuta tavallaan siihen tapaamiseen sinänsä. (Haastattelu 1.)

Haastattelujen perusteella yhdyskuntaseuraamustoimistoissa vaikuttaisi olevan lievää vaihtelua suhtautumisessa päihderikkomuksiin ja jatkotoimenpiteisiin. Päihtyneisyydestä ei pääsääntöisesti koitunut valvottavalle

132 Ks. myös Kilpeläinen ja Tammenlehto 2016.

muita seuraamuksia. Muutama haastateltava kertoi toimistonsa linjana olevan, että ainakin toistuvissa päihtymistapauksissa ryhdytään lieviin seuraamuksiin, kuten puhutteluun. Useimmiten päihtyneen mutta asiointikuntoisen valvottavan kanssa tapaaminen pyritään pitämään sovitusti ja tapaaminen perutaan vain huomattavan päihtymystilan vuoksi. Valvojat myös ohjeistavat valvottavia, että heidän ei kannata saapua tapaamiseen päihtyneenä, vaan he voivat sopia uuden ajan puhelimitse. Jotkut haastateltavat kertoivat kuitenkin peruvansa tapaamisen asiointikunnosta riippumatta, mikäli arvioivat valvottavan olevan päihtynyt:

Jos se sitten tulee tuohon päihtyneenä, niin sanon, että katsotaan ensi viikolla. Tule ensi viikolla selvin päin, niin ei tarvitse ruveta millekään tämän kummemalle. Ja kyllä niistä valtaosa tarttuu siihen mahdollisuuteen ja toimii niin. (Haastattelu 5.)

Haastateltavien mukaan ehdonalaisvalvonnassa varsinaista päihdetestaus- ta käytetään harvoin ja päihhteettömyyden valvonta tapahtuu käytännössä aistinvaraisesti valvottavan olemusta, käytöstä ja muita merkkejä tarkkailemalla. Muutama haastateltava sanoi saattavansa joskus ehdottaa tapaamisella valvottavalleen puhallutusta, mutta tällöinkin toimenpiteen tarkoitus on ennemminkin havainnollistava. ”Se voi olla asiakkaallekin joskus yllätys, että kuinka isot promillet tulee, vaikka asiakas ajattelee, että enhän mä otanut kun aamulla yhden oluen” (Haastattelu 1). Moni haastateltava kuitenkin myönsi, etteivät he pysty aina havaitsemaan valvottavan päihtymystilaa. Etenkin pidempään päihhteitä käyttäneet ovat oppineet toimimaan päihtyneenä ja peittämään päihtymystilan:

Suurin osa varsinkin eav:ssä pystyy jo hallitsemaan sitä käyttöä sillä lailla, että se ei häiritse valvontatapaamisia. Meillä on jonkun verran tietysti niitä huumeidenkäyttäjiä, jotka näyttävät selvin päin olevalta, kun he käyttää aktiivisesti. [...] Sulla ei tule semmoista epäilystä, että hän on edes [päihtynyt]. (Haastattelu 17.)

Haastateltavat pitivät joustavaa suhtautumista päihhteettömyyteen perusteltuna nimenomaan suhteessa ehdonalaisen vapauden valvonnan tarkoitukseen tukea valvottavaa kohti rikoksetonta elämää ja tarjota apua elämänhallintaan. Haastateltavat katsoivat, että tiukka päihhteettömyyden valvonta voisi heikentää luottamussuhdetta valvojan ja valvottavan välillä ja vähentää valvottavan motivaatiota ehdonalaisvalvonnan suorittamiseen.

[Tiukka päihdelinja olisi] ehkä vähän ristiriidassa muuten sen seuraamustyy- pin kanssa. [...] Tämä on enemmän kuitenkin tukea antavaa, ja halutaan pystyä

keskustella aidosti siitä tilanteesta ja siitä päihteiden käytöstä, niin jos me ruvetaan testaamaan ja sanktioimaan päihteiden käytöstä, niin hyvin nopeasti se luottamussuhde kyllä katkeaa. (Haastattelu 6.)

Muutama haastateltava huomautti, että osalla valvottavista päihdeongelma on niin vakava, että he pysyvät toimintakykyisinä ainoastaan päihteitä käyttämällä, ja selvin päin heidän vointinsa saattaa olla huomattavasti huonompi ja käyttöksensä aggressiivista. Tiukka päihteettömyysvaatimus on epärealistista ja saattaisi johtaa myös siihen, että ehdonalaivalvonta ei joidenkin valvottavien kohdalla toteutuisi käytännössä lainkaan:

On myös henkilöitä, [joita] en olisi koskaan nähnyt valvonnan aikana, jos olisin ollut tiukkapipoinen. Koska he käyttävät laittomia aineita, ja ainoastaan näiden avulla käyttäytyvät ns. normaalisti. [...] Silloin tämä kontrollivalvonta eli kontrolli ei [toki] toteudu lainkaan, mutta tukitoiminta, joka on varmasti tärkeämpi osa valvonnan aikana, toteutuu hyvin, paremmin kuin koskaan. Silloin voidaan tämän henkilön päihteiden käyttöä paljon paremmin seurata hänen kanssaan, ja mahdollisesti motivoida vaikkapa järjestelemällä jotain hyvin matalan kynnyksen palveluja. (Haastattelu 20.)

Rikosseuraamuslaitoksen uudessa ehdonalaisen vapauden valvonnan käsitkirjassa todetaan myös päihteettömyyteen liittyvät realiteetit: ”Jos valvottavalla ei ole terveyden- tai mielentilansa takia edellytyksiä olla ilman päihteitä, voidaan lähteä siitä, ettei hänen suoranaishenkinä tarkoituksenaan ole rikkoa päihtyneisyyskieltoa. Siten teon tahallisuutta ja päihtyneisyyskiellon rikkomista on mahdollista arvioida lievemmin perustein.”¹³³ Lisäksi käsitkirjan mukaan ”Päihteettömät tapaamiset voivat sopia joidenkin kohdalla yhdeksi valvonta-ajalle asetetuista tavoitteista.”

7.1.4 Velvollisuuksien rikkomisen seuraamukset

Yhdyskuntaseuraamuslain 75 §:n mukaan ehdonalaisen vapauden valvonnan velvollisuuksien rikkomisesta voi seurata valvottavalle huomautus tai varoitus. Ankarimmillaan velvollisuuksien vakavasta rikkomisesta voi seurata ilmoitus syyttäjälle, jonka seurauksena tuomioistuimien voi määrätä valvottavan jäännösrangaistusta täytäntöönpantavaksi vähintään neljä ja enintään 14 päivää. Valvottava voidaan myös noutaa poliisiin virka-avulla seuraavaan valvontatapaamiseen.

Haastateltavien mukaan päihteettömyyden ohella tyypillisin ehdonalaivalvonnan rikkomus on tapaamiseen saapumatta jättäminen ilman

¹³³ Rise 2024d, s. 37.

ilmoitusta esimerkiksi unohtamisen, elämänhallintaan liittyvien ongelmien tai päihtymystilan takia. Yksittäiset poisjäännit ovat yleisiä ja ne selvitetään yleensä puhelinsoitolla ja uuden ajan sopimisella. Haastavampia ovat sen sijaan tilanteet, joissa valvottava on tavoittamattomana pidemmän aikaa. Muutama haastateltava kertoi havainneensa, että vaikka ehdonalaisvalvon-
nassa yhteistyötä yritetään mahdollisimman pitkään ja sanktioita käytetään vasta viimesijaisena keinona, viime vuosina tapaamisten laiminlyönteihin olisi alettu suhtautua aiempaa tiukemmin. Esimerkiksi yhdessä toimistonsa käytäntönä on, että kolmesta väliin jätetystä tapaamisesta valvottava kutsutaan aina kuulemiseen riippumatta siitä, mikä syy poisjäännille on ollut.

Mä ehkä koen tämän nykyisen ehkä himpun verran tiukemman suhtautumisen näihin rikkomuksiin parempana kuin sen aiemman. Jotenkin mä näen sen, että tämä asiakaskunta on myös sellaista, että he tarvitsevat selvät säännöt, niin kuin kuka tahansa. Kyllä pitää mun mielestä olla kaikille selvää, että mitä seuraa, jos jotain ei tee. Jos ne käytännöt on kovin löyhät, niin sehän jää sille asiakkaallekin vähän epäselväksi, että pitääkö mun nyt vai voinko mä nyt jättää tämänkin kerran tulematta ja mitä tässä nyt sitten tapahtuu. (Haastattelu 7.)

Tehokkaimpana toimenpiteenä pidettiin yleisesti yhdyskuntaseuraamuslain mukaista poliisin suorittamaa noutoa, joka on ollut monessa toimistossa yleisessä käytössä. Jos valvottava on jäänyt ilmoittamatta tai ilman hyvää syytä pois useista tapaamisista tai häntä ei tavoiteta, valvoja voi tehdä poliisille pyynnön noutaa valvottava seuraavalle tapaamiselle. Yhdyskuntaseuraamuslain 24 §:n mukaan noudettavaksi määrätty saadaan ottaa kiinni ja säilöön aikaisintaan kuusi tuntia ennen valvontatapaamista. Monissa toimipaikoissa nouto on toteutettu kuitenkin niin, että ehdonalaisvalvoja tekee poliisiin järjestelmään etsintäkuulutuksen. Poliisi voi etsintäkuulutuksen nojalla ottaa valvottavan kiinni hänen joutuessaan tekemisiin poliisin kanssa mistä tahansa syystä, sopia valvojan kanssa seuraavan tapaamisen ja toimittaa valvottavan tapaamiselle. Haastateltavien mukaan Rikosseuraamuslaitos on kuitenkin hiljattain todennut, että kyseinen toimintatapa ei ole lainmukainen, vaan noutopyynnössä on ilmoitettava sekä osoite, josta valvottava tulee noutaa, että tapaamisen ajankohta, jolle hänet tulee toimittaa.

Eihän poliisilla ole semmoisia resursseja, että he lähtee meidän asiakkaita noutamaan tuolta. Menee kyllä ihan muunlaiset tehtävät ja etsintäkuulutukset tämmöisten edelle, mikä on ihan ymmärrettävää ja luonnollista. [...] Ei me tulla ikinä saamaan tällä tavalla niitä noutoja toimimaan. [Noudot] on aina toteutunut just sillä tavalla että se asiakas on tavoitettu ihan muiden tehtävien yhteydessä. [...] Että nyt jos pitää siten vain [tehdä noutopyyntö] siihen seuraavan tapaamisen [...] niin siitähän tulee sitten ihan käyttökelvoton. (Haastattelu 1.)

Haastateltavien mukaan uusi linjaus on heikentänyt noutopyynnön tehoa merkittävästi. Aiemmin poliisi tavoitti valvottavan yleensä jonkin toisen poliisitehtävän yhteydessä ja noutopyyntöä koskeva tapaaminen oli mahdollista aikatauluttaa joustavasti varsinaisen tehtävän ohessa. Noutopyyntö määrätyle valvontatapaamiselle tarkoittaa sitä, että jos valvottavaa ei onnistuta tavoittamaan tapaamisen ajankohtaan mennessä, noutopyyntö raukeaa ja on laadittava uusi noutopyyntö uudelle ajankohdalle. Noutopyynnön käytännön haasteena poliisin resurssien ohella on, että valvottavalla ei välttämättä ole voimassa olevaa osoitetta tai hän ei siellä oleskele.

Velvollisuuksien rikkomista tapahtuu ihan älyttömän paljon. Meillä on tosi iso osa myös asiakkaita, jotka ei oikeastaan käy valvontatapaamisilla. Ja meillä ei ole hirveästi keinoja tehdä mitään. Nämä asiakkaat on myös sellaisia, kenellä ei esimerkiksi välttämättä ole mitään osoitetta tai on poste restante -osoite tai muuta, niin ei meillä ole mitään keinoja tavoitella heitä. Suurimmalla osalla asiakkaista on prepaid-puhelinliittymät, jotka sitten tavallaan, numerot vaihtuu jatkuvasti. Meillä ei ole puhelinnumeroita eikä osoitteita. Meillä ei ole oikein mitään keinoja tavoittaa. Ja ainoa, mitä me voidaan yrittää tavoitella, on poliisin noutopyyntö, jolloin tiettyä ajankohtana poliisin pitäisi noutaa se asiakas kotiosoitteesta, mutta sitten kun ei ole mitään osoitetta, mistä noutaa [...] Että sitten tehdä se syyttäjälmoitus, jotta se lähtisi sitten oikeuteen ja sieltä lähtisi se 4–14 päivää jäännösrangaistuksesta muuntoon, mutta siinäkin on sellainen, että nämä asiakkaat, jotka ei käy, niin heillä on usein hyvin paljon uusia rikosasioita vankilasta vapautumisen jälkeen, niin se jäännösrangaistus lähtee muuntoon muutenkin. (Haastattelu 6.)

Velvollisuuksien törkeän rikkomisen seuraamuksena – jos valvottava varoituksesta huolimatta toistuvasti rikkoo velvollisuuksiaan tai jättää seuraamuksen kesken – asia voidaan viedä syyttäjälle harkittavaksi. Ankarimmillaan tuomioistuimien voi määrätä jäännösrangaistuksesta täytäntöönpantavaksi 14 vuorokauden pituisen vankeusjakson, jonka jälkeen ehdonalaisten vapaus valvontoihin jatkuu normaalisti. Kuten edellä haastateltava kertoi, jäännösrangaistus täytäntöönpannaan usein muutenkin valvottavien uusien rikosasioiden takia. Lähes kaikkien haastateltavien mukaan seuraamuksen pelotevaikutus on käytännössä olematon. ”Toi naurattaa vähän kaikkia, itseäkin, se on ihan höpöhöpöjuttu. Ei se kauheasti ketään pelota, kun olet jo vankilassa ollut.” (Haastattelu 1.) Ainoastaan yhden haastateltavan mukaan lyhytaikainen vankeus voi olla tehokas pelote niille, joille vankeus on ollut hyvin epämiellyttävä kokemus. Vähäisen pelotevaikutuksen lisäksi ilmoituksen tekeminen syyttäjälle ehdonalaisten vapauden valvonnan ehtojen törkeästä rikkomisesta on työlästä:

Näen sen syyttäjälmoituksen tosi tehottomana monellakin tavalla. Ensinnäkin se, että me tehdään se ilmoitus, siihen mennessä on jo tapahtunut paljon kaike-laista. Sitten me tehdään se ilmoitus, ja monesti sitä ei ehditä käsittelee ollenkaan, että syyttäjät on tietenkin niin kuormittuneita. Ja sitten yleensä se tilanne näiden asiakkaiden kohdalla on aika kaoottinen, että se että käy ehkä istumassa 4–14 päivää, niin se ei sen ihmisen elämässä vaikuta mitenkään. Ei hän tule sitä valvontaa hoitaa senkään jälkeen. Että ehkä se syyttäjälmoitus myös senkin takia jää aika harvinaiseksi toimenpiteeksi, koska kyllä sitä pidetään hyvin turhana. (Haastattelu 7.)

Jäännösrangaistuksen täytäntöönpanon edellytyksenä on, että lievempiä toimenpiteitä on ensin yritetty käyttää toistuvasti. Valvottavaa on siis pitänyt yrittää tavoitella pitkään ja lievempiä sanktiointirytyksiä on täytynyt olla useita, ennen kuin asia voidaan siirtää syyttäjälle. Haastateltavien mukaan syyttäjä usein katsoo, että asiassa ei ole annettu vielä valvottavalle tarpeeksi mahdollisuuksia korjata tilannetta lievemmin keinoin ja palauttaa tällä perusteella asian takaisin yhdyskuntaseuraamustoimistoon.

Se on tyhjä lain kirjain olemassa, että siirretään syyttäjälle. Koska ei siitä seuraa [mitään]. Siitä seuraa vaan meille hirvittävä määrä paperityötä, kun me kaikki tiedot kerätään, laitetaan ne nippuun, tehdään se esitys syyttäjälle. Syyttäjä ottaa sen, harkitsee ja sitten se palauttaa sen kahden viikon päästä ja sanoo, että ei mitään, jatkakaahan valvontaa. [...] Jos ne tulee aina bumerangina takaisin, niin mulla on kyllä muutakin työtä kuin täyttää niitä lappuja. (Haastattelu 5.)

Haastateltavien mukaan toimenpidettä käytetään hyvin harvoin johtuen sen työläydestä ja tehottomuudesta: yksi haastateltava kertoi ilmoittaneensa syyttäjälle ehdonalaisen valvonnan rikkomuksista ainoastaan kaksi kertaa lähes 20-vuotisen uransa aikana ja toinen, ettei ole viimeiseen viiteen vuoteen vienyt yhtäkään tapausta syyttäjälle. Moni haastateltava toivoikin avoimesti uskottavampaa ja tehokkaampaa sanktiojärjestelmää ehdonalaisvalvonnan rikkomuksia varten, koska se lisäisi järjestelmän uskottavuutta valvottavien silmissä ja myös kannustaisi heitä hoitamaan velvoitteensa asiallisesti.

[Ehdonalaisvalvonta] kuitenkin on rangaistus, missä velvollisuuksien rikkomisesta saa jonkun seurauksen, niin ne [seuraukset] olisi semmoisia uskottavia ja toimivia. [...] Ehkä se olisi valvojallekin sitten työkaluna parempi, että asiakas tietäisi, että tästä oikeasti seuraa jotain, jos en mä hoida tätä. (Haastattelu 1.)

Haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että nykyiset ehdonalaisvalvonnan velvollisuuksien rikkomusten seuraamukset ovat tehottomia ja työllistäviä.

Valvottavan kuuleminen ja varoitus saattavat toimia joillekin herätteenä, mutta mikäli nämä toimenpiteet eivät tehoa, asian vieminen syyttäjälle on työläs prosessi ilman merkittävää pelotevaikutusta. Vaikka poliisin suorittama nouto on ollut toimivin pakkokeino, senkin hyöty voi olla viime kädessä hyvin vähäinen, jos henkilö ei itse ole motivoitunut työskentelyyn. ”Mitä hyötyä siitä on, että se [valvottava] raahataan sinne tapaamiseen, ja sitä ei kiinnosta ollenkaan”, yksi haastateltava pohtikin (Haastattelu 13).

7.1.5 Ehdonalaisen vapauden valvonnan lakkauttaminen

Ehdonalaisen vapauden valvonnan kesto on riippuvainen vangin jäännös-rangaistuksen pituudesta. Lähtökohtaisesti valvonta kestää siis jäännösran-gauksen ajan, ei kuitenkaan pidempään kuin kolme vuotta. Ehdonalaisen vapauden valvonta voidaan kuitenkin lakkauttaa ehdonalaivalvojan esityk-sestä jo aiemmin, kun valvonta on kestänyt vähintään kuusi kuukautta ja tuomitun elämäolosuhteet ovat vakiintuneet, ilmeistä rikossenuusimisris-kiä ei ole ja valvonnan jatkamista voidaan muutoinkin pitää tarpeettoma-na. Yhdyskuntaseuraamuslain 76 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on myös harkittava valvonnan lakkauttamista tai jatkamisen tarvetta valvon-nan kestänyt vuoden ja kuusi kuukautta, mikäli valvonta ei ole jo muista syistä päättynyt aiemmin. Jotkut haastateltavat kertoivat, että mahdollisuus lakkauttaa valvonta voi olla valvottaville kannustin oman elämäntilanteen edistämiseen:

Mahdollisuudesta lakkauttaa valvontaa puhutaan, minä puhun kaikille tasa-puolisesti siinä vaiheessa, kun valvonta valmistetaan yhdessä. Eli porkkana on olemassa, on se lehmä ojassa, odottaa sinua, tartu siihen tilaisuuteen. Minäkin olen tyytyväinen, jos sun elämässä kaikki menee hyvin. Mutta vähintään puoli vuotta täytyy satsata, ja mikäli valvonta on kolmen vuoden pitkä, mieluummin ohitetaan puheessa puoli vuotta, ja kerron, että puolet valvonnasta. Silloin näh-dään paremmin. [...] Siellä on ne perusasiat, että elämä on vakaa, eli elämän-hallinta on vakaa, ei ole rikosilmoituksia, ja ei ole olemassa sellaisia sakkoja, joita voidaan muuntaa vankeudeksi. Silloin on aika pitkälle päästy. (Haastat-telu 20.)

Ehdonalaisen vapauden valvonnan lakkauttaminen ennen määräaikaa on käytännössä suhteellisen vähäistä. Rikosseuraamuslaitoksen rekisteriai-neistojen mukaan vuosina 2015–2021 lakkautetuista yhteensä 5456 val-vonnasta 80,6 prosenttia (N=4395) päättyi koeajan päättymiseen. Ennen koeajan päättymistä lakkautettujen valvontojen osuus kyseisellä tarkas-teluajanjaksolla oli 14,5 prosenttia (N=790), minkä lisäksi viisi prosenttia (N=271) päättyi muista syistä, kuten henkilön maastamuuton, kuoleman tai

jäännösrangaistuksen täytäntöönpanon takia. Haastattelujen perusteella ehdonalaisen vapauden valvonnan lakkauttaminen on harvinaista monissa toimipaikoissa. Eräs haastateltava kertoi, ettei lakkauttaminen ole hänen yli 10-vuotisen työuransa aikana tullut kyseeseen juuri kenenkään kohdalla:

Nyt olisi ollut nyt ensimmäinen varmaan kolmeen vuoteen, että mä oisin voinut lakkauttaa eav:n [mutta valvottava itse kieltäytyi lakkautuksesta]. Yleensä eav-asiakkailla se tilanne, että kun ruvetaan sitä ulosoton tilannetta tarkistaa, niin se on sitten se viimeinen, joka sen kaataa. Että siellä on niitä vanhoja rikosperustaisia maksamattomia ulosottoja. Ja kun ei sitä tuloa ole niin paljon, että niistä pääsisi eroon, niin se sitten valitettavasti on se viimeinen, mikä sen kaataa. Että äärimmäisen harvoin muistan eav:ta lakkauttaneeni. (Haastattelu 5.)

Ehdonalaisen vapauden valvonnan lakkauttamisessa ehdottomia seikkoja ovat valvonnan keston vähimmäisajan toteutuminen ja varmistettu tieto valvottavan rikoksettomuudesta koeaikana. Koeaikana tuomitut rikesakot tai sakkorangaistukset vähäisenä pidettävistä rikoksista eivät estä valvonnan lakkauttamista, mutta sakkojen tulee olla maksettu tai niiden suorittamisesta on oltava uskottava maksusuunnitelma.¹³⁴ Haastattelujen perusteella valvonnan lakkauttamisessa ennen määräaikaa on jonkin verran paikkakuntakohtaista vaihtelua. Isommilla paikkakunnilla lakkauttamisia tehtiin haastateltavien arvion mukaan enemmän, mikäli valvottavan elämäntilanne ja -hallinta vaikuttivat hyvältä ja valvonta muutenkin selvästi tarpeettomalta:

[Valvonta] voidaan lakkauttaa siinä tapauksessa, että sen arvioidaan olevan tarpeeton ja silloinhan se yleensä tarkoittaa, että me voidaan asiakkaalla arvioida olevan erittäin matala uusimisriski. Se taas tarkoittaa yleensä sitä, että asiakas, hänen sosiaalinen tilanne on vakaa, hänellä ei ole uusia tai keskeneräisiä rikosasioita ja ei ole tullut koeajalta mitään uusia juttuja ja myöskin tsekataan sakkojutut Oikeusrekisterikeskuksesta ja voidaan todeta, että tavallaan hän ei tarvitse enää tällaista valvonnan kaltaista tukea. Eli siellä ei löydy enää mitään semmoisia dynaamisia riskitekijöitä, mitkä perustelisi sitä, että valvonta on tarpeellinen. (Haastattelu 1.)

Haastateltavien mukaan ehdonalaisen vapauden valvonnan lakkauttamismahdollisuuksia olisi hyvä miettiä tarkemmin resurssien tehokkaan kohdentamisen näkökulmasta: ”Mutta kyllähän nykyisessä resurssitilanteessa varmaan pitäisi enemmän katsoa niitä, että jos on ihan ilmeisiä, joita voi lakkauttaa, niin sitten lakkauttaa” (Haastattelu 13).

¹³⁴ Rise 2014, s. 30.

7.2 Haastateltavien näkemykset ehdonalaisen vapauden valvonnan toimivuudesta

Seuraavissa alaluvuissa käsitellään haastateltavien näkemyksiä ja kokemuksia ehdonalaisen vapauden valvonnan toimivuudesta niin valvottavan, valvojan kuin yleisemmin seuraamusjärjestelmän kokonaisuuden näkökulmasta. Ensin käsitellään ehdonalaisen vapauden valvonnan hyötyjä ja haasteita, minkä jälkeen tarkastellaan valvonnan onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä sekä ehdonalaisvalvonnan kehittämistarpeita.

7.2.1 Ehdonalaisen vapauden valvonnan hyödyt

Haastateltavien mukaan ehdonalaisen vapauden valvonta on käyttökelpoinen ja toimiva seuraamus, joka parhaimmillaan tarjoaa tukea elämänhallinnan parantamiseen ja rikoksettomaan elämään. Ehdonalaisen vapauden valvonta voi olla hyödyllinen hyvinkin erilaisessa elämäntilanteessa oleville henkilöille riippuen valvojan ja valvottavan yhteistyöstä, toimenpiteiden kohdentamisesta (ja palvelujen saatavuudesta) ja valvottavan omasta motivaatiosta. Haastatteluissa painottuivat ehdonalaisen vapauden valvonnan hyödyt etenkin valvottavien auttamisessa ja tukemisessa käytännön asioiden järjestämisessä.

Kyllä meistä oikeasti voi olla apua, just näitten asunto- ja näitten asioiden hoitamisessa. Ja yleensäkin se, että eihän monet edes ymmärrä, että heidän pitää käydä työkkäriin ilmoittautumassa vankeuden jälkeen, että mistä lähetään katsomaan, että rahat lähtee juoksemaan. [...] Kukaan muu ei tiedä heistä, kun poliisi. Eli heillä ei ole mitään. Heillä ei ole pankkitiliä, heillä ei ole kotia, heillä ei ole työkkäri-asiakkuutta. Sitten he tulee meille. Niin että kun meillä on tällaisia ihmisiä oikeasti täällä yhteiskunnassa, ja ehkä omaehtoisesti haluavat olla, mutta sitten se, että jos haluat laittaa asioita kuntoon, ne ei tiedä, mistä lähtee liikenteeseen. (Haastattelu 17.)

Valvontatapaamiset tarjoavat tärkeää tukea palvelujärjestelmässä asioimisessa yhteistyössä Kelan tai työvoimatoimiston yhdyshenkilöiden kanssa etenkin niille, jotka ovat olleet pitkään vankilassa tai muutoin pudonneet julkisten palveluiden ulkopuolelle. Ehdonalaisen vapauden valvonnan kautta on mahdollista ohjata kuntoutuspalveluihin henkilöitä, joita on muutoin vaikea tavoittaa. Valvontatapaamiset tarjoavat laajemmin mahdollisuuden keskustella elämäntilanteesta, rikoksettomasta elämästä ja muista vaikeista asioista:

Joillainhan on se elämä ihan kunnossa, on työpaikat, perheet, ei ole tarvetta. On käynyt joku moka ja on jouduttu vankilaan, ja siitä se elämä sitten taas lähtee uudestaan. Mutta sitten tosi paljonhan on näitä, jotka nimenomaan tarvitsevat tukea muiltakin viranomaisilta, nimenomaan aikuissosiaalityöstä tai jopa vammaispalveluista, ihan mistä vaan. Että tavallaan aika iso rooli on siinä, että sun pitää työntekijänä osata sitten ohjata se asiakas oikeisiin palveluihin. [...] Moni myös saattaa kokee tapaamiset semmoisina, en mä nyt sanoisi terapiana, mutta heillä ei välttämättä ole koskaan ollut ketään, kuka kuuntelee heitä tai juttelee heidän kanssa vaikeista asioista tai heillä ei välttämättä ole ystäviä, joille he voi jutella. (Haastattelu 13.)

Käytännön asioiden hoitamisen lisäksi valvontatapaamisissa pyritään tarjoamaan valvottaville uusia näkökulmia, ajatuksia ja motivaatiota rikoksetomaan elämään. Pisimillään kolme vuotta kestävä ehdonalaisen vapauden valvonta tarjoaa mahdollisuuden pitkäjänteiseen työskentelyyn ja keskusteluun muutoksesta kohti rikoksetonta elämää.

Jotkut asiakkaat tavallaan kokee, että siitä valvonnasta on ollut iso tuki, ja tavallaan silleen, että ollaan tehty aika intensiivisesti sitten joidenkin sellaisten asiakkaiden kanssa, kenellä on tällaisia onnistumistarinoita, että he on itse toivonut, että voidaanko tavata tiiviimmin. [...] Valvoja on aika tiiviisti mukana siinä elämässä ja niissä asioissa. Ja on sellaisia tarinoita, että sitten on ollut vaikka pitkä valvonta-aika, ja sinä aikana ollaan irtauduttu täysin rikoksista ja päihteistä. Ja tavallaan, että se pitkä valvonta-aika ehkä sitten takaa myös sen, että siinä on sitä sellaista aikaa, että se muutos muuttuu jo sinä aikana pysyväksi, että ollaan sen koko prosessin ajan siinä tukena. (Haastattelu 6.)

Ehdonalaisen vapauden valvonnan hyödyt voivat näkyä pidemmän ajan kuluessa tai valvonnan päättymisen jälkeen asenteiden ja ajattelun muutoksina. Ehdonalaisvalvonnan aikana käytyjen keskustelujen, ohjelmien tai kuntoutuksen ansiosta esimerkiksi kokemus omasta pystyvyydestä ja osallisuudesta saattaa vahvistua, tunnettyöskentely- ja itseymmärrystaidot lisääntyä tai rikollisuusasenteissa tapahtua muutoksia.

Ajattelisin että se on tosiaan iso juttu, se vankilaan joutuminen, siellä oleminen, siellä selviytyminen, niin poikkeuksellisessa ympäristössä eläminen ja sitten takasin siviiliin tuleminen, niin se että se ihminen on jonkun hypypysissä siinä kohtaa, kun hän tulee takasin, niin on ehdottomasti hyvä. Ja se et sitä vähän niin kuin valvotaan, kontrolloidaan, tuetaan. Että kun on sitä rikoskierreasiaa ja päihdeasiaa ja monta asiaa, missä on haasteita, että on joku, kuka valvoo sitä asiaa, niin kuin valvoja nyt valvoo, että hänellä on joku, mihin hän joutuu tulemaan ja missä hän saa puhua niitä vaikeitakin asioita, rikosasioita. Niitä on

ehkä vähän vaikea jossain sosiaalityön luukulla ottaa puheeksi niin se on sitten se paikka, missä käydä niitä läpi, nämä meidän valvonnat. Niin se hyöty on että se ihminen, hänellä on velvollisuus käydä jossain ja saada tukea siihen elämäntilanteeseen siinä kohtaa. Ja sitten pystytään edelleen vaikuttamaan siihen rikoksen uusimisriskiin. (Haastattelu 14.)

Osa haastateltavista arvioi, että ehdonalaisvalvontaa voisi olla hyödyllistä laajentaa myös lyhyempää tuomiota suorittaviin. He toivoivat, että vankiloissa tiedotettaisiin laajemmin ehdonalaisen vapauden valvonnasta, sen sisällöstä ja mahdollisista hyödyistä sekä mahdollisuudesta hakeutua valvontaan myös oma-aloitteisesti. Tällä hetkellä ehdonalaisen vapauden valvontaan omasta pyynnöstään hakeutuu lähinnä vankeja, jotka ovat olleet ehdonalaisvalvonnassa aiemminkin ja kokeneet sen itselleen hyödylliseksi. Eräs haastateltava pohti, että valvontaan voitaisiin asettaa esimerkiksi jo silloin, kun ehdonalaisen vapauden pituus on vähintään puoli vuotta:

Sitä valvontaa ei tule [kaikille], jotka siitä voisi hyötyä. [...] Jotenkin välillä mieltii, että voisiko se olla vaikka, että [valvonta määrättäisiin] jos sulla on yli puoli vuotta koeaikaa, koska varmasti monet lyhyttuomioiset hyötyisi siitä, että tulisi se ehdonalaisvalvonta. Mutta se vaatisi tosissaan lainsäädäntömuutosta ja resursseja tosi, tosi paljon sitten lisää. (Haastattelu 1.)

Osa haastateltavista puolestaan pohti, että ehdonalaisen vapauden valvonnan kohderyhmää voisi rajata ja sen määräämisessä voisi olla nykyistä enemmän harkintavaltaa. Tällöin valvonta voitaisiin määrätä laissa lueteltujen tarkkarajaisten ehtojen sijaan kohdennetummin esimerkiksi niille, jotka olisivat motivoituneita valvontaan tai joilla siihen olisi erityistä tarvetta. Vanki voisi olla mahdollista jättää määräämättä valvontaan huolimatta koeajan pituudesta, jos hänen elämäntilanteensa on hyvä ja uusintariski hyvin pieni:

Että vankilassa pystyttäisiin katsomaan, että tarviiko tämä valvontaa vai ei. Että vaikka se jäännösrangaistus olisi yli sen vuoden, niin olisi vielä joku tapauskohdainen harkinta siinä, että käytäisiin se elämäntilanne läpi, että tarviiko tämä ihminen ihan oikeasti sitä valvontaa. [...] Justiin yksi asiakas, joka on käynyt yhdessä valvontatapaamisessa, ja mä oikeastaan jo tiedän, että mä esitän lakautettavaksi sen valvonnan puolen vuoden jälkeen, koska on ensikertalainen, ei ole mitään muuta rikoshistoriaa. (Haastattelu 15.)

Eräs haastateltava puolestaan pohti, että yli vuoden kestävien ehdonalaisten vapauden valvontojen kohdalla vangille voisi antaa mahdollisuuden valita valvonnan tai vankeuden jatkamisen välillä. Näin ollen valvontaan

kielteisesti suhtautuvat henkilöt voisivat valita, haluavatko he suorittaa mieluummin tuomionsa loppuun asti vankilassa vai ehdonalaisessa vapaudessa valvottuna. Vankeuden valitsevat olisivat todennäköisesti niitä, joiden kohdalla ehdonalaisen valvonta jäisi tehottomaksi vähäisen motivaation takia, kun taas valvonnan valitsevat olisivat kenties nykyistä motivoituneempia valvontaan. Toisaalta valvontaan kaikkein kielteisimminkin suhtautuvat saattavat olla nimenomaan se vankiryhmä, joille valvonta olisi kaikkein tärkeintä.

7.2.2 Ehdonalaisen vapauden valvonnan haasteet

Vaikka ehdonalaisvalvonnan tuomat mahdolliset hyödyt ovatkin haastattelavien mielestä toteutuessaan merkittäviä, valvottavien asenteet ja toimintakyky, palvelujen ja asuntojen saatavuus ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen resurssit asettavat haasteita valvonnan täytäntöönpanoon. Ehdonalaisen vapauden valvonnan lähtökohdat ovat hyvin erilaiset riippuen siitä, tulevatko valvottavat suoraan vankilasta vai ovatko he suorittaneet valvotun koevapauden ja onko heillä käytettävissä oleva asunto. Asunnottomien valvottavien tilanne on erityisen haastava:

Tosi olennainen on se, että olisi asunto vankilasta vapautuessa. Kyllä siinä on iso ero tavallaan, että miten menee niillä asiakkailla, kenellä on asunto ja kenellä ei. Sen melkein tietää, että jos asiakas vapautuu ilman asuntoa, eikä ole mitään sellaista selkeää, että on joku vaikka perheenjäsen, kenen luona voi asua vaan että ollaan sitten seilaamassa jossain tuttujen luona, niin ne asiakkaat, niin niillä menee tosi huonosti. (Haastattelu 6.)

Asunnottomien kohdalla ehdonalaisen vapauden valvonta painottuu pitkälti käytännön asioiden järjestämiseen, kun taas valvontatapaamisissa on mahdollista keskittyä enemmän muutosprosessiin ja rikoksettoman elämän tukemiseen, jos elämän perusasiat ovat kunnossa. Myös vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen yhteistyö ehdonalaisen vapauden valmistelussa tuli esille yhtenä haasteena haastatteluissa. Tieto uudesta valvottavasta ei ole aina tullut ajoissa yhdyskuntaseuraamustoimistoon eikä valvottavaa ole ehditty tavata ennen valvonnan alkamista:

Käytännön tilanne on se, että meille saattaa vapautua [ehdonalaisvalvontaan] vankilasta ilman, että sieltä on kukaan ollu missään yhteydessä. Me ei olla tavattu ihmistä kertaakaan hänen vankeusaikana niinkuin etänä, se ei oo missään nimessä toivottavaa, koska silloin hän ei sitoudu siihen valvontaa todennäköisesti eikä hän tiedä edes, mistä on kysymys. Että toki häntä aina kuullaan vankilassa, kun tehdään se valvontaan asettamispäätös, niin ajattelisin, että siinä kohtaa ois hyvä myös jo olla viimeistään yhteydessä siihen ehdonalaisvalvojaan,

koska se nimi kuitenkin on siellä tiedossa tai meidän esimies on helposti tavoitettavissa. Että pitäisi olla yhteydessä, kun tiedetään, että henkilölle tulee se ehdonalaisvalvonta, jotta saadaan sitä valvontaa valmisteltua yhteistyössä, ja että se olisi niin kuin semmonen saattaen vaihto -periaate sitten. (Haastattelu 14.)

Lukuisat haastateltavat kertoivat havainneensa, että vapautuvat vangit ovat heidän arvionsa mukaan nykyään huonokuntoisempia ja moniongelmaisempia kuin aiemmin. ”Haasteet liittyy just näihin päihdeasioihin, että kun ne niin vahvasti näyttelee sitä roolia näiden ihmisten elämässä, niin sitten se sitoutuminen on ehkä sen takia haasteellista” (Haastattelu 14). Vakavien päihdeongelmien lisäksi myös erilaiset mielenterveysongelmat ja muut erityistarpeet, kuten ADHD-piirteet, ovat yleisiä. Elämönhallinnan haasteet vaikuttavat sekä yleisemmin mahdollisuuksiin kohentaa valvottavan elämäntilannetta että konkreettisemmin valvontatapaamisten toteutumiseen:

Varmaan semmonen yleiset arjenhallintaongelmat asiakkaila, mitkä näkyy myös sitten siinä valvonnan hoitamisessa. Että ei muisteta tulla ja sitten muistetaan tulla, mutta aika on väärä. Se on aika tyypillinen tilanne, että me tavoitetaan asiakas tosi hyvin ja ehkä on semmonen kuvakin asiakkaasta, että ei hän aidosti halua vältellä sitä valvontaa, mutta se elämönhallinta on vaan niin surkeeta, että se vaikuttaa siihen tapaamisille saapumiseen. Ja tietenkin sitten siihen liittyy monesti ne päihdeongelmat ja mielenterveysongelmat ja esimerkiksi vaikka asunnottomuus. Että aika vaikea sitä kalenteria on asiakkaan suunnitella, jos ei tiedä, missä nukkuu edellisen yön. Tällaset haasteet on myös aika yleisiä. (Haastattelu 7.)

Haastateltavien mukaan monilla valvottavilla on aikaisempia tuomioita ja pitkä rikoshistoria, jonka myötä rikosmyönteiset asenteet ovat vakiintuneet ja niiden työstäminen on haastavaa. Osa valvottavista suhtautuu myös valvontaan hyvin kielteisesti ja ennakkoluuloisesti. Motivaatioon voi vaikuttaa myös se, että aikaisemman tai pidemmän vankeustuomion suorittaneet ovat ehtineet käydä moneen kertaan keskusteluja rikoksettomasta elämästä.

Varmaan niin kuin raskaimmaksi he kokevat sitten sen, että jos sen koevapauden jälkeen tulee vielä se valvonta, ehdonalaisvalvonta. Niin ne ei näe siinä enää mitään järkeä. Tietysti elinkautisvanki, joka on ollut meillä neljätoista vuotta vaikka vankilassa ja sitten sen puolen vuoden koevapauden jälkeen sille tulee vielä kolmen vuoden valvonta. Ja sitten, jos hän on käynyt nämä Risen ohjelmatyön viiteen kertaan läpi jo vankiloissa, niin ymmärtäähän sen, että sitten siellä tuntuu vähän turhauttavalta ruveta taas puhumaan siitä rikoksesta.

Vaikkapa sen viidentoista vuoden jälkeen. Palataan niin kuin uudestaan siihen asiaan, että mitä sä nyt olet tehnyt. (Haastattelu 3.)

Haastatteluissa tuli myös esille, kuinka asuntojen ja palvelujen saatavuudessa on selviä kuntakohtaisia eroja. Etenkin isoissa kaupungeissa valinnanvaraa on enemmän, kun taas pienemmällä paikkakunnilla valvottavien tarvitsemia sosiaali-, päihde- tai mielenterveyspalveluja ei välttämättä ole saatavilla ja myös asunnoista saattaa olla pulaa. Sote-uudistuksen myötä myös palveluita on keskitetty hyvinvointialueiden sisällä, mikä hankaloittaa palvelujen saavutettavuutta etäisyyksien kasvaessa. Eräs haastateltava kertoi myös havainneensa, että joillakin pienemmällä paikkakunnilla valvottavia toisinaan ohjataan isompaan lähikuntaan, jotta ”hankalasta asiakkaasta” päästäisiin eroon.

Kyllä mun mielestä on [eroja kuntien välillä]. Että meillä on selkeesti pieniä ympäristökuntia, jotka jopa jollain tavalla, se ei oo ehkä ihan yhtä paha kun vielä muutamia vuosia sitten, mutta he vähän ohjailevat asiakkaita sillä lailla, että muuttaisi tämmöseen isompaan keskukseen, jotta he pääsisivät tästä hankalasta kuntalaisesta eroon. Mutta sitten myöskin ihan selkeesti nämä kaksi pääkuntaa, niin tässä on huomattava ero asuntojen saamisessa. Että mitä mulla on muualla nuoria ja aikuisia valvottavia, niin jotenkin tuntuu, että paljon helpommin heille asuminen siellä järjestyy kuin sitten täällä. (Haastattelu 5.)

Yhdeksi ehdonalaisvalvonnan haasteeksi useampi haastateltava nimesi sen, että ehdonalaisvalvonnan tehtävien hoidolle jää vähemmän aikaa kuin muihin työtehtäviin. Ehdonalaisen vapauden valvonnan lisäksi sama rikosseuraamustyöntekijä voi vastata myös muista yhdyskuntaseuraamuksista, joihin liittyy enemmän pakollisia ja paljon työllistäviä tehtäviä. Työtehtäviä priorisoitaessa ehdonalaisvalvonta jää helposti vähemmälle huomiolle – esimerkiksi valvontatapaamisia järjestetään harvemmin tai asiakasta ei tavoitella aktiivisesti – johtuen seuraamuslajin vähemmän velvoittavasta luonteesta. Muutama haastateltava toivoikin, että työtehtäviä olisi mahdollista jakaa valvojille nykyistä keskitetympin niin, että yksittäinen työntekijä hoitaisi esimerkiksi vain ehdonalaisvalvontoja, jolloin valvontaa ja yhteydenpitoa voisi tehdä tehokkaammin.

7.2.3 Ehdonalaisen vapauden valvonnan onnistumiseen vaikuttavat tekijät

Ehdonalaisen vapauden valvonnan onnistumista ja siihen vaikuttavia seikkoja arvioidessaan haastateltavat nostivat esille sekä valvottavan

elämäntilanteessa tapahtuneita konkreettisia muutoksia että asenne- ja ajatusmaailmassa tapahtuneita vähittäisiä muutoksia. Lyhytaikaistakin rikoksetonta elämää ja päihitteettömyyttä pidettiin merkittävinä onnistumina, sillä loppuelämän rikoksettomuus ja päihitteettömyys eivät useinkaan näyttäyty realistisena tavoitteena ottaen huomioon monen valvottavan pitkä rikoshistoria ja haastava elämäntilanne. Ehdonalaisen vapauden valvontaan vaikuttavat merkittävästi edeltävät vaiheet vankilassa ja mahdollisesti valvotussa koevapaudessa. Haastateltavat painottivat asteittaisen vapauttamisen kokonaisuuden merkitystä ja hallittua vapauttamista vaiheittain väljentyvänä kontrollina.

Kyllä mun mielestä se kaikista tärkein asia on, että jotenkin se nivelvaihe siitä vankilan ja vapauden väliltä olisi jotenkin hallittu ja suunnitelmallinen ja oikea-aikainen myös, että kyllä siinä on mun mielestä hirmu iso etu, että jos pystyy vankia tapaamaan ja käydä vaikka siellä vankilassa paikan päällä tapaamassa ja toki sitten koevapaudenkin aikana vaikka tavata muutaman kerran. Se on puolin ja toisin hyvä asia, että myös valvojan näkökulmasta, että saa paljon tietoa siinä varsinkin, että jos vankilassa tavattaisiin yhdessä henkilökunnan kanssa. Mutta myös sen vangin näkökulmasta, että se tietää sitten mihin se tulee ja se tietää kenen kanssa se asioi. Että sitten ehkä helpommin tulee sille ekalle tapaamiselle ja jotenkin se työntekijä on jo tuttu jollakin tasolla. (Haastattelu 7.)

Haastatteluissa korostettiin yhteistyötä vankiloiden kanssa ehdonalaiseen vapauteen siirtymisessä. Erityisen tärkeää valmisteluvaiheessa on tulevan valvottavan tapaaminen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jotta valvottava on paremmin tietoinen ehdonalaisen vapauden valvonnan sisällöstä ja tietää tulevan valvojan. Pääasiassa resurssisyyistä tapaamisia ei pystytty järjestämään useammin kuin kerran ennen valvontaa.

Sanoisin, että ennen aloitettiin työskentelemään kaikkien vapautuvien kanssa ainakin puoli vuotta ennen vapautumista, ja sen puolen vuoden sisällä ehditettiin [...] tavata sitä asiakasta useita kertoja ennen vapautumista ja tutustua siihen asiakkaaseen, jolloin se kynnys tulla valvontatapaamisille vapautumisen jälkeen ja jatkaa yhteydenpitoa oli paljon pienempi. Mutta nyt meillä on niin paljon asiakkaita ja niin kiire, että ei meillä ole aikaa siihen. Että todellisuus on se, että ehkä kuukausi ennen vapautumista ollaan yhteydessä vankilaan ja ehditään tavata yhden kerran ennen vapautumista. Sähän olet silloin sille vangille ihan tuntematon henkilö, se ei toteuta silloin valvontaa. Kyllä se on tosi paljon kiinni siitä, mitä tehdään ennen sitä [vankilasta] vapautumista sen vangin kanssa. (Haastattelu 6.)

Haastateltavat korostivat myös merkittävää eroa valvottavien tilanteessa riippuen siitä, asetetaanko heidät ehdonalaiseen vapauden valvontaan suoraan vankilasta vai ovatko he suorittaneet valvotun koevapauden. Jos henkilö vapautetaan vankilasta ”vaan muovipussi kädessä eikä mitään muuta, kun pankkitilillä on satanen rahaa ja päästetään ulos, niin se on musta ihan edesvastuutonta” (Haastattelu 17). Valvotussa koevapaudessa henkilö on asunut omassa asunnossa valvonnan alaisena, ollut päihteettömänä useita kuukausia ja mahdollisesti käynyt töissä tai osallistunut muuhun toimintaan. Lisäksi henkilöllä on kokemusta valvontatapaamisista ja asiomisesta palvelujärjestelmässä. Valvottuun koevapauteen pääseminen itsessään edellyttää edistymistä rangaistusajan suunnitelmassa ja valmiuksia toimia siviilielämässä:

No, minä sanon oman mielipiteeni ihan suoraan, jos ei siihen liity koevapautta, niin silloin tämä ei ole minusta ollenkaan niin vaikuttavaa. Jos siinä alla on koevapaus, niin silloin tällä on oikeasti minusta hyviäkin mahdollisuuksia ja tämä toimii. Mutta ilman sitä koevapautta voisin esittää, että asiat ajateltaisiin kokonaan aivan uusiksi. Että jos ei kerta se homma siellä linnassa onnistu niin, että ei pääse koevapauteen, niin turha sitä sitten tulla ehdonalaiseenkaan. Koska sehän perustuu siis siihen täsmennetyn rangaistusajan suunnitelman ajatukseen siitä, että jos olet suljetussa laitoksessa [niin] päästäksesi sinne avolaitokseen, josta on mahdollista päästä koevapauteen, niin sun täytyy jollakin tavalla osoittaa edistymistä siinä omassa ajattelussa, omassa tekemisessä, sitoutumisessa siihen rangaistuksen suorittamiseen ja niihin velvollisuuksiin, mitä sulla on. (Haastattelu 5.)

Merkittävimpinä yksilöllisenä tekijänä ehdonalaisvalvonnan onnistumisessa haastateltavat pitävät valvottavan omaa asennetta ehdonalaisvalvontaan sekä motivaatiota oman elämäntilanteen parantamiseen. Jos valvottavan suhtautuminen ehdonalaisvalvontaan ja valvojaan on edes neutraali, mahdollisuudet vaikuttaa rikoksenuusimisriskiin tai sosiaaliseen tilanteeseen ovat huomattavasti paremmat verrattuna siihen, jos valvottava ei koe tarvitsevänsä tukea ja suhtautuu ehdonalaisvalvontaan pakollisena rasitteena.

Mun mielestä pystytään, jos se asiakas on itse motivoitunut siihen, että häntä autetaan. Jos ei hän ole, niin en mä voi mitenkään auttaa, että jos ei tavallaan se lähde hänestä itsestään, niin kyllä mä voin kaiken maailman saarnat pitää, mutta jos ei hän aidosti usko ja halua muuttua, niin ei siitä ole mitään hyötyä, mutta että sitten just nimenomaan parhaimmillaan se asiakas saa valtavasti tukea ja apua, jos hän on valmis vastaanottamaan sitä, ihan siis käytännön asioissa. (Haastattelu 13.)

Haastateltavien mukaan ehdonalaisen vapauden valvonta koetaan usein ylimääräisenä rasitteena ja sen tarkoituksenmukaisuus kyseenalaistetaan. ”Valtaosalla odotus on se, että voidaanko me nyt vaan jättää tämä hoitamatta? Että siis mikä on se minimi?” (Haastattelu 5.) Valvottavien asenne voi kuitenkin muuttua heidän huomattessaan, että ehdonalaisen vapauden valvonnassa kyse on pikemminkin keskusteluavusta ja erilaisten tukitoimien tarjoamisesta kuin tiukoista velvoitteista ja niiden kontrolloinnista. Haastateltavien mukaan monet valvottavat ovat kertoneet valvonnan päättyessä, että he olivat kokeneet valvonnan huomattavasti myönteisempänä toimenpiteenä kuin olivat etukäteen arvioineet. Osa haastateltavista sanoi kertovansa myös valvonnan alkuvaiheessa suoraan valvottaville, että he voivat itse vaikuttaa valvonnan sisältöön ja toteutukseen:

Kun eav alkaa, niin kyllähän se muistuttaa heitä siitä vankilasta. Niin kyllähän se voi aiheuttaa haasteita siinä asiakkuuden alussa. Ja ne siis voi olla ihan sellaisia, että asiakas ei suostu vaikka tulemaan aulaa pidemmälle, että se jää siihen aulaan ja ei suostu puhumaan mitään. Kyllä mun mielestä yleensä ne kuitenkin sitten jotenkin lämpenee sille asialle, että siitä puhutaan. Mä itse yleensä aina sanon, että se pakollisuus liittyy siihen, että sun tarvitsee tulla tänne ja ottaa seuraava aika. Että jos sä haluat, että ei puhuta, tai jos sä haluat tehdä sen tossa aulassa, niin mulle se sopii, tämä on sun juttu ja sä hoidat tämän niin kuin sä haluat. Niin yleensä se jo auttaa, että he ymmärtää, että niin, no joo, ei täällä nyt olekaan silleen pakko oikein puhua mitään, jos ei halua. (Haastattelu 7.)

Useamman haastateltavan mukaan ehdonalaisen vapauden valvonnan onnistumiseen vaikuttaa myös se, mieltääkö valvottava ehdonalaisen vapauden valvonnan ennemmin edelleen rikosseuraamukseksi vai vapautumiseksi. Jos valvottava rinnastaa ehdonalaisen vapauden täyteen vapautteen siviilissä, ehdonalaisvalvonta koetaan usein negatiivisesti ja ylimääräisenä velvoitteena. Haastateltavat kertoivatkin joutuneensa välillä huomauttamaan valvottaville, että ehdonalaisen vapauden valvonnassa kyse on edelleen rikosseuraamuksesta:

Mä olen alkanut sanomaan, että muistathan että sä et ole vielä vapaa. Sä olet vapaa sitten, kun koeaika päättyy. Jos sä asuisit vaikka Venäjällä, niin vois olla mahdollista, että sä olet linnassa ihan tappiin asti. Mä käytän ihan konkreettista kauhukuvaa, että se menee perille asti. Mutta hekin puhuvat että mä olen jo vapaa. Mutta et sä ole vapaa vielä. Kiitä tätä oikeusvaltiota, että sä saat tulla pois muurin sisältä, mutta et sä vielä vapaa ole. (Haastattelu 15.)

Haastateltavien mukaan ehdonalaisvalvonnan toimivuuden kannalta keskeistä on toimiva vuorovaikutussuhde valvottavan ja valvojan välillä. Val-

vojalta vaaditaan myös hyvää ihmistuntemusta sen arvioimisessa, kuka valvottavista tarvitsee enemmän kannustavaa ja myötäelävää otetta ja kuka taas hyötyy enemmän jämäkästä, rajoja asettavasta ohjauksesta.

Tärkeintä on kyllä se, että saa sen asiakkaan kanssa semmoisen suhteen luotua, että se sujuu hyvin yhteistyössä. Että sä olet riittävän jämäkkä tai tietyllä tavalla huolehdit, että ne rangaistuksen reunaehdot toteutuu, mutta sitten sä pystyt huomioimaan sen asiakkaan yksilölliset tarpeet [...] ja että tavallaan tietynlainen pelisilmä työntekijältä. Että tässä on mahdollisuus niin paljon antaa siimaa ja tietyllä tavalla vähän niin kuin jokaisen asiakkaan kanssa pitää [toimia] pikasen eri tavalla, että saa sen homman toimimaan. Että joidenkin kanssa se on helpompaa ja joidenkin kanssa hankalampaa. (Haastattelu 1.)

Moni haastateltava kertoi, että vapautuvat vangit ovat usein hyvin yksinäisiä ja he ovat jääneet yhteiskunnan ulkopuolelle. Ratkaiseva vaikutus valvottavan ajatusmaailman muutokseen, motivaatioon irtautua rikollisesta elämästä ja haluun kehittää omia elämönhallintataitojaan voi olla luottamuksellisessa asiakassuhteessa, jossa valvoja kuuntelee ja on kiinnostunut valvottavan elämästä ja ajatuksista tuomitsematta hänen valintojaan.

Kyllä tärkeintä on se, että ymmärrät sen maailman, mistä tulee nämä meidän asiakkaat, ja mitä ne on kokenut, ja miten traumatisoituneita ne on, ja miten ne ei ajattele asioista niin kuin valtaväestö. [...] [Hyvä valvoja] uskaltaa puhua asiasta kuin asiasta tuomitsematta, koskaan ei tuomitse, vaan on ikään kuin kiinnostunut kaikesta, mitä se asiakas tuottaa puheessa. [...] Siinä syntyy se luottamus, että tuo ymmärtää minua. (Haastattelu 17.)

Luottamussuhteen merkitys näkyy myös siinä, että monet haastateltavat kertoivat aiemmin ehdonalaisvalvonnan suorittaneiden henkilöiden pyytäneen uuden valvonnan alkaessa valvojaksi saman työntekijän, jonka kanssa yhteistyö oli toiminut hyvin. Monen haastateltavan mukaan heidän roolinsa ehdonalaisen vapauden valvonnassa on pikemminkin kuuntelija ja luotettu yhteyshenkilö kuin tiukka, valvova auktoriteetti.

7.2.4 Haastateltavien esittämät kehittämiskohteet

Ehdonalaisen vapauden valvonnan kehittämiskohteista haastateltavat mainitsivat pääasiassa Rikosseuraamuslaitokseen ja työympäristöön liittyviä seikkoja. Ehdonalaisvalvonnan kokonaisuuden suhteen tärkeimpänä pidettiin sanktiojärjestelmän uudistamista johtuen nykyisten toimenpiteiden tehottomuudesta. Konkreettisia lainsäädäntöä koskevia muutosehdotuksia ei kuitenkaan haastatteluissa esitetty. Haastateltavien mukaan

Rikosseuraamuslaitoksen uusi Roti-tietojärjestelmä on aiheuttanut huomattavia ongelmia. ”Nykyinen tietojärjestelmä on katastrofi, ihan täydellinen katastrofi” (Haastattelu 20). Tieto uusista ehdonalaisen vapauden valvontaan asetettavista vangeista ei ole tullut ajoissa yhdyskuntaseuraamustoimistoihin ja pahimmillaan heitä ei ole huomattu lainkaan:

Kun tuli tämä uusi järjestelmä [...] huomattiin, että on saattanut vapautuu asiakkaita, joille olisi kuulunut valvonta tulla, mutta ei ole huomattu asettaa valvontaa. Jokaisessa yksikössä taitaa olla pikkasen eri toimintatavat, että kuka niitä seuloa sieltä järjestelmästä. [...] Se järjestelmä on hirveen manuaalinen ja yksittäisten henkilöiden varassa, että huomaako ne asettaa [valvonnan]. Edelleen välillä on semmoinen olo, että meillä varmasti vankiloissa on vähän epäselvää, että miten missäkin laitoksessa hoidetaan se, että huomataan koko ajan, että ketkä vapautuu ja kelle kuuluu valvonta, kelle ei. (Haastattelu 1.)

Haastateltavien mukaan inhimilliset virheet ovat voineet lisääntyä, koska Rotissa täytyy merkitä erikseen ehdonalaisen vapauden valvontaan asetettavat henkilöt. Haastateltavat toivoivatkin, että vankiloissa olisi selkeitä käytännöt ehdonalaisen vapauden valvonnan tarkistamisessa ja yhdyskuntaseuraamustoimiston informoimisessa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, mieluiten noin puoli vuotta ennen vangin ehdonalaista vapautumista. Nykyisin tieto valvonnasta on saattanut tulla vain muutamaa viikkoa aikaisemmin, jolloin vanki ja valvoja eivät ehdi tavata eikä valvontaa ehditä muutoinkaan valmistella. Usean haastateltavan mukaan myös työaika kuuluu nykyään merkittävästi enemmän kirjaamisiin kuin aiemmin, mikä puolestaan vähentää aikaa työstä valvottavien kanssa.

Jos ennen Rotia meidän työajasta vaikka 70 prosenttia oli asiakkaiden kanssa [työskentelyä] ja 30 prosenttia on kirjaamista, niin nyt se on toisinpäin, että me 70 prosenttia kirjataan vaan asioita koneella ja 30 prosenttia jää asiakkaille. (Haastattelu 6.)

Tietojärjestelmien lisäksi useampi haastateltava mainitsi, että salassapito- ja tietosuojamääräykset vaikeuttavat työskentelyä niin valvottavien kuin muiden viranomaisten kanssa. Esimerkiksi WhatsApp-sovelluksen käyttö työpuhelimissa on kielletty, vaikka se saattaisi olla monelle valvottavalle yksinkertaisin viestintäkanava, sillä monilla valvottavilla on prepaid-liittymät eikä varaa lähettää maksullisia tekstiviestejä tai soittaa. Myöskään esimerkiksi lääkärintodistuksia tai muita henkilötietoja sisältäviä dokumentteja ei saa lähettää puhelimella kuvana, vaan ne pitää toimittaa kirjeitse tai salattulla sähköpostiyhteydellä, mikä vaikeuttaa ja hidastaa asioiden hoitamista.

Ne on niin äärimmäisiä nämä vaitiolovelvollisuus- ja salassapitosäännöt, että joskus tuntuu, että ne on ihan absurdeja. Monesti asiat sujuisivat verkostoissa loistavasti ja kuitenkin on jo samoja tuttuja asiakkaita sinänsä, että kukaan ei [...] sano mitään, mikä paljastaisi yhtään mitään. [...] Niin kuin se meidän yksi työryhmä, se ei ollut mielekäs, koska meidän olisi ollut pakko puhua nimillä, niin me sitten lopetettiin se kokonaan. Se oli ihan älytöntä, ei mitään järkeä. (Haastattelu 15.)

Usean haastateltavan mukaan Rikosseuraamuslaitoksen ehdonalaisen vapauden valvontaa koskevia ohjeistuksia pidettiin epäselvinä ja riittämättöminä. Haastattelujen aikaan käytössä ollut Rikosseuraamuslaitoksen ehdonalaisen vapauden valvontaa koskeva käsikirja oli vuodelta 2014, tosin uusi käsikirja julkaistiin marraskuussa 2024. Lisäksi käytännön työtä vaikeuttaa viive ohjeistuksessa ja vastausten epäselvyys ongelmatilanteissa:

Toiminnanohjauksesta kun yrittää kysyä tuolta ylempää, että miten tämä on tarkoitettu, niin ne vastaukset on välillä kaukana todellisuudesta tai sieltä käytännön tasolta. Että ei ehkä ole niin selkeätä mitä toivoisi, että saisi vastauksia oikeasti, että jos mulla on tällainen ja tällainen tilanne, niin mitä mun pitää tehdä. [...] Monet työntekijät kokee, että ylin johto on vähän etäännytynyt ehkä siitä käytännön työstä, niin se saattaa joskus näkyä myös näissä koulutuksissa ja ohjeistuksissa ja muissa. Että se käytäntö ja todellisuus täällä kentällä ei vastaa ihan sitä, mitä sitten siellä ajatellaan. (Haastattelu 1.)

Moni pitkän uran yhdyskuntaseuraamustoimistossa tehnyt haastateltava kertoi, että työhön perehdytys ja koulutusmahdollisuudet ovat heikentyneet viime vuosina. Yhtenä merkittävänä syynä tähän pidettiin säästösyistä tehtyjä matkustuslinjauksia, joiden seurauksena aiemmin Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskuksessa järjestetyt koulutustilaisuudet pidetään nykyään etäyhteydellä. Etäkoulutusta ei kuitenkaan pidetty yhtä hyödyllisenä, sillä etätilaisuuksissa ei ole mahdollista samalla tavalla tavata työntekijöitä eri toimipisteistä sekä vaihtaa tietoa ja kokemuksia heidän kanssaan. Tämä on johtanut monen haastateltavan mielestä niin sanotun hiljaisen tiedon jakamisen vähenemiseen ja toimintatapojen epäyhtenäistymiseen.

Enää ei sitten ole niitä kohtaamista, kun ennen vanhaan menttiin aina sinne KouKeen, koulutuskeskukseen Tikkurilaan, niin siellä sitten juteltiin muutenkin, kun nähtiin kasvokkain. [...] On harmillista, että meillä on jäänyt ne meidän valtakunnalliset keskustelupäivät työn sisällöistä pois. Meillä on aika paljon kuitenkin vaihtuvuutta osassa yksikköjä, paljon tulee uusia työntekijöitä, ja ne vanhat, kun lähtee pois, niin ihan hirveästi lähtee semmoista tietoa, mitä ei lue missään. (Haastattelu 17.)

Moni haastateltava korosti henkilöstöressurssien vähäisyyttä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa: esimerkiksi vapautuneita virkoja on jäänyt täyttämättä. Lisääntynyt työmäärä heijastuu valvonnan laatuun etenkin ehdonalaisen vapauden valvonnassa, joka joustavampana valvontaseuraamuksena jää vähemmälle huomiolle verrattuna muihin, velvoittavampiin yhdyskuntaseuraamuksiin.

7.3 Yhteenveto

Ehdonalaisen vapauden valvontaan asetetaan pääasiassa vankeusrangastuksen pituuden perusteella. Ehdonalaisen vapauden valvonta osana asteittaista vapauttamista muodostaa intensiteetiltään ja sisällöltään huomattavasti kevyemmän ja joustavamman seuraamuksen verrattuna sitä usein edeltävään valvottuun koevapauteen. Valvotun koevapauden suorittaneilla henkilöillä on yleensä elämän perusasiat paremmassa kunnossa verrattuna suoraan vankilasta ehdonalaisvalvontaan asetettuihin henkilöihin, joilla ei välttämättä ole edes pysyvää asuntoa. Ehdonalaisen vapauden valvonta voi tarjota tärkeää tukea vapautuville vangeille etenkin käytännön asioiden järjestämisessä ja julkisten palveluiden piiriin pääsemisessä. Aikaisempia tuomioita suorittaneille tai valvotussa koevapaudessa olleille ehdonalaisen vapauden valvonta voi kuitenkin näyttäytyä tarpeettomana velvoitteena, joskin valvonta on mahdollista lakkauttaa aikaisemmin, jos valvottavan elämänolosuhteet ovat vakiintuneet eikä ilmeistä rikoksenuusimisriskiä ole.

Haastatteluiden perusteella ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanokäytännöt vaikuttavat suhteellisen yhtenäisiltä valtakunnallisesti. Huolimatta pienistä eroista päihneiden käytön seuraamuksissa ja valvonnan lakkauttamisen yleisyydessä, haastatteluissa ei tullut esille vastaavanlaisia alueellisia ja toimipaikkakohtaisia eroja kuin valvotun koevapauden kohdalla. Keskeisenä huolenaiheena oli Roti-tietojärjestelmään liittyvät haasteet ja sen vaikutus vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen yhteistyöhön. Haastateltavien mukaan tieto uusista ehdonalaisen vapauden valvontaan asetetuista henkilöistä olisi hyvä saada puoli vuotta ennen valvonnan aloittamista, jotta olisi mahdollista tavata valvontaan asetettavaa ennakolta ja suunnitella valvonnan sisältöä. Tieto uusista valvottavaista saattaa kuitenkin tulla yhdyskuntaseuraamustoimistoon vain muutaman viikon varoitusajalla ja vapautuvia vankeja ei ole aina edes huomattu asettaa valvontaan teknisten haasteiden takia. Yhteistyö ja tiedonkulku vankilan ja yhdyskuntaseuraamustoimiston välillä on tärkeää, jotta siirtymä vankilasta yhdyskuntaseuraamustoimiston valvontaan – ”saattaen vaihto” – tapahtuisi sujuvasti.

Ehdonalaisen vapauden valvonta koostuu pääasiassa valvontatapaamisista, joita on yleensä noin kerran tai kaksi kuukaudessa ja joiden sisältö vaihtelee riippuen valvottavien tilanteesta. Ehdonalaisen vapauden valvonnassa painottuu varsinaisen valvonnan sijaan ohjaus- ja tukitoiminta niin käytännön asioiden järjestämisessä kuin rikoksettomaan elämään tukemisessa. Valvonnan sisältö ja toimivuus riippuvat viime kädessä valvottavan asenteesta ja motivaatiosta. Haastateltavien mukaan valvontatapaamisissa pyritään tarjoamaan uusia näkökulmia ja motivaatiota elämänmuutokseen ja pienetkin edistysaskeleet päihteettömyydessä ja rikoksettomassa elämässä nähtiin tärkeinä onnistumisina. Vaikka ehdonalaisen vapauden valvontaan kuuluu myös päihteettömyysvaatimus valvontatapaamisten osalta, käytännössä keskeisenä kriteerinä on ”asiointikunto” päihteettömyyden sijaan. Näin ollen valvonta tarkoittaa sekä kokonaisuudessaan että esimerkiksi päihteettömyyden osalta hyvin eri asiaa ehdonalaisessa vapauden valvonnassa verrattuna valvottuun koevapauteen, vaikka myös koevapaudessa tuki- ja ohjaustoiminta on keskeisessä asemassa. Käytännössä ehdonalaisen vapauden valvonta on pitkälti sosiaalipalvelujen kaltaista työtä rangaistuksen suorittamisen valvonnan sijaan. Osa haastateltavista kertoikin, että esimerkiksi *tuki* voisi kuvata valvontaa paremmin ehdonalaisvalvonnan käytännön toteutusta.

Ehdonalaisen vapauden valvonnassa kyse on pitkälti valvottavan elämäntilanteen seurannasta: vähäisemmän valvonnan lisäksi myös keinot puuttua ehdonalaisen vapauden valvonnan rikkomuksiin ovat rajalliset. Haastattelujen perusteella lainsäädännössä asetettu päihteettömyysvaatimus ehdonalaisen vapauden valvontaan kuuluvan toiminnan osalta on käytännössä mahdotonta toteuttaa johtuen valvottavien vakavista päihdeongelmista.¹³⁵ Myös uudessa Rikosseuraamuslaitoksen ehdonalaisen vapauden valvonnan käsikirjassa todetaan valvonnan realiteetit ja mahdollisuus ”arvioida lievemmin perustein” päihtymystilaa.¹³⁶ Valvontatapaamisia laiminlyöneiden tai tavoittamattomissa olevien valvottavien tavoittamiseen on käytetty pakkokeinona lähinnä poliisin suorittamaa noutoa, joskin tämän toimenpiteen tehokkuus on vähentynyt tarkempien ohjeistusten myötä. Ankarinta seurausta eli jäännösrangaistuksen täytäntöönpanoa toistuvien rikkomusten kohdalla pidettiin tehottomana ja työläänä toimenpiteenä. Haastatteluissa ei kuitenkaan esitetty varsinaisia lainsäädännöllisiä kehitystarpeita.

135 Kilpeläinen ja Tammenlehto 2016.

136 Rise 2024d, s. 37.

8 Johtopäätökset

Viimeisessä luvussa keskitytään tutkimuksen keskeisiin johtopäätöksiin valvontaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudesta, valvottun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanosta, yleisemmin asteittaisen vapauttamisen toimivuudesta sekä jatkotutkimustarpeista. Tutkimuskohteen laajuuden ja asteittaiseen vapauttamiseen liittyvän toimintaympäristön moninaisuuden vuoksi tämän tutkimuksen perusteella ei voida esittää yksityiskohtaisia lainsäädäntöön kohdistuvia muutosehdotuksia.

8.1 Valvontaseuraamusten monialainen kokonaisuus

Valvontaseuraamuksista on 2000-luvulla muodostunut kiinteä osa seuraamusjärjestelmää: ehdonalaisen vapauden valvonnan rinnalle on otettu käyttöön uusina valvontaseuraamuksina valvottu koevapaus, nuorisorangaistus ja yhdistelmärankaistus, minkä lisäksi ehdollisen vankeuden valvonta on ulotettu myös aikuisiin rikoksenteijöihin. Valvontaseuraamukset ilmentävät siirtymää kohti yhteiskunnassa täytäntöön pantavia ja kuntouttavia osatekijöitä sisältäviä rangaistuksia. Kohderyhmien laajentumista on tukenut sähköisen valvonnan mahdollistanut teknologinen kehitys. Valvontaseuraamusten avulla voidaan myös ottaa huomioon rikoksenteijän yksilölliset olosuhteet ja rangaistuksen tarkoituksenmukaisuus: ne porrastavat seuraamusjärjestelmää, tarjoavat lievempiä vaihtoehtoja ehdottomalle vankeusrangaistukselle ja mahdollistavat asteittaisen ja hallitun siirtymän takaisin yhteiskuntaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituille. Siinä missä muut valvontaseuraamukset määrätään tuomioistuimessa tai ne määräytyvät tuomioistuimen päätöksen perusteella, valvottu koevapaus on harkinnanvarainen osa asteittaista vapauttamista. Valvottu koevapaus ja valvontarangaistus edellyttävät lisäksi tuomitun suostumusta.

Valvontaseuraamukset muodostavat moninaisen kokonaisuuden, joka kattaa hyvin erilaisia toimenpiteitä, sisältöjä, päämääriä, ja kohderyhmiä johtuen niiden erilaisesta asemasta seuraamusjärjestelmässä ja rangaistuksen ankaruudesta. Valvontaseuraamuksiin kuuluu sekä intensiivisiä sähköiseen valvontaan perustuvia että kevyempiä tukitoimiin painottuvia seuraamuksia. Valvottu koevapaus, valvontarangaistus ja yhdistelmärankaistuksen valvonta-aika – jotka sisältävät sähköistä valvontaa, valvontakäyntejä, päihdetestausta, laajaa toimintavelvollisuutta ja muita velvoitteita – edustavat intensiivistä, yksilön toimintaan kohdistuvaa valvontaa.

Pääasiassa valvontatapaamisista koostuvassa ehdonalaisen vapauden valvonnassa, ehdollisen vankeuden valvonnassa ja nuorisorangaistuksessa valvonta taas tarkoittaa lähinnä yksilön tukemista ja ohjaamista. Vaikka valvontaseuraamusten tarkoituksesta säädetään erikseen, ne ovat kohde-ryhmiltään osin päällekkäisiä: esimerkiksi ehdollisen vankeuden valvonta ja nuorisorangaistus ovat nimenomaisesti suunnattuja nuorille. Erot valvonnan intensiteetissä samankaltaisten seuraamusten välillä aiheuttavat myös epäjohdonmukaisuutta ankaruusasteikossa. Esimerkiksi valvontarangaistus on liikkumisrajoituksiltaan tiukempi kuin valvottu koevapaus, kun taas yhdistelmärankaistuksen valvonta-aika on sisällöltään kevyin sähköiseen valvontaan perustuvista seuraamuksista.

Yleisimmin käytettyjä valvontaseuraamuksia ovat ehdonalaisen vapauden valvonta, pääasiassa nuoria koskeva ehdollisen vankeuden valvonta ja valvottu koevapaus. Muut valvontaseuraamukset koskevat huomattavasti pienempää ryhmää: täytäntöön pantavaksi tulleita valvontarangaistuksia on ollut noin pari sataa vuosittain, nuorisorangaistukseen on tuomittu kymmenkunta henkilöä ja yhdistelmärankaistukseen vain muutama henkilö viime vuosina. Näin ollen suurin osa valvontaseuraamuksista suorittavista henkilöistä on pääasiassa tuki- ja ohjaustoimintaa sisältävien valvontatoimien kohteena. Huolimatta uusista käyttöön otetuista valvontaseuraamuksista – mukaan lukien valvottu koevapaus – valvontojen kohteena olevien henkilöiden kokonaismäärä ja suhteellinen osuus on laskenut 2000-luvun alusta. Valvontaseuraamusten käyttö painottuu asteittaiseen vapauttamiseen: vuonna 2023 valvottu koevapaus ja ehdonalaisen vapauden valvonta kattoivat 63,4 prosenttia uusista valvontaseuraamuksista ja 67,9 prosenttia valvonnassa keskimäärin olevista henkilöistä. Voikin pohtia, ovatko seuraamusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta tarkoituksenmukaisia sellaiset valvontaseuraamukset, jotka kohdistuvat vuosittain ainoastaan muutamaiin henkilöihin.

Valvontaseuraamusten sisältöjen ja valvottavan velvoitteiden sääntely on rakenteeltaan ja käsitteistöltään osin epäjohdonmukaista. Keskeinen haaste liittyy valvonnan moninaiseen ja osin epäselvään merkitykseen lainsäädännössä: valvonta viittaa niin sähköiseen valvontaan, valvontatapaamisiin, päihdetestaukseen kuin määrätyn toiminnan ja velvoitteiden seurantaan. Huolimatta siitä, että valvontaseuraamuksilla on yhteinen tavoite tukea tuomittua yhteiskuntaan sijoittumisessa ja rikoksettomassa elämässä, niiden sisältämä valvonta voi tarkoittaa hyvin erilaisia toimenpiteitä. Valvonnan varsinainen kohde ja päämäärä vaihtelevatkin sen mukaan, kohdistuuko valvonta henkilön elämänhallinnan tukemiseen ja oman toiminnan muuttamiseen vai valvottavan senhetkiseen toimintaan ja liikkumiseen. Vaikka lainsäädännössä eri toimenpiteille on omat oikeudelliset määritelmänsä, käytetyt käsitteet eivät välttämättä vastaa yleiskielistä ymmärrystä. Myös

tutkimuksessa haastatellut Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät käyttivät usein lainsäädännöstä poikkeavia yleiskielisiä termejä puhuessaan valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanosta.

Valvontaseuraamuksia koskeva lainsäädäntö on kehittynyt vaihteittain, kun uusista seuraamuksista on säädetty eri aikoina erillisinä hankkeina ilman kokonaisvaltaista tarkastelua. Tämä on osaltaan johtanut sääntelyn kerrostuneisuuteen ja hajanaisuuteen. Vaikka valvontaan liittyvää sääntelyä on uudistettu ja koottu yhteen vuonna 2015 voimaan tulleessa yhdyskuntaseuraamuslaissa, valvotusta koevapaudesta ja yhdistelmärankaistuksesta säädetään erillisissä laeissa. Lisäksi rikoslakiin ja vankeuslakiin sisältyy valvontaseuraamuksia koskevaa sääntelyä. Lainsäädännön monimutkainen rakenne saattaa vaikeuttaa yhdenmukaista täytäntöönpanoa erityisesti niiden valvontaseuraamusten kohdalla, jotka ovat harvemmin käytössä ja sisältävät useita eri toimenpiteitä. Lainsäädäntö jättää pitkälti avoimeksi valvonnan sisällön ja täytäntöönpanon järjestelyt, mikä lisää hallinnollisen ohjeistuksen merkitystä täytäntöönpanossa. Lainsäädännön käsitteiden ja rakenteen yhdenmukaistaminen ja valvonnan sisällön johdonmukainen määrittäminen selkeyttäisivät valvontaseuraamusten kokonaisuutta. On tärkeää, että valvontaseuraamukset muodostavat ymmärrettävän ja ennakoitavan kokonaisuuden myös tuomittujen ja rangaistusten suorittavien näkökulmasta.

8.2 Vaihtelevat valvontakäytännöt asteittaisessa vapauttamisessa

Valvonta on keskeisessä roolissa asteittaisessa vapauttamisessa: valvottu koevapaus mahdollistaa rangaistuksen loppuosan suorittamisen asunnossa tai vastaavassa paikassa enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapautumista, kun taas ehdonalaisen vapauden valvonta on enintään kolmen vuoden mittainen seuraamus, jonka kesto määräytyy pääasiassa jäännös-rangaistuksen pituuden perusteella. Asteittaisessa vapauttamisessa valvonta ja kontrolli vähenevät vaihteittain, esimerkiksi siirryttäessä suljetusta vankilasta avolaitokseen, sieltä valvottuun koevapauteen ja lopulta ehdonalaisen vapauden valvontaan. Koska suljetuissa vankiloissa valvottua koevapautta käytetään huomattavasti vähemmän, sijoittaminen avolaitokseen lisää merkittävästi todennäköisyyttä päästä koevapauteen. Ehdonalaisen vapauden valvontaan voidaan kuitenkin siirtyä myös suoraan suljetusta vankilasta. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella suljettujen vankiloiden vapauttamiskäytännöistä ei kuitenkaan voida tehdä tarkempia johtopäätöksiä.

Valvottuun koevapauteen sijoittaminen vaikuttaa merkittävästi rangaistuksen ankaruuteen verrattuna tilanteeseen, jossa vanki suorittaa koko

vankeusrangaistuksen vankilassa ja vapautuu ehdonalaiseen vapauteen suoraan vankilasta.¹³⁷ Haastatteluissa nousi esiin, kuinka ”vankituntemus” on keskeinen tekijä koevapauden edellytysten arvioinnissa, eikä valituskel-poista hallintopäätöstä tavallisesti tehdä tilanteissa, joissa edellytysten ei katsota täyttyvän. Vaikka avolaitoksissa käytetään paljon aikaa suomalais-ten vankien asuntojen järjestämiseen ja motivointiin, ulkomaalaisia on vain harvoin koevapaudessa. Tämä johtuu siitä, että heidän ei arvioida lähtö-kohtaisesti sitoutuvan valvotun koevapauden velvollisuuksiin mahdollisen maastapoistamisen vuoksi. Haastattelujen perusteella valvotun koevapau- den käyttöä voitaisiin lisätä erityisesti suljetuissa vankiloissa. Myös ulko- maalaisten vankien pääsyä valvottuun koevapauteen olisi syytä selvittää, sillä haastattelujen perusteella he näyttävät usein rajautuvan sen ulkopuo- lelle. Lisäksi vankien oikeusturvan ja yhdenvertaisen kohtelun varmistami- seksi olisi syytä tehdä valituskelpoinen hallintopäätös myös niissä tapauk- sissa, joissa koevapauden edellytykset eivät täyty.

Haastattelujen perusteella valvotun koevapauden sisällössä ja valvon- nassa on merkittäviä alueellisia ja vankilakohtaisia eroja. Valvottuun koe- vapaudteen kuuluva toimintavelvollisuus koostuu yleensä työnteosta, koulu- tuksesta, kuntoutuksesta ja muista ohjelmista, mutta yksilöllisten tekijöiden lisäksi hyväksyttävä toiminta ja sen määrä vaihtelee myös yksiköittäin. Vankiloissa on myös erilaisia käytäntöjä sen suhteen, kuinka tarkasti sal- littu liikkumisalue rajataan ja millä perusteilla siihen myönnetään poikke- uslupia. Kaikissa vankiloissa liikkumisalueita ja viikkoaikatauluja ei kirjata sähköisen valvonnan järjestelmään. Myös ehtojen rikkomisista seuraavat toimenpiteet vaihtelevat: joissain vankiloissa esimerkiksi lievä alkoholin käyttö ei johda puhuttelua vakavampiin seuraamuksiin. Yhdenmukaisten käytäntöjen luominen toimintavelvollisuuden ja liikkumisalueiden määrit- telyyn, poikkeuslupien myöntämiseen, seuraamusten määräämiseen, viik- ko-ohjelmien laadintaan ja sähköisen valvonnan käyttöön olisi tärkeää van- kien yhdenvertaisen kohtelun takaamiseksi.

Vankilakohtaisten käytäntöjen ohella myös maantieteelliset tekijät vaikuttavat valvottuun koevapauteen liittyviin käytäntöihin, sillä pitkät etäisyydet rajoittavat valvontakäyntien tekemistä, päihdetestausta ja val- vontatapaamisten järjestämistä vankilassa. Valvonta on usein vähemmän intensiivistä haja-asutusalueilla verrattuna kaupunkeihin, joskin pidem- mät valvontakäynnit ja yhteydenpito puhelimitse osaltaan kompensoi- vat tapaamisten vähäisyyttä. Valvontatapaamisia voidaan järjestää ti- lanteen mukaan myös siviilissä tai etäyhteydellä toisessa vankilassa tai yhdyskuntaseuraamustoimistossa.

137 Laaksonen 2008.

Tukipartioilla on keskeinen rooli valvotun koevapauden valvonnassa ja erityisesti päihdetestauksessa: yleisin syy valvotun koevapauden peruuttamiseen on juuri päihderikkomukset. Tehokkaan ja uskottavan valvonnan lisäksi tukipartioiden toimintaa pidettiin tärkeänä siksi, että heillä on usein ensi käden tietoa vankien elämäntilanteesta. Rangaistusta suorittavat puhuvat usein avoimemmin asioistaan vankilan ulkopuolella, jossa tukipartiot tapaavat heitä. Keskeinen tekijä tehokkaamman valvonnan takaamiseksi valvotussa koevapaudessa olisi henkilöresurssien lisääminen tukipartiotoimintaan. Joissakin yksiköissä valvontakäyntejä ei välttämättä ole mahdollista toteuttaa loma-aikoina henkilöresurssein vuoksi. Lisäksi joustavimmat työaikajärjestelyt edesauttaisivat valvontakäyntien tehokasta organisointia haja-asutusalueilla. Tukipartioiden toiminnan lisääminen johtaisi kuitenkin koevapauden keskeytysten lisääntymiseen.

Pääasiassa yhdyskuntaseuraamustoimistoissa järjestettävistä valvontatapaamisista koostuvassa ehdonalaisen vapauden valvonnassa ei tämän tutkimuksen perusteella havaittu vastaavia alueellisia eroja kuin valvotussa koevapaudessa. Ehdonalaisen vapauden valvonnan lähtökohdat eroavat merkittävästi riippuen siitä, onko valvottava suorittanut jo koevapauden ja onko hänellä asunto. Yhdyskuntaseuraamustoimistot saattavat saada lyhyellä varoitusajalla tiedon vankiloista uusista ehdonalaisen vapauden valvontaan asetetuista henkilöistä, mikä hankaloittaa valvonnan suunnittelua ja valmistelua. Keskeisenä haasteena ehdonalaisen vapauden valvonnassa ovat valvottavien päihdeongelmat, joiden vuoksi valvontatapaamisissa kriteerinä on käytännössä ”asiointikunto” päihhteettömyyden sijaan. Yhdyskuntaseuraamustoimistoilla on myös rajalliset mahdollisuudet puuttua valvontatapaamisten laiminlyönteihin: prosessi jäännösrangaisituksen täytäntöönpanemiseksi koettiin erittäin työlääksi ja tehottomaksi. Aikaisemmin yhdyskuntaseuraamustoimistot ovat käyttäneet etsintäkuulutusta valvottavien tavoittamiseksi, vaikka lain mukaan pakkokeinona voidaan käyttää vain yksittäistä tapaamista varten. Toisin kuin joustava linja päihhteettömyyden valvonnassa, yksilön oikeuksiin voimakkaasti puuttuva pakkokeino on ollut tavanomainen käytäntö valvottavien tavoittamisessa. Vaikka sanktioiden toimivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta on syytä pohdita, tiukat toimenpiteet eivät välttämättä palvele ehdonalaisen vapauden valvonnan tavoitteita.

Tämän tutkimuksen perusteella käytäntöjen yhdenmukaistamisen kannalta keskeistä olisi, että Rikosseuraamuslaitoksen ohjeistus valvontaseuraamusten täytäntöönpanoon olisi ajantasaista ja riittävän konkreettista. Vaikka yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä laissa, hallinnollisella ohjeistuksella on tärkeä rooli täytäntöönpanon yhdenmukaisuudessa. Valvotun koevapauden täytäntöönpanoa ohjaava käsikirja on vuodelta 2016, ja haastatteluhetkellä ehdonalaisen vapauden valvonnan

käsikirja oli vuodelta 2014.¹³⁸ Tukipartioiden keskeinen rooli valvotun koevapauden (ja myös valvontarangaistuksen) valvonnassa on jäänyt vähälle huomiolle: tukipartioista ei ole säädetty erikseen lainsäädännössä eikä niiden toiminnasta ole myöskään Rikosseuraamuslaitoksen laatimaa käsikirjaa. Konkreettisen ohjeistuksen tarve korostui etenkin valvotun koevapauden kohdalla sen moninaisen sisällön vuoksi. Käytäntöjen vaihtelu toimintavelvollisuudessa, liikkumisalueissa, poikkeusluvista, valvonnassa ja sanktioissa vaarantaa vankien yhdenvertaisen kohtelun: valvottu koevapaus voi muodostua sisällöltään hyvin erilaiseksi riippuen siitä, millä alueella ja mistä vankilasta sitä suoritetaan.

8.3 Asteittaisen vapauttamisen toimivuus

Haastatteluissa valvottua koevapautta ja ehdonalaisten vapauden valvontaa pidettiin tärkeinä osina seuraamusjärjestelmää ja asteittaista vapauttamista. Tehtävänkuvien eroista huolimatta korostui käsitys asiakaslähtöisestä valvontatyöstä, jossa keskeistä on toimiva ja luottamuksellinen vuorovaikutussuhde. Valvottua koevapautta toivottiin jopa pakolliseksi osaksi vankilasta vapautumista. Osa haastatettavista pohti myös ehdonalaisten vapauden valvonnan laajentamista lyhyempiin vankeusrangaistuksiin, toiset taas sen määräämisen jättämistä vankilan harkintaan. Vaikka vakiintuneessa elämäntilanteessa oleville ehdottoman vankeuden jälkeinen valvonta saattaa näyttäytyä tarpeettomana, se mahdollistaa palvelujärjestelmän ulkopuolelle jääneiden henkilöiden tavoittamisen ja tukemisen etenkin päihdeongelmissa ja asunnottomuudessa. Valvottavan oma motivaatio ja muutoshalu on olennaista yhteiskuntaan sijoittumisessa ja rikoksettomassa elämässä. Valvotun koevapauden tai ehdonalaisten vapauden valvonnan onnistunut suorittaminen ei kuitenkaan välttämättä kerro henkilön muutoksesta, vaan siitä, että elämänhallinta riittää velvoitteiden hoitamiseen. Valvotun koevapauden peruuntumisenkaan ei suoraan merkitse epäonnistumista: haastatteluissa korostui ajatus vähittäisestä muutosprosessista, jossa rikollisen toiminnan viivästyminen tai päihdeettömyysjaksot ovat itsessään merkittäviä saavutuksia.

Haastateltavien mukaan vankien päihde- ja mielenterveysongelmat ovat lisääntyneet, mikä aiheuttaa haasteita niin valvotun koevapauden kuin ehdonalaisten vapauden valvonnan velvoitteista suoriutumiseen. Päihderikkomukset ovat yleisin syy valvotun koevapauden peruuttamiseen, ja ehdonalaisten vapauden valvonnassa päihdeettömyyttä ei pidetä realistisena

138 Rise 2024d. Uusi ehdonalaisten vapauden valvonnan käsikirja julkaistiin marraskuussa 2024.

valvottavien päihdeongelmien takia. Asunnottomuus on keskeinen ongelma monille ehdonalaisen vapauden valvontaa suorittaville, kun taas soveltuvan asunnon puute estää sijoittamisen valvottuun koevapauteen. Ehdonalaisen vapauden valvontaan vaikuttaakin merkittävästi se, onko valvottava suorittanut valvotun koevapauden vai tuleeeko hän valvontaan pahimmillaan ”muovipussi kädessä” suoraan suljetusta vankilasta. Myös vankeuden aikana järjestetty kuntoutustoiminta vaikuttaa asteittaisen vapautumisen lähtökohtiin, kun taas kuntoutuspalveluiden saatavuus eri paikkakunnilla voi vaikuttaa merkittävästi valvontaseuraamusten sisältöön. Näin ollen sekä valvotun koevapauden että ehdonalaisen vapauden valvonnan kehittämistä on tarkasteltava suhteessa vankeusjärjestelmän toimivuuteen, erityisesti sen aikaisempiin vaiheisiin ja julkisten palveluiden alueelliseen saatavuuteen.

Siitä huolimatta, että valvottu koevapaus ja ehdonalaisen vapauden valvonta pyrkivät tukemaan tuomitun sijoittumista yhteiskuntaan ja rikoksetonta elämää, niiden sisältämät toimenpiteet eroavat toisistaan huomattavasti. Ehdonalaisen vapauden valvonta muistuttaa käytännössä sosiaalityötä, jossa mahdollisuudet puuttua valvottavan toimintaan ovat hyvin rajalliset. Voidaankin kysyä, onko mielekästä puhua ”valvonnasta”, jos seuraamuksen pääasiallisena sisältönä on kerran tai kahdesti kuukaudessa järjestettävät valvontatapaamiset, joiden sisältö riippuu pitkälti valvottavan omasta halukkuudesta ja motivaatiosta. Ehdonalaisen vapauden *valvonta* voi myös luoda vapautuvalle vangille vääränlaisen mielikuvan jatkuvasta kontrollista, mikä saattaa vaikuttaa kielteisesti seuraamuksen suorittamiseen. Vaikka ehdonalaisen vapauden valvonnalla pyritään korostamaan sen luonnetta rangaistuksena, painopiste on käytännössä selvästi valvottavan tukemisessa.

Vaikka ohjaus- ja tukitoiminta on tärkeä osa myös valvottua koevapautta, siinä valvonta on huomattavasti konkreettisempaa sähköisen valvonnan, päihdetestauksen ja valvontakäyntien vuoksi. Se, missä määrin sähköinen valvonta tukee yhteiskuntaan sijoittumista ja rikoksetonta elämää, riippuu valvottuun koevapauteen sijoitetun rikoshistoriasta ja elämäntilanteesta. Valvottavat voivat kokea samat toimenpiteet eri tavoin: joillekin myös tukitoimet voivat näyttäytyä valvontana, kun taas toiset voivat kokea valvonnan tukena.¹³⁹ Kuten yksi tukipartio-ohjaaja totesi, (päihde)valvonta on myös (päihde)tukenä. Vaikka sähköinen valvonta toimii myös rangaistuksena, käytännössä asunnossa pysymistä ilta- ja yöaikaan ei ole teknisesti mahdollista täysin valvoa GPS-tekniikalla. Esimerkiksi kaupunkialueilla asunnon piiriin voi kuulua myös samassa tai jopa viereisessä rakennuksessa sijaitsevia baareja. Näin ollen voidaan kysyä, onko liikkumisalueiden

139 Villman 2024, s. 199.

määrittäminen ylipäätään tarkoituksenmukaista, kun valvottavan on lähtökohtaisesti oltava asunnossaan kello 21:n ja 6:n välinen aika.

Valvontaseuraamusten toimivuuden kannalta keskeistä on, että valvonta valmistellaan yksilöllisesti ja huolellisesti yhdessä vangin kanssa, mikä edellyttää riittäviä resursseja. Oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen tulostavoitteet valvotun koevapauden laajentamisesta aiheuttavat painetta nopeuttaa valmistelua myös sellaisten vankien kohdalla, joiden todennäköisyys selviytyä koevapauden ehdoista ei ole korkea. Samaan aikaan valvotun koevapauden lisääntyneet määrät ilman lisäresursseja tarkoittavat myös vähemmän aikaa valvontatapaamisiin ja konkreettiseen valvontaan. Lisäksi Roti-tietojärjestelmä hankaloittaa yhteistyötä ja tiedonkulkua vankiloiden, yhdyskuntaseuraamustoimistojen ja tukipartioiden välillä. Valvottu koevapaus ja ehdonalaisen vapauden valvonta ovat tärkeitä asteittaisen vapautumisen nivelvaiheita, joissa vastuu siirtyy vankilalta yhdyskuntaseuraamustoimistolle. Toimiva yhteistyö vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen välillä on keskeistä sekä ehdonalaisen vapauden valvonnan valmistelussa että valvotussa koevapaudessa, jossa yhdyskuntaseuraamustoimistojen tukipartiot suorittavat valvontakäyntejä.

Valvontaseuraamuksiin sisältyy useita – osin keskenään ristiriitaisia – kriminaalipoliittisia tavoitteita, kuten rankaiseminen, rikosten ehkäisy, kuntoutus ja yhteiskuntaan integroitumisen tukeminen.¹⁴⁰ Seuraamusjärjestelmään vaikuttavat lisäksi taloudelliset rationaalisuudet ja tulosohjaus: valvontaseuraamukset vähentävät ehdottoman vankeuden haittoja tuomitulle ja muodostavat kokonaisuutena kustannustehokkaan vaihtoehdon. Esimerkiksi valvotun koevapauden kustannukset ovat noin kolmanneksen avolaitoksen ja neljänneksen suljetun vankilan kuluista.¹⁴¹ Valvottu koevapaus myös lyhentää vankeusaikaa ja vapauttaa vankilapaikkoja tilanteessa, jossa moni yksikkö on ylikuormittunut. Ristiriitaiset tavoitteet konkretisoi-
tuvat erityisesti tukipartioiden työssä: tehokas päihdeettömyyden valvonta lisää koevapauden peruuttamisia, kun taas vähäisempi valvonta kasvattaa onnistuneiden suoritusten määrää. Tulosohjauksen ja kustannussäästöjen painotukset eivät siten aina ole yhteensopivia tehokkaan valvonnan ja kuntouttamista ja yhteiskuntaan sijoittumista tukevien tavoitteiden kanssa.

140 Mäkipää 2010, s. 5–6. Ks. myös Rantanen ja Lindqvist 2018.

141 Rise 2024c, s. 18.

8.4 Jatkotutkimustarpeet

Valvontaseuraamuksista on Suomessa toistaiseksi vain vähän tutkimusta. Tämä tutkimus tuo osaltaan lisää tietoa valvonnan erilaisista rooleista rikosseuraamusjärjestelmässä sekä valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanosta ja niihin liittyvistä käytännöistä. Tutkimuksessa painottuu Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden näkökulma asteittaiseen vapauttamiseen. Yhtäältä työntekijöiden haastatteluissa saattavat korostua myönteiset näkemykset esimerkiksi valvontojen vaikuttavuudesta. Toisaalta haastatteluissa myös painottuvat kriittiset huomiot ja kehittämiskohteet, vaikka haastateltavat pitivät valvottua koevapautta ja ehdonalaisen vapauden valvontaa yleisesti ottaen tärkeänä ja toimivana järjestelmänä.

Valvonnan kohteena olevien henkilöiden kokemukset tarjoaisivat tärkeän näkökulman erityisesti valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanon, käytäntöjen sekä koettujen hyötyjen, haasteiden ja vaikutusten arviointiin. Rangaistusta suorittavat pystyvät parhaiten arvioimaan, minkälaisista toimenpiteistä ja palveluista heille olisi eniten hyötyä, ja minkälainen tuki on tärkeintä muutoksessa kohti rikoksetonta elämää. Olisi myös tärkeää saada lisätietoa siitä, minkälaisia kokemuksia valvontaa suorittavilla on esimerkiksi sähköisestä valvonnasta. Vaikka vankituntemuksessa ulkomaalaiset vangit yleensä rajautuvat pois tutkimuksen ja selvitysten piiristä käytännön syistä, myös heidän näkemyksensä olisivat olennaisia erityisesti yhdenvertaisten käytäntöjen tarkastelussa. Ottaen huomioon vankien merkittävästi toisistaan poikkeavat elämäntilanteet ja rikoshistoriat, kattavan ja edustavan aineiston kerääminen olisi ensiarvoisen tärkeää.

Valvotun koevapauden osalta tässä tutkimuksessa painottuu avolaitosten näkökulma. Tärkeä jatkotutkimuskohde olisi valvotun koevapauden valmistelu suljetuissa vankiloissa. Yleisemmin tutkimuksessa olisi tärkeää huomioida erilaiset vapautumispolut: vapautumiseen liittyvät haasteet eroavat ymmärrettävästi merkittävästi sen mukaan, tapahtuuko vapautuminen suoraan suljetusta vankilasta vai asteittain avolaitoksen ja valvotun koevapauden kautta. Huomattavien vankilakohtaisten eroavaisuuksien vuoksi ei ole mielekäästä puhua valvotusta koevapaudesta tai vapautumisesta yleisellä tasolla.

Myös erilaisten valvontaseuraamusten vaikutus uusintarikollisuuteen on tärkeä tutkimuskohde, jota ei ollut mahdollista tarkastella tämän tutkimushankkeen puitteissa, mutta joka saatetaan toteuttaa myöhemmin. On kuitenkin syytä muistaa, että valvontaseuraamuksilla voi olla myös pitkäaikaisia, vähittäisiä ja vaikeasti mitattavia positiivisia vaikutuksia, jotka ulottuvat uusintarikollisuuden ehkäisyä laajemmalle. Lisäksi uusintarikollisuuden

käyttö arviointikriteerinä tavoittaa vain ne, jotka on tuomittu uudesta rikoksesta.¹⁴²

Lisäksi oma tutkimuskysymyksensä on, mikä tekee valvonnasta vaikuttavaa. Työntekijöiden näkemyksissä korostuivat luottamussuhde ja yksilöllinen ohjaus- ja tukitoiminta, mutta esimerkiksi sähköisen valvonnan merkitystä valvotun koevapauden onnistumisen kannalta on vaikea arvioida. Seuraamusjärjestelmän kehittämisen kannalta olisi tärkeää tietää, mitkä toimenpiteet ovat vaikuttavia ja tarkoituksenmukaisia. Millaiset valvontaseuraamukset vähentävät uusintarikollisuutta tehokkaimmin? Onko sähköinen valvonta tarpeellista, ja aiheutuuko siitä valvottaville haittaa?

Ottaen huomioon valvotun koevapauden täytäntöönpanossa ilmenevät huomattavat vankilakohtaiset erot, olisi myös tärkeää tutkia tarkemmin, miten lainsäädännön ja ohjeistusten tulkinta vaikuttaa valvontaseuraamusten käytännön toteutukseen. Miten erilaiset käytännöt vankiloissa muokkaavat rangaistusten ja valvontaseuraamusten sisältöä, ja mitkä tekijät vaikuttavat erilaisten toimintakulttuurien kehittymiseen? Lopuksi: missä määrin erilaiset käytännöt valvontaseuraamusten täytäntöönpanossa nähdään ongelmana, miten täytäntöönpanoa seurataan – ja olisiko myös tarvetta valvonnan valvonnalle?

142 Ks. Tyni 2015.

Lähteet

- Halén, Anna; Tuomala, Saila; Tyni, Sasu ja Laurila, Tuomas. 2024. *Nuorisorangaistus ja valvonnalla tehostettu ehdollinen vankeusrangaistus alaikäisten ja nuorten seuraamuslajaina*. Katsauksia 56/2023. Helsinki: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto.
- Hartoneva, Anne; Martikainen, Juho; Pajuoja, Jussi, ja Vartia, Matti. 2023. *Uudistettu Rikosseuraamuslaitos: oikeudellinen käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma.
- Kaarre, Hanna; Lauri, Marika; Melander, Sakari ja Repo, Katja. 2024. Oikeuspsykiatriaa ohjaava lainsäädäntö. Teoksessa Ahlgrén-Rimpiläinen, Aulikki; Seppänen, Allan; Melander, Sakari ja Rautanen, Mika (toim.): *Oikeuspsykiatria*, s. 54–162. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karjalainen, Jarno ja Karjalainen, Vappu. 2010. *Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kilpeläinen, Mia ja Tammenlehto, Laura. 2016. Valvojien roolin kehittäminen ehdonalaisen vapauden valvonnassa. *Oikeus* (45) 3: 309–329.
- Krimo 2024. Tietosuojaseloste: Seuraamusjärjestelmään sisältyvät. Saatavilla: https://www.helsinki.fi/assets/drupal/2024-03/Seuraamusj%C3%A4rjestelm%C3%A4%C3%A4n%20sis%C3%A4ltyv%C3%A4t%20valvonnat_tietosuojaseloste.pdf
- Könönen, Jukka. 2022. Immigration detention as a routine police measure: Discretionary powers in preemptive detention of noncitizens in Finland. *Law & Society Review* 56(3): 418–440.
- Laaksonen, Toni. 2008. Suljettu vankila, avolaitos vai valvottu koevapaus: viranomaisen harkintavalta vankisijoittelussa. *Helsinki Law Review* 2(1): 33–63.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 2011. Vaikuttivatko lainmuutokset? Pohdintoja rikosoikeudellisen järjestelmän muutosvaikutuksista. Teoksessa Pakarinen, Auri; Hyvärinen, Anna ja Ervasti, Kaijus (toim.) *Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta*, s. 165–206. Jyrki Talan juhla-kirja. Turku: Turun yliopisto.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 2013. Kriminaalipolitiikan muutostrendejä. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle: Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu*, s. 17–52. Helsinki: Oikeustieteellinen tiedekunta.
- Leinonen, Jukka; Linderborg, Henrik ja Vepsäläinen, Janne. 2020. *Yhdyskuntapalvelun, valvontarangaistuksen ja ehdollisen vankeuden oheisrangaistuksena tuomittavan yhdyskuntapalvelun käyttö seuraamusjärjestelmässä: alueelliset erot, yhdenvertaisuus ja viranomaisprosessien vaikutukset*. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Lähteenmäki-Meriluoto, Noora. 2024. *Valvontarangaistus: uuden rangaistuslajin empiiristä ja kriminaalipoliittista arviointia*. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin tutkimuksia 10/2024. Helsinki: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto.

- Marttunen, Matti. 2008. *Nuorisrikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Matikkala, Jussi. 2021. *Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä*. Helsinki: Edita Publishing.
- Mäkipää, Leena. 2010. *Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Pellinen, Tarja. 1992. *Ehdonalaisen vapauden kehitys Suomessa*. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Rantanen, Teemu ja Lindqvist, Minna. 2018. Valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdekuntoutus rikoksenteijöiden kuntoutuksessa. *Janus* 26(1): 3–20.
- Rautniemi, Lasse. 2012. *Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskunnan ja valtion rajamailla. Teoreettis-empirinen tutkimus*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rise 2014. Ehdonalaisen vapauden valvonta. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja 2/2014. Saatavilla pyydettäessä.
- Rise 2016. Valvotun koevapauden edellytysten selvittäminen ja täytäntöönpano. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja 1/2016. Saatavilla pyydettäessä.
- Rise 2021. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden tukena tukipartio. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotteetjauutiset2021/yhdyskuntaseuraamusasiakkaidentukenatukipartio.html>
- Rise 2022a. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2021. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20220614144512/7a0qfFI1R/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2021_FI.pdf
- Rise 2022b. Oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen tulossopimus 2023–2026. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/collections/20221123095034/Hn9Bazg7f/Rise_OM_Tulossopimus_2023_liitteinen.pdf
- Rise 2023a. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2022. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/sites/rise_ja_rskk_yhteiset/dokumentit/p8tplmq0/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2022_FI.pdf
- Rise 2023b. Valvotun koevapauden täytäntöönpano RISE/5487/2023. Saatavilla: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/valvotunkoevapaudentaytantoonpanorise54872023.html>
- Rise 2023c. Sähköisen valvonnan laitteet vaihdetaan uusiin – uudet laitteet käyttöön maaliskuuhuhtikuun aikana. Saatavilla: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2023/sahkoisenvalvonnanlaitteetvaihdetaanuusiin-uedetlaitteetkayttoonmaaliskuuhuhtikuun aikana.html>
- Rise 2023d. Oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen välinen tulossopimus vuosille 2024–2027. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/sites/rise_ja_rskk_yhteiset/dokumentit/k3xhq4r2i/Oikeusministerion_ja_Rikosseuraamuslaitoksen_valinen_tulossopimus_vuosille_2024-2027_liitteinen.pdf

- Rise 2024a. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2023. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/sites/rise_ja_rskk_yhteiset/dokumentit/qgn6jsfk2/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2023.pdf
- Rise 2024b. Vankilukuilmoitus 1.10.2024. Saatavilla pyydettäessä.
- Rise 2024c. Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2023. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/sites/rise_ja_rskk_yhteiset/dokumentit/ax6ind3ic/2024-1_Risen_tilinpaaotos_ja_toimintakertomus_vuodelta_2023.pdf
- Rise 2024d. Ehdonalaisen vapauden valvonta. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja 4/2024. Saatavilla pyydettäessä.
- Rise 2024e. Nuoren seuraamusselvitys ja nuorten ehdollisen vankeuden valvonta. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja. Saatavilla pyydettäessä.
- Tyni, Sasu. 2015. *Vankeinhoidon vaikuttavuus: onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita?* Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Villman, Emma. 2024. Early release from prison with electronic monitoring: Hook for or hindrance to change? *Criminology & Criminal Justice* 24(1): 184–203
- Vuorela, Miikka. 2021. *Autonomian ajan rikos ja rangaistus oikeustilaston valossa: tutkimus rikollisuuden ja rangaistuskäytännön kehityksestä Suomessa ja muissa Pohjoismaissa vuosina 1809–1917*. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin tutkimuksia 6/2021. Helsinki: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto.
- Wallinmaa, Eero. 2025. *Yhdistelmä rangaistus ja koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa: Empiirinen katsaus tuomioistuinkäytäntöihin*. Katsauksia 67/2025. Helsinki: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto.

Virallislähteet

- HE 10/1939 vp. Hallituksen esitys nuoria rikoksentekejiä koskeväksi lainsäädännöksi.
- HE 62/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelun kokeilemisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 109/1996 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksen kokeilemisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 177/2000 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle ehdollista vankeutta koskeviksi rikoslain säännöksiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 102/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 262/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskeväksi lainsäädännöksi.
- HE 229/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämistä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskeväksi lainsäädännöksi

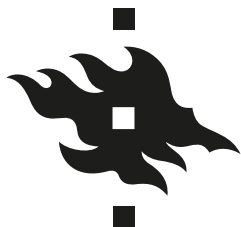
- HE 17/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 140/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 215/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 268/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdistelmärangaistusta koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 119/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n ja Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 ja 7 §:n muuttamisesta.
- HE 120/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain 6 luvun 10 §:n ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain sekä eräiden muiden lakien muuttamisesta.
- HE 246/2020 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa sekä vankeuslain ja eräiden muiden seuraamusten täytäntöönpanosta annettujen lakien muuttamisesta.
- Komiteanmietintö (KM) 9/1875. Ehdotus asetukseksi rangaistusten täytäntöönpanosta.

Oikeuskäytäntö

KKO 2000:87

KKO 2014:27

KKO 2017:28

HELSINGIN YLIOPISTO

**ISBN 978-951-51-0722-0 (PDF)
ISSN 2342-7779 (PDF)
UNIGRAFIA
HELSINKI 2025**